1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2005

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2004.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 49 22 300, 48 29 375
E-mail: hkd.marulic@zg.htnet.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 **ZAGREB, siječanj-veljača 2005.** **GOD. XXXVIII**

Radovan GRGEC

Uz rub (158)

U dictumu «ex Oriente lux» (s Istoka svjetlo) mnogi kršćani vide i upućivanje na *Isusa Krista,* u čije ime započinju građansku godinu. Međutim, i pojam Istoka, uostalom kao i pojmove «desno» i «lijevo», valja relativizirati prema mjestu odakle gledamo. Usto, i Zapad, dugo smatran nekakvim «Eldoradom» za relativno siromašne pojedince i narode u totalitarističkim zemljama Istoka, predstavljao je nekakvo «svjetlo», čiji su odsjevi jedva dopirali preko raznih «zidova» i «zavjesa». Stoga su i Hrvati, živeći nakon drugog svjetskog rata pod jugokomunističkim režimom, gledali sa simpatijama prema europskom i američkom «Zapadu», sve dok nisu, oslobodivši se starog režima, shvatili da ni Zapad nije ono o čemu su sanjali, pogotovo nakon stanovite kriminalizacije njihova domovinskog rata. I u nekim drugim «tranzicijskim» zemljama nailazimo na slično otrežnjenje, kakvo, čini se, tek predstoji Ukrajincima, koji su se nedavno, našavši se pred izborom između «proeuropskoga» *Juščenka* i «proruskoga» *Janukoviča*, odnosno za «Zapad» ili za «Istok», opredijelili «prozapadno».

I kršćanstvo se, ponikavši na (Bliskom) istoku, nastanilo uglavnom na zapadu Kristove zemaljske domovine, i to mahom u gradovima, dok su sela ostajala većinom poganska («paganus» dolazi od riječi «pagus» = selo). Poslije se smjer kristijanizacije donekle promijenio, jer su gradovi prvi bili kontaminirani civilizacijskim «neopaganizmom». Danas pak mnogi kršćanski mislioci smatraju da bi proces rekristijanizacije morao početi od, sve brojnijih, velegradova, megalopolisa, dakle: «ex urbe lux», kao što se i u prvo vrijeme kršćanstva Kristova nauka počela širiti ponajprije u gradovima (Jeruzalem, Antiohija, Efez, Atena, Rim), o čemu su nedavno govorila i dva ugledna kardinala, *Ratzinger i Schönborn*. Naravno, tu svojevrsnu reurbanizaciju kršćanstva ne mogu provoditi oni koji preziru sve «ruralno» u ime (post)modernoga i

urbanoga progresa, premda ne smijemo zaboraviti da i Hrvati, bez obzira na kamene glagoljaške tragove, svoj europski kulturni napredak moraju tražiti u urbanom usmjerenju, u ravnoteži hrvatsko-latinskog supstrata, na kojemu, prema mišljenju *Antona Zakarije*, nastadoše prvi gradovi europskog profila, kao što su Nin, Knin, Dubrovnik i Šibenik.

* * *

Gledajući sjaj porečke Eufrazijane, *Radovanova* portala u Trogiru ili katedrale u Šibeniku, *Krešimirovu gradu*, postajemo svjesni pečata koji je našem srednjovjekovlju utisnulo kršćanstvo, pečata što ga, bilo u gradovima bilo u selima, nije uspio izbrisati ni zub vremena, ni «antifašisti» kad su na konjima ušli u hrvatske gradove ili sela, propovijedajući «kolhosko» evanđelje. Kad su konačno otišli ili se «utopili» u raznim socijalizmima i socijaldemokracijama, ostavili su za sobom pustošne posljedice svoje vladavine, ali spomen na «pokojno» kršćanstvo nije nestao.

To «umorno» kršćanstvo ne bi ni smjelo izumrijeti u srcima mladih i starih, muškaraca i žena, seljaka, radnika, intelektualaca, jer upravo najbolji sinovi i kćeri Crkve, poput *Alojzija Stepinc*a (spomendan 10. veljače), po kojima se ona neprestano obnavlja (Ecclesia semper reformanda et restauranda), svojom nekonformističkom hrabrošću unose svjetlo u mrak sumnje, agnosticizma, konzumizma i globalnoga kapitalizma.

Svjetlo Kristovo (Lumen Christi i Lumen gentium) valja održavati u prvom redu pravim vjerničkim životom. Dočekali smo poput starca Šimuna da u našim crkvama, ne skrivajući se od očiju nadobudnih «špijuna», mognemo gledati Isusovo svjetlo, koje se, pošto je desetljećima tinjalo te djelomično, npr. u susjednoj Češkoj ili u dalekoj Kini, i utrnulo, može opet razgorjeti u jarki plamen na kojemu bi se ogrijalo i prosvijetlilo i srce suvremenih Hrvata. Međutim održati jar i žar toga plamena nije nimalo jednostavno i lako. Nedavno sam na televiziji gledao kako se glavni lik u filmu «Brodolom života» (glumi ga *Tom Hanks*), ostavši na pustom otoku bez ičega, pa i šibica ili upaljača, mukotrpno trudi da upali oganj i da ga održi, kako bi mogao preživjeti. Ni naše kršćanstvo neće preživjeti bez našega osobnog truda, unatoč tome što na vlasti više nisu oni koji su imali zadaću da ga unište. Možda ga je čak teže očuvati u ozračju sekularizacije i laicizma, kad se i «moderni» kršćani trude da nas uvjere kako se ne smijemo plašiti takvoga neopaganizma, jer da je za «uosobljenu» vjeru «tradicionalizam» opasniji od «kozmopolitske» tolerancije.

Z. Homen, Bl. Alojzije Stepinac

* * *

Bilo kako bilo, svi bismo htjeli biti moderni i "urbani" progresisti, ne bismo li izašli iz svojega "rustikalnoga" tradicionalizma koji nas toliko podsjeća na žuljeve i znoj "seljačina" i "konzervativaca" kakvi su bili naši predci. Čak nas i neki predstavnici klera, proizašli većinom iz seljačkih opanaka, upozoravaju na opasnost od populističkih i nacionalističkih demagogija, kao da nekoć i «populizam» i «nacionalizam» nisu bili naš domoljubni san, prije nego su nas "rukovodioci" naroda počeli "pumpati" panegiricima o industrijalizaciji i elektrifikaciji kao glavnim karakteristikama socijalizma, s ljudskim licem ili bez njega. Njihova retorika i opet se vraća u hrvatski grad i selo, doduše u nešto drukčijoj ambalaži.

Uostalom, danas je, i u administrativnom pogledu, razlika između "grada" i "sela", pa onda i između «građana» i «seljaka» (koji su obično samo djelomično poljoprivrednici i ratari), vrlo relativna, baš kao i razlika Istok/Zapad, bogati Sjever / siromašni Jug, ili «ljevica»/»desnica». Pa ni razgraničenje između «laika» i «klerika» nije više tako precizno kao nekada, kada se isticala razlika i u dostojanstvu i u funkciji.

Valja priznati da je II. vatikanski koncil, barem deklarativno, ipak učinio mnogo za revalorizaciju i rehabilitaciju katoličkih laika – kao većinskog dijela naroda Božjega – i u Hrvatskoj, gdje su se npr. pod krovom jeronimske zgrade okupljali postkoncilski nasljednici *Merza, Eckerta, Rogulje, M. Ujevića, Marakovića, Ćepulića, Šćetinca, V. Deže-*

lića, P. Grgeca i drugih koji su bili svjesni da je politika kao briga za opće i zajedničko dobro pravo i dužnost katoličkih vjernika te su se, bilo direktno bilo indirektno, u skladu s načelima solidarnosti, supsidijarnosti i domoljublja borili za Hrvatsku (u kojoj ima i Hrvata nekatolika) kao samostalnu, socijalnu i demokratsku državu. Stoga nije nimalo čudno što su sudionici jeronimske društvene večeri 11. studenoga 2004. uputili Centru za promicanje socijalnog nauka Crkve prijedlog da u svoj naziv doda ime Jurja Šćetinca, inicijatora Hrvatskih socijalnih tjedana, koji je kao istaknuti član HKD-a sv. Jeronima već u prvoj polovici XX. stoljeća zdušno promicao taj nauk (kao kasnije i drugi «jeronimovci», poput *Kuničića*, *Vereša*...) pa ga s pravom možemo zvati pionirom katoličke socijalne nauke u nas.

Ti su katolički laici dakle već prije II. vatikanskog sabora shvatili važnost «socijalnog pitanja» (kao i svojedobno sljedbenici *Antona Mahnića* i riječkih kapucina kod nas, odnosno Krekovi sljedbenici u Sloveniji), te su u tom duhu djelovale i naše ondašnje publikacije: Andrićeva "Obitelj", MOSK, "Jeronimsko svjetlo" itd. No iako su u samostalnoj hrvatskoj državi oni dobili, posmrtno, stanovita priznanja, pa su tako i neke ulice (*Lj. Marakovića, P. Grgeca, J. Andrića, M. Ujevića* itd.) nazvane po njima, njihov obol na tom području (među ostalim i činjenica da je uz časopis i tjednik postojao i dnevnik "Hrvatska straža", koji je izlazio 19 godina) često se zaboravlja. Bili laici ili klerici, oni su se nesebično angažirali u službi promicanja evanđeoskih vrednota, znajući da je to važnije od održavanja velikih simpozija ili od gradnje palača kakve sada u mnogim zemljama Zapada crkvena hijerarhija ustupa drugima, svjesna da su potrebnije onima koji su stvarno siromašni i potrebiti ne samo duhovne okrepe nego i materijalne pomoći. Toga bi trebalo biti svjesno i vodstvo hrvatske Crkve, u kojoj ima sve manje praktičnih vjernika.

Ipak, nitko ne može općenito zanijekati potrebu podizanja crkava i "pratećih objekata", kao ni potrebu održavanja priredaba i simpozija, "okruglih stolova", predavanja i raznih javnih manifestacija, ni u Crkvi općenito ni napose u hrvatskoj, pa tako i zagrebačkoj Crkvi, gdje se već prilično dugo piše i govori o pripremama za sinodu. Jeronimsko društvo desetljećima je svojim publikacijama, predavanjima, "socijalnim tjednima", zadružnim tečajevima i sl., "zračilo" u svim slojevima hrvatskoga naroda, uključujući i one njegove pripadnike koji nisu bili katolici ili

nisu živjeli unutar granica domovine. U okviru svojih mogućnosti nastavili smo to djelovanje i nakon II. svjetskoga rata, neko vrijeme pod imenom HKD sv. Ćirila i Metoda, ali nikada kao društvena organizacija pod egidom Socijalističkoga saveza, kako to neki i danas misle, dezinformirani od onih koji i sada pripadaju istom crkvenom "establišmentu". U samostalnoj Hrvatskoj "Jeronimska palača" (Trenkova 1, Tomislavov trg 20 i 21) i poznata Jeronimska dvorana, svojedobno nacionalizirane od komunističkih vlasti, nisu nam vraćene niti smo za njih dobili ikakvu odštetu, na koju kao bivši vlasnici imamo pravo po zakonu. Dapače, iz prodajnog prostora u Dubrovniku, iako smo ga mi osposobili i u njegovo održavanje godinama ulagali veliki trud i materijalna sredstva, iselila nas je (pod izgovorom da joj hitno treba skladište) crkva sv. Vlaha. I naša knjižara na Kaptolu morat će se zbog nekih (pre)gradnji nekamo preseliti? Pred HKD-om, *Danicom* i *Marulićem* nalazi se neizvjesna budućnost, kakvu nam kardinal Haulik, osnivajući nas, zacijelo nije predviđao. Kakva će biti 2005.?

* * *

Na početku 2005. *Ivan Pavao II.* nas u poruci mira upozorava da se ne dademo nadvladati zlom, nego da zlo nadvladamo dobrim. Zaista, nije lako ni danas, u ponešto izmijenjenoj situaciji u kojoj se Hrvatska našla, boriti se protiv zla u sebi i oko sebe, kao što to nije bilo lako ni u onom vremenu iz kojega će nam, unoseći svjetlo u mrakove naše suvremene povijesti, uvijek pred očima lebdjeti hrabri lik zagrebačkog nadbiskupa *Alojzija Stepinca*, bez obzira na različite prosudbe o razvoju i mijenama njegove vjerske i nacionalne svijesti i savjesti. Čitav narod morao bi se okupiti oko našeg blaženika čiji spomendan slavimo 10. veljače, i čije će nam riječi na "narodnom sudu" još godinama i desetljećima odjekivati u ušima: «Bio bih ništarija da nisam osjetio bilo svog naroda, koji je želio svoju samostalnu državu jer je bio rob u bivšoj Jugoslaviji!» Ta država, koju smo napokon dobili, treba da bude što samostalnija, uspravnija i vjerna idealima, koje nam pokušavaju zatrti. Tek tako može nad hrvatskom zemljom zasjati pravo svjetlo za kojim čeznemo.

Predstavnici naroda morali bi svjetlošću obasjavati one koji su ih izabrali i koji su na neki način povjereni njihovoj brizi. To vrijedi za sve javne djelatnike, za političare, novinare, pisce, za sve one što bi trebali

omogućiti da narod koji je, kako kaže Izaija, "hodio u tmini", ugleda svjetlo, da "lumen Christi" postane "lumen gentium". Oni bi morali oko sebe, prema pjesmi *Izidora Poljaka*, bacati "snopove zlatne svjetlosti", morali bi, prema stihovima Majakovskog, sjati svuda ("Vot lozung moj i solnca"). Nažalost, upravo ti pojedinci nerijetko gube kredibilitet zbog prevrtljivosti i labilnosti ("elastičnosti") svoga karaktera, a među takvima posebno mjesto zauzimaju političari i novinari, pri čemu nekima od njih i ne manjka hrabrosti, ali ju se ustručavaju pokazati kad valja kritizirati ljude o kojima ovise, npr. pripadnike crkvenog establišmenta koje, iako su kompilatori, grafomani, pa i plagijatori, njihovi pretpostavljeni štite, zatvarajući oči pred njihovim greškama. Među ovima naime ima "diplomata" čija se razboritost sastoji uglavnom u tom da izbjegavaju svaku konfrontaciju te da na upite i primjedbe odgovaraju šutnjom. Takvi dostojanstvenici nisu dostojni svoje odgovorne zadaće da sa sebi podređenima prosvjetljuju i prosvjećuju povjereni im narod.

Od Haulikovih vremena do danas HKD sv. Jeronima nastoji udovoljiti tom zahtjevu za prosvjećivanjem hrvatskoga puka, u kojemu ima i onih koji ni nominalno nisu katolici. O tom svjedoče naše manifestacije, priredbe, književne večeri i publikacije (npr. *Hrvatska prosvjeta, Obitelj, Selo i grad, Jeronimsko svjetlo* itd.). Iako su i naše pisanje i djelovanje nekima staromodni, dosadni ili zazorni, nastojimo, svjesni vlastitih pogrešaka i propusta, i u aktualnim prilikama činiti što je moguće. I naš je Marulić na tragu tih nastojanja, unatoč činjenici što središte takvim i sličnim djelatnostima već odavno nije Jeronimska dvorana i Jeronimska palača. Poslije II. svjetskog rata uz velike smo poteškoće nastavili svoju djelatnost, koju je blagoslovio i kardinal Stepinac, ali već početkom šezdesetih i nakon II. vatikanskoga koncila žarište se katoličkog tiska premješta među kler i redovništvo, koji su isprva zajedno s biskupima bili na najjačem udaru jugokomunističkih vlasti, no zatim su, u ozračju popuštanja hladnoratovske atmosfere, postali na neki način "povlašteni", dok smo mi bili, i još smo, prilično osamljen glas samostalnih katoličkih laika i "altera pars", koju valja čuti.

Nova knjiga Tatjane Kren

Na književnoj večeri HKD-a sv. Jeronima 9. prosinca 2004. najprije je ravnatelj Društva prof. *Radovan Grgec* upoznao prisutne s odgovorom Centra za promicanje katoličkog socijalnog nauka HKD-ovim članovima kako će njihov apel da se u naziv Centra doda ime Jurja Šćetinca proslijediti HBK-u na odluku, a zatim je ukratko predstavio *Tatjanu Kren*, autoricu jeronimske knjige «Nebesa se osuše zvijezdam», u kojoj je iznijela brojne informacije do kojih je došla kao profesorica hrvatskog i stručnjak za astronomiju, o čemu govori i podnaslov knjige (Hrvatska književnost i astronomija), objavljene u povodu 190. obljetnice rođenja *Ivana Mažuranića*. Djelo su visoko ocijenila dvojica uglednih recenzenata: akademici *Žarko Dadić* i *Josip Bratulić*.

Nakon što se osvrnula na poglavlja od kojih se knjiga sastoji, a u kojima je posebno obradila odnose astronomije i književnosti u djelima *Ante Kovačića*, *Janka Leskovara*, *Ivana Mažuranića*, *Ksavera Šandora Đalskog*, *Vladimira Nazora* i *Antuna Branka Šimića*, autorica je govorila o hrvatskoj astronomiji i o njezinim najzaslužnijim djelatnicima, kao što je npr. *Oton Kučera*. Inače, većinu svojih tekstova s astronomskom tematikom, uključujući i neke od sabranih u ovoj knjizi, objavila je u jeronimskim publikacijama «Maruliću» i «Danici». Nakon njezina izlaganja prisutni su iznosili svoje primjedbe i pitanja u vezi s knjigom i popularizacijom njezine tematike.

Zadušnica za pokojne članove HKD-a sv. Jeronima

16. XII. 2004. je u crkvi Ranjenog Isusa u Zagrebu tajnik HKD-a sv. Jeronima preč. dr. *Stanislav Vitković* u koncelebraciji s p. *Vladimirom Pribanićem* služio misu za sve preminule članove svetojeronimskog društva u njegovoj gotovo podrugstoljetnoj povijesti. U propovijedi je posebno spomenuo članove koji su nas ostavili od prošle zadušnice u prosincu 2003. godine: mons. *Joakima Segedija*, *Stjepana Pačarića*, *Ivana Lackovića Croatu*. Istaknuo je kako su se od *Haulikova* osnutka Društva 1868. god. pa sve do danas HKD-ovci u svojoj izdavačkoj djelatnosti i u životu isticali vjernošću Crkvi i domovini Hrvatskoj.

(pr)

Ante BIRIN

In memoriam
Dr. Ivo Korsky (1918. – 2004.)

U nedjelju 12. prosinca 2004. u Buenos Airesu u Argentini umro je dr. Ivo Korsky, jedan od najznačajnijih predstavnika poslijeratne političke emigracije i suvremene hrvatske političke misli. Pravnik po struci a političar i mislilac po pozivu i opredjeljenju, dr. Korsky rođen je 22. veljače 1918. u Osijeku, u obitelji židovskoga podrijetla. Predanost vjeri i ljubav prema domovini koje su mu prenijeli njegovi roditelji, došla je do izražaja već tijekom studentskih dana, kada je mladi Korsky, kao student Pravnog fakulteta u Zagrebu, bio djelatan u onodobnim katoličkim i nacionalnim organizacijama – Marijinoj kongregaciji akademičara i Sveučilišnom pododboru Matice hrvatske. Kao i većina pripadnika nacionalističke mladeži, gajio je simpatije prema Ustaškom pokretu kao jedinoj političkoj grupaciji zauzetoj za ostvarenje hrvatske državne nezavisnosti, te je već potkraj 1935. i pristupio u njihove redove. Zbog svog političkog djelovanja u više je navrata zatvaran, kažnjen čak i izgonom iz Zagreba, tako da je proglašenje NDH 10. travnja 1941. dočekao u zatvoru na Savskoj cesti. Kao niži ustaški časnik u vojsci je proveo sve četiri godine rata, tijekom kojega je, u veljači 1944., položio i pravosudni ispit te bio imenovan sucem Kotarskog suda u Stocu, u koji, zbog ratnih neprilika, nije mogao otići. Kasnije će, u emigraciji, napisati niz radova vezanih uz problematiku Ustaškog pokreta i NDH. U njima dr. Korsky, nasuprot onima koji su idealizirali prošlost i nijekali bilo kakve pogreške, nije bježao od priznanja odgovornosti za činjenicu da zločine nisu vršili samo protivnici hrvatskog naroda, ali nije dopuštao ni da se počinjene pogreške i zločini politički zlorabe, poglavito u svrhu nijekanja prava hrvatskog naroda na samoodređenje i nacionalnu državu, odnosno za diskreditaciju svakog državotvornog stava bez obzira na njegovo ideološko ishodište. Uspostava samostalne Republike Hrvatske pružala je priliku da se te podjele iz prošlosti nadiđu, pa se dr. Korsky zato i zalagao da se temelji države sagrade na pravu hrvatskog naroda da "kao povijesno oblikovana narodna zajednica živi u svojoj neovisnoj državi". Iz istog je razloga, od trenutka njegova donošenja, ukazivao na nepravednost Izvorišnih osnova Ustava Republike Hrvatske, u kojima je jedna od strana u građanskom ratu 1941. – 1945., ona komunistička, koja se izborila za

obnovu Jugoslavije, postala temeljem moderne Hrvatske, dok se ona nacionalistička, koja se borila za hrvatsku nezavisnost, našla s onu stranu zakona. Na žalost, njegove su riječi ostale glas vapijućeg u pustinji – prilika za stvarnu, a ne deklarativnu pomirbu propuštena je, a podjele iz prošlosti su, umjesto da jednom zauvijek nestanu iz dnevne politike, i nadalje ostale sredstvo političke manipulacije i diskreditacije kojim se hrvatska politička elita, proistekla uglavnom iz Titova partijskog aparata, koristi ovisno o potrebi.

Zajedno sa stotinama tisuća svojih sunarodnjaka i dr. Korsky je nakon sloma NDH, prema naredbi svojih pretpostavljenih, krenuo put Austrije, gdje je više mjeseci proveo u zarobljeničkim logorima, te je naposljetku, u svibnju 1947., odselio u Argentinu, svoju novu domovinu, u kojoj će provesti dvije trećine svog života. U atmosferi gotovo potpunog beznađa uzrokovanog slomom države i zdušnim pristajanjem Zapada uz Titovu Jugoslaviju, koje nije nudilo apsolutno nikakvu nadu u uskrsnuće hrvatske države, on se, sada već kao zrela osoba, aktivno uključuje u život hrvatske političke emigracije. Naime, nedugo nakon što je u siječnju 1951. prof. Ivan Oršanić u Buenos Airesu osnovao Hrvatsku republikansku stranku, dr. Korsky se uključuje u njezin rad te izravno sudjeluje u pokretanju stranačkog časopisa, koji je na njegov prijedlog nazvan "Republika Hrvatska", a prvi mu je broj izašao u listopadu iste godine.

Svojom će djelatnošću ovaj dvojac ostaviti dubok trag ne samo u hrvatskoj političkoj emigraciji nego još i više u misli suvremenog hrvatskog nacionalizma. Ne interpretirajući nacionalizam kao ideologiju, već kao "samoobranu hrvatske političke i državne istovjetnosti", oni su ostvarenje države shvaćali ne kao isključivu svrhu svog djelovanja, nego tek kao "prvi i neposredni cilj" hrvatskog nacionalizma, čiji konačni cilj mora biti, kako je to zapisao prof. Oršanić, "ostvarenje slobodarskog sustava u toj državi". Poučeni iskustvom "da državna nezavisnost ne dovodi automatski ni do slobode ni do pravednog poretka u državi" i ispravno pretpostavljajući negativne posljedice koje iza sebe ostavlja svaka diktatura, smatrali su kako duh slobode valja gajiti i prije oslobođenja kako se u trenutku postizanja svog neposrednog cilja nacionalizam ne bi politički potrošio te kako bi se oni koje će zapasti čast da jednog dana upravljaju državom na vrijeme naučili odgovornosti bez koje nema slobode. Uvelike njihovom zaslugom hrvatski je nacionalizam, u jednom teškom razdoblju svog djelovanja, ostao doktrinarno sačuvan od degenerativnih pojava – političkog romantizma, ekstremizma i jednoumlja – koje su ugrožavale njegov duboko slobodarski smisao. Knjige "Vizija slobode" prof. Oršanića i "Hrvatski nacionalizam"

dr. Korskog, u kojima je sabran tek dio njihovih brojnih radova, u tom su kontekstu dva temeljna djela hrvatske nacionalističke misli druge polovice XX. st.

U siječnju 1969. dr. Korsky je, nakon smrti prof. Oršanića, izabran za predsjednika stranke, te je na toj dužnosti ostao pune 22 godine. Prigodom osnivanja Hrvatskog narodnog vijeća 1974. godine izabran je za dopredsjednika HNV-a, a poslije je, na izborima 1977. i 1979. godine, bio biran u Sabor HNV-a. Kada je krajem 1980-ih postalo jasno da će nakon pada komunizma nestati i Jugoslavije, dr. Korsky nije hitao u domovinu kako bi naplatio svoje dugogodišnje političko djelovanje niti je, zadovoljan ispunjenjem tako dugo sanjanog ideala, odlučio mirno uživati u političkoj mirovini. Umjesto toga on je, svjestan da se, u svojoj 73. godini, nalazi na kraju a ne na početku svog životnog i političkog puta, kormilo stranke, koja je uslijed spletki jugoslavenskih tajnih službi u domovini morala promijeniti ime u Hrvatska republikanska zajednica, 1991. godine prepustio stranačkim suborcima, ne prestajući sve do svoje smrti analitički pratiti zbivanja u Hrvatskoj.

Njegova želja da savjetom i dobronamjernom, konstruktivnom kritikom pomogne u izgradnji hrvatske države nije naišla na odjek i razumijevanje kod vladajućih krugova, čije je ponašanje ponekad bilo vrlo, vrlo daleko od izvornog starčevićanstva, na koje su se često pozivali. Otklon od autoritativnih vođa ("gončina"), bistrenje javnog mnijenja i vjerno obavještavanje općinstva o javnim poslovima bili su samo neka od Starčevićevih načela na čije je gaženje dr. Korsky ukazivao. Iz tog je razloga bio oštrim kritičarem tadašnjeg čvrstog predsjedničkog sustava, prakse bespogovorne poslušnosti, neopravdanog trijumfalizma, tajnovitosti kojom su se prikrivale preuzete hrvatske državne obveze i još koječega što je, prema njegovu mišljenju, usporavalo i otežavalo izgradnju hrvatske države kao društva stvarne slobode. Također, tijekom hrvatsko-muslimanskog građanskog rata u središnjoj Bosni, dakle u vrijeme kada je to bilo najmanje popularno činiti, upozoravao je na kobne posljedice tog sukoba, koji je olakšao srpska osvajanja a Hrvate u BiH doveo na rub nestanka. U pogledu ulaska Hrvatske u Europsku uniju, dr. Korsky nije bio protivnik tog temeljenog hrvatskog vanjskopolitičkog cilja, već politike svih dosadašnjih hrvatskih vlada, koje su sve svoje snage umjesto na izgradnju "stvarno slobodnog i demokratskog društva, jačanje pravne države i njezina gospodarskog i socijalnog sustava, kako bi se na taj način Hrvatska sama po sebi približila europskim standardima i pripremila za što bezbolniji ulazak u Europsku uniju", usmjerile ka što bržem "formalnom (ali ne stvarnom) ulasku u Europu",

što je zemlju izložilo "stranim pritiscima koji su, uglavnom, suprotni dugoročnim hrvatskim nacionalnim, strateškim, političkim i gospodarskim interesima".

Svjedok kako je i nakon uspostave samostalne Hrvatske stvarna vlast ostala u rukama ljudi "izgrađenih tijekom zadnjeg desetljeća Titova života, bez obzira na to kojoj stranci danas pripadaju", ljudî koji ne mogu voditi "državnu politiku u onome smislu u kojem ju zastupaju hrvatski nacionalisti starčevićanci", dr. Korsky je neumorno ukazivao na potrebu da hrvatski nacionalizam dobije svoj politički organiziran oblik. Svjestan činjenice da "nacionalizam ne može biti jednako snažno izražen u cijelom narodu, niti jednako prezentan u svim razdobljima – jača se i širi u trenutcima kad je ugrožena "samobitnost" (pojam prof. Filipa Lukasa) narodne zajednice, a slabi i prepušta prvenstvo drugim političkim strujama kad su ostvareni temeljni postulati te zajednice" – napominjao je kako taj nacionalizam ipak "nikada ne smije nestati, jer ne postoji apsolutna sigurnost da narodna zajednica neće biti ugrožena», i da «nepostojanje jedne svjesne, pa makar i manjinske nacionalističke struje» ne bi dovelo «do nestanka zajednice koja je izgubila smisao za samoobranu svoje posebnosti». Pokazalo se međutim da su mnogi bili kudikamo spremniji slušati njegove riječi i diviti im se negoli slijediti ih u praksi. Stoga se, kao osoba koja je na to imala puno moralno pravo, nije ustručavao izreći kritike na račun samih nacionalista – bolje rečeno, onih koji su se više takvima smatrali negoli što su to stvarno bili – konstatirajući kako "nepostojanje nacionalističke, starčevićanske političke strukture, suvremeno demokratske i lišene rodoljubnoga fraziranja i nostalgije za preraslim političkim oblicima prošlosti, predstavlja povijesnu krivnju hrvatskih nacionalista".

Kako to obično biva s velikanima, i dr. Korsky nas je napustio medijski prešućen i daleko od očiju javnosti, bez državnih počasti, za kojima nikad nije patio niti ih je tražio, no koje su mu po svim kriterijima pripadale. Njegove ljudske vrline, duboka odanost svojim duhovnim i svjetovnim idealima, gotovo neshvatljiva postojanost i upornost u radu, običaj da stvari opiše onakvima kakve stvarno jesu a ne kakvima bi ih drugi htjeli vidjeti, nisu mu bile kvalifikacija za "uspjeh" mjeren brojem zastupničkih mandata, no pamtit ćemo ga mnogo duže nego brojne "uspješne" političare, zbog njegovih misli – daleko trajnijih od tih sitnih, ovozemaljskih časti i probitaka – koje su punih pola stoljeća oblikovale suvremeni hrvatski nacionalizam i koje će, bez sumnje, ostati trajan izvor nadahnuća novim generacijama hrvatskih nacionalista.

Mato MARČINKO

Sanjam Hrvatsku

Noćima sanjam
hrvatsku Hrvatsku.
U mukama izranja
iz vulkanskoga kaosa.
Očišćena od pakline i blata
čista blista pozlaćena suncem.
Sablasti haaške je vuku
u bezumlje hadsko.
Oslabljena izdajama
sve teže se odhrvava.
U snu joj pokušavam pomoći,
da ne potone u ništavilo.
Jutrom se budim oznojem
u bolesničkoj postelji.
Zornička zvona
navješćuju Došašće.
U stajici na slamici
smiješi se Novorođenac.
Ponizno ga molim,
da u krug svoj spasenjski
uključi i Hrvatsku.

U Domu za starije i nemoćne osobe,
prosinac 2004.

Heinrich BÖLL[1]

Radikalac u službi Božjoj[2]

Mora se pretpostaviti da se ovdje upuštam u gotovo lakomislenu pustolovinu kad se ovom zadivljujućem čovjeku i njegovu zadivljujućem djelu približavam nekoliko koraka, ili možda samo jedan korak. A trebao bih učiniti tisuću koraka pa da, možda, »budem pravedan« prema njemu te da ga, kako bi on želio, i kritiziram.

Vjerojatno ga zbog načina na koji su nam ga predstavili tomisti i antitomisti nismo nikada (ili smo ga samo rijetko, površno i sporadično) stvarno *čitali*. Neka stvar, kao i pojedini tekst, »gubi svoju vrijednost« ne samo po sebi samoj nego i po onima koji nam ju pokušavaju približiti.

Zato sam, ne mogu se drugačije izraziti, zavirio u njegovo djelo, pročitao ponešto njegova i o njemu (još jednom glasoviti životopis koji je napisao Chesterton[3], čija sjajna, neokatolička otmjenost – kako mi se činilo – suviše olako svojim bljeskom prelazi preko stanovitih problema, doista: zablješćujuća knjiga!).

Genij objektivnosti

Pa se sad moram susprezati da ne bih stalno citirao Tomu Akvinskog.[4] Doista je dobrotvorno u ovome vremenu, u kojem Ronald Reagan i Aleksandar Solženjicin te većina časopisa i sve »moralne veličine« cijeloga

[1]Heinrich Böll (Köln, 1917. – Langenbroich/Eifel, 1985.) njemački novelist i romanopisac. Dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1972. za roman *Skupna slika s damom* (hrv. prijevod 1973. i 1990.). S velikim moralnim autoritetom angažirao se posljednjih godina svoga života u mirovnom pokretu protiv daljnjeg svjetskog naoružavanja. Više o njemu vidi www.heinrich-boell.de – *Op. prev.*

[2]Prije nekoliko godina o. Tomo Vereš O. P. zamolio me je da prevedem ovaj tekst, koji je namjeravao objaviti u svetojeronimskoj književnoj reviji *Marulić*, ali ga je u tome spriječila smrt 9. prosinca 2002. Prijevod sam pronašao u njegovoj ostavštini, te ga sada objavljujemo prigodom pater Tomine druge godišnjice smrti. Zahvaljujem Stjepanu Kušaru, koji je tekst usporedio s njemačkim izvornikom, objavljenim najprije u : *Die Zeit*, br. 38 od 16. rujna 1983. godine, na 47. str.: *Radikaler in Gottes Dienst. Über Thomas von Aquin*, a zatim preuzetim u: Heinrich Böll, *Feinbild und Frieden*. Schriften und Reden 1982-1983, München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987, str. 117-122. – *Op. prev.*

[3]Gilbert Keith Chesterton (1874. – 1936.) engleski pjesnik, književnik, esejist i kritičar; knjiga je prevedena i na hrvatski u dva navrata: *Otac zapadne kulture sv. Toma Akvinski*, Zagreb: Istina, 1939; *Sv. Toma Akvinski*, Split: Laus, 1999. – *Op. prev.*

[4]Navodi su uzeti iz: *Thomas-Brevier*, uredio Josef Pieper, izd. Kösel Verlag, 1956., te iz pojedinih svezaka *Walberberger Thomas-Ausgabe* koje su zajednički izdali F. K. Kerle, Heidelberg i Verlag Styria, Graz-Wien-Köln. Neke smo uspjeli pronaći pa smo ih preveli prema latinskom izvorniku. – *Op. prev.*

svijeta točno znaju što je dobro a što zlo – naime da je kapitalizam dobar a komunizam zao – blagotvorno je u vremenu koje tako siromaški argumentira, pročitati kod Tome[5]: »Postoji dobro bez zla; ali zlo bez dobra ne može postojati.« I još[6]: »Da je Bog uklonio iz svijeta sve od čega je čovjek napravio priliku za grijeh, svemir bi ostao nesavršen.« K tome: »Ma bilo ono za čim volja grešno teži uistinu loše i proturječno razumom obdarenoj naravi – ipak se uzima kao dobro i kao sukladno naravi.« I, i... – i tako dalje.

Ovaj nam je genij objektivnosti i temeljitosti opisan kao netko tko je bio sami mir. Tek jednom »iskočio je iz svoje kože«, kad mu je obitelj poslala grešnicu u tamnicu da ga odvrati s redovničkoga puta. Ne samo da je tada bio bijesan, nego i – što se inače nikada o njemu ne pripovijeda – nepristojan. S gorućom bakljom napao je ljepoticu i otjerao ju, umjesto da s njom raspravlja kako bi odvratio s njezinoga puta nju, koja je njega htjela odvratiti s njegova puta. Da je u tom slučaju netko stajao ondje i zapisao taj dijalog, danas bismo imali klasika antipornografije.

Uzbudljiv je bio život toga »nijemoga vola«, koji uopće ne potječe iz Sicilije, nego iz blizine Napulja. Kao grofovski sin i bliži rod s Fridrikom II. bio je određen za nešto više. Ako je već svećenik, onda barem nadbiskup, kardinal, ili čak papa; ako je već redovnik, onda barem opat. Toma se nije htio niti se dao pokoriti, premda je proveo godinu dana utamničen u Sv. Ivanu. Bio je u prosjačkom redu, i u njemu je htio ostati, služiti Bogu i znanosti, više Bogu negoli znanosti, ali Bogu bez znanosti? – to mu je bilo nemoguće.

Bio je toliko čvrst u vjeri da je smjesta riskirao upasti u dvije »hereze«: u teološku, u Aristotelov »materijalizam« zbog kojega je mogao biti prikazan kao protivnik Crkve, i u svjetovnu herezu, u prosjački red, koji ne proturječi samo njegovu podrijetlu, nego nikako nije bio dobrodošao svekolikom »društvenom sklopu«. Pokuša li ga se smjestiti u naše doba, onda bi Toma Akvinski bio klasični izvanparlamentarni opozicionar (Apo)[7], onaj koji izlazi iz društvenih skupina, »šezdesetosmaš«. Takvim je i ostao, unatoč zlim klevetama, prijetnjama, bojkotima. A i tadašnji su teološki fakulteti imali svoje odredbe protiv radikalaca.

[5] *Summa theol.* I, q. 109, a. 1, ad 1. – *Op. prev.*

[6] *Summa theol.* I, q. 92, a. 1, ad 3. – *Op. prev.*

[7] Apo (außerparlamentarische Opposition): organizirano djelovanje, ponajprije studenata i mladeži koji su krajem 60-ih godina, nezadovoljni političkim i socijalnim poretkom, svoje protivljenje i kritike izražavali izvan demokratskih institucija, na primjer provokativnim prosvjedima i sl. – *Op. prev.*

Za razliku od većine »šezdesetosmaša«, koja je u današnje doba svoj prošli prkos udobno veteranizirala, Toma je ostao »pri svome«. Nije htio biti pravedan samo prema Bogu, nego i prema čovjeku u njegovoj tjelesnosti, te prema svemu stvorenju: »Očigledno je pogrešno mišljenje onih koji kažu da je s obzirom na istinu vjere sasvim svejedno što netko misli o stvorenju, samo ako o Bogu ima ispravno mišljenje. Jer zabluda o stvorenju utječe na pogrešno mišljenje o Bogu.«[8]

Toliko hrabar mogao je biti samo netko tko je siguran u Bogu. Mislim da bi ga pojedina subraća, kojima je malo prije Tomina rođenja bila povjerena inkvizicija, pozvali pred svoja povjerenstva, osudili i predali okrutnoj »svjetovnoj ruci« da je napunio devedeset godina, ali on je umro s 49 godina, i ubrzo je proglašen svetim, a kanonizirani se sveci, naročito ne tako glasoviti, posmrtno ne spaljuju. Prije će biti da se spaljeni kasnije proglasuju svetima. Tako on nije ostao neosporavan, ali je ostao netaknut, kao i njegovo silno djelo, taj trijezan i objektivan, gotovo neosoban pokušaj shvaćanja ne samo neba nego i svijeta – pokušaj sastavljanja »Sume«.

Njegov je jezik posve »nefeljtonistički«, za razliku od, kako mi se čini, jezika sv. Augustina, koji njime katkad »blista« i »zasljepljuje«. Moguće je zamisliti devedesetogodišnjeg Tomu kako je još 40 godina razmišljao i smišljao, i možda se na užetu svoje sigurnosti u Bogu sve dublje i dublje spuštao u one zbiljnosti koje bi čak i njega mogle baciti u tjeskobu. Godine 1323., kada je proglašen svetim, imao bi devedeset godina.

Nije samo udovoljio zapanjujućoj obvezi pisanja i diktiranja, silna je bila i njegova obveza putovanja. U dvadesetprvoj godini, nakon što ga je sestra oslobodila iz privatne obiteljske tamnice, odlazi u Pariz, gdje ostaje tri godine, zatim odlazi na četiri godine u Köln (Bože moj, što li je mogao spoznati u močvari Burse!), pa opet u Pariz, gdje je u dvadesetosmoj godini postao profesorom, izložen klevetama, bojkotima i prijetnjama – istinski radikalac, iako nije bio u javnoj službi, već u službi Boga i njegovih stvorova.

Iz Pariza je još jedanput otputovao u Italiju i još jednom u Pariz. Tada je putovati značilo ići pješice, možda ponekad jahati na magarcu ili «stopirati». Toma je bio moderan koliko je to netko uopće mogao biti u tom stoljeću, ali nikada pomodan. Toliko je bio siguran u svoju duhovnu domovinu, toliko čvrsto s njome povezan, da je mirno mogao sići u dubine tvari. Bio je opsjednut zbiljom.

[8] *Summa contra Gentiles* II, cap. 3; usp. *Suma protiv pogana*, sv. I, preveo A. Pavlović, Zagreb: KS, 1993, str. 390-391. – *Op. prev.*

»Nema ništa neumjesno u mišljenju da Bog surađuje s preljubnicima u njihovu naravnom djelovanju. Nije narav preljubnikâ zla, već je to njihovo htijenje. A ništa što se čini iz snage njihova sjemena, ne odgovara njihovoj volji, nego njihovoj naravi. Stoga nije neumjesno da Bog sudjeluje u tom činu i usavršuje ga.« Nalazi li netko u tome ma i blijed nagovještaj opravdanja za ubojičko ponašanje koje se stoljećima prakticiralo prema samohranim majkama, majkama koje su rodile djecu s nekim izvan svoga braka, te prema njihovoj djeci? Ali, dakako, piše i ovo: »Zlo treba na svaki način izbjegavati; stoga se nikako ne smije činiti zlo da bi iz njega proizašlo nešto dobra. Dobro ne valja činiti na svaki način; stoga ponekad valja propustiti nešto dobra kako bi se izbjeglo veće zlo.«[9]

Treći put teologije

Ne, nije sve lagano, ili čak »jednostavno«, a ono što Toma piše o novcu: »Pa makar novac imao značajku samo puke korisnosti, on ipak ima neke sličnosti sa srećom jer posjeduje i značaj sveobuhvatnosti; njemu je naime sve podložno« – moglo bi gotovo potjecati od mladoga Marxa.

Je li Toma značio nešto poput »trećeg puta« u teologiji, između »idealista« koji zanemaruju materiju i za koje Bog nije diskutabilan, i zastupnikâ obratnog pravca? Poznata njegova rečenica da milost pretpostavlja narav navodi se nepotpuno, jer Toma kaže[10]: »Milost ne uništava narav, nego ju pretpostavlja i usavršuje.« To zvuči sasvim drukčije i pokreće druge misli, kad se razmisli što Toma kaže o »naravi« preljubnikâ. Svima pak zakonom opsjednutim ljudima – imamo ih dosta – reče[11]: »Pravednost bez milosrđa okrutna je; milosrđe bez pravednosti majka je rasúla.« Ali: »Milosrđe ne dokida pravednost, ono je punina pravednosti.«[12]

Čini mi se također da je o slijepoj hrabrosti junačkih ratnika imao nepovoljno mišljenje – i to u svom stoljeću, u kojem čovjek bez mača nije bio čovjek! »Hrabrost bez pravednosti poluga je zla.«[13] I još: »Nisu uistinu

[9]Quaestiones disputate de Virtutibus, q. 3, a. 1, ad 4. – Op. prev.

[10]Usp. *In II Sent.*, dist. 9, q. 1, a. 8; *Summa theol.* I, q. 1, a. 8, ad 2: »Gratia non tollit naturam, sed perficit.« – *Op. prev.*

[11]Usp. *Catena aurea in Mattheum*, cap. 5, lect. 5. – *Op. prev.*

[12]*Summa theol.* I, q. 21, a. 3, ad 2: »Misericordia non tollit iustitiam, sed est quaedam iustitiae plenitudo.« – *Op. prev.*

[13]*Summa theol.* II-II, q. 123, a. 12, ad 3: »Fortitudo sine iustitia iniquitatis est materia. « – *Op. prev.*

junaci oni koji radi časti čine junačka djela.«[14] Je li to napisao neki rani pacifist? On sam bio je hrabar, nije uzmicao, nije se dao zbuniti; za njega je prava hrabrost bila »ustrajati«. To je i činio: ustrajao je. Ništa nije primio kako je bilo predano, provjeravao je, pun ljudskosti, bez ikakve sentimentalnosti, i nije prezirao »ulicu« kojom se tako često kretao i kamo je kao član prosjačkoga reda pripadao. «Prezirao» je vjerske dokaze, smatrao ih je vrijeđanjem Boga, i znao je: »Igra je potrebna za vođenje ljudskoga života.«[15]

Samilost, milostinju, tako drage puritancima, nije primao a da ih ne bi preispitao. Na brojnim stranicama razmatra ih sa svih strana, pojedine oblike milostinje i sažaljenja odobrava, druge odbacuje, a nakon teze i antiteze u svojoj sintezi ne ostaje dužan odgovora, koji, primjerice, kod prosuđivanja smije li bludnica dati milostinju od svoje zarade, glasi ovako:[16] »Ako se naime žena bavi prostitucijom, ona postupa sramotno i protiv Božjeg zakona. Uzimajući pak nešto zauzvrat, ne postupa protiv pravila ni protiv zakona. Stoga ono što se na takav način zaradi, može se zadržati i od toga dati milostinja.« Ali je isključio bludnice iz davanja darova na oltar, zbog sablazni i zbog strahopoštovanja pred svetim. Bio je nesposoban za mržnju, također prema onima koji su prema njemu neprijateljski postupali. Ono što mi nazivamo kritikom, Toma je zvao »bratskom opomenom«, koju je smatrao prikladnom i u odnosu na redovničke poglavare. Koje li riječi: bratska opomena!

Josef Pieper[17], iz čijeg *Tominoga brevijara* potječe dio navodâ, uspoređuje ga s Bachovom umjetnosti fuge. Ponekad sam mislio na jednog »Linnéa[18] teologije«, kao i na Rudolfa Steinera[19], koji isto tako nije iz razmatranja izostavljao nijedan predmet, i koji je na svoj način stvorio *Sumu*, te osnovao školu i predložio »treći put« što ga danas, 60 godina nakon njegove smrti, pokušava slijediti sve više ljudi: u gospodarstvu, poljoprivredi, medicini i odgoju.

[14]*Summa theol.* II-II, q. 131, a. 1, ad 3: »Non sunt vere fortes qui propter honorem fortia faciunt.« – *Op. prev.*

[15]*Summa theol.* II-II, q. 168, a. 3, ad 3: »Ludus est necessarius ad conversationem humane vitae.« – *Op. prev.*

[16]*Summa theol.* II-II, q. 32, a. 7, cor. – *Op. prev.*

[17]Josef Pieper, njemački filozof (1904. – 1997.): *Hinführung zu Thomas von Aquin*; *Scholastik, Gestalten und Probleme der mittelalterlichen Philosophie*, i dr. Ne samo da je proučavao probleme iz razdoblja srednjega vijeka u kontekstu suvremenih teorija, nego je i promatrao suvremenu problematiku u odnosu prema srednjovjekovnoj kulturi. – *Op. prev.*

[18]Carl von Liné (1707. – 1778.), švedski prirodoznanstvenik; poznatija djela: *Systema Naturae*, *Fundamenta botanica* i *Genera plantarum*. – *Op. prev.*

[19]Rudolf Steiner, austrijski filozof i pedagog, utemeljitelj antropozofije (Kraljevec, Slovenija, 1861. – Dornach, kod Bazela, 1925.). Djela su mu prevedena i na hrvatski. – *Op. prev.*

Nekoga poput Tome Akvinskoga rado bih upitao o atomskim bombama, naoružavanju, razoružanju, ponovnom naoružavanju, o kršćanstvu kršćanskih stranaka, drogama, samoubojstvu, o prisili da se bude uspješan i učinkovit, o televiziji, obitelji, kontroli rađanja, terorizmu, ustanku, pobuni, revoluciji. U svakom slučaju, potpuno je odobrio krađu živežnih namirnica potrebnih za preživljavanje: »U slučaju krajnje nužde sve su stvari zajedničke. Stoga tko trpi takvu nuždu, smije uzeti od tuđega dobra za svoje uzdržavanje, ako ne nađe nikoga tko bi mu dragovoljno dao. Iz istoga je razloga dopušteno uzeti nešto od tuđega dobra i dati kao milostinju, dakako i primiti, ako se nevoljniku drugačije ne može pomoći. Najprije se, ako je to moguće bez opasnosti, mora za to dobiti odobrenje od vlasnika, a zatim se valja pobrinuti za siromašne koji su u krajnoj nuždi.«

Pitanje bi glasilo: postoji li pored nužne krađe od pojedinaca i nužno potkradanje čitavih naroda? A tko je mogao »bez opasnosti« prići Somozi i multinacionalnim koncernima ma i za samo jednu milostinju? Odgovori na moja pitanja već se nalaze *in nuce* u njegovu sveukupnom djelu, o kojem bi trebalo nastaviti razmišljati.

Um na kojem je gradio, koji je pretpostavljao, bio je čak previše um mediteranskoga kova, potomak rimskoga *ratio*. Zacijelo ima više umova od toga jednoga koji smo prihvatili kao svoj. Sve što ne odgovara našem umjerenom podneblju, odmah nam se čini nerazumnim, kao što se mnogima može činiti nerazumnim kod Tome kad u tančine raspravlja o naravi paklene vatre.[20] Goruće vatre nema bez gorive tvari. Odakle dolazi, kakve je vrste? Goruća vatra svijetli, ali u paklu ipak vlada tama? Koje je dakle vrste ta vatra kojoj ne treba nikakva tvar i koja ne svijetli? O tome on razmišlja, okreće temu tamo-amo – u njegovome smislu posve razumljivo.

Mi danas godinama mozgamo o svojoj duševnoj boli, često sitnim boljčicama, često o onima koje samo umišljamo. Toma je poznavao sredstvo protiv duševne tuge: ne moljenje, nego kupanje i spavanje.[21] A znao je i što bi moglo koristiti onima koji svoje piskaranje smatraju nevjerojatno važnim: »Sve što sam napisao, slama je.« Ubuduće ću više čitati tu slamu.

S njemačkog izvornika preveo:
Anto Gavrić

[20] Usp. In IV Sent., dist. 44, q. 3, a. 2-3; Quaestiones disputatae De anima, q. 21. – Op. prev.
[21] Usp. *Summa theologiae* I-II, q. 38, a. 5: »Ublažuju li san i kupanje bol i tugu?« – *Op. prev.*

Ivica JEMBRIH COBOVIČKI

Lovor mi z beršljanem šepeče
(Venec slobodni sonetov)

Mons. Lovri Cindoriju za 70. ljetnicu življenja

1
Lovor mi z beršljanem šepeče:
«Onoga dneva gda očutiš
Kak je cieli sviet dom tvoj
Kak je nebo krovek tvoj

Zemlja podek tvoj
A sako steblo vert tvoj
Onda buš zaistinu dimo došel»
Zakaj ne delamo z mesta ljubavi?

Kak bi moči patnju ze svieta vugnuti?
Kak vu denešni trenutki živeti?
Je mogoče cieli cajt srečen biti?

Kak si mira duše najti?
Spominati se na ves glas
O vsemu kaj ljepota je

šepeče – šapuće
dimo – doma
podek – pod
vugnuti – maknuti, odstraniti; cajt – vrijeme; o vsemu – o svemu

2
O vsemu kaj ljepota je
Gda ste se rodili vu merzli sviet
Najpredi ste vudehnuli i mam blihnuli vu plač
To tak traje vse do zdeheka

Pak se ondar drugi plačeju
Na dihanje svoje ni mi, ni drugi ne misliju
Em ni drievo ne znaj kaj vudiše
A sejeno nam zdihavlje nekakov kišik

Dihati bi trebati kak trava mak slak
Kak klas šenični kak voda
Riba kača žaba kreketača krastača

Vse bi bilo drugač znovič drugač
Pejzaži neba nej vu kriču gnili
Vidim na stiene kip krej kipeka

vudehnuli – udahnuli
blihnuli vu plač – zaplakali ste (se odmah)
mam – odmah
do zdeheka – do zadnjega daha
pak – opet
kišik – kisik
šenični – pšenični

3
Vidim na stiene kip krej kipeka
Ljeta i ljeta človek se trudi na Vum paziti
Kaj bi čutel mirneši se i kaj bolši bi bil
Al zavum ćez Božju Misel ne blodi

On je apstraktuš privezeti ga nemremo
Em čez Vum i tielo spoveže ga deh
Vu šentimentuš obraza i dihanja
Kaj bi bili mirneši zbilneši srečneši

Vuz pomoč božjega dihanja
Moči je za zburkanje nemirnoču serdu pripaziti
Ze pomočju dihanja Vum se primiriti more

Cieli vezda Vaš vum vam poručuje
Čez božju naravoču – jel znate –
Rieči pervi molitvu čujem

Vum – pamet
deh – dah
šentimenuš – sentiment
naravoča – narav, priroda
ne blodi – ne luta
kipek – kipić, sličica
spoveže – sveže
zavum – podsvijest
vum – svijest, razum
zbilneši – stvarniji
zburkanje – uznemirenje, nemir

4

Rieči pervi molitvu čujem
I gli vezda vu Vumu se dogaja
Vse kaj je Božje življenje vu nami
O tomu naviek govoriti trieba

Kaj je življenje? kaj je smisel?
Za kaj totu sme? Kaj hočemo?
O tomu kad idemo zna Bog
I naši griehi neposluh naš

Na vsa ta pitanja odgovorimo vu sebi
Božje vuho čulo bu čuje nas
Sejeno vsakoga trenuša naj se pitam

Za odgovor globoko vu sebi
Dat nam je kaj čujemo za prapričetka
Istinu z Božji vust

totu sme – tu smo
trenuš – trenutak
naj se pitam – neka se pitam
globoko – duboko
za prapričetka – iz prapočetka
z vust – iz usta

5

Istina z Božji vust
Jel znate na planetušu Zemlji ste
Diel ste Soncuvoga galaktuša
Mliečne steza Diel sme mliečne penje

Nišči vre ne pamti gda je došel
Na mliečnem tragu sme
Na Zemlje sigde glih
Kak vu Washintonu tak vu ovem tielu

I pak znovič viečno pitanje
Vu ovem tielu gde ja sem
Vu sviesti ste Božje

Od mikrokožmuša pak do makrokožmuša
Menši i vekši fčera vezda i mam
Cieli sviet jena je kaplja

planetuš – planet
galaktuš – galaktika
nišči – nitko
vre – već
sigde glih – svugdje isto
znovič – iznova, ponovo
mikrokozmuš – mikrokozmos
menši – manji
fčera – jučer
vezda – sada

6

Cieli sviet jena je kaplja
Sviesnoča ta mudroča bi se zvala
Od česa si ze košča stvorjeni
Z mesa kervi i sukervice

Spod kože sviet drugačeši je
Vu naši črievi 50 jezer bakterij živi
Imaju svoju struju i kanalizaciju
Cieli varaš znutra spod nas je

Kaj sme mi je? Gdo sme mi je?
Pet-šest-sedem milijard ljudi
Saki ovoga momentuša ima misel

Dohajaju i zgineju Kam
Pak tak fort i naviek diel su
Isusove Kervi i Neba

sviesnoča – svijest
mudroča – mudrost
momentuš – moment, hip, trenutak
zgineju – nestaju
fort – uvijek, stalno, neprestano
jezer – tisuću

7

Isusove Kervi i Neba
Pak kak vu oceani voda valuvje stvarja
Življenska jahkoča vnoge miseli stvarja
Treba šteti pojavljenje miseli

Morti človeka neštere miseli vuznemiruju
Štere vu sebi ima Serdit je na sebe
Gda se otpremo to se vre ne dogaja
Smejal se buš i veselost svane

Velika je vrednoča takov mir privoščiti si
To nije tuliko žmehko To ti nišči nemre zeti
To se presadjuje znovič i znovič

Dihanjem sreču postiči moreš
Vsi gifti z dihanjem zgineju vu sviet
Narodi imaju roke i oči

valuvje – valovi
jahkoča – snaga, jakost
morti – možda
neštere – nekoje
privoščiti si – priuštiti si
žmehko – teško
gifti – otrovi

8

Narodi imaju roke i oči
Jošče vumiju poslušati ftiče
One ftiče z Noine tožne arke
Od gda Božek nas pregovoril je

Jošče moj narod sebe išče
I ekšhumacije trajaju ze jezero-sto-druge
A vu Horvacke Kostajnice zrućili su
Tri velike cirkve i sedem kapel

Vse vrane prek Une su vušle
Nam gerlice i golubi ostali su
I vsi vu svietu Božek znali su

Ne bu nam po pravice sreče
Al kaj vezda Soseda imaš
Doseči ti moreju vrata

jošče – još
ftiči – ptice
vumiju – znaju
ekšhumacije – ekshumacije

9

Doseči ti moreju vrata
I nikoga briga samo Boga
Kuliko oproščenja vu vertu zraslo je
Kuliko osnieha detečega zginulo je

Tenje šepesaju čez brege i doli
Snje tuđe jošče nas lakomesaju
A naše boli jošče Nikoga bole
Doma našega tulko praznoga je

Proščenja čez polja tenka su
Trava vre steze ne prepušča
Volja božja leca nas vu sercu

Prazna je vnoga hižica i kuća
Mlačen je i niem kak dihanje
Okoli vrata zagerljaj topel

tenje – sjene
senje – sanje
šepesaju – hramlju
nas lakomesaju – proždiru nas
leca nas – straši nas

10
Okoli vrata zagerljaj topel
Kak Veronikin robec topel je
Vu veter potkajeni opal je
Od Mure do morja se kotura

Škerljak vnogi bez svoje glave
Viher do oblakov ferče i znaša
Serce deršče čez rebra ga čujti
Na svojem vse čujti ne moraš

Vre si jemput moraš počinuti
Ze zagerljaja gniloga vu zagerljaj
Čija je to Božek profešija

Magdaleni teško žmefko oprostil si
I nam to bolču misel potpiraš
Ramena od križov nas bole

se kotura- kotrlja se
profešija – profesija, zanimanje
deršče – drhti

11
Ramena od križov nas bole
Denes dvojstpetoga lipnja dviejezeročeterte
Naše horvacke deržavnosti
Spred dvora Zrinskih vu Perivoju

I Ana Katarina serca posluša
Petra Frana Ivana Aurore Jelene Adama
Tu totu vu cvietnjaku svojem
Šteroga je znovič vuskrisila

Jena dobra jošče živeča ženska
Marija Ružič negda sirota
Denes vsa od Rieči perva je

Vu ime prave pravice bez vage
Z veliki plavi gliboki očie
Iti je potem Sonca Božjega

šteroga – kojega
negda – nekad
vuskrisila – uskrisila

12
Iti je potem Sonca Božjega
I ne spešati na pol pota
Em Prek plota skupe nas fras
Složnost vu nami nam od pomoči je

Kaj čez gorje ne zablodim
Lovro nam prodiku rekel bu
Hodočasniku vsi veselni bodu
I sliepci Sonce bodu videli

Vu bližnjemu ljepotu dobrotu i dar
I z duše stvar se vugnula bu
Znovič človeku sprehodil bu

Bogactve vu sebi očutel bu
Čez vsu jahkotu u snagotu
Judašu ne dati srebrenjakov diel

ne spešati – ne posustati
se vugnula bu – maknut će se
očutela bu – osjetit će
jahkota – jakost
sagota – snaga

13
Judašu ne dati srebrenjakov diel
I svetoga Lovreka su pekli
A gda več nie mogel zderžati
Čez smieh su mu rekli

A kaj očeš?! Lovrek jim je odgovoril
- Obernite me na drugu stranjku!
Od Lovreka kaj su čujti šteli?
Kaj bi vu sebi prekrižili snagotu veruvanja

Človek je zakonišča Naravoče prekoračil
Vezda čuteje – peraje se gibljeju
Šteru i vu smerti kuražilo ga je

Vu morju slanem do nebes
I vu plahi gizmeci zleca se
Ustav je Božji Zapoviedi Deset

gda – kad
zakonišče – zakon, pravilo
vezda čuteje – sada osjeća
gizmeci – trnci
zleca se – splaši se
kuražilo ga je – hrabrilo ga je

14
Ustav je Božji Zapoviedi Deset
«Zbogem ostani Gospa Blažena Marija
Blažen sveti Lover vušetal je vu goru
Vu tu goru visoku do nebes»

Andraša Ifšiča zdavnja vre ni
Pri Majke Božje Bistričke zanaviek zvoni
I do gda bu Rieči i pismena
Lovro vupravitelj njejn vuspomena bu

Kinč Horvacki osebujni osebujni je
Čez študier Alojzija Jembriha
Vsemu zrečenom prefalen budi

Cindoriju Lovri falem Amen
Kamen na kamenu čuje čuje
Lovor mi z beršljanem šepeče

Magištrale

***L**ovor mi z beršljanem šepeče*
***O** vsemu kaj ljepota je*
Vidim na stiene kip krej kipeka

***I**stinu z Božji vust*
***C**ieli sviet jena je kaplja*
***I**susove Kervi i Neba*
***N**arodi imaju roke i oči*

***D**oseči ti moreju vrata*
***O**koli vrata zagerljaj topel*
***R**amena od križov nas bole*

***I**ti je potem Sonca Božjega*
***J**udašu ne dati srebrenjakov diel*
***U**stav je Božji Zapoviedi Deset*

Na Den deržavnosti, 25 Ivanjščaka ad 2004-oga

vušetal – ušetao
do gda – do kad
prefalen – prehvalen
falem – zahvaljujem
študier – rasprava, studija

Živan BEZIĆ

Obnova vjere

Odkada svijet postoji, ljudi su se uvijek tužili kako na njemu ništa nije u redu, pa ni sama vjera. Takvu tužbaljku čitamo i u Tacitovim djelima: «Naše je doba vrijeme religioznog pada.»[1] Ova Tacitova tvrdnja kao da je danas napisana; točna je i trajne je vrijednosti, utoliko što ništa ljudsko nikad nije savršeno. I čovjekovo sudjelovanje bilo u unutrašnjim bilo u vanjskim religioznim činima, sa sobom nosi slaboće ljudske naravi. Tako je bilo i tako će biti sve do konca svijeta.

Naravno, uz opravdane čuju se i mnoge pretjerane žalopojke, nastale iz neznanja, krive obaviještenosti ili pak iz neprijateljskog stava prema vjeri.[2] No, takve pretjerane kritike, kao ni sama nemogućnost da vjera, kao ljudsko djelo, ikad bude savršena i bez nedostataka, ne opravdavaju nas vjernike da ne poduzmemo ništa za njezinu obnovu.

Je li obnova vjere potrebna?

Najprije valja pogledati u činjenicama oči. Da se ne gubimo u opširnom nabrajanju negativnih činjenica u svezi s religioznom praksom, dosta je iznijeti opću i poznatu konstataciju – vjera je u krizi. A zašto je vjera u krizi? Da bismo znali naći lijeka spomenutoj krizi, najprije moramo otkriti i upoznati njezine uzroke. Kako su ti uzroci mnogobrojni, kratkoće radi pozabavit ćemo se samo najvažnijima.

Nema sumnje da za neuspjeh vjere odgovornost prije svega snosi sámo ljudsko društvo, za koje ne možemo reći da je dobro, a još manje da je idealno. Ako se sjetimo Isusove parabole o sijaču sjemena (Mk 4, Mt 13, Lk 8), jasno je da religiozne zasade padaju na neplodno tlo te ako i proklijaju, uguše se u dračama i trnju okoliša. Ni u današnjem društvenom okruženju Božja riječ ne nalazi odaziva. Naprotiv, umjesto Božjeg sjemena, na njegovoj njivi rastu mnogovrsni korovi, koje je Erik V. Knehnelt-Ledkin opisao u grozovitim natuknicama s početnim slovom «G»: Guillotine, Gefängnisse, Galgen, Gasskamern, Genickschisse, Gulag, Genozide und Geisteskrankenhäuser».[3] Ostala početna slova nećemo ni spominjati!

[1] *Annales*, VI, 7.
[2] H. Zahrnt, Gotteswende, *Christ sein zwischen Atheismus und neuer Religiosität*, izd. Piper, München 1989.
[3] *Theologisches*, br. 5., god. 1990, str. 269.

Kad i ne bismo ljudsko društvo promatrali kroz tako crne činjenice, ipak ostaje očita spoznaja: većina je ljudi *ravnodušna* prema vjeri i ćudorednim vrednotama što ih predlažu religiozne tradicije i zajednice. Mnogi su ljudi agnostici i ne mare za istinu pa se ponašaju relativistički, jer su im sve vjere jednake, a u mnogočemu i suprotne. Kojoj ćeš vjerovati? Najveći broj ljudi teži neodgovornom komoditetu, i gotovo svi traže samo interes i užitak. Danas hedonizam vlada svijetom, osobito kod mladeži. Nažalost, ravnodušnost raste iz dana u dan, a najviše joj pogoduje moralna raskalašenost.

Uz ravnodušnost raste i udaljavanje od Boga i Crkve. Moderna industrijalizacija i s njome povezana urbanizacija pomažu zaboravu transcendencije i vežu čovjeka uz ovaj svijet. *Sekularizacija* je već više stoljeća na djelu. Zbog ovoga svijeta zaboravili smo na drugi. Oslanjamo se samo na razum, ponašamo se svjetovnjački, «modo humano, etsi Deus non daretur». Njemački teolog J. B. Metz ispravno je opazio: «Mi živimo u jednoj vrsti religiozne bezbožnosti, u vremenu neke religije bez Boga.»[4]

Kod dosta velikog broja pučanstva vjerski indiferentizam i fenomen sekularizacije završavaju potpunim zaboravom Boga, pa i njegovim nijekanjem. *Ateizam* je pošast našeg vremena, koju su pospješili vjekovni materijalizam, moderni existencijalizam i učeni scijentizam. Kod pojedinaca je, doduše, postojao i prije, ali kao masovna je pojava nastupio tek sada. U komunističkim je zemljama masama nametnut silom (progon vjere) i upornom indoktrinacijom, a u najnovije doba ateisti, prema načelima liberalizma, proti vjeri nastupaju subtilnijim i rafiniranijim sredstvima.

Osim vanjskih čimbenika nevjerništva, pravu tragediju vjere uzrokuju sami njezini pripadnici, od kojih se mnogi smatraju autentičnim *vjernicima*. Oni su najveći i najopasniji rušitelji vjere, glavni krivci za vjersku krizu. O njima veli Sv. Pismo: «Perditio tua ex te, Israel»! Svojom nedosljednošću i svojim propustima ili nedjelima pod krinkom vjere, opovrgavaju i sramote svaku vjeru. Mlake vjernike sablažnjuju a nevjernike utvrđuju u ateizmu.

I sama vjera nosi sa sobom neke poteškoće i *probleme*. Najprije, ona je sama u sebi veliki misterij, koji, opet, krije u svom krilu neke dodatne tajne teško dokučive ljudskom razumu, npr. božansko Trojstvo, Kristovo utjelovljenje, euharistiju i eshatološke dubioze (čemu smrt? što iza smrti?). Najveća je vjerska poteškoća *misterij zla*. Ako je Stvoritelj svemogući, svezнajući i savršeno dobar, odakle onda na svijetu zlo i grijeh? Zašto ga ne spriječi? Kako ga može dopustiti božanska ljubav? Problem zla pretvara se u problem Boga.

Stvar se pogoršava time što te teološke dubioze, mjesto da ih rješavaju, često potiču i sami *teolozi*. Njemački je magazin «Wetbild» god. 1978. proveo među svojim čitateljima anketu o Crkvi. Na pitanje koji su glavni krivci za krizu u Crkvi dobio je odgovor: teolozi (71 %), mass-media (61,6 %) i neki svećenici (28,4 %).[5] Neki teolozi njeguju i «metodičku sumnju» te zašiljuju probleme. K tome dodajmo i Kristovo upozorenje kako će se vazda pojavljivati lažni proroci. Njima dodajmo tzv. karizmatike, reformatore i novotare, te «nemirne budilice svijeta», kako ih je nazvao A. Trstenjak.[6] Kada teolozi postanu ideolozi, na lijevoj ili desnoj bojišnici, tada i ne može biti drugačije.

«Nova teologija»

U suvremenoj se teologiji javljaju i *slike Boga* koje ne mogu biti privlačive za prave vjernike (narav Boga, njegova neizrecivost, panteizam, procesna teologija, Bog kao demiurg, feministički Bog, antropološki zaokret, black God i sl.).[7] Pogotovo se izlažu i nižu sumnjive predodžbe o Isusu Kristu (židov, esen, sin Josipov, kristologija «von oben» i «von unten», historijski Isus, demitologizacija, Isus osloboditelj, revolucionar, socijalist, reformator, superstar itd.).[8] Neki su teolozi dotjerali i do absurda, proglasivši «smrt Božju» a ipak i dalje govoreći i pišući o njemu.[9] «Mrtvi bog» još živi, a pomriješe njegovi grobari.

Neki bogotražioci i bogoslovci traže Boga na *krivim putovima*. Neki među njima fideisti su, jer se odriču usluga razuma u spoznaji Boga. Njihova je vjera ona djetinja, to je vjera obitelji ili religioznog ozračja u

[4] *Stimmen der Zeit*, br. 5., god. 1992, str. 312.

[5] *Kirche bunt*, br. 46, g. 1978, str. 5.

[6] A. Trstenjak, *Čovjek u tjeskobi*, 2. izd., UPT, Đakovo 1988, str. 123.

[7] Th. C. De Kruijf, ed., *Zerbrochene Gottesbilder*, izd. Herder, Freiburg 1969. J. Delanglade, *Das Problem Gott*, O. Muller, Salzburg 1966. N. Kutschki (Hg), *Gott heute*, Grunewald, Mainz 1967. J. C. Murray, *Das Gottesproblem gestern und heute*, Herder, Freiburg 1965.

[8] Židovski pisac Sh. Ben Chorin uztvrdio je: «Isusova nas vjera ujedinjuje, ali vjera u Isusa nas razjedinjuje.» *Bruder Jesus*, izd. List, Berlin 1967.

[9] W. Hamilton, *The New Essence of Christianity*, Association Pr. New York 1961. G. Wahanian, *La mort de Dieu*, izd. Buchet, Paris 1962. J. A. T. Robinson, *Honest to God*, London 1963. P. Van Buren, *The secular Meaning of the Gospel*, Macmillan, New York 1965. H. Cox, *The secular City*, N. York 1965. Th. J. J. Altizer, *The Gospel of Christian Atheism*, Westminster Pr. Philadelphia 1966. J. Bishop, *Les théologiens de la mort de Dieu*, Cerf, Paris 1967.

kojima su odgojeni. Suprotno tome racionalisti vjeruju samo svome razumu i za druge razloge ne žele čuti. Privilegirajući razum, hodaju stranputicom demitologizacije i demistifikacije, upadajući u gnosticizam ili pretenciozni scijentificizam. Neki bogoslovi (L. Bouyer) zastupaju krajnji eshatologizam, a drugi opet extremni inkarnacionizam (G. Thils, Chardin), prenaglasujući vrijednost zemaljskoga i autonomiju zemaljskih vrednota. Pojavila se je čak i «nova gnoza»[10].

Moderna hermeneutika mrsi Božje putove od samog nastajanja svetih knjiga sve do danas. U posljednje se vrijeme mnogi odriču i racionalnih i iracionalnih pristupa božanskoj Tajni pa se oslanjaju samo na *vlastito iskustvo* ili na iskustvo grupe, pokreta ili vjerske zajednice, zanemarujući razumske elemente. Bog je za njih jedino iskustveni doživljaj.

Ako pojedinci i skupine posjeduju specifični doživljaj božanstva, pravo na takav doživljaj pripada još više velikim nacionalnim, rasnim, kontinentalnim, klasnim i kulturnim zajednicama, pa tako sad imamo «crnu teologiju» (black theology, black religion), afričku, azijsku i onu «trećega» svijeta. A osim rasne usrećila nas je i klasna teologija (mesijanstvo radnika), pa još i sexistička (feminizam). Poznata je njezina kritička parola: «Ako je Bog muškarac, onda je muškarac bog.» (Mary Daly) Naravno, među rasnim, klasnim i feminističkim strujanjima postoje blaže i radikalnije nijanse. Svima njima pak glavni bi cilj bio oslobođenje od bilo čije vjerske, političke, kulturne i ekonomske nadmoći, kako nas to uči *teologija oslobođenja*.

Stara je teologija bila zatvorena, skučena i usredotočena na Boga, Krista i Crkvu (teo-, kristo- i ekleziocentrizam), a nova ulazi u eru «otvaranja» novim problemima svijeta. Otvara se svijetu kao takvome, uvažava ga i priznaje njegovu autonomiju u svim vidovima. Naravno, ona se posebno okreće modernome, ovom našem, «zrelom» svijetu, s njegovim svjetovnim vrednotama. Kako to nije više primitivni i naivno infantilni svijet starog i srednjeg vijeka, nego kultivirani, odrasli i punoljetni svijet napretka i moderniteta (pa čak i postmoderniteta), treba zaboraviti religiozno kršćanstvo i mitološko poimanje vjere i kozmosa (Bonhoeffer, Bultmann).

Ako ne valja stara, jasno je da treba staviti na noge *«novu teologiju»* Prvi su je nagovijestili francuski teolozi (Blondel, Chardin, Lubac, Chenu, Congar, Danielou i škola Saulchoir), te je krštena imenom «nouvelle

[10] F. Ruyer, *La gnose de Princeton*, Fayard, Paris 1974.

théologie», a postupno je svoju kronološku novost zamijenila sadržajnom (théologie nouvelle). Počela je pitanjem o milosti (narav i nadnarav), nastavila se pitanjima o vjeri i njezinim korijenima, o «povratku izvorima», o prijenosu predaje, ulozi učiteljstva i laikata u Crkvi, s obzirom na potrebe i tendencije suvremenog svijeta, a završila «antropološkim zaokretom», koji je polako prelazio u antropocentrični. Čovjek i njegov svijet postali su na neki način «locus theologicus». Nova je teologija izazvala intervenciju u obliku enciklike *Humani generis* Pija XII.[11]

U krilu nove teologije niknuli su i neki posebni formalni vidovi teologije, npr. biblijska teologija (svetopisamska orijentacija), narativna (događajna), kerigmatska (navještajna), laička (uzdizanje laikata), zemaljskih vrednota (kulture, napredka, rada i sl.), socijalne pravde, pa čak i revolucije. Ovu posljednju posebice potiče teologija oslobođenja, naročito glasna u Južnoj Americi. Uza sve svoje plemenite ciljeve ona se previše oslanja na loše metode rada (marxistička analiza stvarnosti).

Posebno vezana uz teologiju zemaljskih vrijednosti, pojavila se je i tzv. *politička teologija*, koja teološki vrednuje političke i društvene aspekte javnoga života i zabrinuta je za javno dobro. Zanimljivo je da je niknula na zasadama teologije nade, koja je teologija kasnije izvršila «salto mortale» (Moltmann, Metz) prenijevši svoje eshatološke ciljeve na zemaljske i političke nade. Uz etničko-klasno usmjerenje nove teologije, ona se je oslonila i na različito biološko porijeklo bogoslova, pa je stvorila sexističku novu teologiju, nazvanu feminizam, koju smo već spomenuli. Feminizam prekida sa starom, patrijarhalnom teologijom, koju je proglasio neprijateljskom prema ženskom rodu. Bibliju čita u ključu ženstvenosti i u Crkvi zahtijeva za žene punu ravnopravnost te pristup svim crkvenim službama.

Tzv. «teologija genitiva» te sva navedena ili nenavedena bogoslovna gibanja doniješe na crkvenu scenu mnoštvo teoloških pravaca različitih a često i suprotnih usmjerenja. Koliko, s jedne strane, pluralnost teologija donekle širi horizonte naše teologije i obogaćuje ju, s druge strane uvodi među narod Božji zabunu, i dezorijentaciju mladih i neupućenih. Ako se k tome pluralnost postavi za glavni kriterij bogoslovlja, kao neko direktivno načelo, pluralnost se pretvara u *pluralizam* i napušta vrednovanje stvari «sub speciae aeternitatis». Više ne postoji «theologia perennis», nego tzv.

[11] H. Mühlen, *Der Heilige Geist als Person*, Aschendorff, Münster 1983. H. De Lubac, *Le mystère du surnaturel*, Aubier, Paris 1965. Y. Congar, *La tradition et les traditions*, 2 sv., Fayard, Paris 1960, 1964. M-D Chenu, *L' Evangile dans le temps*, Cerf, Paris 1984. P. Grenet, *Il cristiano fedele alla terra*, Vallecchi, Firenze 1964. Y. Congar, *Vera e falsa riforma nella Chiesa*, 2. izd., Jaca Book, Milano 1972.

«Theologien im Plural», tj. mnoge, raznolike i subjektivne. Gotovo bismo mogli reći: koliko teologa – toliko teologija.

Premda je kršćansko jedinstvo potrebno i žarka je želja Isusova, ako crkveni pluralizam postane idealom i pristane na *status quo* te poruši sve granice među kršćanima, onda ulazimo u promašenu ekumensku nebulozu. Ako se k tome ne može zaustaviti među granicama Crkve, ulazimo u tzv. veliki ili široki, svereligijski ekumenizam, koji nivelira sve vjerske zajednice. U tom su slučaju sve vjere jednako dobre i korisne, kako je to upravo ovih dana (početkom studenoga 2004.) dokazivao u Splitu tibetanski premijer u izbjeglištvu, koji sebe naziva budističkom ateistom. Kršćanstvo nema monopola na istinu i spasenje. Nije važno vjerovanje, dostaje djelovanje.

Nekoć i sam «napredni» teolog R. Laurentin već je prije dvadeset godina ustvrdio kako je pretjerano «otvaranje» mnogih katolika urodilo katastrofalnim posljedicama [12].

Kakva obnova?

Nakon ovoga panoramskog a kratkog pregleda razvoja moderne teologije i odnosnih posljedica za vjeru postaje nam očitom potreba njezine obnove. Da bismo mogli točnije uočiti nužnost, doseg i narav priželjkivane obnove, moramo što bolje upoznati još jedan važni – zapravo bitni – uzrok novovjeke vjerske krize, a to je naša zajednička, vlastita i *osobna krivnja*, to su grijesi nas kršćana, grijesi svih crkvenih ljudi. Sablazan je to koju svijetu pružamo svojim životom.

Naravno, to je krivica i nekadašnjih kršćana, ali osobito nas današnjih. Na taj nas zaključak navodi cijela povijest kršćanske Crkve. One prve s njezinim ljudskim slaboćama, herezama i raskolima, i ove naše suvremene, modernizirane i posvjetovnjačene. Krivnja je to svih nas, običnih vjernika i naših pastira i profesora. Pastiri i teolozi najveći su kamen smutnje za sve. Dakako, u tom okrivljavanju rado pokazujemo prstom na upravu Crkve, na hijerarhiju, kao da mi profesori teologije ne snosimo nikakvu krivdu.[13] A odgovornost leži na svima nama, zbog naše površne i nedosljedne praxe. Jedno ispovijedamo a drugo činimo. Ne

[12] *Journal of Ecumenical Studies*, br. 4. god. 1981, str. 646.

[13] «Nicht dem Katheder (der Professoren), sondern der Kathedra (des Bischofs) komme das Lehramt zu.» (*Herder Korrespondenz*, br. 6. god. 1980, str. 304)

živimo po svojoj vjeri, u čemu nam kumuje opći deficit moralne praxe u svijetu. «Reče luđak u svome srcu: nema Boga. Pokvareni su, čine strašna zlodjela, nitko ne čini dobro.» (Ps 52) Zbog toga je i mogla nastati parola: «Jesus – ja, Kirche – nein!»

Ta bolna konstatacija nalaže nam nužnost i dužnost obnove vlastite vjere. Nova evangelizacija nije fakultativna, a niti samo fakultetska, ona je hitna obaveza sviju nas i na svim razinama. Unaprijed svoju vjeru moramo *svjedočiti* glasno i jasno, u teoriji i praxi, svetošću svoga života (Pavao VI, *Evangelii nuntiandi*, 1975).

Svjedočanstvo vjere zapravo je temeljni, bitni dio njezine obnove, te stoga i najteži. Zato se dovijamo na sve moguće načine da ga nadomjestimo lakšim sredstvima obnove ili da teret svjedočenja prebacimo na tuđa leđa. Iznalazimo sva moguća lakša rješenja vjerskoj krizi te namjesto prave obnove ubacujemo njezine surogate.

Veći se dio vjernika ponaša po kalupu *protimbe* ili krajnosti: staro ne valja, suprotstavimo mu novo; ako su stari stajali desno, mi se postavimo lijevo; oni su natražni, mi ćemo biti napredni, i sl. Vazda sve zamišljamo bijelo-crnim. Glavno je da se riješimo starih šablona te da činimo sve drukčije, novo i na nov način. Zar obnova ne priziva upravo ono što je novo, novost!? Zaboravljamo prastaro izkustvo: «Novum in vetere latet, vetus in novo patet.» Kao da nikada nismo čitali upozorenje sv. Pavla: «O Timoteju, čuvaj povjereno blago! Kloni se svjetovnih i ispraznih govora i prigovora lažno nazvane spoznaje! Pristajući uz nju, odlutaše od vjere.» (1 Tim 6,21)

Zagovarajući vjersku obnovu, pojedinci zanemaruju, gotovo i odbacuju stare izvore vjere: objavu, tradiciju, sv. oce i crkveno učiteljstvo, a pozivaju se samo na *subjektivne* čimbenike vjerskog doživljaja: osjećaj praznine, manjak transcendencije, potrebu povjerenja (Urvertrauen), odabir vrednota, religiozno iskustvo, svoje i tuđe. «Fides» postaje «fiducia», a opravdanje vjere fideizam.

Mnogi ljudi vide izlaz iz vjerske krize u traženju *smisla života*. Zapravo ne traže smisao u Istini i Dobru kao takvima, već samo teže zadovoljenju vlastitih duhovnih potreba i očekivanja u neposrednoj sreći, odmah, sada i ovdje. I tako su smisao našli u samima sebi. Sebe stavljaju u srce stvarnosti. Time su izgubili vlastito središte i težište. Zaboravili su vertikalu i okrenuli se samo zemaljskoj horizontali. Kao da smo svi smetnuli s pameti prastaru istinu i vjekovno iskustvo: «Deus semper maior»!

Svi spomenuti pokušaji vjerske obnove pokazali su se ograničenima i nedovoljnima, neki čak posve promašenima. A zašto? Uglavnom zato što

se oslanjaju na krivo shvaćanje samoga pojma obnove. Ako se u terminu *obnova* na umu ima samo drugi segment izraza, tj. «nova», on ostaje sakat, samo fragment. U cjelinu pojma spada i prvi dio riječi, tj. prijedlog «ob», koji upozorava na zaboravljenost ili porušenost nečeg starog. Dakle, integralni pojam obnove pretpostavlja da je neko staro dobro nestalo pa ga treba nanovo uspostaviti, obnoviti. Obnova je zapravo uspostava starih vrijednosti, ali sa suvremenim inovacijama, koje će se bazirati na izvornim temeljima vjere i morala. Ne dakle doslovno opetovanje staroga, nego njegova kreativna dopuna.

Naravno, kada ovdje govorimo o obnovi vjere, najprije mislimo konkretno na regeneraciju *kršćanske* vjere, na obnovu kojoj je sadašnji papa dao novo ime – *reevangelizacija*. A to je ipak naša dobra stara evangelizacija svijeta, no pomalo zaboravljena i razvodnjena modernim natruhama, pa je treba obnoviti i nanovo započeti, sve do njezine kerigmatske i pragmatične punine. Radi se o tome da prva Isusova evangelizacija ostane vječno mlada, živa i djelotvorna. Isusova «radosna vijest» ostaje zauvijek i vijest i svijest, ali nije više novost. Nakon što je Isus uskrsnuo, ni ona više ne umire. Nova se evangelizacija odnosi na sve nas već krštene vjernike, koji smo bili evangelizirani slabo ili nedovoljno, površno i neefikasno.[14]

Autentična obnova

Kriza vjere, kriza koju smo već ustanovili, glavna je briga našega dosadašnjeg vjerničkog položaja. No ta kriza ne mora biti samo zlo koje valja ukloniti, ona je i dobar razlog da se pokrenemo na djelo obnove. Vjerska je tjeskoba s jedne strane bolest u kojoj vapijemo za ozdravljenjem, a s druge strane šansa da se prihvatimo liječenja.

Već smo spoznali da je vjerska kriza zapravo naša vlastita krivica. U prvom redu smo je proizveli upravo mi, kršćani i katolici. Danas žanjemo ono što smo jučer posijali. I, ako je kriza naše djelo, njezino uklanjanje

[14] Ch. Moeler, *Mentalità moderna ed evangelizzazione*, 2. izd., Paoline, Roma 1967. W. Hollenweger, *Evangelisation gestern und heute*, izd. Steinkopf, Stuttgart 1973. P. Moore, *The art of christian promotion*, Rewel, Old Tapen, N. J. 1975. E. Dayton, ed., *Planing strategies for world evangelization*, izd. Eerdmans, Grand Rapids 1980. Collectif, *Dire la foi aujourd' hui*, izd. Cerf, Paris 1981. W. Hering (hg), *Aspekte der Evangelisierung*, izd. Lahn, Limburg 1989. J. H. Flores, *Comment évangéliser les baptise's*, izd. Nouvan-le-Fazelier 1989. A. Raggio, ed, *Nuova evangelizzazione e parrocchia*, Città Nuova, Roma 1992. G. Gismondi, *Nuova evangelizazione e cultura*, izd. EDB, Bologna 1993. G. Frosini, *Evangelizzare oggi*, izd. EDB, Bologna 1993. E. B. Heim, *Neuevangelisierung*, izd. Christiana, Stein am Rhein 1994.

također mora biti naše djelo. Korov možemo iščupati samo mi, njegovi sijači, kao što i nevaljalštine možemo popraviti opet samo mi koji smo ih počinili.

Stoga nije dosta ostati na kritici krize, treba prijeći na djelo obnove. Koncilsko i pokoncilsko doba bilo je vrijeme samokritike ili – kako bi kazao Amerikanac – «the time of self-flagellation», a sada s bičevanja valja prijeći na liječenje, na terapiju. Autokritiku trebamo pretvoriti u praktičnu samoobnovu. Ta samoobnova spada na nas i s nama počinje.

U procesu obnove naglasak je na praxi, ne na teoriji. No važno je kakva nam je praxa. Ako ona nije *ortopraxa*, zaludu nam je trud. Ističući ortopraxu, ne mislimo zanijekati potrebu ortodoxije, jer je ova svjetionik koji obasjava put praxe. Upravo nas pravovjerje čuva od krivovjerja i krivočinstva. Nije dovoljno imati pred sobom osvijetljenu stazu, valja njome i kročiti. Bit svetosti nije u samozadovoljstvu osobnog savršenstva, već u stavljanju svoje vjere u službu brata čovjeka. Prava je vjera *služba* Bogu i čovjeku kojom upravlja ljubav.

Budući da krivnju za religioznu krizu ne možemo tražiti u samoj vjeri, nego u vjerniku koji je iznevjerio, obnova vjere rađa se najprije u srcu i djelima čovjeka vjernika. Obnova vjernika početak je i uvjet obnove vjere. Vjernik je izvornik i izvoznik krize pa mora biti i njezin zatornik. To je temeljni uvjet preporoda. *Srce reforme jest reforma srca!* U svojoj knjizi «Imati ili biti» E. Fromm tvrdi: «Prvi put u povijesti fizički opstanak čovječanstva ovisi o temeljnoj promjeni srca.» Ovdje moramo ispraviti Fromma u prvom dijelu rečenice. Ne «prvi put», već svagda. To pravilo vrijedi oduvijek, od prvoga grijeha, i zauvijek. Potpuno se slažem s Englezom koji je rekao: «Modern man will not change his fate if *he* does not change.»[15]

Dakle, treba početi obnovom čovjeka, svakog čovjeka, posebno vjernika. Pri tome ne smijemo računati samo na druge ljude. Treba *početi od sebe*, pa tek onda to očekivati i od drugoga. Mnogi ljudi, naprotiv, silno žele uređivati, popravljati, prekrajati i reformirati i Crkvu i cijeli svijet, no zaboravljaju ono prvo i najvažnije – početi od sebe. A tek onda mogu računati na uspjeh. Staro izkustvo i mudrost vele: «Medice, cura te ipsum»!

Stara nas mudrost poučava također da poslije svoje primjerne preobrazbe treba nastaviti djelom i primjerom *elite*. Sam možeš malo, a s elitom mnogo više. «Viribus unitis» najboljih i najutjecajnijih u društvu dade se

[15] Moderni čovjek neće promijeniti svoju sudbinu ako ne promijeni sebe.

utjecati i na mnoštva, kako nas uči psihologija gomila i masa. Elita je kvasac u tijestu svijeta. Svjedočenje najboljih silno je uspješno i privlačivo za prosječne građane. Svjedočanstvo svjedoka Kristovih pogonska je snaga vjerske obnove.[16]

Kad vjera koju izpovijedamo postane vjera po kojoj živimo, spašeni smo i mi i ona. Vjera će preživjeti stari i novi zavjet tek ako postane naš osobni, životni i *djelotvorni Zavjet*.

Nazire se početak obnove

Dok smo na početku ovoga prikaza promatrali (do)sadašnju situaciju vjere u svijetu, pomalo smo se osjećali kao ugroženi pesimisti. Sada, u času kad okrećemo oči prema budućnosti, postajemo vedriji i osjećamo se više optimistički. Što je razlog našem pouzdanju? Toliko žuđena i očekivana obnova vjere već je na vidiku. Naziru se prvi znakovi religioznog buđenja. Već sámo sazivanje i saborovanje Drugog vatikanskog koncila bilo je dobar znak: kriza vjere uočena je, dijagnosticirana, a lijekovi potraženi i ponuđeni.

Pokoncilsko se vrenje zahuktalo u borbi za kršćanske vrednote (Grundwerte). U svijetu je živnula nada. Tabor hedonista i pobornika «sladkog života» morao je uzeti u obzir teologiju križa i nade. Koncem osamdesetih godina prošlog stoljeća počele su se topiti utopije «zemaljskih rajeva» i rušiti «berlinski zidovi» što su čuvali te rajske revire. Ateizam se je poljuljao te je izparila naivna vjera u vječni napredak čovječanstva i sve ostale profane mitove.[17]

To je urodilo novom potrebom religioznoga, koja je iznijela na površinu i jedan povoljan fenomen – *povratak svetoga i svetome* (revival). Osim kršćanskog «retour du sacré» i «rivincta di Dio» tu je i poganska religioznost, «rivincta degli dei», te «ritorno del sacro selvaggio», pa dolazak starih iztočnjačkih vjerskih meditativnih pokreta na Zapad, no i nekih s kršćanskim imenima (Christian science, neke sljedbe). Moramo spomenuti i oživljavanje pučkih pobožnosti. Zagovornici «povratka» kojiput nisu na čistu o kakvoj se vjeri radi, ali neku zaista traže. (18)[18]

[16] «Our world desperately needs religiously committed men and women.» (M. C. Boys, u *Journal of Ecumenical Studies*, vol. 34, br. 3. g. 1997, str. 334)

[17] I. Illich, *Fortschrittsmythen*, izd. Rowolt, Rensbeck 1978.

[18] Collectif, *Le retour du sacré*, Beauchesne, Paris, 1977. W. Oelmuller (Hg), *Wiederkehr von Religion?*, Schöningh, Paderborn 1984. A. N. Terrin, *Nuove religioni*, Morcelliana, Brescia 1985. J. R. Gascard, *Le nuove religioni giovanili*, Ed. Paoline, Torino 1986. G. Filoramo, *I nuovi movimenti religiosi. Metamorfosi del sacro*, Laterza, Roma 1986. H. Schultze (Hg), *Neue religiöse Bewegungen*, Kösel, München 1986. J. Jukić, *Povratak svegoga*, CuS, Split 1988.

Bog je opet u modi. Doduše, ravnodušni svijet, osobito među liberalima, agnosticima i političarima[19], odnosno – kad se radi o masama – među materijalistima i hedonistima, izbjegava ime Božje. No među filozofima i učenjacima Bog nije više «suvišna hipoteza». Poznati suvremeni filozof M. Heidegger, koji u svojim djelima redovito prešućuje ime Božje, priznao je u jednom predavanju: filozofija se nalazi pri kraju svojih snaga, samo Bog nas može spasiti. Istina, neki traže vjeru prema svome ćefu i šefu, ali bez nje ne mogu.[20]

Naše suvremeno individualističko i subjektivističko društvo, razočarano nedavnim preživjelim ideološkim jednoumljem i autokratskim tiranijama, nije naklono starim etabliranim religijama pa se nalazi u potrazi za novim i originalnim vjerskim nadahnućima te je puno reformatora, proroka i gurua. Svatko traži Nadnaravno na svoj način i po svom ukusu. Takvi su obično izpali iz crkvenih okvira, mnogi su postali excentrici i ezoterici. Njihova «nova religioznost» polimorfna je, razplinuta i maglovita.

Kao primjer – na tematskoj razini – navodim samo dva suvremena religiozna pravca: neognosticizam i Novo doba. Jedan se poziva na primat razuma, a drugi još i na osjećaje. «Nova gnoza» je kasni povratak staroj, ali s novim znanstvenim poticajima. Bez ikakve objave, samo snagom svog uma, višim znanjem, intuicijom i rasvjetljenjem odkrivaju se dimenzije duhovnoga i božanskoga te postiže osobna sreća i spas. «New age» je pak sinkretistička vjera čiji Bog živi, *modo pantheistico*, u svima nama i koja je okrenuta više zemlji nego nebu. Čovjek se divinizira i spašava po raznim psihotehnikama!! Sad prestaje kozmičko doba Ribe (Kristov simbol) i počinje era Vodenjaka, nova duhovnost. S kršćanskog stanovišta dala je svoju prosudbu o njoj Kongregacija za nauk vjere u svom dokumentu «Isus Krist – donositelj vode žive» (Rim 2003).[21]

A na razini pragme sad se više moli i više razmatra, naročito u malim skupinama i molitvenim kružocima. U Francuskoj je primjerice s velikim uspjehom počeo izlaziti časopis «Prier», koji uređuju svjetovnjaci.[22] Čak su oživjeli i pustinjaci koji se povlače na samotna mjesta i tamo se mole (u

[19] Evo, upravo ovih dana (listopad 2004.) europski parlament u Bruxellesu odbija primiti u povjerenstvo talijanskog delegata Rocca Buttiglionea zbog njegovih javno iznesenih katoličkih moralnih uvjerenja. U isto se vrijeme u Rimu, u blizini Vatikana, podpisuje ustav EU koji neće ni da spomene kršćanske korijene Europe.

[20] J-L Schleger. *Religions à la carte*, Hachette, Paris 1995.

[21] O čemu sam pisao u *Maruliću*, br. 3 i 4 god. 2003.

[22] Kad je, g. 1978., počeo izlaziti, dobio je 12 000 predplatnika, danas se je približio stotisućitomu primjerku, a čita ga oko 400 000 molitelja.

samoj Francuskoj ih je preko tri stotine). Molitvene skupove često održavaju novi molitveni pokreti.

Šire se ne samo molitveni već općenito *duhovni pokreti* u svim mogućim oblicima. Imali su uzor u laičkom apostolatu Katoličke akcije iz XX. stoljeća, a sad su se razgranali, blaže ili strože organizirani, u brojne male grupe širom svijeta. Te male zajednice okupljaju većinom vjernike koji teško nalaze sebe u golemim skupovima obće Crkve. Neke su od njih kritične prema crkvenim institucijama, a neke čak prosvjeduju u crkvama, što je znak da ipak glavnu pomoć očekuju od Crkve. Opaža se da u starim i velikim konfesijama Europe i Amerike opada broj članova, ali zato raste pripadnost evangelicima, duhovnjacima i tzv. karizmaticima. (Imena sam glavnih duhovnih skupina naveo u svojoj Pastoralci.)[23]

U novije doba raste potražnja za «svetom» glazbom, koliko za onom starom (gregorijansko pjevanje, koral, rekvijemi) toliko i za novom: blues, gospel, musica mystica, negro spirituals. U modi su diskovi i koncerti glasovitih glazbenika u crkvama. Orgulje privlače sve više publike, i one nevjerničke. New age se također mnogo koristi svetom glazbom.

Da previše ne duljimo, evo još samo jedan pozitivni pomak u vjerskoj obnovi, osobito među katolicima: broj studenata laika na bogoslovnim fakultetima svuda u svijetu. On je stalno u porastu i znatno nadmašuje broj klerika i kandidata za svećeništvo. Najveći dio njih postaju vjeroučitelji ili pastoralni pomoćnici, ali neki studiraju teologiju iz osobnog užitka ili želje za produbljenjem osobne vjere.[24]

Zaključne misli

Što, konačno, možemo reći?

Istina je da smo pogođeni ozbiljnom vjerskom krizom. Njezini su uzroci brojni i raznoliki, no glavni je uzrok ipak praktična zataja te iste vjere od strane nas vjernika i kršćana. Iznevjerili smo je nekim svojim hipermodernim pretenzijama, naročito svojim nedosljednim ponašanjem. Jedno govorimo a drugo radimo. Nismo svjedoci svoje vjere, kako to očekuje Krist.

Obnoviteljski pokušaji odvijaju se u tri smjera: u duhu evanđelja (secundum Evangelium), mimo evanđelja (praeter Evangelium) i protiv

[23] I u svojoj knjizi *Tko je apostol?*, 2. izd., CuS, Split 1996., str. 86. do 90.

[24] Doduše, ovih posljednjih godina broj se svjetovnih bogoslovaca smanjuje, no glavni razlog nije opadanje interesa za vjeru, nego teškoće u zapošljavanju studenata. Crkvena radna mjesta uglavnom su pokrivena, pa su mnogi bogoslovni fakulteti uveli *numerus clausus* za upis.

evanđelja (contra Evangelium). Dakako, za nas kao vjernike prihvatljivi su samo pokušaji prve vrste, oni u duhu evanđelja. Međutim na pukim pokušajima ne smijemo ostati. Potrebno je aktivno i efikasno obnoviti našu vjeru i postaviti svoje životno težište u njegovo istinsko središte, tj. u odnos s Bogom.

Sv. Otac traži novu evangelizaciju Crkve i svijeta. A kako to izvesti? Bitni uvjet obnove vjere jest *osobna obnova* nas vjernika. Ona se sastoji više u promjeni praxe nego nazora. Konkretno, moramo se moralno obratiti i postati *sveti*, a zatim djelovati apostolatom *svjedočenja vjere* i služenja Bogu u braći ljudima.

Svoju obnovu, time i obnovu vjere, treba početi odmah i sada, i to od samih sebe. Ne valja čekati da prije započnu drugi ili izčekivati neka «bolja vremena». Božanski je Kairos već tu, među nama. Ako ga ne prihvatimo sada, nikad ga više (barem mi danas živući) nećemo dočekati.

Hvala Bogu, mnoga su naša katolička i kršćanska braća već započela s obnovom. Vjerska je obnova već na djelu, npr. povratak svetoga, apostolat laikâ, duhovni pokreti itd. Jesam li počeo i ja?

Na djelu obnove sebe i svijeta nemojmo se ipak pretjerano uzdati «u se i u svoje kljuse». Bez pomoći i milosti Božje nećemo uspjeti. Opet se oslonimo na stari benediktinski model: *Ora et labora*!

Ova kriza koja nas je zahvatila nije samo opasnost za našu vjeru, ona je i velika šansa da se i sami obnovimo. «Ustanite, hajdemo!» poručuje nam Ivan Pavao II. u svojoj novoj knjizi.

Duša domovine

Imaš li ti dušu, dušo moja, zemljo moja,
Imaš li ti srca ispod lednih busa,
Imaš li ti dušu štono diše, štono bdije
Iznad djece sitne, drobne, kobne?

Imaš li ti, dušo moja, srce? Imaš. Imaš.
Znam da imaš.
Znam da jesi.
Ali mala kao mati jadna što povazdan kopa
Tuđu zemlju, tuđe trsje,
Da sakupi novac, vlati, zlato,
Da zbog duga grbeći se umre.

Imaš li ti dušu, dušo moja, zemljo moja?

Imaš. Imaš.

Moja mati leži tamo ispod zemlje.
Zato znam da duša tvoja diše
Ispod onog snijega, usred one kiše
Što rominja, moči, kvasi, napaja i plavi.

Znam da imaš dušu, znam da dišeš i da jesi,
I da si blaga ko što bješe blaga moja mati.
Znam,
Al' ipak izdaleka snatrim, patim;
Niti da se izgubim,
Niti da se vratim.

S brda zovuć gluhu dolinu

S brda sam zvao dolinu. Dolina je čučala u sebi.
I gluha je bila.
I putovi su bili prazni i zarasli.
I ljudi negdje po poljima zadubili se u svoje misli.

S brda sam vikao. Nitko me nije čuo.

Nitko se odazivao nije.
Nikoga briga za me.
Nitko ni glavu podigao nije.

Svi su gledali u zemlju.
I činilo se da rade.
Il nešto traže.
I ubiru plodove.

Zato se valjda nisu ni odazivali.
Zato su se valjda i pravili gluhi.

Pa mogao sam vikati iz sveg grla
I napinjati se iz petnih žila,
Al nitko me ne htjede čuti nit pogled mi uputiti.

Zato je bolje šutjeti.

Dolina ostaje pusta i gluha.

A ja na brdu sâm i samcat.

Križarstvo i Edvard Kocbek (III.)

Promišljanje i Čin

«Promišljanje o Španjolskoj» dovelo je do snažnog preokreta u slovenskom kulturno-političkom prostoru. Za katoličku javnost, a posebice za katoličku političku stranku, to bijaše pravi «boom», jer članak nije stavio pod upitnik samo cjelokupni slovenski pogled na Europu nego posredno i na nas same. Doveo je i do diferencijacije unutar časopisa *Dom in svet* te do osnivanja novog časopisa *Dejanje (Čin)*. No to je značilo preokret i za nositelje križarskog pokreta, kojima je novi časopis ponovo omogućio snažniji i samosvojniji izraz, a ujedno je ukazivao na uzroke totalitarnih pojava u slovenskome društvu kako na krajnjoj desnici tako i na ljevici, i na opasnost što je Europi ponovno zaprijetila uništenjem, te odgajao novu, nadolazeću generaciju slovenske inteligencije, koja u tim godinama sazrijeva za novu kušnju.

Do prijeloma je došlo upravo s prvim brojem *Doma in sveta* u pedesetoj godini izlaženja. Problem u slovenskom prostoru bijaše što vodeće klike nisu podnosile nikakvu heterogenost, i pritom se nije radilo samo o idejnoj ograničenosti, nego i o ograničavanju čovječnosti. Nezavisno je razmišljanje praktički iščezlo, svi su se pozivali na centre moći izvan domaćeg prostora i zato nisu podnosili nikakav samosvojniji pristup. To se odnosi i na klerikalce i na liberale, kao i na komuniste. Stoga se osnivanje novog časopisa, pogotovo u sferi kulture, smatralo pravim subverzivnim činom. Vrijedilo je to i za esej *Promišljanje o Španjolskoj*.

Bitan izraz tadašnjeg života Kocbek vidi u općoj i hotimičnoj nejasnoći, koja odražava otklon od istine, jer je društvo tom neodlučnošću i tek prividnim očitovanjem «izgubilo osjećaj heroičkoga».

«Čovjek koji je umjesto izloženosti izabrao sigurnost, umjesto junaštva trijeznost i umjesto cjelovitosti djelomičnost, sablasni je građanin, čovjek bez stvaralačkog smisla, najveća hereza suvremenosti.» To bijaše bolna istina, to veća što Kocbek taj ótpad raskrinkava kao čin koji se krije, prikriva iza zvučnih parola, jasnih gesala bez stvarnog životnog utemeljenja i promišljenosti, jedino iz ovakve ili onakve koristoljubivosti. Temelj je obično samo u paranoidnom strahu od nečeg drugog, drukčijeg, u strahu

od istinskog dijaloga koji bi mogao ukazati na duhovno siromaštvo i zbunjenost. Stalno se želi ostavljati dojam veličine koji proizlazi iz dosljednoga, a zapravo plitkoga i neživotna držanja.

To je građanska dvojakost, paranoična dvoličnost koja prikriva ljudsku tragičnost i svojim konzervativizmom, «nacionalizmom», «patriotizmom», pa i potpunim kolektivizmom, poriče «slobodu ljudskog duha».

Pri tom se čovjek samodopadno opija vlastitim dojmom veličine i, dokopavši se važnosti, vlastitom neočekivanom moći, čime izgrađuje svoj u biti nemoćan optimizam – izraz tuposti i bezosjećajnosti. Berdjajev, imajući pri tom, dakako, na umu boljševike, kaže: «Građanski se duh iživljava u tom čistijem, ničim oslabljenom i ograničenom obliku ... Građanin želi uvijek prodrijeti u prve redove života. U životu rado zauzima *stajalište*; mame ga moć i gospodstvo. I kad je uspio u prvim redovima života zauzeti *stajalište* i stići do moći, njegovom samozadovoljstvu više nema granica.»[121] Navedene se misli zapravo odnose na sve centre moći što proizvode mrtvu istinu, dakle neistinu. No u tome se već nalazi izvor totalitarizma, pa je ta tvrdnja teško pogodila klerikalni tabor, makar nije bila upućena samo njemu.

Kocbek je međutim svoje promišljanje shvatio kao temeljno kršćaninovo samoispitivanje, stoga je njegov izraz najsnažniji upravo u tom smislu:

«Građansko kršćanstvo počinje nastupati kao pravovjerno kršćanstvo», u čemu sudjeluje i crkvena hijerarhija, kojoj sklonost građanstvu nije strana. «Takva su zbivanja dovela do neizbježne i tužne činjenice da fašizam poistovjećuje vlastitu duhovnost s kršćanskom te izrabljuje vjerski osjećaj, dok, na drugoj strani, kršćanska praksa ne isključuje tijesnu suradnju Crkve s fašističkom borbom.» Tu dolazi do Kocbekova sučeljavanja s najaktualnijim slučajem toga trenutka – sa «Španjolskom». Pri tom posve jasno zagovara stajalište da španjolski građanski rat nije vjerski rat. To bijaše «žestoka» izjava, jer vidjeli smo kako je oficijelni katolički tabor otvoreno stao «na fašističku stranu». No, takvim stavom on «služi neposredno laži», kaže Kocbek.

«Kršćanska glasila neprestance govore o križarskom ratu protiv boljševikâ, o svetom ratu kršćanstva protiv onih koji spaljuju crkve, koji ubijaju svećenike, oskvrnjuju žene i djecu, piju ljudsku krv, ali ništa ne govore o uzrocima strašnoga klanja i pustošenja, a još manje o užasnim nedjelima fašista, koja nipošto nisu manja od užasnih nedjela bijesne gomile naroda.»

[121] Nikolaj Berdjajev, O DUHOVNEM MEŠČANSTVU, Križ, III., 1, str. 35.

Istina je o Španjolskoj, doduše, tragično razapeta krvavom zbiljom međusobne mržnje i krvožednoga bijesa, no to ne smanjuje povijesnu krivnju španjolskog kršćanstva i «onih kršćana što su danas pribjegli izvanjskoj učinkovitosti umjesto unutarnjoj sabranosti». Kocbek ističe tu istinu da bi raskrinkao «drsku fašističku» laž kako je to vjerski rat. «Uzroci strašnog obračuna u Španjolskoj, naime, nisu vjerski, nego društveni.»

Kocbek te uzroke vidi u «neriješenom pitanju agrara» i s time povezanom, naprosto nepremostivom jazu između posjednikâ i siromahâ, koji nije isključivo gospodarski, nego i civilizacijski. Odatle «snažna klasna mržnja». Sljedeći uzrok vidi u slabljenju vjere. Crkva se preko svojih predstavnika udaljila od naroda, uskraćujući mu bilo kakvu pozornost. Narod je tako, prepušten samo sebi, izgubio vlastiti temelj.

«Vjera postade domena viših slojeva», štoviše – postade navikom samo jednoga staleža, *njegovim privilegijem*. «Kao čuvari vjere i Crkve pojavljuju se samo 'umjereni elementi', sve prijatelji reda, pravilnosti, otmjena ponašanja.» To je degenerirani tip kršćana: «čitav niz neprirodnih vjerskih osjećaja, nadahnuća, ideja, navika i laži u sebi je spojio u izrod građanskog kršćanstva, čija je osobina da u sebi nosi idealističku, bezopasnu sliku Boga. Njegov je Bog samo sankcija reda, a njegov korisnik građanin. Takav građanin u slučaju napada na društvo utječe se vjeri u pomoć, misleći, obrnuto, kako brani vjeru dok brani svoje vlasništvo.» Takav je život gluh i slijep, on je izgubio svoje središte – ljudsku osobnost. No, to je središte crvena nit mišljenju i osjećanju kod križarâ sve od prvih početaka, te je temeljni kriterij istine, koja ne «podnosi» laž. U «Promišljanju» ta je istinoljubivost ponovo dostigla stupanj svoje maksimalno otvorene osjetljivosti. Stoga je mogla jasno sagledati opasnost fašizma kao pojave koja se razvija i u nama samima, i krnji našu osobnost i slobodu. Fašizam kao društvena pojava prikazivao se da je vitalna reakcija protiv mehaničnosti, premda je i sam proizvodio mehanizme prikrivanja svoje beživotne snage i mrtvih odnosa u društvu koji pripravljaju tlo za razrastanje njegove neljudske pojave. Fašizam želi uništiti stvaralaštvo, a umjesto njega nudi očuvanje. No duh se očuvanja svodi na «red, disciplinu, silu, vitalnost, uspjeh». Pri tom je u prividnu skladu sa životom, a zapravo ga razara, braneći mrtvi red. Upravo je Španjolska jasan dokaz te tvrdnje. «Španjolski se kapitalizam boji gladnoga puka i njegove žudnje za puninom života.» Stoga je izabrao fašističku silu kao svoju zaštitnicu te se «pod krinkom reda, kulture i vjere bori za svoj položaj». Budući da puk bijaše civilizacijski zanemaren, za što je u velikoj

mjeri krivo «španjolsko svećenstvo, posebice više»[122], zaslijepljena je mržnja dovela do krajnosnih posljedica. U Španjolskoj su i biskupi ljudi sustava, stoga su«u trenutku tragična prijeloma između raspaljena i od svete srdžbe podivljala puka s jedne, a surove sile s druge strane, dakako, stali na tu drugu stranu.»[123]

To se, preko društvenih silnica, dogodilo posve mehanički i bez ikakve veze sa stvarnim kršćanskim osjećanjem:

«Španjolska je Crkva stala na stranu konzervativnih snaga, ideologâ reda, silâ nacionalizma, jer je na drugoj strani vidjela nered, drskost, nesposobnost i sablazan. Uz toliko nisko poimanje vlastite zadaće, izbijanje pučke mržnje prema svećenicima nažalost nije bilo moguće izbjeći.»

Kocbek nadalje analizira španjolski politički razvitak u posljednjih nekoliko godina, koji je doveo do legalne pobjede Pučke fronte na izborima, i pri tom odbacuje prigovor kako to bijaše komunistički prevrat:

«Vladinu većinu odnosno Pučku frontu sačinjavaju lijevi i desni republikanci (kojima pripadaju španjolski i katalonski predsjednik), lijevi i desni socijalisti, komunisti i anarhisti. No, stvarnu okosnicu čine dva sindikata, socijalistički i anarhistički. Komunista ima najmanje, od 475 poslanika samo 15.»

Nakon tih izbora, u nesputanim se krajnostima suprotnost izgubila: «Ljevica, tjerana gomilom, krenula je u društvenu revoluciju, dok je desnica skokovito napredovala prema fašizmu.» Prilike su doskora poprimile iracionalno obilježje, na obje strane započelo je ubijanje protivnika, što je dovelo do građanskog rata, a u njemu stvari kliznu «preko ruba ludila». Nezavisni katolički intelektualci osuđuju kako ljevičarsku bezobzirnost tako i desničarsku silovitost.

Kocbek kaže: «Tko bude pisao povijest tih strašnih dana, morat će, oslobodivši se svih pojednostavnjivanja, kazati da je istina o španjolskome ratu podvojena, baš kao i sami ljudi. Na obje se strane počinjaju okrutnosti, obje su strane krvave, ni jedan tabor nije izuzet iz krivnje za mučenje, ubijanje, palež i ostale neljudske radnje... No, ako doista treba neki od

[122] «Krívo je neshvaćanje potrebe za rješavanjem društvenih problema koji su u Španjolskoj poprimili vrlo kritične razmjere. Što se tiče odgoja, treba kazati da je u posljednjih 50 godina približno 80% svih školovanih Španjolaca prošlo kroz škole redovnih učitelja. Izrazit građanski duh u obrazovanih i viših krugova govori o strahovitu porazu kongregacijskih škola. Jasno je da takvo vjersko neznanje može imati samo dvije posljedice, koje su i uslijedile: slijepo obranaštvo i slijepo napadanje.» (Edvard Kocbek, Svoboda in nujnost, str. 32.)

[123] J. M. Semprun, LA QUESTION d'ESPAGNE INCONNUE, Esprit, 1936, str. 308 (vidi istotamo, str. 33).

tabora posebno išibati, onda je to fašistički tabor, koji se postavlja u položaj branitelja kršćanstva, ali pri tom nastupa nekršćanski.»

Pobuna je generalâ, kaže Kocbek, nezakonita, budući pobunom protiv legalno izabrane vlasti. To je pobuna čiji se vođe otvoreno pozivaju na fašizam. Njima je komunizam samo izlika kako bi mogli djelovati protunarodno, i oni ga svojim postupcima zapravo sami proizvode. U anarhizmu, koji je u Španjolaca najsnažnije usidren, Kocbek vidi silovit izraz naravi španjolskog čovjeka, koji je «uvijek izravno rješavao svoje probleme». I protuvjerska mržnja koju konzervativni tisak spočitava «republikancima», više je reakcija pojedinih ljudi i skupina, izraz njihova nekontroliranog nezadovoljstva, nego provedba «političke naredbe odozgo». Te je užasne zločine javno osudila i Pučka fronta. Oni nisu proizašli iz mržnje prema vjeri, nego prema njenim predstavnicima, koji su tome i sami krivi, jer su sudjelovali u organiziranju pobune, pretvorivši čak i crkve u tvrđave, odakle se pucalo na gomilu. Ne samo falangisti, i crkveni su dostojanstvenici, pa čak i biskupi, tvrdili «da je za strijeljanje dovoljna već sumnja ili neodređena prijava. Borba je bezobzirna, u bombardiranjima se ruše bolnice i katedrale, vrše se pokolji žena i djece.» Pri opisivanju «bijelog» nasilja Kocbek razotkriva cinizam toga tabora. Ubijali su naime i sve zarobljenike i ranjenike iz neprijateljskih redova, a jednom francuskom novinaru rekli su: «I pošto ih naposljetku ionako treba pobiti, ne isplati ih se liječiti, ovo je kraći put.» Cinizam bez premca jest i u tome što se sve to naziva bojem za kršćansku kulturu.

Kocbek u svome eseju posvećuje posebnu pozornost Baskima. Taj je narod u mnogočemu sličan Slovencima, malen i stalno prisiljen boriti se za nacionalna prava što im se uskraćuju, a istovremeno narod dubokih katoličkih korijena. I upravo su ti, baskijski katolici skupa sa svojim svećenstvom «kao narodna cjelina stali na vladinu stranu». Uzrok tome Kocbek pronalazi u njihovu zdravom odnosu prema pravoj demokraciji te u tijesnoj povezanosti naroda i svećenstva. Republika im je osiguravala nacionalna prava, dok su fašisti «zabranili baskijski jezik» i poubijali mnoge svećenike.

I *mladci* u svome glasilu mnogo pišu o Baskima, pripisujući im izrazitu religioznost. Smatraju velikim protuslovljem činjenicu da su stali na stranu «crvenih», ali joj ubrzo nalaze razlog: «Tragiku baskijskoga naroda skrivila je njegova nenačelna i ljevičarski usmjerena mlada katolička inteligencija. Narod trpi zbog svoga povjerenja u inteligenciju koja to povjerenje ne zaslužuje.» U glasilu *Mi mladi borci* pišu: «Kad je izbio ustanak protiv komunističkog bezboštva, više od polovice Baska pod vodstvom je

svoje inteligencije izdalo katolicizam, bacivši se u naručje komunistima.» Te nastavljaju: «Bez tih slijepih vodiča, Baski bi još i danas bili nedostižan primjer vjernosti i ljubavi prema Crkvi.»[124]

U tom i sličnim člancima posebno je zanimljiv rječnik mladaca, pun netrpeljivosti i totalitarno jasnih pojmova, kojima sektaški razdvajaju «naše» i «tuđe», «dobar narod» i «loše predvodnike», «zavedenu gomilu» i njene «slijepe vođe», pri čemu svoje tvrdnje ne potkrepljuju empirijskim činjenicama ili su pak one istrgnute iz konteksta. Čini se da se i u slovenskom prostoru razrastala mržnja, a klerikalni je tabor u slijepom neprijateljstvu prema svemu drukčijem podlegao istomu totalitarizmu protiv kakvog se borio, postavši tako žrtvom vlastite mržnje. Na jednoj strani vide «zločinski lažljive krvnike», na drugoj nedužne i okrutno progonjene žrtve. Posvuda vide infiltriranje «Kominterne» koja svima sprema istu sudbinu, želeći «uspavati našu budnost».[125]

U takvom ozračju Kocbek svoj esej završava navodeći protest španjolskih intelektualaca – laika i svećenika – protiv te mržnje: «Mi kršćani što pripadamo različitim društvenim staležima te nas možda razdvajaju ideološke i političke razlike, odlučili smo, udruženi nadljudskom vezom iste vjere u Božji dekalog, sa svom skromnošću podići svoj glas i snažno prosvjedovati protiv ovoga vala krvoždna nasilja...»

Kocbek je kroz čitav svoj esej[126] slikovito prikazao muku Španjolske u vrijeme toga okrutnoga i besmislenog rata. Uzroke međutim, u svojoj tankoćutnoj pozornosti prema istini, nalazi mnogo dublje: u nečovječnosti tzv. katolika što su, igrajući na vanjski izgled, sve prokockali. Puko neproživljeno ponavljanje kršćanskih pouka dovodi do dvoličnosti i «prikrivenog izmicanja u laž», kako bi se sačuvao ležerni građanski mir i privid dobrote. Laž se skriva ispod sve deblje krinke, prizivajući se na istinu. U takvim, najtežim razdobljima ljudske povijesti, dolazi do izražaja poseban poziv onih ljudi koji se usuđuju izložiti se te otvoreno, u lice kazati istinu. Vrijeme poziva duhovno hrabre ljude. Kocbekova riječ bijaše otvoreno izgovorena istina koja nipošto nije odgovarala tadanjem slovenskom «ozračju» odnosno društvu koje ekskluzivnošću nastojaše prikriti vlastitu nemoć. Stoga ih je naročito ubola duhovna dimenzija Kocbekova članka, čija je rečenica: «Hereze i otpadi bijahu najčešće čini duhovnog junaštva ljudi uvjerenih da se, prema vlastitoj savjesti, odlučuju za veću i bolju istinu» – osuđena od

[124] TRAGIKA BASKOV, Mi mladi borci, I., br. 45, 23. 7. 1937.
[125] Mi mladi borci, I., br. 46, 30. 7. 1937.
[126] Edvard Kocbek, Svoboda in nujnost (PREMIŠLJEVANJE O ŠPANIJI), str. 27. – 47.

najvišeg autoriteta. Istina jest da je bila istrgnuta iz konteksta, no istina je i da ona sama za sebe govori dovoljno jasno i da je u njoj izražena temeljna predaja križara – svjedočenje za istinu. To je spor između dva načina poimanja religijske obnove u međuratnom razdoblju, o kojima je već dovoljno rečeno. Posve je jasno da je toga bio svjestan i suprotni tabor.

Tako se mladci[127] sablažnjavaju što je Kocbekovo *Promišljanje* pohvalio oficijelnome katoličkom neprijateljski tisak, i to onaj isti što već bijaše hvalio *Križ na gori* i *Ogenj*. Onoliko tankoćutna inteligencija ovom je taboru doista smetala u njegovu autoritativnom odgoju nesamostalnih i poslušnih ljudi.

Otvoreni glas katoličke inteligencije u *Domu in svetu* valjalo je utišati, a kao povod odlično je poslužilo Kocbekovo *Promišljanje* o Španjolskoj. Zbog hajke na *Dom in svet* bivši su urednici tog časopisa, kako bi problem prikazali što objektivnije, pripremili u godini 1937. omanju publikaciju pod naslovom *Dom in svet*, objavljenu sljedeće godine uz pomoć *Dejanja* (glasila koje je netom počelo izlaziti) u vlastitoj nakladi.[128] O toj je krizi u obnovljenu *Domu in svetu* bilo izišlo krajnje pristrano izvješće (*Iz kronike «Doma in sveta» od 22. 4. 1937 do 2. 4. 1938*), stoga su se bivši suradnici časopisa u «izdanoj publikaciji» ograničili na «gole činjenice».

Kako smo već vidjeli, kriza DS bijaše dugotrajna i dodatno se zaoštrila kad su se uplele organizirane skupine s namjerom da određuju usmjerenje glasila. Zbog «sumnjičenja i napada» uredništvo je 30. 3. 1936. poslalo otkazno pismo predsjedniku KTD. Budući da odgovor nije stigao, ustrajali su do kraja godine. Spomenicu s kraja 1936. već sam i ranije spomenuo. Poslije odgovora da KTD podržava stav protivljenja ograničavanju slobodnog stvaralaštva (1. točka spomenice), te da se u slučaju nesuglasica problemi rješavaju «sporazumno», na temelju «međusobnog povjerenja i poštovanja, bez opasnosti za postojanje ili redovno izlaženje časopisa»,[129] suradnici su počeli pripremati jubilarno, pedeseto godište. Nakon objave *Promišljanja*, smatrali su kako treba rasprave o toj temi nastaviti, no da bi spriječili uznemirenost E. Kocbek trebao bi i sam dodati objašnjenje «parabole o hereticima».[130]

Započeo je međutim pravi pogrom časopisa i Edvarda Kocbeka, «uslijedile su vijesti i polemike u političkim časopisima i drugdje, priređivali su se naručeni skupovi i sastanci, KTD-u su stizali protesti, a

[127] ZANIMIVA SPRIČEVALA EDVARDU KOCBEKU, Mi mladi borci, I., br. 43, 9. 7. 1937.
[128] France Vodnik, KRITERIJ IN CENZURA, Dejanje, I., 1938, 9, str. 319.
[129] DOM IN SVET V LETU 1937, str. 2. – 3.
[130] Isto, str. 4.

uredništvu uvredljivi dopisi». Vrhunac je svega prigovor da je u DS zalutala «komunistička propaganda». Razmjenjivana su pisma s predsjednikom KTD, Gregorijem Pečjakom, no boljitak je izostao. Slijedio je samo, dakako neprihvatljiv, zahtjev KTD za isprikom i cenzurom. Uredništvo je svom odgovoru pridodalo da im je onemogućeno objavljivanje Cankarove drame *Potopljeni svijet,* koja je osuđena i prije nego je mogla biti ocijenjena. KTD je odbacilo uvjetovanja, videći jedinu mogućnost rješenja u dijalogu i diskusiji. Dopisivanje se nastavilo intervencijom nadbiskupa Jegliča, koji je obzirno nudio crkvenu cenzuru glede nejasnih teoloških pitanja, no nakon objašnjenja uredništva kako «časopis u škakljivim slučajevima traži pomoć od suradnikâ teologâ i od prijateljâ», taj je prijedlog povučen. Sutradan su se suradnici lista posavjetovali te odlučili KTD-u poslati posebnu predstavku. Uputili su i izaslanstvo, no bez uspjeha. U predstavci[131] su ponovo odbacili mogućnost svake predcenzure, i istodobno daljnje sudjelovanje uvjetovali neograničenim opsegom časopisa. Predstavka bijaše odaslana u prijepisu, bez vlastoručnih potpisa, te se, navodno zbog sumnje oko njene autentičnosti, odugovlačilo s odgovorom.

«Uskoro su se u *Slovencu* počeli objavljivati članci «Španjolska u *Dom in svetu* te dublji pogledi» (16. – 20. lipnja, br. 134–8). Kao ni na druge napise, ni na ove se nije odgovorilo, u nadi da će se tako najlakše srediti stvar oko DS-a. Jedini prigovor na boj protiv Kocbeka i DS-a izišao je 22. srpnja u *Delavskoj pravici* (Radničko pravo) (dr. A. Gosar, *Po usodni poti /Sudbonosnim putem/*), i u njemu se odbacuje osobna netrpeljivost te svođenje problema na komunističku opasnost.»[132]

Nakon osude od strane biskupa Rožmana, situacija se dodatno zapetljala, ali se i dalje odugovlačilo s njezinim rješavanjem. O pozadini svega toga govori nam i pismo Francea Koblara od 7. 8. 1937. predsjedniku KTD:

«Sad sam doznao još i o *Biskupijskom listu* (Škofijski list). Stoga mi se događaji posljednjih mjeseci slažu u nekakav sklad i ne mogu se osloboditi stanovitih zaključaka. Mogao bih kazati da se razvijala posebna igra i da su neki od nas morali biti nedragovoljni igrači. Sve vrijeme boljelo me dok sam na sebi osjećao ruku g. sveuč. prof. dr. L. Ehrlicha. Bojim se da je stvar krenula prema nepovoljnu završetku...»[133] Uskoro nakon toga urednici su

[131] Potpisnici predstavke od 28. svibnja 1937. bijahu: dr. A. Bajec, Bojc Etbin, dr. A. Breznik, F. S. Finžgar, J. Dular, dr. S. Gogala, dr. A. Gosar, M. Javornik, F. Koblar, E. Kocbek, N. Kuret, dr. J. Lovrenčič, M. Miklavčič, dr. J. Pogačnik, dr. I. Pregelj, dr. F. Stele, dr. J. Šilc, F. Terseglav, A. Trstenjak, J. Udovič, V. Ukmar, N. Velikonja, dr. A. Vodnik, F. Vodnik. (Isto, str. 10.)
[132] Isto, str. 10. – 11.
[133] Isto, str. 13.

dali otkaz. Na kraju se obnove DS-a latio F. S. Finžgar, ali ni to nije bilo prihvatljivo. Finžgaru su čak obećali da će glasilo i dalje izlaziti u nesmanjenu opsegu (uključivši i Cajnkarev tekst), jamstvo za časopis preuzela je *Nova založba*, no ipak su bili izigrani. DS je doista počeo izlaziti, ali potajice, čak bez znanja i sudjelovanja bivših suradnika.[134]

France Koblar kasnije se prisjeća[135] kako je Ehrlich bio «neprekidno iznad Pečjaka» te je usmjeravao sva zbivanja, dok su neke potpisnike predstavke od 28. 5. 1937. čak i progonili: «Dr. Pogačniku je zbog potpisa propala docentura na sveučilištu», Trstenjak je imao problema u Mariboru, Javorniku je prijetio Pečjak, itd. Sve je to pobudilo opći dojam podmukloga zakulisnog djelovanja.

Iz ove se publikacije te iz Kocbekove *Izjave na koncu*[136] može vidjeti da katolička inteligencija nije tražila razdor, nego ga je htjela druga strana, doživljavajući dio te inteligencije kao veliku smetnju.

Čini se da su spor i podjela duhova bili stvaralački poticajni, posebice za krug studentske mladeži što se okupljala na sastancima kod Kocbeka, gdje su razgovarali o akutnim životnim problemima, osobito o aktualnim problemima slovenstva – kulturnim, političkim ili društvenim, otvarajući i pitanja personalizma. Tako se odgajala treća generacija križara, a da toga ni sama nije bila posve svjesna. Nakon otkaza urednika DS, Kocbek je počeo razmišljati o novom časopisu, kojim je želio zamijeniti DS. Njegovi su mladi prijatelji i nesvjesno postali okosnicom ekipe koja je počela djelovati u *Dejanju*, što je prvi put izašlo početkom 1938. Mnogi su se dominsvetovci još nadali da će nekako spasiti časopis. Kasnije su se mnogi priključili *Dejanju,* ili su barem kao predavači sudjelovali na tjednim kulturno-socijalnim tečajevima, gdje su kršćanski personalisti počeli odgajati novi naraštaj napredne inteligencije, mladih ljudi koji su s vremenom postali aktivistima ponovno iznikloga personalističkog pokreta. Tako su akademska društva *Danica*, *Savica* i *Zarja* već sredinom kolovoza 1937. utemeljila skupni ferijalni tečaj otvorenog tipa, s po 150 do 180 studenata i intelektualaca, a povremeno ih je bilo i više. Na tečaju su predavali: S. Cajnkar, F. Koblar, S. Gogala, M. Miklavčič, J. Mohorič, J. Šolar, A. Gosar, F. S. Finžgar i L. Žumer.

Taj su sastanak «ometali» neki stražari i mladci, gunđajući zbog «nejasna izražavanja» u govornikâ, koji im nisu dali jasne smjernice te su ih

[134] Isto, str. 17.
[135] France Koblar, Moj obračun, str. 137.
[136] Usp.: DOM IN SVET V LETU 1937, str. 17. – 18.

ostavili dezorijentirane; no, pri tom su zaboravili da svatko svoju temeljnu orijentaciju mora nositi u sebi, ako hoće pravo gledati. «Različiti općeljudski doživljaji» za njih su obična «magla», što je i razumljivo, s obzirom na to da njihovo jednodimenzionalno oko ne dopire izvan granica socijalnog, a osim toga – na tečaj su došli kako bi s pozicije «jedinih branitelja katoličke pravovjernosti»[137] ocjenjivali pravilnost pogleda svojih idejno im suprotstavljenih studentskih drugova. Kasnije su se žalili kako su im štošta uskraćivali i odnosili se prema njima s visine.[138]

Došao je i vođa stražara Ehrlich te se, «mašući» biskupijskim listom, javljao u raspravi, optuživao DS i Kocbeka i pozivao na uključivanje u KA. Unatoč ometanju i suprotstavljanju, taj se oblik javne rasprave pokazao dobrim. No napadi su se nastavili.

Sljedeće se godine vodio boj za *Danicu*, koju su, s pomoću novaka, preuzeli totalitaristi. Daničari koji su se tome protivili, prešli su u *Zarju*. Te godine, zbog suprotstavljanja unutar već poznatih nam katoličkih krugova, nije bio moguć akademski ferijalni tjedan. No njihova je djelatnost unatoč tome sve više jačala:

«Prema podacima katoličkog starješinskog društva, koncem godine 1938. u *Zarju* je uključeno oko 90 članova. Među istaknutim predstavnicima društva bijahu i sudionici časopisa *Dejanje*. U okviru kluba bilo je više radnih sekcija, među kojima je najbolje posjećena bila gospodarska, koju je već nekoliko godina vodio prof. Andrej Gosar.[139]

To se pokazalo naročito na drugom Bohinjskom tjednu, što su ga zarjani pripremili godine 1939. Na tom je skupu predavao niz javnih djelatnika koji su «u posljednjih dvadeset godina imali najzapaženiji utjecaj na slovensku kulturu, a svoje djelovanje razvijali u smjeru spontana rasta i spašavali život od statičnih ideologija, služili istini i duhu kako bi pomogli spasiti čovjeka, te naglašavali vrijednost osobne djelotvornosti, slobode, čovječnosti i iskrene ispovijedi».[140] Na susretu je sudjelovalo čak 250 studenata. Središnja tema bijaše razmišljanje o čovjekovoj osobi, «tom najvišem obliku duhovnog bitka». Pritom nisu zanemarivali aktualnu situaciju, jer su upravo s toga gledišta ponudili svoje odgovore na «zablude i zapetljaje suvremenog života», a time i na domaće totalitarizme raznih

[137] Edvard Kocbek, ODLOČITI SE JE TREBA, Dejanje, III., 8, str. 334.
[138] Mi mladi borci, I., br. 49, 20. 8. 1937.
[139] Usp.: Slavko Kremenšek, Slovensko študentovsko gibanje 1919. – 1941, str. 343. – 344.
[140] PREDGOVOR, u: Bohinjski teden (Zbornik predavanj akademskega kulturnosocialnega tedna), Ljubljana, 1940, SKAD Zarja, str. IX.

vrsta, s lijeve i s desne strane, na integralizam u vjerskome i kulturnome smislu»[141]. Nezavisna katolička mladež (treća generacija križara) bila je svjesna postojeće situacije, svjesna velike kušnje i jedinstvene prilike koja joj se u toj situaciji pruža. Križari koji su pod starješinstvom nekih od začetnika svog pokreta već sazreli, svjesni su da će morati uložiti sve snage «u cjelovito rješenje slovenskog problema kad dođe čas za obnovu Europe». Kroz tu kušnju očekuju pojavu novoga slovenskog čovjeka, onoga «koga želimo».[142]

Finžgar[143] im je govorio o ludilu što raste posvuda u svijetu, o meha-niziranju života i negaciji osobnosti. Janžekovič[144] je naglasio kako je sloboda osobe nedodirljiva, kako svatko ima osobni zadatak te je u tome nezamjenljiv. Stvoriti treba društvo koje će biti isključivo servis za osobu. Koblar[145] vidi rješenje u povratku prvobitnom izrazu i značenju. U to se vrijeme nažalost pojavljuju novi oblici života «kakvi su mogući samo u svijetu tehnike: skupna volja u ruci jednoga, ili onih što su posve isti. U igri su uspjeh, učinak, entuzijazam, moć nad drugima. U toj mehaničkoj harmoniji nema vremena za razmišljanje i osobnu odluku, ni mjesta za osobnu savjest.» Ti društveni oblici porobljuju «sam duh», uzimajući pojedincu njegovu slobodu. Jedino stvarni kulturni čin katartično djeluje na zajednicu i u njoj potiče kreativne sile, krijepi ih, osvježava i produbljuje. «Starješina» križarskoga pokreta Gogala[146] govorio je o duhu relativizma i neizvjesnosti, pogodnu statičnosti i disciplini, pozivajući na punu čovječnost, istraživačku razgibanost slobodna čovjeka. Duhovni vođa zarjana Fabjan[147] zajedništvo vidi u unutarnjem jedinstvu svijesti, koje čuva osobno lice. Šolar[148] je slovenski povijesni razvitak prikazao sa stajališta kulturnih problema, čije razrješenje vidi u kulturnom samoostvarenju. Gosar[149] je u jednostavnim crtama predočio slovenski narodnogospodarski i socijalni program, dok je Grafenauer[150] ukazivao da se Slovenci moraju afirmirati na svim razinama socijalnog života: kulturnoj, gospodarskoj i političkoj. Pritom je istaknuo

[141] Formulacija B. Grafenauera
[142] PREDGOVOR, u: Bohinjski teden, str. XII.
[143] F.S. Finžgar, UVODNA BESEDA, isto, str. 1. – 2.
[144] Dr. J. Janžekovič, ČLOVEK IN NJEGOV SMISEL, isto, str. 3. – 12.
[145] France Koblar, OSEBA IN KULTURA, isto, str. 23. – 32.
[146] Dr. Stanko Gogala, VZGOJA K SVOBODI, isto, str. 33. – 46.
[147] Dr. Janez Fabjan, SVOBODA CERKVE IN SVOBODA V CERKVI, isto, str. 47. – 58.
[148] J. Šolar, SLOVENSKI KULTURNI PROBLEM, isto, str. 77. – 88.
[149] Dr. Andrej Gosar, OSNOVNA NARODNOGOSPODARSKA IN SOCIALNA VPRAŠANJA SLOVENIJE, isto, str. 89. – 102.
[150] B. Grafenauer, SLOVENSKO VPRAŠANJE, isto, str. 103. – 118.

primarnost nacionalnih interesa i upozorio na neproduktivnost totalitarnih podjela (liberalizam/katolicizam) za Slovence. Naglasio je nužnost stranačke i svjetonazorske diferencijacije, ali ne i njihove međuzavisnosti, nego odvojenosti, da se politika ne pretvori u ideologiju. Problem dakle nije u različitim svjetonazorima, nego u pogrešnim odrednicama koje im se pridaju, jer razni totalitarizmi ne mogu biti produktivni. Analizirajući prošlo političko razdoblje, upozorio je na važnost slovenskoga geopolitičkog položaja. Sloveniju vidi unutar Jugoslavije jedino uz uvjet njezina posebnog statusa u njoj, i ocjenjuje važnom njezinu ulogu u Srednjoj Europi. Moguće rješenje vidi i u federaciji od Baltika do Jadrana, što bi bila dobra zaštita malim narodima. Finžgar[151] je govorio o slovenskoj nacionalnoj slobodi i o njenoj vrijednosti. Zadaci duhovne obrane naroda jesu, za Kržišnika,[152] odgoj nacionalne svijesti, nacionalnog ponosa i zanosa. On je govorio i o nacionalnoj samosvijesti te gospodarskoj nezavisnosti kao temeljima osamostaljenja.

O katoličkoj je obnovi predavao i Cajnkar.[153] «Religioznost je», smatra on, «sasvim specifičan način života.» Kriza života za njega je kriza dobrote: «Dobrota je put u tajanstvenu daljinu. Dobrota je prekoračenje granice vlastitoga ja, potvrda nečega što nije moja vlastita osobnost, priznavanje vrijednosti i ljepota izvan mene.» To su nesvjesne silnice u čovjeku, nešto iskreno nesebično, bolna rastvorenost koja ga, u žaru istine, cijeloga ispunja ljubavlju. Cajnkar govori i o pokretu mladeži: «Ono što bijaše, zamrlo je. Danas je sumnjiva već i riječ o pokretu mladeži. Za nas koji smo najljepše mladalačke godine proživjeli upravo u žaru pravoga katoličkog pokreta mladih, ovo je sumnjičenje velika uvreda koja to više boli što je u svijet bačena drskom gestom mladog abecedara, koji o biti stvari nema pojma. Ono što se danas predstavlja kao mladalačka akcija, prilično je umjetno i neuvjerljivo. U svemu tome mladi ljudi nemaju značajniju riječ.»

O povijesti križarskog pokreta i sadašnjem trenutku govorio je France Vodnik.[154] Još je jednom izložio temu sukoba naraštajâ, jer im stariji spočitavaju «subjektivizam, mistiku i romantiku». U naravi je pokreta da se on oslanja na transcendentnost trenutka, pri čemu se i nacionalnost poima duhovno, u svezi s etičkim, socijalnim i religijskim vrijednostima. Zbog

[151] F. S. Finžgar, SLOVENSKA NARODNA SVOBODA IN NJENA VREDNOST, isto, str. 119.
[152] Dr. J. Kržišnik, NAŠA NARODNA OBRAMBA, isto, str. 126.
[153] Dr. Stanko Cajnkar, KATOLIŠKA OBNOVA MED NAMI, isto, str. 69. – 76.
[154] France Vodnuik, SLOVENSTVO IN KATOLIČANSTVO, isto, str. 62. – 68.

toga križari odbacuju «egoistički, šovinistički nacionalizam", kao i svaki drugi materijalizam. Govorio je i o kulturi srca, o trpeljivosti prema protivniku, kojemu valja priznati moguću kvalitetu i djelotvornost. Netrpeljivost u ovom prostoru nastaje i zbog zablude izjednačavanja slovenstva i katoličanstva, u duhu tada sve češće naglašavanoga gesla klerikalnoga tabora kako nema Slovenaca osim Slovenaca-katolika.

Kocbek[155] je govorio o pojavama totalitarizma (o fašizmu, pa i o marksizmu). Najveću je pozornost posvetio «personalističkom svjetonazoru», o kojem će još biti riječi. «Osobnost je integralni i primarni princip u čovjeku.» Kocbek naglašava i nužnost rizika, koji jača ljudsku svijest, a ujedno povećava raspon odgovornosti. I upravo pomanjkanje tih značajki vodi do užasnih pojava: «Nema strašnije tiranije od one koja se provodi u ime neke ideologije.» Podastro je i oris društva «na temelju personalističkog manifesta». Ideal mu je Europa kao zajednica narodâ i etničkih skupina te slobodnih, duhovno rasterećenih pojedinaca.

Tečaj je uspio, unatoč snažnom protivljenju – posebno nakon izlaska knjižice o Bohinjskome tjednu. Najžešći u napadima bijaše časopis Katoličke akcije, koji je posebice napadao «ideologa *Zarje*» Edvarda Kocbeka[156]. Koncem godine 1936., *Zarja* je brisana s popisa pomoćnih snaga KA, a posljedica bijaše gubitak društvenih prostorija u Akademskom domu, dok su vodeći članovi *Zarje* izbačeni iz Akademskog saveza (Akademska zveza).[157] Mnogo su im toga spočitavali, premda treba reći da to društvo, ni u političkim pogledima, nije bilo homogeno.

Kad se Kocbek mnogo kasnije osvrće na to doba,[158] *Dejanju* pridaje veliko značenje: «Počeli smo obznanjivati koheziju slovenstva, savez čovječnosti, stvaralački intenzitet i deklerikalizirano kršćanstvo, upozoravali smo na nadolazeću sablast fašizma. *Dejanju* su uz bok stali sindikat radnika JSZ i obnovljena akademska *Zarja*, dok su tri puta za redom veliki posao učinili i Bohinjski tjedni. *Dejanje* se unatoč cenzuri širilo i jačalo, te je pomoglo u provođenju mobilizacije slovenske svijesti.»

Dejanje doista bijaše novo središte pokreta, čiji su vođe već u sklopu *Križa na gori* započeli boj za cjelovitu preobrazbu osobnosti i društva, koji je posljednjih predratnih godina prerastao u stvaralačko djelovanje radi napretka i uzdizanja slovenske stvarnosti do novih kvaliteta, uzevši sudbinu u

[155] Edvard Kocbek, OSEBA – SREDIŠČE NOVEGA ŽIVLJENJA, isto, str. 13. – 22.
[156] Usp.: Edvard Kocbek, ADAM, KJE SI?, Dejanje, III., 1940., 6, str. 282. – 285.
[157] Prema: Slavko Kremenšek, SLOVENSKO ŠTUDENTOVSKO GIBANJE 1919. – 1941., str. 346.
[158] Edvard Kocbek, *Svoboda in nujnost* (KDO SEM? – čitano u Tršćanskome kulturnom domu 27. 4. 1965.), str. 272.

svoje ruke i postavljajući temelj novom, suverenom životu, čiji će bitni atribut biti sloboda stvaranja. Taj svijet mora doći – u tome je eshatološki cilj personalizma i njegova pokreta u nas. Ne zna se kad će to biti, jer to je uvijek zadaća za budućnost. Ponajprije je riječ o uzdizanju svijesti do stvaralačke samosvijesti, koje mora biti stvarno, a ne samo zamišljeno, izmišljeno, jer se u tom slučaju pretvara u ideološki nacrt, odvojen od stvarnosti koja se vazda rađa, nastaje i mijenja. Primjera za to u Sloveniji bijaše mnogo. Svijest stvara mišljenje koje se neprestano oblikuje u vremenu, i taj proces, kao i sklonost osobnoj istini, jedino su mjerilo njezina vrednovanja i ostvarivanja. Za personaliste, posrijedi je cjelovita zadaća, cjelovit osobni napor svakoga pojedinca, jer izvor krize cjelokupne civilizacije, a posebice europskoga društva što juri prema katastrofi, jest ponajprije u krizi svijesti, u njenoj udaljenosti od života, kao unutarnjoj neslobodi.

Kocbek kaže: «Želimo suverenog slovenskog čovjeka, kome će unutarnja sloboda biti uvjet vanjske, a vanjska sloboda nagrada za unutarnju.» Dakle prvi je zahtjev revolucija duhova, a to je i nekadašnji cilj tog pokreta. Riječ je o ljudskoj zrelosti i kritičkom, budnom odnosu prema stvarnosti. S tim su temeljnim pitanjem povezana sva pitanja društvenog i duhovnog oslobođenja, za koje su kršćanski personalisti pripremali put. Obnova pojedinca izvor je obnove narodne zajednice na putu prema zajedništvu: «Jer kad su suvereni njegovi članovi, prije će ili kasniji biti suveren i sam narod. I kakva ga god nasilja pritiskivala, nikad ga neće oslabiti, a kamoli uništiti.»

To je vrijeme približavanja prijeteće društvene pojave fašizma, koja već gotovo u cijelosti okružuje slovenski prostor. Fašizam je na ovom području već nazočan u obliku populizma, fanatizma, ekskluzivizma i kolektivizma, ali mu se približava i fizički, u svom izvornom obliku, zbog povijesnog položaja tog prostora u Europi. Tako se rađa prilika kakvu su križari prije mogli «samo sanjati», no koja Slovencima prijeti uništenjem, zahtijevajući mobilizaciju svih stvaralačkih snaga. Spremao se besmislen proces destrukcije, bez premca u svjetskoj povijesti. To su kršćanski personalisti u svojim analizama društva veoma jasno vidjeli: «U tom smislu, moramo se preorijentirati k djelovanju koje objedinjuje materijalnu učinkovitost i duhovno rješavanje problema, odnosno utjelovljuje smisao.» Nadošle će prilike zahtijevati veliku, odgovornu, rizičnu odluku o sjedinjenju svih narodnih snaga. Tako su personalisti oko časopisa *Dejanje* htjeli mobilizirati Slovence, pripremiti ih na otpor. O poslanju *Dejanja* pišu: «Ovaj časopis želi, s obzirom na svjetska zbivanja, rasvijetliti sudbinu slovenskoga čovjeka, poziva-

jući ga da hrabro prihvati svoje poslanje. Ne želi biti začetnikom jednostranog pokreta, ne želi duhovno razdvajanje, nego okupljanje onih koji žele djelovati a povezuje ih vjera u dostojanstvo čovjeka.» To je preduvjet rješenju slovenskog pitanja: «Pitanje je čovjeka najvažniji dio slovenskoga pitanja.»[159]

Ali narav je slovenskoga naroda rascijepljena i u njoj nema stvaralačkog duha. To je baština ucijepljene nam europske kulture: «Kultura Slovenaca postala je muzej europske psihološke i normativne tehnike, kompendij neprirodnih životnih rješenja», zatečena raspadom jedinstvenoga ljudskog osjećanja i prepoznavanja, karakterističnim za europski duh, u sklopu kojega se u 19. stoljeću počinje oblikovati apstraktna, beživotna, isključivo logikom utemeljena misao, koja obrazlaže, računa, ali ne stvara. Ta se misao «ograničila na razvoj i djelovanje čistoga duha», i bavi se samo univerzalnim uopćavanjima. Prevladao je racionalizam shematiziran «prema strogim zakonitostima i mjerama koristi». Dolazi do raspada stvaralačkog čina: «Kultura u zapadnih naroda svela se na ono što je zapravo tek oprema duha, mentalna tehnika kojom stvaramo idejne koncepte i koja nam omogućuje estetsko osjećanje i moralno prosuđivanje.» I upravo se ta ne-životna predaja usidrila u slovenskoj svijesti, koja se, neprestano se udaljavajući od konkretnoga, razlila u «bolesnu raspoloživost za univerzalnost». Istinska osjećanja izrastaju iz konkretne povijesne situacije i ne smiju se racionalno uopćavati prije nego što se do kraja osjete. Tek je tako moguće stvaranje međuosobnih duhovnih odnosa koji sačinjavaju bit čovječnosti. Zapadna je kultura prekinula te veze. Na kraju članka Kocbek kaže: «Cijelo područje čovjekove kulture mora neprestano pozivati k osobnoj inkarnaciji, poticati stvaralačku strast, bistriti oči za osobno i nazočno, otvarati ruke prema onom što je aktualno i goruće. Možemo reći da je zapadna kultura ograničavanjem vlastitoga smisla neizbježno ograničila slovensku čovječnost.»[160]

Personalisti oko *Dejanja* u razdvajanju duhova prepoznaju još jednu tragičnu dimenziju slovenstva, dimenziju kakva se, zanimljivo, pojavila u svim novim tvorevinama nastalima raspadom Austro-Ugarske Monarhije. Svjetonazorske su podjele prirodne i potrebne, no u Slovenaca su poprimile nezdrava obilježja, jer «narod se raspao na tvrdokorno suprotstavljene tabore, čiji je glavni posao međusobno blaćenje», pa ljudi postaju

[159] Edvard Kocbek, SLOVENSKI ČLOVEK, Dejanje, I., 1, str. 1. – 3.
[160] Edvard Kocbek, KULTURA IN SLOVENCI, Dejanje I., 5, 145. – 150.

ravnodušni prema politici, što je loše, jer politika tako lakše njima raspolaže i manipulira. To je «pravo demoraliziranje i odnarođivanje puka».

U nas su dakle stvari okrenute naglavce. Struktura političkih organizacija premalo je politička, a previše ideološka, stoga je politika isključivo u službi ideologije, ostavljajući neriješenima stvarno goruća društvena i druga pitanja.

U ideološkom smislu, sve su ondašnje slovenske stranke vjerski utemeljene. «Tako se zbilo da je vjerski utemeljena stranka u najobičnije, svakodnevne zahtjeve unosila svjetonazorski, to jest apsolutni sustav ocjenjivanja i time ih na neprirodan način otežavala, dok se s druge strane premalo skrbila za rješavanje vrlo važnih političkih problema.» Kritike nije pošteđen ni paternalizam Crkve: «Ali najklerikalnije bijaše stvaranje situacije političkog duhovnog razdvajanja, uz nedopustiv vjerski utjecaj na čovjekovu savjest. Ta se zloporaba dogodi uvijek kada se duhovni pastiri svojim vjerskim i ćudorednim autoritetom koriste kako bi vjernike uvjeravali o istinitosti tvrdnji koje se tiču isključivo područja praktičnoga i društvenoga života.»[161] Personalisti prigovaraju katoličkoj zajednici da se koristi političkim sredstvima u svrhu samoočuvanja, da joj idealom sve više postaju «udarnost» i «discipliniranost» umjesto duhovnih sredstava «unutarnjeg kvasanja društvene zajednice ljudi» koji bi bili odgojeni za «duhovno junaštvo» i osjećali se pozvanima na nj.[162] «Naš zadatak nije polemički, nego apostolski», kažu personalisti. Zauzimaju se za djelotvorno, pluralističko sudjelovanje u njegovu ostvarivanju.[163] No čini se da su u tom nastojanju osamljeni, nakon što zimi 1939/40. izbija kriza glede ujedinjavanja pučke fronte. Iz KS su naime upućivani prijekori komunistima zbog nekritičkog odnosa prema politici Sovjetskog Saveza, zbog čega su ih ovi napali. U *Dejanju* je usto izlazila novela *Igor*[164] u kojoj se govorilo o staljinističkoj politici Kominterne (uz koju bijahu vezane sve kompartije), posebice o međuljudskim odnosima u svjetlu te strašne logike po kojoj politika partije bijaše sve, a čovjek ništa. Ideološku usidrenost komunizma u ograničenoj klasnoj istini i pravednosti personalisti smatraju previše uskom i relativnom. Istina i pravda za njih su apsolutne, «ukorijenjene u transcendentnoj spoznaji, i nipošto nisu socijalnog izvora.»[165] Drukčije je s uvjetima u kojima

[161] Catholicus, KLERIKALIZEM IN LIBERALIZEM, Dejanje, II., str. 177. – 182.
[162] Catholicus, KATOLIŠK A SKUPNOST, Dejanje, II., 6, str. 225. – 230.
[163] SODELOVANJE KATOLIČANOV, isto, str. 252. – 253.
[164] Charles Plisnier, IGOR, Dejanje, II., 7, 8, 9 i 10.
[165] Usp.: Severin Šali, KRŠČANSKA ANTROPOZOFIJA NIKOLAJA BERDJAJEVA, Dejanje, II., 1, str. 30.

čovjek spoznaje istinu. Oni jesu i socijalni, ali se odnose na sve radne slojeve ljudi, ne samo na proletarijat. U tome se personalisti donekle razlikuju od KS, koji nisu toliko osjetljivi na duhovna pitanja što ih nameće kritičko, istančano i savjesno promišljanje. Ta je razlika kasnije posebno došla do izražaja.[166]

Ipak, intelektualna jezgra «Kocbekove skupine» u znatnoj je mjeri utjecala na kršćanski socijalizam, što je jasno vidljivo iz programa *Što želimo* (*Kaj hočemo*)[167], koji su KS objavili u studenom 1939., a u kojemu se snažno ističu personalistički pogledi. U njemu stoji da je kucnuo čas političke odluke – moraju se ustanoviti najšire veze, ali uz osobnu obvezanost. Politika je utemeljena na pogrešnim ideološkim premisama, «stoga je današnja politička volja Slovenaca patvorena, pa njima s lakoćom vladaju ljudi novca, beznačajni predstavnici društvene moći te izrabljivači duhovnih sila». Nositelji novoga ujedinili su se u udrugu međusobno snažno povezanih ljudi, koja bi trebala «postaviti temelj novome slovenskomu političkome gibanju». Građenje započinje iznova i odozdo. Žele potaknuti «val političke volje za obnovom slovenskoga čovjeka i ujedno ostvarbom konkretnih a sveslovenskih političkih ciljeva». Odbacuju slovensku stranačku politiku, okrenutu tužnoj slovenskoj političkoj prošlosti, koja slovenskog čovjeka nije znala odgojiti za slobodu, niti mu je omogućiti na unutrašnjopolitičkom planu.

Oni naprotiv žele «raditi na postignuću cjelokupnog slovenskog blagostanja», koje uključuje i ujedinjenje slovenskog teritorija, političku samostalnost te pomirbu i socijalno-gospodarski red koji će biti u službi čovjeka. Pomirbu shvaćaju kao ideološko pomirenje uz uvažavanje različitih interesa slovenstva, čime bi se izbjegle nepotrebne podjele. Stoga ne žele stvarati novu «vjersku ili svjetonazorsku stranku», nego «postići što veću suglasnost u gospodarskim, socijalnim i političkim pitanjima i potaknuti želju za istinskim slovenskim zajedništvom. Ne zagovaraju međutim likvidaciju vlastite nezavisne političke organizacije, nego su za «koordinaciju» svojih političkih snaga s onim snagama koje žele «pobijediti sadašnji politički nemoral, likvidirati sadašnji politički poredak sa svim njegovim strankama, a potom duhovno i tvarno izgrađivati i osamostaljivati slovenskog čovjeka». Posebno je personalistična završna formulacija o

[166] Prije svega u razgovorima vezanima uz potpisivanje «Dolomitske izjave» i u Kocbekovu ustrajanju na idejnom pluralizmu te očuvanju «kršćanske skupine».

[167] Program «Kaj hočemo?» izdali su kršćanski socijalisti i njihovi politički istomišljenici, u ciklostiliziranom biltenu Slovenska politika. KAJ HOČEMO? U: Janko Prunk, SLOVENSKI NARODNI PROGRAMI, Ljubljana, 1987, Društvo 2000, str. 252. – 254.

duhovnoj neustrašivosti pokreta. O političkom djelovanju kažu: «Svoje političko djelovanje, oslanjajući se na slovenski genij, stavljamo u službu afirmacije neokrnjene ljudske osobe, u službu očuvanja blaga prave kršćanske kulture.»

U svom se programu socijalistički personalisti ponajprije oslanjaju na francuski personalizam Emmanuela Mouniera i kruga oko časopisa «Esprit». Viziju novog društva utemeljuju u «cjelovitoj perspektivi ljudske osobe», koja je ishodište personalističkog manifesta.[168] Pritom predviđaju mnoge sigurnosne mehanizme, kao što su mnogostrana zastupljenost interesa (ne pristaju na parlamentarizam kakav su poznavali), autonomnost izvanparlamentarnih vlasti, razdioba društvene moći te njezina veoma jaka kontrola. Ističu kako «demokracija nije tiranija većine».[169]

U toj snažnoj međusobnoj povezanosti naglo su sazrijevali mladi Kocbekovi suradnici koji su različitim člancima sudjelovali u *Delavskoj pravici* (*Radničko pravo*, glasilo JSZ), a sami su pripremili jedan broj lista *Slovenija*. Za ono su vrijeme iznimne njihove analize totalitarnih pojava, primjerice fašizma (Grafenauer)[170], sukoba na književnoj ljevici (Udovič)[171], lenjinizma (Pirkovič),[172] itd.

Nije se obistinila bojazan da neće moći sami nositi teški teret uređivanja *Dejanja*[173]. Pripremao se teren za veliku kušnju.

Epilog

«Ali svaku veliku istinu mora prizvati veliko iskustvo. Nastupa doba posljednjeg i najžešćeg nasilja», govori Kocbek o pojavama imperijalizma.[174]

Što se rat više približavao, ideološko je nasilje i u slovenskom prostoru bivalo sve jače. Bijaše to čudan obrambeni duh koji se u skrbi za očuvanje vlastitih pozicija u društvu žurio da ih učvrsti prije završnog sukoba. Pritom je Kocbekova skupina napadana sa svih strana. Na te napade uglavnom nije ni odgovarala, ali je stalno preispitivala svoj odnos prema klerikalizmu, kao i prema komunizmu.

[168] Edvard Kocbek, OSEBA – SREDIŠČE NOVEGA ŽIVLJENJA, u: Bohinjski teden, str. 20. – 22.

[169] ZA NOVO DEMOKRACIJO, Dejanje, II., 5, str. 205. – 207.

[170] Bogo Grafenauer, MISLI O FAŠIZMU, Dejanje, II., 2, str. 114. – 117.

[171] Jože Udovič, KRLEŽEV SPOR Z DOGMATIČNO LEVICO, Dejanje, IV., 1941, 2, str. 60. – 65.

[172] Ivo Pirkovič, BOJ LENINIZMA ZOPER NAPREDNEJŠE STRUJE V FILOZOFIJI MARKSIZMA, Dejanje, IV., 3, str. 92. – 99.

[173] Uspor.: Bogo Grafenauer, NEKAJ OPOMB K NASTAJANJU IN BIBLIOGRAFIJI DEJANJA, Zgodovinski časopis, XXXVI., 1982, 4, str. 355. – 361.

[174] Edvard Kocbek, MALI IN VELIKI NARODI, Dejanje, II., 7, str. 265. – 268.

Kao što je na makropolitičkoj sceni prevladavalo međustranačko suparničko natjecanje, tako se borba odvijala i između obiju militantnih skupina unutar klerikalnog tabora – između mladaca i stražara. Već smo spomenuli taj spor, u kojemu se postavljalo i pitanje treba li studentska društva organizirati staleški ili društveno. Kocbek raskrinkava političku pozadinu sukoba, političke motive koji se kriju iza deklariranih vjerskih. Riječ je o iskorištavanju ideja u boju za političku prevlast: «Skupina prof. Tomca poziva se na staleško načelo u društvima kako bi na taj način zadobila monopol nad katoličkim organizacijama i vodstvo u cijeloj takozvanoj katoličkoj zajednici, dok se skupina prof. dr. Ehrlicha bori protiv staleškog načela da bi samoj sebi otvorila pristup do vodstva i moći. Te su činjenice razvidne iz cjelokupnoga načina borbe te ih nikakva patetična izjava ne može zastrijeti.»[175]

Njihov je način postupanja u cijelosti vezan uz izrabljivanje duhovnoga svijeta u društvene svrhe, i zato vrlo opasan. Takvi ljudi nemaju poštovanja ni prema čemu. «Sudbonosno je», kaže Kocbek, «da je građanski kršćanin postao opasniji od liberalnog građanina». To je najizopačeniji tip čovjeka, kojim vladava jedino «metafizička žudnja za moći i vlasti». To je umjetno stvoreni, "demonski" tip koji je prividno dinamičan i napredan.[176] Posrijedi je promišljen čin reakcije, za koju se čini da prelazi «u novu, opasniju fazu svoga razvoja, u svjesnu obranu vlastitih pozicija. Mnogi su kršćani danas spremni svjesno poistovjećivati kršćanstvo sa svojim socijalno i politički uvjetovanim pogledom na život, i to ne kako bi koristili evanđelju, nego da bi spasili svoj dosadašnji i neobavezujući svijet pred nadolazećim imperativima vremena.

Osjećamo izrazitu dužnost da se u ovom važnom trenutku desolidariziramo s tzv. kršćanskim društvom, koje izdaje i čovjeka i kršćanina. Kao kršćani i kao ljudi izjavljujemo da se danas ne radi o obrani organizacija, pa bile to gospodarske, prosvjetne, političke, staleške ili čak vjerske udruge, nego je riječ o mnogo većim, bitnim problemima čovjeka, o njegovu spasenju od nasilja s desne ili lijeve strane, o stvaranju pravoga novog poretka. Svatko se danas mora odrediti u tom smislu, a posebno kršćani moraju odlučiti hoće li propasti zajedno sa starim poretkom, ili spasiti svoje vrijednosti iz staroga svijeta i njima oploditi ono što dolazi. Ta se alternativa posebno postavlja pred one među nama koji još ne vjeruju da je radi istine i pravde potrebno suprotstaviti se i vlastitomu bratu.»[177]

[175] Edvard Kocbek, ODLOČITI SE JE TREBA, Dejanje, III., str. 332.
[176] Isto, str. 333.
[177] Isto, str. 335.

Personalisti zauzimaju kršćanski stav, iako prožet i marksističkim duhom, kojemu je izvor njemačka klasična filozofija, čiji su mislioci za personaliste «idealistički racionalisti». To je filozofija «čistoga» duha, posljedica kartezijanske metode, podjele svijeta na tjelesni i duševni svijet. Hegel se svojom mišlju uzdigao iznad aktualnosti života te stvarnoj i neuhvatljivoj životnoj borbi podao idealno rješenje. No to je redukcija stvarnosti na svladivu razinu. «Tog se racionalnog rješenja» pridržava i marksizam, koji je doduše pridonio raskrinkavanju lažljivoga građanskog društva, no cilj mu se zasniva na ideologiji a ne na čovjeku. Unatoč težnji za cjelovitošću i dinamikom, on stoji na aprioristićkim pozicijama. Proizlazi, istinabog, «iz pravilnog razumijevanja sociološkim činjenica», ali ih «uključuje u totalni svjetonazor preokrenutog idealizma, i staje na stare moralne i duhovne temelje, na kojima stoji i samo kapitalističko društvo.» Čovjeka oslobađa životne neslobode, da bi ga potom vezao uz «ekskluzivni metafizički nazor čija je nužna posljedica, u pluralističkoj strukturi zapadne Europe, borba čovjeka protiv čovjeka».[178]

Marksistički viđena stvarnost samo je dio stvarnosti, no i taj je zahvaćen isključivo razumom: «Za nazor koji želi biti totalan, znakovito je da ne zastupa usmjerenost u budućnost, nego ispriku i zagovor sadašnjosti i budućnosti racionaliziranjem već prošlih činjenica. Marksizam kao izrazito revolucionarno gibanje takvim se postupkom prilagođava statičkom načelu svakog racionalizma, izričući presude tek nakon završenih procesa.» Ali to nije put koji vodi čovjekovu samoostvarenju, revoluciji kao cjelovitomu stvaralačkom činu. I socijalna je represija promijenila svoj karakter i postala izrazom «mehanizma i metode». Stoga se više ne odnosi na razred, već na čitavu ljudsku zajednicu: «Stvar je, dakle, čitave zajednice, ne samo jednog ili drugog razreda, da se takav mehanizam slomi.» Na borbu su pozvani svi koji su svjesni te povijesne danosti i te «neosobne nove tiranije». No, marksizam do toga ne dopire. Kocbek svoj kritički oris završava zaključkom kako je marksizam kao totalitarni nazor racionalistička diktatura. U praksi, naime, poznaje isključivo «pristup u svjetonazor, a ne i slobodno obogaćivanje svjetonazora, budući da poznaje samo vrijednost priznanja, a ne i vrijednost osobne ispovijedi i stvaranja.»[179]

[178] Edvard Kocbek, ČLOVEK PROTI ČLOVEKU, Dejanje, III., 9, str. 372.
[179] Isto, str. 374. – 375.

* * *

Vidjeli smo dakle da je cijelo međuraće obilježeno oporbenim duhom križarskog pokreta, koji je na kraju tog doba unutarnje sazrio i spremno dočekao sudbonosne odluke. Križari su uvijek djelovali u cilju udruživanja, ali ne u ime oportune organizacijski fiksirane organizacije, nego žive drugarske zajednice koja se temelji na povjerenju i uzajamnom dopunjavanju. U međuratno vrijeme upozoravali su na pomanjkanje idejnog pluralizma. Premda je postojao stranački pluralizam, on je, po njihovu mišljenju, idejno potpuno neproduktivan. Napredno katoličko gibanje prolazilo je kroz različite faze razvoja i pritom jačalo svoju samosvijest, učeći iz razočaranja i poraza. Na kraju tog razdoblja pridružilo se revolucionarnom dijelu društva, premda teško i tek nakon premišljanja, jer predobro je poznavalo totalitarne snage koje su se spremale za konačni sukob, s ciljem osvajanja političke i idejne vlasti.

«Kocbekova skupina» pokušavala je djelovati kohezivno i stvaralački, videći jedino u oslobađanju osobnih «stvaralačkih sila» mogućnost obnove slovenskog karaktera i načina mišljenja.

Na kraju prepustimo riječ Edvardu Kocbeku, koji u *Tršćanskom intervjuu* govori o tome što je godine 1941. značila skupina KS.

«Značila je idejnu i akcijsku zajednicu kršćanskog sindikata radnikâ, najagilnijeg u Sloveniji, katoličkoga racionalnog kadra, što je u doba građanskoga rata u Španjolskoj proveo razdvajanje duhova u časopisu *Dom in* svet i osnovao novi časopis *Dejanje*, te snažnog akademskog naraštaja. To bijaše udruga ljudi što su pokazivali snažnu međusobnu povezanost i javnu inicijativu. KS su na sastanku u Laškom godine 1940. dali prvi poticaj za osnivanje jedinstvenoga i napredna slovenskoga pokreta, što je neposredno utjecalo na samostalno djelovanje slovenske KP. Naša formacija bijaše najotvorenija, jer smo se zalagali za nestranačku političku tvorevinu koja je trebala, bez obzira na svjetonazor, udružiti Slovence u boju za ostvarenje nacionalne suverenosti, njoj odgovarajuće državnosti i novoga društvenog poretka. Kao kršćani, interno, svojim smo djelovanjem pridonijeli ljudskom produbljivanju i duhovnom pročišćavanju unutar postojećeg slovenskog katoličanstva.»[180]

Primarna literatura (časopisi, novine, zbornici)
Križ na gori, 1924/25 – 1926/27.
Križ, 1928. – 1930.

[180] EDVARD KOCBEK PRIČEVALEC NAŠEGA ČASA, Trst, 1975., str. 139.

Socialna misel, 1922. – 1927.
Ogenj, 1928. – 1931.
Beseda o sodobnih vprašanjih, 1932. – 1934.
Dom in svet, 1935. – 1937.
Dejanje, 1938. – 1941.
Pravica, 1925. – 1928.
Delavska pravica, 1928. – 1930.
Straža v viharju, 1935.
Mi mladi borci, 1936. – 1937.
Slovenec, 1924. – 1926.
Bohinjski teden, SKAD Zarja, Ljubljana 1940.
Zgodovinski časopis, 1982.
Nova revija, 1984.

Sekundarna literatura
Slavko Kremenšek, *Slovensko študentovsko gibanje 1919. – 1941.*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1972.
Ivan Cankar, *Križ na gori*, Zbrani spisi I. – XX, Nova založba, Ljubljana, 1928, z. VIII.
Romano Guardini, *Svet in oseba*, Mohorjeva družba, Celje, 1991.
Nikolaj Berdjajev, *Novi srednji vek*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1999.
Spomenka Hribar, *Edvard Kocbek in križarsko gibanje*, Obzorja (z. Znamenja), Maribor, 1990.
Marko Dvorak, *Poizkus orisa križarskega gibanja*, Nova pot 1969, 4. – 6, 7. – 9, 10. – 12.
Borci, KSAK Borba, Ljubljana (vjerojatno 1934.)
Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto slovenskega naroda*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1977.
Janez Ev. Krek, *Socializem*, (skripta)
Dom in svet 1888. – 1988., Mohorjeva družba, Celje, 1988.
France Koblar, *Moj obračun*, Slovenska matica, Ljubljana, 1977.
Dom in svet v letu 1937., vlastita naklada, Ljubljana, 1938.
Edvard Kocbek, *Svoboda in nujnost*, Mohorjeva družba, Celje, 1974.
Edvard Kocbek pričevalec našega časa, Zaliv, Trst, 1975.
Simpozij o evropskem in slovenskem personalizmu, Nazarje, od 10. 12. 1992. – 12. 12. 1992.

Sa slovenskog izvornika prevela:
Vida Pust-Škrgulja

pjesma o čovjeku s uvelim maslačkom u očima

na autobusnom kolodvoru
šeta između nepoznatih ljudi
čovjek s nožem zabodenim u grudi
i krv kaplje po prašnjavom asfaltu
i lice mu je bijelo
i oči su mu oborene
on čeka svoj autobus
neko putovanje u zvijezde
i rekao bih da je tužan

autobus stiže na
polazni peron broj šest
unaprijed je najavljen
srebrnom mjesečinom
glasa iz zvučnika
kotači i riječi
zajedno se kotrljaju
i staju točno pred čovjeka
s nožem zabodenim u srce
on tiho odlazi
prijatelju,
čiji je to nož u tvojem srcu
da tako mirno odlaziš svim
putovanjima
s malo uvela maslačka

pitam,
a čovjek već putuje
da nema krvavih kaplji
na prašnjavom asfaltu
polaznog perona broj šest
mislio bih da sanjam

tužaljka za delfinom

blago onom tko pjesmu ima
i bistar potok u grlu
njegove su daljine

u očima ubijena delfina
davno se gasi svjetlo
i mornari
i ribari
i brodovi
i brodari
i lađari

pitam harpunare:
tko će opet vedri skok
u plava mora ponoviti
za putnika
za skitnicu
za lutalicu
na žalu beskrajnog trajanja

pitam harpunare:
tko će opet valove razigrati
raspjevati
za pogled
za osmijeh
za ljubav
za povratak

kriče galebovi
nad putanjom broda
koji ne stiže nikuda
neko čudno vrijeme curi u nevrijeme
ubijenog delfina ne žaleći

čije su obale i čije će biti
ako harpunari
posljednjeg stignu delfina

nestanak

umjesto kose
ugledao sam polja žita
ugažena konjskim kopitima
umjesto očiju
sva pitanja vječne zemlje
umjesto usana
osjetio sam čudni okus
željeza i oštrih začina
davno si nestala
izgubljena u uspomeni
maglenih staza predgrađa
i kako da te razlikujem od polja
i kopita
i kako da te razlučim
od zemlje i krvi
kada ni grad nije više isti

pjesma o pregaženom

četiri stotine trideset i osmi vlak
jedne je večeri
jedva zamjetne i mirne
pregazio blijedog
bijednog željezničara
sve kosti izmiješao i prometni znak

iz duplji lubanja
crno razigranih na tračnicama
mučna se kužna neizvjesnost
otisnula u beskraj
netko je kriknuo
netko je potrčao
netko nije htio gledati
sve je brzo završilo
na sporednom kolosijeku
to je obična drama

što li misle skretničari
kada ih gaze vlakovi
možda: zašto baš mene
možda: napokon i mene
a možda nesložene tek misli
očajno lete u tminu i svemu kraj

Česky Krumlov – zlatno zrno u meandru Vltave

U Prag sam došla autom jednog srpanjskog popodneva 1996., jedna od 3000 putnika što ih je tog ljeta ondje okupio međunarodni kongres kome je mlada Češka Republika bila domaćin. Uz već poslovično poznate atrakcije zbog kojih mu hodočaste brojni zaljubljenici, ovaj grad privlači i jednom možda nedovoljno poznatom dimenzijom: poput drugih svjetskih metropola, Prag ima velebno zdanje *Kongresove a kulturni centrum*, koje može udovoljiti i najprofinjenijim zahtjevima ugošćivanja svjetskih kongresa. Kad u tom Centru ne gostuje svijet, on je živi puls praškog kulturnog života.

Čini mi se da je malo naroda na kugli zemaljskoj kojima je kultura tako nasušni kruh kao Česima. Sjećam se jednog susreta u Japanu s češkim iseljenicima koji su Prag kao prebivalište zamijenili Tasmanijom. Dok su opisivali široke tasmanske plaže na kojima se odmaraju, bili su beskrajno nostalgični. Razlog tuge za Srednjom Europom bio je vrlo jasan. Na Tasmaniji «nema divadla. Jednom tjedno djeca, muž i ja uzimamo violine i sviramo u kućnom kvartetu, da ne poludimo, daleko od kulture», povjerila nam je češka lutkarica.

Grijala sam se tada u Nagoyi na toj slavenskoj priči. I ja sam bila srodnik tih kućnih violinista.

U Prag me doveo Svjetski kongres esperantista, kojemu je tijekom XX. stoljeća već dva puta domaćinom bio glavni grad češkoga kulturnog i državnog života. Prvo gostovanje u Pragu, 1921., upisano je zlatnim slovima u povijest esperanta. Tada je prvi put neka međunarodna organizacija pratila rad esperantista i procjenjivala kvalificiranost esperanta za međunarodno komuniciranje: Liga naroda, poslavši u Prag svojega potpredsjednika, japanskog diplomata Nitobea, da ispita taj fenomen.

Nitobe je svojim objektivnim izvještajem učvrstio veze između esperanta i međunarodnih institucija. Liga naroda njegov izvještaj nije službeno prihvatila, jer je francuska delegacija na čelu s filozofom Henrijem Bergsonom grčevito branila pozicije francuskog jezika. No duh Nitobeove ocjene ostao je upamćen među esperantistima. Sedamdesetpet godina kasnije Nitobe je opet bio u Pragu. On je i danas živ, u Japanu, prisutan u svakodnevnom životu Japanaca između ostalog i svojim likom na novčanici od tisuću jena, a njegovo je ime nosio i praški simpozij o međunarodnom

komuniciranju, kongres čijoj je glavnoj temi: «Kultura – vrijednost ili roba» Prag ponudio svoj zlatni okvir, i na kojem su se uvaženi komunikolozi pothvatili osvijetliti različite aspekte esperanta.

Bogati kongresni program po prostranim je dvoranama od zore do mraka «upošljavao» 3000 sudionika, koji su se uzalud nastojali podijeliti bar na dva dijela da u istom trenutku obuhvate što više tema koje su klizile iz kongresne klepsidre.

Noću, kad bi se zatvorila kongresna vrata, stizali smo na zadnje porcije blagog praškog kiselog kupusa kod «Češke hospode» i šetali fascinantnim Karlovim mostom. Žongleri su pod svjetiljkama izvodili svoje majstorije a brodovi su za njihovim leđima klizili niz Vltavu.

Zaricali smo se da ćemo sutradan ostaviti večernji program i pomiješati se među znatiželjnike pred starogradskom vijećnicom, da vidimo apostole kako, s marionetskom upornošću, kretnjom ruke odbijaju slavenski muklog tornja bat.

* * *

U restoranu preko puta slavnog sata na gradskoj vijećnici nestalo je struje, no sretnici koji su dobili mjesto u restoranu, u očekivanju sekunde kad istječe puni sat zadovoljno su nastavili srkati svoje pivo. Ljeto nam je razgolilo leđa, pjena se slijegala u čaši, bio je srpanj, «červenec». *Staromestke radnice a orloj* neće iznevjeriti.

Apostoli otkucavaju vrijeme. Prolazi ljeto. Červenec se rumeni u obrazima.

Dežurni dogradonačelnik Praga mag. Vladimir Drabek, «namestek primatova hlavniko mesta Prahy», dežurao je i 25. «června», pošto nas je, na finom papiru s naslikanim gradskim kulama i lavovima, pozvao na službeni prijem «v 17.00 hodin na Staromestke radnici». Mlad, proćelav, dogradonačelnik Drabek nazdravio nam je pred ogromnim uljem na kojem Jan Hus sluša presudu. U razgledavanju vijećnice imamo priliku promotriti s leđa apostole koji pomažu vremenu da oteče, vidjeti kako miruju dok ih s druge strane tornja o punu satu iščekuje publika da se pojave na vanjskoj strani starog zdanja.

* * *

Iskradem se s kongresnog programa i s prijateljem iz Norveške odlazim u sumrak do Hradčana, koji su posve u znaku Plečnika. Nisam znala da su Milan Kučan i Vaclav Havel pokrovitelji velikog Plečnikova gostovanja u Pragu.

- Znaš li da sam spavala u Plečnikovu krevetu? U Ljubljani, kod obitelji Majaron, postoji Plečnikova soba.

Volim se prepoznati u umjetnosti oko sebe. Sjećam se, jednom u Muzeju u Osaki, dok sam s prijateljicom Mizue prolazila odajama, rekla mi je da je zapanjena svojim neznanjem naspram mog poznavanja svijeta. No to je bio samo znak da već dugo hodam po svijetu, gledajući i slušajući sve oko sebe, te se nataložilo nekakvo iskustvo, poput borâ. Drugi su možda manje intenzivno upijali.

- Vidi, tamo je Žiškov, tamo je svoje prve mudrosti upijao mali Seifert - rasut je pred nama Prag. Ušutimo, ispunjeni susretom stvarnosti i lektire.

- Sjećaš li se «Gospođice sa četvrtog kata»?

On se, naravno, te gospođice ne sjeća. Dosta je da sam je zapamtila ja.

- Moram se vratiti u Ljubljanu. Znaš li da su slovenski esperantisti dvadeset godina prije nego što je Seifert postao nobelovac izdali njegovu «Maminku» na esperantu. Zamisli, prepoznali su ga dva desetljeća prije Komiteta za dodjelu Nobelove nagrad. Mi koji uvijek kaskamo... Izdali su «Maminku» 1960. A što se tiče «Gospođice sa četvrtog kata» – ona je malog Jaroslava najviše naučila o ljubavi. Virio je za njom iz hodnika. Šivala je muške košulje po narudžbi i skupljala za njega *špule* od konca. Za dječaka iz prizemlja uvijek je imala bombone. One s medom i nacrtanom pčelom. Dok je ona gore u sobici pjevala onu pjesmu, u kojoj bi najradije umrla, čuo je što nije trebao. Susjeda je rekla susjedi: «On da se njome oženi? Nikada!» ... Jednom je tužna gospođica s četvrtog kata došla mami na kavu. Mama je odmah malog poslala u dućan po sol. Začas je bez daha dotrčao natrag. Gospođica je plakala nad šalicom. Dala mu je bombon, pogladila ga po glavi. Ne znam što mu je bilo – kad je otišla, rasplakao se... Drugi se dan čulo jecanje s četvrtog kata. Pozvali su liječnika. Susjedi su ispunili njezinu tužnu sobu. I on se ušuljao. Vidio je kako njena ruka visi s nosila... Poslije je hodnik mirisao na zelje i monotoniju. A njega je već bio dodirnuo misterij smrti. I onaj još veći – misterij ljubavi.

Pred nama Prag. Misliš li i ti na svoju gospođicu sa četvrtog kata?

- A ona veselija, «Pred slastičarnicom»? - Ne zna ni nju.

- Na putu do škole redovito je zastajao pred slastičarnicom, stežući komad kruha u džepu. Kad bi se otvorila vrata, pogađao je kolače po mirisu: indijaneri, pišinger-torta, Molokov-šnite... Zakleo se da će ih, kad bude bogat, sve odjednom nanizati na tanjur. No kad je došlo vrijeme da se obogati, vrzmale su mu se glavom sasvim druge stvari, a ne pišinger-torta.

Zašutim. Prag je potonuo u sumrak.

Ne mogu se odvojiti od «Maminke». Sugovornik je strpljiv.

- Maminka se uvijek ljutila kad bi joj donio stručak ljubica. «Koliko je to koštalo?» bunila se. «Bilo bi bolje da si se ošišao. Sutra ćeš htjeti za bilježnicu a ja neću imati ni krajcara.» ... Kad se raspukla vaza, stavila je ljubice u posudicu od senfa... A onaj dan, kad ga je gušila tišina zidova i kad je na maminu licu bila položena maramica, uzeo je stručak ljubica i pokušao ga staviti među hladne prste. I tad ga je odbila...

- Vidiš kako su tom Pragu njegovi pisci podigli spomenike u svojim rečenicama, a njihovi ih prevodioci prenijeli na sve strane svijeta.

Stresem se od neke jeze, od sumraka ili uspomena.

- Idemo. Rado bih ti, ako ga nisi vidjela, pokazao Hotel «Europu» na Vaclavskim namestima. Kažu da je to najružniji praški hotel. Mislim da je najljepši.

Spuštamo se uz dvorišta što mirišu na mlade miševe kao kod Karela Piča. On je pisao o Litomišlu. Njegovo «Groblje Litomišla» ušlo je u najvažnije esperantske biblioteke, a prošlog se prosinca i on sam preselio u njega, da dočeka proljeće u mirisu jorgovana i jasmina. Kako je na tim dječačkim stranicama život lagan i jednostavan, nepoznat i bezgraničan, gotovo zastrašujuće lijep. U njegovoj prozi mirišu pelargonije, u napuštenom fotografskom atelieru dječaci dozivlju duh Tutankamona. Ljetni se sumrak uvlači u dvorac, a lipe odišu slatkoćom i medom, poredane oko ovalnog jezerca. Kraj njega se suše ogromne bačve za pivo, brižljivo začepljene smolom.

Sat na dvorcu odbije šest sati. Zvuk mu je zlatan i srebren, ljuljuškav, kao iz bajke.

Na kraju se knjige Pič rastaje od Litomišla, arkade, Rie i Marietke, Marije i Antonija. «Žuto svijetle željezna vrata na kripti. Zbogom, Sveta Ana! Do susreta, Henrieto, grofice Fünfkirchen.

Kling-klan-kling-klang.

Dolazim.»

Dok ponavljamo scene iz «Groblja Litomišla», evo i Hotela «Europe». Pogled mi se spotakne o silne secesijske vitice kojima su urešena njegova stakla, zidovi, ograde, stolovi.

- Dođi na kat, da ga vidiš odozgo. U sobama uski bijelo lakirani kreveti, vitki «nahtkastni». Čini se da ga čekići razgradnje nisu dodirnuli od početka stoljeća. Ili jer nije bilo novaca, ili jer je bilo duha...

Praška je secesija tu ostala kod kuće. Kako je dobro da je nitko nije pokušao iseliti.

Kongresni nam program ostavlja cijelu srijedu za susret sa Češkom. Vrijeme je kongresnih izleta. Kamo? U Karlove Vary, do dvanaest toplih izvora, pogledati kako se brusi češki kristal? Tamo nazdraviti becherovkom? Ili se odlučiti za češku gotiku i posjetiti Češki Šternberk? Ili stati u srednjoeuropskoj Kutnoj Hori i posjetiti kraljevsku kovnicu novca? Putovati Vltavom do dvoraca Orlik i Zvikov? Kutna Hora odnedavna je grad pod zaštitom UNESCO-a...

Odlučim se za Česky Krumlov. Tamo je početkom stoljeća sugrađane sablažnjavao Egon Schiele svojim mlađahnim modelima. Sedamdesetipet godina nakon njegove smrti, u grad koji se u prvom desetljeću ovog stoljeća skandalizirao nad njegovim ponašanjem podignut mu je neizbrisivi spomenik: u nekadašnjoj renesansnoj manufakturi piva praško i bečko ministarstvo zajedničkim su projektom postavili najbrže izgrađen muzej u Europi – Međunarodni kulturni centar «Egon Schiele».

Muzej je otvoren u studenom 1993., s 80 crteža Egona Schielea. Prve je godine u Češki Krumlov pojurilo 75 000 posjetilaca. Predsjednik Vaclav Havel, danska kraljica Margareta Druga, švedski kraljevski par... Česi su svog slikara Schielea najprije otkrili u muzeju u Passauu, kad je srušen Berlinski zid a oni pohrlili na Zapad u kupovinu. Nisu slučajno neki zalutali u muzej.

Zabezeknuto su zastali pred prepoznatljivim pejsažima «Mrtvog grada», odnosno «Grada na plavoj rijeci», Češkog Krumlova. Bili su tu i aktovi mlađahne Wally Neuzil, zbog kojih su ga malograđani Češkog Krumlova protjerali iz grada... i zbog čijih su ga slika 75 godina nakon smrti proglasili svojim građaninom br. 1.

Schiele je volio Česky Krumlov, grad svoje majke. Prenosio je na svoja platna melankoliju zaboravljene rezidencije, propast stare slave grada koja se još osjećala početkom stoljeća. Zaustavio je na svojim slikama vlagu mlade Vltave dok se cijedi niza zabate, pitoreskne uličice, terase i vrtove koji su vijugali uz rijeku. I namještaj koji je sam projektirao za svoj atelier sad se vratio u Česky Krumlov, i umjesto u mansardi našao svoje mjesto pod renesansnim lukovima. Tu je smješteno pedeset njegovih originala, bogata dokumentacija o umjetnikovom životu, fotografije, plakati, pisma i jedna jedina skulptura koju je napravio. Pod svojim novim krovom Egon Schiele je već ugostio brojne slikare. Od 1993. u goste su mu došli Emil Nolde, Kaethe Kolwitz, Picasso, Gustav Klimt i Oskar Kokoschka, ali i Josef Čapek. Književni programi, koncerti i predstave sprečavaju da se kuća Egona Schiela doima kao muzej. Nekadašnji mladi razuzdanik sigurno bi uz šeretski osmi-

jeh prihvatio misao da će mu u Širokoj ulici u zgradi broj 72–74 Česky Krumlov postaviti muzej u koji će hodočastiti svijet.

Priča o Schieleu i Češkom Krumlovu stanovito je ohrabrenje buntovnim početnicima: ne osvrćite se na tračeve maminih susjeda.

* * *

Bila sam u jednom od četiri kongresna autobusa koji su vozili pejsažima Južne Češke, pored malih sela i jezera, prema najvećemu češkom dvorcu osim praškoga, istoimenu s gradom: Česky Krumlov.

«Priprosto je pomisliti da se mogu izbrojiti generacije koje su živjele u dvorcu i oko dvorca Česky Krumlov. Nemilosrdna ruka pokreće kazaljke povijesnog sata bez obzira na to da li je stanovnik dvorca ovaj ili onaj, i da li su vremena dobra ili loša. Svaki je od njih jednom došao prvi put u dvorac i jednom zadnji put iz njega otišao. Sjećanja na one koji su ovdje živjeli neko vrijeme, tonu poput kamenčića u matici vremena. Krugovi se povijesti zaklope nad njima. A ono što su stanovnici dvorca radili u njemu, ostaje nam sačuvano u njegovim predmetima», piše o Češkom Krumlovu Jiri Zaloha.

Vlasnici dvorca, podignutog na mjestu gdje je Vltava načinila meandar poput vodene ruže, bili su stoljećima Schwarzenberzi iz Njemačke.

Prvi Schwarzenberg koji se nastanio u Češkoj bio je Johann Adolf Prvi. Godine 1683. njegovi će potomci kupovinom i nasljedstvom proširiti imanje. Godine 1802. rod se podijelio na dvije grane, stariju Frauenberg-Krumauer i mlađu Worlik. Godine 1947. imanje Schwarzenbergovih je nacionalizacijom pripalo u državno vlasništvo Čehoslovačkoj. Inozemna imanja i posjedi i dalje su u vlasništvu Karla VII. Schwarzenberga.

Već u prvoj dvorani dvorca vidi se razdioba imanja: slika «Dijeljenje ruže», obiteljskoga simbola.

U analima je zabilježeno što je pripadalo vlasniku dvorca. Grof je od 1556. imao vlast nad dvorcem i dvorištima, mlinovima, solanama i pivarama, poslugom, pješacima i radnicima, čuvarima tornja i čuvarima kapija, pekarnicama, proizvođačima piva, mesarima, slugama, nad svima osim osoba viteškog roda.

U zimsko vrijeme u četiri se sata postavljalo stražu na mostove. Grof je osobno nadgledao zatvaranje dvorca: u zimsko vrijeme već u osam sati uvečer kad nije bilo gostiju, a u ljetno vrijeme u devet sati. Sam je pohranjivao ključ.

Dvorac je živio svojim zasebnim životom i proizvodio. Ne samo novac. Pivo se u dvorcu proizvodilo u posebnim zdanjima već od 1560. Bilo je sastavni dio obroka, poput juhe. Zvali su ga tekućim kruhom. Dvorac je

proizvodio i svoj sir, čuveni Krumlovski Schwarzenberger u kockama, čija je proizvodnja prekinuta u Drugom svjetskom ratu.

Zanimljivo da se posluga dvorca liječila u vlastitoj bolnici, koja je radila od 1757. Malo se feudalnih dvoraca na taj način brinulo za zdravlje svojih podanika. Ne znam kad se bolnica zatvorila.

Voditeljica koja nam priča povijest Schwarzenbergovih i dvorca Češki Krumlov, svaki put kad uđemo u novu dvoranu zastaje i zaključava teška vrata da nas odvoji od grupe koja razgledava dvorac drugom trasom. Uvlači nas u bogatu povijest plemićke obitelji. «Godine 1620., za vrijeme vladavine Ferdinanda Drugog...», započinje priču.

Trgnem se na to ime. Car Ferdinand Drugi i mojim je precima podijelio plemstvo. Sjetim se djeda kako okuplja unuke oko žutog fascikla i rasklapa velike papire ispisane rukopisom. Čita: »Nos Ferdinandus Secundus Dei Gratisa Electus Romanorum Imperator Semper Augustus ac Germaniae Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae...» Smješkamo se. Mali unuci krevelje se i gurkaju nogama pod stolom. Stariji znaju da je to latinski. A to što je djed govorio znači da je car 31. siječnja 1635. njegovu prapradjedu istovremeno kad i obitelji Babočaj potvrdio plemstvo.

Djed nas uhvati kako se smijuljimo i razljuti se.

- Kak ste neozbiljni a kakvu vam važnu stvar pripovedam.

- Daj, naj gnjaviti djecu s plemšćijom - spašava nas baka.

Vani je ljeto, bose noge jure u dvorište. Napinjemo lukove. Strelice su puno zanimljivije od «Nos Ferdinandus Secundus».

Četiri desetljeća kasnije slušam u Češkom Krumlovu što je radio car u vrijeme kad je potpisao povelju mojim precima. Prisjetim se razgovora s djedom, puno godina kasnije. Kad je Jaroslav Seifert dobio Nobelovu nagradu, pitala sam djeda je li ga gdje sreo u Čehoslovačkoj. Djed je studirao rudarstvo u Češkoj, u Przemislu (Pšemislu), prije nego što je u tadašnjoj Jugoslaviji, u Ljubljani, dvadesetih godina otvoren prvi rudarski fakultet. A on i Seifert rođeni su iste godine, 1901. Putevi im se nisu ukrstili. Seifert se držao Praga, djed je svoje pivo svega par semestara pio u Pšemislu. 1925. preselio se u Ljubljanu, i tamo zavolio onu vinsku pjesmu «Jen starček je živel vo vonskih gorah», koju je imao na repertoaru sve dok mu nije došao «ločitve čas».

Vraćam se u stvarnost dvorca Česky Krumlov, čiji su vladari vezali Srednju Europu u čvrsti čvor zajedništva. I ovdje se vrijeme mjerilo vladavinom Ferdinanda Drugog.

«Tko je posjedovao Česky Krumlov, imao je dvorce Radgonu i Ptuj», kaže tumač.

Što li je tek posjedovao car Ferdinand Drugi?

Od 17. stoljeća u ovom se dvorcu kovao novac.

Podižem pogled prema tornju dvorca, građenom u vrijeme renesanse. Visok je 72 metra a 1591. dobio je novi sat. Kiše su isprale crteže kojima je bio ukrašen. Rese ga nizovi lavljih i ljudskih glava od pečene terakote. U njegovom je podnožju, naravno, zatvor, kako i dolikuje epohi i feudu.

Početkom 15. stoljeća toranj je dobio četiri nova zvona, ukrašena latinskim i češkim tekstovima, koja su svojom zvonjavom pozdravljala Boga, a danas zvuke kojima su se oglašavala možemo čuti emitirane s vrpce.

Sa svakog se prozora dvorca ukaže drugačiji pogled na gradić Češki Krumlov, u povijesnim spisima prvi put spomenut 1253.

U 16. stoljeću dvorac je živio burnim životom, često primajući goste iz Italije, Njemačke, Austrije. Rosenberg bez muškog potomka predao ga je kralju Rudolfu Drugom, koji ga je dodijelio obitelji Eggenberg. Diplomat Johann Ulrich Eggenberg iz Štajerske bio je pouzdanik cara Ferdinanda Drugog i dvorac je dobio za dokazane zasluge i za posuđeni novac.

Princip nagrađivanja za zasluge i za posuđivanje novca u Srednjoj se Europi sačuvao tijekom svih promjena taloženih poviješću, postojan kao i dvorac Česky Krumlov, bez obzira na smjenjivanje političkih sistema. Zasluge se pak mijenjaju tijekom vremena.

Kakvim li se to zaslugama i posudbom kolikog to novca caru, mogao od njega dobiti – Česky Krumlov, pitam se.

Kad su Eggenbergovi u 18. st. ostali bez muškog potomka, dvorac je opet preuzela grana obitelji Schwarzenberg, te ga počela preuređivati.

Joseph von Schwarzenberg bio je osobito uporan graditelj. Lovačku dvoranu dvorca pretvorio je u čuveni *Maškarni sal*. Posjetitelji očarani uživaju: pierroti i kolombine plešu po zidovima a slikar koji ih je crtao ni sebe nije zaboravio – naslikao se u alkovenu kako pije kavu, s maskom na očima. Pojedine maske veselo se naginju iz okvira svojih slika i zrcale u ogledalima postavljenima uz njihove rubove. Ima likova koji ljude oko sebe promatraju tako velikim očima da njihov pogled dopire sve do u najdalji dio dvorane. Kako li su vesele bile svečanosti na kojima su sudjelovale ove maske? Plesači pod krabuljama lako bi uz menuete otklizili u vrt te se hladili uz ukrasno žbunje kraj zamišljenih renesansnih kipova.

Prolazimo dugim hodnicima čiji su ovalni svodovi ukrašeni grbovima a po podovima su postavljene barokne izrezbarene škrinje. Dvorane dvorca ukrašene su drvenim kasetama u kojima su majstori dubili latice ruže iz dvorskog grba Rosenbergovih. Školjke nad vratima, kositreno posuđe po stolovima, na zidovima flandrijski «petit point» s motivima lova, rastanka, ljubavi i strasti.

Pokazuju nam portret Bijele Gospođe, zamišljeno zagledane u slikara. «Bijela gospođa Perchta von Rosenberg», koja se, prema pričama, ukazuje u svim dvorcima što ih je posjedovala obitelj Rosenberg,

Gledam je. Odakle se poznajemo ona i ja?

Što je rekao vodič o njoj? Umorena? Ubio je muž? Ušla u književnost?

Znam odakle je znam. Iz esperantske kuharice, iz poglavlja o češkim juhama. Tamo se opisuju štuke na način Princa Vilema z Rožmberka i juha «Bila Pani» – Bijela Gospođa? Je li ta juha dobila ime po duhu iz nekog drugog češkog dvorca? U svakom slučaju, nije nimalo fantomska: «jako, masno, deblja, ali je izvrsno», kako se priznaje češkoj kuhinji. Juha od telećih i svinjskih kostiju, 4 dekagrama masti, 10 dekagrama vrhnja, jedan dek suhih gljiva, 6 deka brašna, kiml, jedno jaje, 20 dekagrama krumpira, list peršuna i sol. Uz recept, na stranici knjige Bijela Dama s dugim velom gleda kroz prozor dvorca. Ne stižemo dovršiti recept, već nas poziva nova dvorana. Zbirka lula, koju smjenjuje zbirka pejsaža, ogledala. Zbirka porculanskih figurica poredana na rezbarenim policama. Grbovi izvezeni na foteljama. Zastanem kraj četaka za kosu, u damskim kabinetima.

Koliko li je raskoši sačuvao Česky Krumlov! Čudim se kako ga nitko nije opljačkao. Zar ovuda nisu prolazili vojnici? Tko ga je tako sačuvao kroz stoljeća?

Dok slušamo priče o njegovoj povijesti, znam da ga vodiči koji o dvorcu pričaju vole više od svojih kuća. Česky Krumlov je ljubav koja se čuva.

- Ljepši je, ljepši je... - moja japanska prijateljica traži usporedbu. - Ljepši je od Dubrovnika.

Poslije svih baldahina, zastajemo pred zlatnom kočijom na kojoj su se nosili darovi papi u Rim. Po povratku uvriježeni je poklisar kočiju dao pretvoriti u krevet. Kakav je to sukob izbio u Vatikanu?

Godine 1638. Johann Anton von Eggenberg je u posebnoj misiji posjetio papu. Prenosio je poruku da je Ferdinand Treći izabran za rimskog cara. Stigao je na zlatnoj kočiji 18. srpnja te su ga kardinali i papinski

službenici odmah odveli do pape, a nakon audijencije došlo je do svađe između Eggenberga i papinskog dvora zbog povrede ceremonijala. Je li misionar bio previše tankoćutan?

Eggenberg je službeno prekinuo posjet, ostao u Rimu incognito i pismeno se papi žalio u četiri točke:

1. Prigodom audijencije uvrijeđen je time što su ga glasno a ne šapatom upozorili da skine rukavice.

2. Do pape je odveden sam, samo u pratnji nekoliko slugu.

3. Nakon što je kleknuo pred papu, nitko mu nije pomogao ustati, i nije smio sjesti, iako su kardinali te francuski i španjolski predstavnici sjedili.

4. Papa je s njim govorio o njemačkom kralju, a ne caru.

Papa je poslao ispriku i krivnju prebacio na posilne. Kočija koja je papi donijela darove vratila se u Česky Krumlov.

Dok slušamo o nevoljama oko audijencije, na dvorac Česky Krumlov sručila se oluja. Vodiči su potrčali prema prozorima da ih zatvore. Gledam kako uvježbano istovremeno povlače lijevu i desnu stranu prozorskog krila.

Munje osvijetle vltavski meandar i krovove pod kojima je Egon Schiele slikao svoje mlade modele. S dvorca se vidi tabla na njegovu muzeju, ispisana krupnim prepoznatljivim umjetnikovim potpisom.

Pljušti nezaustavljivo. S prozora dvorca vidi se kako se trave u dvorištima naginju prema ornamentima s iscrtanim rascvalim biljkama. Dok sam stajala u dvorištu bila sam preblizu da razaznam biljni crtež.

Oluja nad bajkom Česky Krumlov.

Kapi teku kao godine kroz dvorac. Godine dobre, godine zle. Čini se da ima više zlih nego dobrih.

Spuštamo se stepenicama zamka. Zastanem zadnja. Oklijevam. Nastojim odgoditi odlazak. Čekam da mi pritrči neki sluga i donese crni kišobran s drškom od roga i srebra.

Nitko ne dolazi.

Kroz vrata kapelice ulazi nova grupa posjetitelja. Hoće li vidjeli isto što sam vidjela ja?

Vodič okrene ključ u bravi i ostavi nas na stepenicama. Sanja li ova mlada dama noću u svojoj sobici da spava pod dvorskim baldahinima?

Zastajem na stepenicama. Odugovlačim s odlaskom. Čekam još malo, ne samo zato što je kiša. Ne odlazi mi se odavde.

Prijateljica Krizantema je u dućanu sa suvenirima, u podrumu dvorca, pronašla vodič kroz povijest Rosenbergovih na japanskom. Obradovat

će mamu u Tokiju. Tumači mi kako bismo lako mogli napraviti Istočnu zbirku u svojoj kući. Dovoljno je da svakom esperantskom gostu iz Azije opišemo kakvu vazu treba donijeti kad nas drugi put posjeti. Svaki neka donese vazu istih dimenzija, zbirka će začas narasti.

Sve izgleda tako jednostavno.

Posuđuje mi svoj crveni kišobran, minijaturan kao da je posuđen izložak iz Istočnog salona kroz koji smo upravo prošle. Daleko dolje na parkiralištu vidi se naš autobus. Zbog pljuska odustajemo od razgledavanja grada. Za sve nas koji smo mu po ovoj oluji došli u pohode, Česky Krumlov bit će samo Dvorac. Egon Schiele ostaje za neki drugi posjet.

Vltavski meandar potamnio je od oblaka. Neki nadobudni plivač vuče čamac, osvijetljen munjama. Srpanj-červenec, ovdje, uz Vltavu, miriše na ozon.

Treba se spustiti u stvarnost. Potrčimo kroz pljusak. Zadišemo se do autobusa. Dok šofer manevrira da izvuče vozilo s parkirališta, zapanji me još jedno, botaničko iznenađenje.

U lijehi koja vodi prema dvorcu prepoznam grm iz djedova vrta. Bio je samo jedan takav u selu, dugih ljubičastih grozdova, poput četke za ispiranje boca. Cvao je u mom najranijem djetinjstvu, a onda ga je ugušio gustiš. Nikad ga više nisam vidjela. Otkrila sam ga tek kad sam skupila hrabrosti da odem daleko, na kraj vrta. Četverogodišnjacima su daleki odlasci bili zabranjeni. Morali su se odmah odazvati kad bi ih se zazvalo. A na kraju vrta bliještalo je neko plavo stakalce u zemlji i govorilo o nečem čega više nema.

I evo, sada je taj isti grm ljubičasti podanik Ferdinanda Drugog, u Českom Krumlovu.

Zavrti mi se od prisnosti Srednje Europe. Dijelili smo i careve i mirise pišinger-torte i prašnike.

Četiri sata treba nam do Praga. «W Praze je blaze.» Ne znam točno što sve znači riječ «blaze», ali se slažem s njenom blagošću. Zacijelo je nešto dobro.

Putujem zadovoljna, sretna što su me rodili u ovom dijelu svijeta. Je li me to toliko omamila Vltava samo zato što sam tek pristigla iz Amerike?

Zagledam se u pljusak na prozoru autobusa. Pod mokrom zavjesom natapa se Južna Češka.

Iza mene kiša pere veliku i tešku bajku – Česky Krumlov.

Narkoman

Bacam folove i govna, drobim, cvilim, čamim
postajem davitelj, idem na đon
fehtam, farbam, drparim
jer sam džanki
luftiguz
trajno markiram iz gimne
zaboravio na klopu
više ne gazim s curom
ne mislim na fuk
ali što se ja tu preseravam?
nije važno što rulja misli
zavlačim se u brlog
vadim artiljeriju
fiksam se i furam filmove
dok ne padnem daun
pa opet iznova

Jednoga dana ulovit će me fliper
već mi sada fale daske u glavi
dospjet ću u šiznicu gdje će mi navlačiti džemper
dugo me već hvata parano
posvuda vidim žbire i dekstere
starci dižu ruke od mene
postao sam svima kratak
zdime čim me opaze
sasvim sam bez jata
počinjem odapinjanje

postao sam pig
svaki doup mi je dobar
amfići, anđeoski prah, optić, ostaci
romi, mariška, manita
eh staf, haš, prava trava, okica
morfo, koki, hero!

Ali, što ja tu farbam?
počeo sam kao tvister s maricom
ali grass nije niš
u sjećanju žeton
a ono drek na šibici
crtam si čistak
da mi je bar pravi joint!
više ne pljugam, ne snifam
pumpam si žilu

Bagmeni me gule do gole kože
pao sam na lijepak
svejedno je da li dospijem u bolnicu ili ćuzu
strahotno ću odapeti
ne usuđujem se ni kontati
najbolje se prefurati i riknuti
jedino rješenje

Bez praška me grabi bok, žuta minuta, žica
kopam se, raspadam šupalj, gonim
gutam zeca, udaram se mokrom krpom
žeđam, vrijeđam, psujem i rujem
drhtim, klecam, gluho jecam

Ukokaj me, ako si me stvorio
da bi me cijepao i štemao
ako si me rodio da bih gorio

A kad se nađem i ubodem
(ako ne gutnem aut od drhtavice)
sredim se i upadnem u jump-up
u mirisni vrt, rascvjetanu travu
zaplovim u trip plamne ptice
unutarnjim svjetlom žežu stvari
lebde u sjaju vrištava cvijeća
prozori i ormari u ritmu slatka bijesa
plešu otkačeno špicu praska
Nemam više noge i pasem rajski kraj
gasan padam u san na dno akvarija
blage strune tiho žvrljaju zaborav

nema me više
samo vjetar šara arabesku sjena
frikaut je jenjao

spid se zaustavlja
film je pukao
trijezni pad u prizemljenje
Uf, prekratko je!
Sito ne drži vodu

Ubrzo će počet odapinjanje
riba na suhom

Sve je fol, fol!
izfiksani filmovi
u trenu odu
i kolju meso
mrve volju
bodu, bodu

Plešem ko lutak, marioneta
na užetu-mreži vražjega svijeta
šutak oblutak, gaženi crv
drpao bih, farbao, kokao, svodio
samo da olakšam muku
da se bar nisam rodio!

U trti padam u tabanje pakla
vražja mi ruka vuče
tijelo od stakla
i tuče, tuče, tuče

Kako da zaustavim lift?

Morim se, rišem si, petljavim
a trebam imati petlju
i dići sidro

Gdje si, Bože?
gdje je tvoja ruka
da me zgrabi?

Nisam šljivio telepatiju
ni zalazio u klecaonu
ali sam čuo da vadiš i takve pehiste

Tvoja snaga bolno me reže
svija u luk napetih struna
tvoja sućut topi ovu gajbu
Otac grli rastrošna sina
u pakao silazi Krist

K vragu đavao tripa!
Na kraju se vražjeg ferja
iskrenoj muci veselim

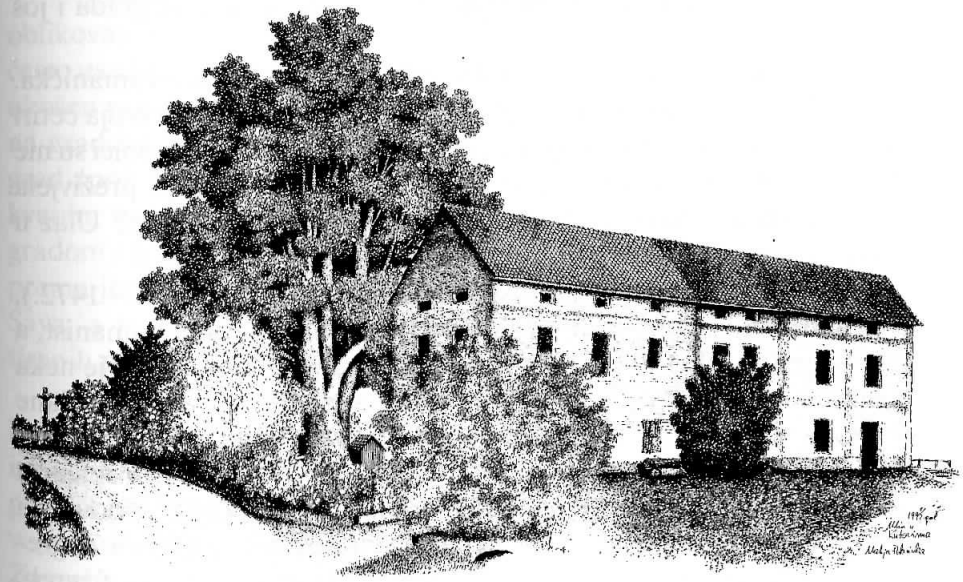

Josip Sanko RABAR

Pečuh: alter ego Zagreba

Vozili smo se na gornjem katu dvokatnog autobusa. Jednodnevni izlet u Pečuh (mađarski: Pecs), grad u južnoj Mađarskoj, u ranu jesen 2004. Grad ima, po najnovijim podacima, 171 600 stanovnika, a još je daleke 1367. godine postao sveučilišni grad. Prije Zadra!

Krenuli smo ujutro u šest s parkirališta blizu ulaza u Velesajam, stigli oko pola jedanaest u središte Pečuha. Vožnja od preko četiri sata, kako tamo, tako i natrag, znači više od osam sati na putu i manje od sedam sati boravka u Pečuhu. Mađarska je nedavno postala članica Europske unije, pa su nam oduzeli putovnice i nekamo odnijeli. Vjerojatno su ih dugo provjeravali u uredu, utipkavajući imena u računala i pazeći da netko nije na listi nepoželjnih u EU. Od 11 ujutro do nešto prije dva poslije podne voditeljica putovanja pokazivala nam je grad: središnji Szecheny trg, nekadašnju džamiju, ulicu Janusa Pannoniusa, katedralu, zidine grada i još ponešto.

Lijepa srednjovjekovna katedrala izgleda vrlo uvjerljivo romanička. Sa svojim arkadama, trijemovima, lukovima, s četiri zvonika na svoja četiri kraja kao da je riječ o Svetoj Sofiji u Carigradu s minaretima. Zvonici su me podsjetili na splitski zvonik Svetog Duje. Je li moguće da je preživjela Turke? Fantastično! Ili je to neka rekonstrukcija iz 19. stoljeća? Ulaz u katedralu mora se masno platiti. Najveća je atrakcija u Pečuhu.

Janus Pannonius ili, našim imenom, Ivan Česmički (1434. – 1472.), naše je ravnice travka, slavni hrvatski latinist, latinski pjesnik humanist, a bio je i biskup pečujski i slavonski ban. Ulica Janusa Pannoniusa tu je neka vrsta zagrebačke Vlaške ulice, tj. stara ulica što se pruža ispod obzidane biskupske palače i katedrale. Pečuh je sličan Zagrebu. Grad je bez kraljevskoga dvorca, pa mu je središnji dvorac, baš kao i u Zagrebu, biskupska palača s katedralom, kao u Zagrebu ograđena srednjovjekovnim zidovima i kulama, jedan od najbolje očuvanih dijelova staroga grada. Kao i u Zagrebu dio je zidova srušen da se otvori pristup crkvenom trgu. Kao i Zagreb, srednjovjekovni je Pečuh nastao na donjim južnim obroncima Medvednice, planine jednaka imena: Mecsek. Kao i u Zagrebu ostalo je malo izvornih srednjovjekovnih građevina. (Za razliku od Splita i nekih drugih dalmatinskih gradova.) Stare su reprezentativne kuće uglavnom barokne,

baš kao i starom Zagrebu. Kao i u Zagrebu sjeverno od središta dominiraju obiteljske kuće i vinogradi što se uspinju obroncima planine. Kao i u Zagrebu na obroncima možemo naići na bolnice, kao i u Zagrebu žičara se penje na planinu, kao i u Zagrebu na vrhu je televizijski toranj.

Rast je grada prema jugu, baš kao i u Zagrebu, prekinula željeznička pruga, koja kao i u Zagrebu kroz centar grada gmiže po zemlji, pa je Pečuh, baš kao i Zagreb, tu prugu premostio, i proširio se na jug, ali, kao i Zagreb u svome središtu, to je učinio traljavo, s jedva nekoliko prolaza, dok mu se južno od pruge, kao u središtu Zagreba, pruža ružni pojas tvornica i skladišta, pa je moderni južni dio grada prilično odsječen. Tako se Pečuh, baš kao i Zagreb, smješten između planine i pruge, uvelike širio prema istoku i zapadu, kao kakav linearni grad. Meczek je kao i Medvednica malo ukošen prema sjeveroistoku, no, u slučaju Pečuha, ukošena je i pruga, pa je uvijek jednako blizu obronka planine (prilično blizu), dok se pruga u Zagrebu drži paralele od zapada prema istoku, tako da je na krajnjem zapadu grada sasvim stisnuta uz planinu, a na istoku više kilometara udaljena od nje.

Za razliku od plana grada Zagreba, koji je prilično geometrijski oblikovan, prema jugu zrakast u polukružnim smjerovima, dok su mu ulice često usmjerene strogo sjever-jug i istok-zapad, plan grada Pečuha blago je ukošen prema sjeveroistoku i osjetno je nepravilniji. I najpovršniji pogled na gradske mape otkriva ambiciju Zagreba da bude grad pravokutnika i grad (polu)krug, zrakast grad avenija s dalekim odredištem, obično crkvenim tornjem (Sveti Franjo, Katedrala), dok je Pečuh ostao linearnim gradom s jednim značajnim odstupanjem: izoliranim krakom preko pruge prema jugu. Zagreb nije odredila samo Medvednica, već i pruga i rijeka Sava, a iznad svega metropolitanski nadahnute vizije urbanista orijentiranih prema osnovnim smjerovima svijeta.

Kuće, ulice, palače i crkve u Pečuhu i Zagrebu nose pečat iste kulture, iste Katoličke crkve, istih umjetničkih stilova, čak su ih nerijetko isti arhitekti gradili. U istoj državi kroz više stoljeća, pod istom vrhovnom političkom vlašću, oba su grada imala sličnu ulogu u državi, političku, vojnu, crkvenu, kulturnu, privrednu. Pečuh je kao kakav brat blizanac Zagreba. Njegovo drugo ja. Ali prilično zakržljao i umanjen brat blizanac. Prema dojmu koji ostavlja, svojim ulicama i zgradama, izgleda mi svakako veći od Osijeka, ali osjetno manji od Rijeke, premda joj je brojem stanovnika skoro jednak ili, možda, veći? Dok se Zagreb razvija u metropolu prostranstva jedne Budimpešte, Pečuh je ostao mali provincijski grad.

Bar sudeći po gradskim zidinama (prostoru koji su one obuhvaćale), u srednjem je vijeku Pečuh bio veći od Zagreba, veći od Griča i Kaptola zajedno. Izgleda da je Zagreb prestigao Pečuh sredinom devetnaestog stoljeća, valjda u vrijeme kada je ujedinjen i kad je postao nadbiskupskim gradom. Zagreb koji se planira i gradi u drugoj polovini devetnaestog stoljeća, sa svojim historicističkim trokatnicama i četverokatnicama, sa svojim strogo pravilnim rasterom ulica, sličniji je maloj Budimpešti nego Pečuhu, koji je već tada beznadno provincijski zaostao za Zagrebom. Na području između srednjovjekovnog grada i pruge, koje bi odgovaralo zagrebačkom Donjem gradu, u Pečuhu ima mnogo neukrašenih prizemnica i jednokatnica, pa i modernih zgrada, a vrlo malo historicističkih zgrada i palača, što središte Pečuha čini mnogo sličnijim Osijeku, nego Zagrebu ili Rijeci. Već se tada Zagreb gradio u mnogo većoj mjeri, i s mnogo većim ambicijama nego Pečuh, koji se izgleda sasvim pomirio da ostane neuglednim gradićem, pod vlašću velegrada Budimpešte. U dvadesetom se stoljeću ta razlika nastavila povećavati. Razlika između glavnoga grada države, između kulturnog i ekonomskog središta nacije, i provincijskog (županijskog) središta.

Druga, nipošto manje značajna, razlika između Pečuha i Zagreba u tome je što Pečuh uopće nema rijeke, čak ni rječice, jer ono što teče Pečuhom južno od pruge i paralelno s njom, analogno rijeci Savi, a zove se Peczi-viz, običan je potok. Ne mogu shvatiti grad bez rijeke ili mora! Sama pomisao na nj izgleda mi kao ekološka katastrofa. Kamo odlazi sva ta gradska kanalizacija? Grad bez rijeke ili mora, to je grad bez najljepših veduta. Vrlo je često takav grad zaključan u obzidanu tamnicu. (Ukoliko nije kao Jeruzalem uzdignut na brdu iznad Kedronske doline, i tako, ipak, veličanstven.) Kad samo pomislim na ljepotu i prostranstvo Budimpešte na Dunavu! Prizor kakav se rijetko nađe, ako ga uopće igdje u svijetu ima. Obale Save u Zagrebu još su znatnim dijelom neuređene, no kada budu u potpunosti dovršene, Zagreb će imati vedute dostojne Budimpešte, i još šire i prostranije.

Treća je značajna razlika u tome što je dolina grada Pečuha sasvim uska, između Meczeka i uzvisina na jugu ima mjesta samo za mali i uski linearni grad. Dolina grada Zagreba, između Medvednice i Vukomeričkih gorica, ogromna je, i još se otvara prema istoku. Tu bi bez problema stao megapolis veličine Pariza ili Londona, odnosno mnogo veće čudovište od Zagreba. Tako je i sam krajolik Pečuhu bio manje sklon. Slično je i s geografskim položajem, s obzirom na glavne saobraćajne smjerove Europe. U tome su Budimpešta i Zagreb slični, u žarištima saobraćajnih zraka, a Pečuh odbačen na stranu.

Meczek je manja i niža planina od Medvednice. I dok se od hrpta Medvednice kilometrima nižu brežuljci do središta grada, hrbat Meczeka je, tako reći, odmah iznad centra Pečuha, i televizijski je toranj niže i mnogo bliže središtu grada nego u Zagrebu, gdje se jedva vidi na dalekoj modroj planini, u dvostruko većoj visini. U Pečuhu je, i oko Pečuha, sve uglavnom bliže i manje nego u Zagrebu, ako izuzmemo sam stari grad, koji je (pretpostavljam) bio i veći nego stari Zagreb.

Za razliku od Zagreba i zapadne Hrvatske, koji nikada nisu pali pod Turke, Pečuh je, zajedno s Budimpeštom i najvećim dijelom Mađarske, bio neko vrijeme pod carigradskom vlasti (od 1543. do 1686.), pa posjeduje prave primjerke stare orijentalne arhitekture. Džamiju, na primjer. S istočnjačkim šiljastim lukovima nad prozorima i velikom zelenkastomodrom patinastom kupolom.

Rješenje za prugu koja prolazi središtem Zagreba, već je odavno jednoznačno zacrtano i nužno. Kako na području širega središta grada pruga prolazi po nasipima i stupovima, iznad razine tla, pa sve ulice teku ispod pruge, potrebno je samo i taj posljednji dio pruge (kroza samo središte) dignuti na stupove u vis, a kolodvor premjestiti malo istočnije i također ga dignuti na stupove. Pruga na stupovima prestala bi biti ikakvom preprekom, kako za pješake, tako i za vozila. Šetališta bi se od Zrinjevca i Tomislavova trga produžila na jug, oko kolodvorske zgrade, koja bi poslužila drugoj svrsi. Možda muzej željeznice i saobraćaja? Takvo je rješenje odavno postalo jedino moguće, premda neki urbanisti to ne vide.

Pečuh je obrnut slučaj. Tu ulični prijelazi idu iznad, a ne ispod pruge kao u Zagrebu. Prugu bi se moglo ukopati pod zemlju. Iznad nje probiti glavnu saobraćajnicu i urediti novo središte grada. Razumije se, glavni bi željeznički kolodvor bio podzemni, a niz malih podzemnih stanica duž pruge služio bi kao podzemna željeznica. Za to bi Pečuh trebao još rasti. Što nije nemoguće.

Promatrajući ulice, dućane, aute, ljude i njihov način odijevanja, razinu standarda, Pečuh sam doživio sličnim kojem gradu u Hrvatskoj. Otprilike smo na sličnoj civilizacijskoj, kulturnoj i ekonomskoj razini, sa sličnim iskustvom, sličnoga bogatstva, ili, drugim riječima, sličnoga siromaštva. Cijene su u dućanima vrlo slične. Malo se robe danas isplati kupiti u Mađarskoj.

No, opazio sam i neke razlike. Sela su drugačija. Dok sam putovao kroz Podravinu i dio Mađarske do Pečuha, tu je razliku bilo lako opaziti. Mađarskim selima dominiraju omanje kuće, ali uščuvane i pristojne. Ve-

likih, lijepo uređenih jednokatnica i dvokatnica nema mnogo, a nema mnogo ni oronulih sirotinjskih potleušica. Nasuprot tome selo je u Podravini vrlo raslojeno, velikih i lijepih katnica ima osjetno više nego u spomenutim mađarskim selima, ali ima i više krajnje bijednih prizemnica u vrlo derutnom stanju. Tek sam na ovom putovanju u jesen 2004. postao svjestan u kojoj su mjeri podravska sela raslojena na krajnosti!

Kad pomislim da su građani Pečuha našem (i svojem) Janusu Pannoniusu dali tako značajnu staru ulicu, i još spomenik u njoj! Građani Zagreba, što čekamo?

KNJIŽEVNE VEČERI
U HKD SV. JERONIMA U VELJAČI

10. II. - Lik Alojzija Stepinca u književnosti
(*govore Hrvojka Mihanović-Salopek, Nevenka Nekić, Radovan Grgec*)

17. II. - **Poruka arškog župnika** (*Stanislav Vitković*)

Zijad DURAKOVIĆ

Nad talogom

Kroz hrapavo podne
Za prizmom vedrine
Tjeskoba se skriva.

Uz stijene uzvodne
Jeka ruševine
Sama se doziva.

Huka kala tjera
Pučine jasnoćom.
Ozon obzor ljulja.

Al čeka nevjera
Već znanom praznoćom
Nad talogom mulja.

Brazda

Prof.dr. Muradifu Kulenoviću

Hladna je noć, što oko srca zebe
Rastire inje u tijelu i duši
Krupna se kaplja, prelamajuć Tebe
U uglu oka više i ne suši.

Zemljanog bivka u kratkome trenu
Tvrda koraka. Teška. Žuljevita.
Pogleda jasna. Leđa nikad svita.
Za stopom svakom sumnju ostavljenu.

Tekbira odjek u mliječnoj stazi
Hitro se penje prema luči sanja
Čistoga puta, Tvorcu što uzlazi,
Po dahu zadnjem u Vječnost uranja.

Duga je noć, što prsima steže
U vratu stišće i zatvara dah
Raznoseć vjetrom zemljani prah
Spomenu Tvome brazdu novu reže.

Dani djetinjstva (1)

U *Maruliću* od 1. broja 1995. do 3. broja 2000. opisao sam svoja sjećanja od gimnazije do fakulteta, a nakanio još napisati sjećanja iz djetinjstva, mislim da to nedostaje, ali do sada nisam našao vremena. Pritisnut poslovima koji su bili važniji, dao sam im prednost. Nešto vremena za ono što smatram sporednijim nalazim za predaha preko ljeta, ali što dalje i to sve slabije, još me uvijek pritišću stručni poslovi. Godine 1986. počeo sam o mladim danima ponešto pisati za ljetovanja u Korčuli. Tada mi je poticaj dao Dragutin Tadijanović svojim sjećanjima objavljenima te godine pod naslovom *Moji pređi – Kronika iliti ljetopis i drugo*, u 419. knjizi Rada HAZU, na moru je bilo vremena, a nije potrebna nikakva literatura, dovoljna je samo jedna bilježnica i pero. Počeo sam pisati bez reda, kako mi je što palo na pamet, napisao tri poglavlja, četrdesetak rukom pisanih stranica, i onda o mladim danima stao, sve do danas, do ljeta 2003. Poslije 1986. više nisam išao na more pa ni na ljetovanje, nego sam većinom ostao u Zagrebu radeći sve što je bilo važnije, a važnije mi se učinilo razdoblje od gimnazije do fakulteta negoli moja sjećanja na djetinje dane. Sada, u ljeto 2003., kad sam prepisao u računalo što sam napisao u bilježnicu, nastavio sam, ali teško mogu uspostaviti vremenski redoslijed, kao u prijašnjim dijelovima. No mislim da redoslijed i nije važan ako se ima što reći i ako čitatelji nađu vrijednim da to čitaju. Ipak, koliko budem mogao, držat ću se nekoga reda ili bar nekih cjelina.

Moji predci

Moji predci potječu iz Hrvatskoga zagorja. Svi će znati odakle kad kažem da i s očeve i majčine strane potječu iz mjesta koja su u krugu od kilometar-dva od spomenika Mihanovićevoj Lijepoj našoj u Zelenjaku. Sam je spomenik na rubu sela Risvice odakle potječe moja baka po majci, a kilometar i pol dalje je selo Razdrto u kojem je rođen moj otac.

Danas je moderno tražiti svoje korijene, pa sam i ja zaplovio u te vode, te sam pogledao u matične knjige koje se nalaze u župnom uredu u Tuhlju, a što sam tamo našao, o tome ću vas izvijestiti. Tamo su podatci

samo od početka 19. stoljeća. Stariji se nalaze se u Hrvatskome državnome arhivu, ali nikada nisam imao strpljenja da to istražim koliko se može. Ako to bude koga zanimalo, uvijek će moći.

Sreća vaša, inače bih vas zagnjavio još duljim rodoslovljem, iako nisam plemićkoga podrijetla, bar ne znam da jesam. Kad kažem da su moji iz Zagorja, od Tuhlja, onda me neki pitaju jesam li možda u rodu sa Ksaverom Šandorom Gjalskim, jer znalci znaju da je njegovo pravo ime Ljubo Babić. Ne, nisam, bar ne znam da jesam. Nisam ni s Ljubom Babićem, slikarom, jer je on rođen u Jastrebarskome. Ne znam ni jednoga plemića Babića s kojim bih bio u rodu. Grboslovlje inače pokazuje da je bilo i Babića plemića i ima nekoliko grbova obitelji Babić. U jednome Vikendu otisnut je jednostavan grb, tri polumjeseca s tri šestokrake zvijezde, s ovim tekstom:

"Austrijski car Karlo VI. otac Marije Terezije vodio je dva teška rata protiv Turske, u oba rata je za iskazanu hrabrost podijelio plemstvo uz barunsku čast Franji Babiću, ženi mu Elizabeti i djeci Vuku, Antunu i Julijani, godine 1716. Barun Babić sudjelovao je i kod potpisivanja mira u Požarevcu 1718. godine.

Rodu Babića pripadao je i varaždinski umjetnik iz XVI. stoljeća Ivan Babić. Ivan Babić bio je čuveni biskup u Skradinu 1687. godine. Hrvatski pisac Gjalski također je pripadao rodu Babića.

Porijeklo prezimena potječe iz drevne prošlosti, a danas je među najbrojnijim nosiocima na Balkanu."

To je prepričano prema knjizi *Der Adel v. Kroatien u. Slavonien,* ali je tu grb veoma složen. Ima Babića plemića, ali nije vjerojatno da su moji plemićkoga roda. Jedan je mudrijaš zaigrao na snobovsku kartu i nudio na prodaju reprodukcije grbova prezimenjacima pa je tako ponudio i meni grb Babića, ali mi nije palo na pamet da nasjednem na takve jeftine trikove koje je smislio njegov spretan trgovački duh. Plemićko podrijetlo ima i danas neko svoje značenje, okupljaju se živi plemenitaši, ali je važnije da su ljudi plemeniti svojim duhom i svojim djelima, a to može biti svaki čovjek.

Baka se po mami zvala Iveković pa bih mogao biti rod sa slikarom Otonom Ivekovićem jer je i on iz onoga kraja, iz Klanjca, ali nisam išao u takva istraživanja. Sestra Ljubica kaže da joj je uja Tina rekao da nam je on rod, a dr. Hrvoje Iveković, kemičar i akademik, rođen u Risvici, u jednom mi je pismu napisao da su svi Ivekovići iz Risvice rod.

Prezime Babić veoma je prošireno. Prema podacima u Vikendu od 3. ožujka 1978. u bivšoj Jugoslaviji bilo je najproširenije prezime. Evo prvih

deset: 1. Babić, 2. Horvat, 3. Jović, 4. Jovanović, 5. Kovač, 6. Kovačević, 7. Nikolić, 8. Novak, 9. Petrović, 10. Popović.

Ne znam na temelju čega je napravljen taj poredak. Prema popisu stanovništva 1948. u Republici Hrvatskoj Babić je na petome mjestu. Po Leksiku prezimena napravio sam redoslijed za prvih 127 prezimena i objavio ga 1977. godine u 24. godištu Jezika, a ovdje navodim samo deset prvih mjesta. Brojke u zagradama označuju broj prezimenjaka ustanovljen približnom procjenom, jedino sam za prezimena Novak i Babić broj odredio točnije kako bi se mogao utvrditi redoslijed tih dvaju prezimena. 1. Horvat (20 000), 2. Kovačević (13 750), 3. Kovačić (12 500), 4. Novak (10 702), 5. Babić (9 809), 6. Marković (9 750), 7. Kovač (9 625), 8.-9. Petrović, Popović (9 500), 10. Vuković (9 000).

To znači da brojni Babići ne će biti međusobno rođaci osim ako sami znaju da jesu i ako to pokazuju matične knjige. Tako su rođaci i Babići iz Tuheljskoga Razdrtoga, i oni za koje se zna da su se iz Razdrtoga odselili. 1948. u Razdrtom ih je bilo četvero u jednoj obitelji, od roda u Oriovcu 19 u četiri obitelji, u Lužanima 7 u jednoj obitelji, a u Brodu 19 u četiri obitelji, ali svi nisu rod.

Etimologija prezimena Babić nije točno ustanovljena, a teško da i može biti, jer nema pismenih podataka iz vremena kad je to prezime nastalo, a odgonetavati značenje iz samoga glasovnoga sastava rijetko kad može biti do kraja sigurno. Najvjerojatnije je nastalo od opće imenice baba. Babići su djeca za koju se brinula baba, koju je odgajala baba, dakle djeca bez roditelja. Mnogo smo ratovali i moglo se dogoditi da otac pogine, a majka umre i djeca ostanu na brizi babi, i po tome su dobili prezime Babić. To vrijedi za prezimena Babić s kratkosilaznim naglaskom. Prezimena s dugouzlaznim naglaskom, Bábić, mogla su postati od opće imenice bábo. No iako su te tvrdnje veoma vjerojatne, nisu posve pouzdane. Moja kći Zrinka misli da bi Babić moglo značiti 'onaj koji nema pravo nasljedstva' jer Dedić znači 'onaj koji ima pravo nasljedstva'. Međutim podataka o tome značenju prezimena Babić nema. Sve kazuje da prezime Babić nije plemensko prezime, a to opet govori da Babići ne će biti međusobno rođaci osim ako se to posebno zna.

U rodoslovlju što je rađeno za Priloge biografiji J. Broza zabilježeni su i neki Jurići koji bi mogli biti predci moga djeda po majci. To pokazuje da bi se moglo izraditi i dublje rodoslovlje moje obitelji, ali ja nisam imao ni vremena ni poticaja da to istražujem.

U knjizi Jasper Ridley, *Tito*, Zagreb, 2000., na str. 49. piše: "Obitelj Josipa Broza podrijetlom je iz Bosne, ali su u petnaestom stoljeću odselili u Hrvatsku kako bi izbjegli tursku najezdu. Naselili su se u blizini Kumrovca, i do 1840. nisu preselili u samo mjesto."

To znači da bi i Babići mogli biti podrijetlom iz Bosne, Tuheljsko Razdrto je blizu Kumrovca, nešto sam i načuo o tome, ali pouzdano o tome ne znam ništa.

Usput da spomenem da u matičnim knjigama tuheljske župe piše da je Josip Broz rođen 7. svibnja 1892., a on je dopustio da se njegov rođendan slavi 25. svibnja!

Istražio sam prošlost onoliko koliko se može bez velikoga napora, pregledao sam knjige tuheljske župe i evo što sam našao.

Moji predci po ocu potječu iz Razdrtoga kod Tuhlja. U župnim maticama našao sam da se oko 1805. rodio Petar Babić i oženio se Anom Ambruš te dobio sina Ivana. Ivan je rođen 9. lipnja 1831. i oženio se Klarom Štefan, rođenom istoga dana kao i on, ali ona umre 30. studenoga 1863. i Ivan se ponovno oženi, Katarinom Žlender, 7. srpnja 1864., i oni dobivaju sina Nikolu. Ivan je umro 30. studenoga 1890.

Nikola je moj djed. Rodio se 6. listopada 1867. i ženi se Ljubicom Žažar, rođenom 18. ožujka 1877. u Pristavi kod Tuhlja. Vjenčanje je bilo 15. veljače 1897. i oni godinu dana poslije dobivaju sina Vjekoslava, moga oca, rođenog 2. ožujka 1898.

On se oženio Ankom Jurić, rođenom 6. siječnja 1902. Prvo njihovo dijete bio je sin Stjepan, tj. ja, rođen 29. studenoga 1925. Znači ispred mene četiri pretka, ukupno pet naraštaja u 120 godina, svake 24 godine po jedan. Ako se 1925. godina podijeli s 24, znači da sam od Isusova vremena imao samo 80 predaka.

Kako to da nisam postao Nijemac?

Ovaj naslov kazuje da sam se mogao roditi i kao Nijemac, ili bar, malo preciznije, da sam se mogao roditi u Njemačkoj i postati Nijemac.

Moj je djed bio tesar i kako su onda majstori bili pokretni pa se obrti malo radili kod kuće, čak i oni koji su danas izrazito kućni kao što je postolarija, a pogotovu tesarija, tako je i djed otfremtovao čak u Njemačku. Radio je pragove za njemačku željeznicu i jednoga dana naleti na nj vagon, ili lokomotiva, ne znam, i polomi mu ruke i noge. S njim u bolnicu, a kad je ozdravio, mogao je dobiti njemačku mirovinu, ali pod uvjetom da se s

obitelji preseli u Njemačku. Moj djed, očito svjestan Hrvat, ili svjesni hrvatski element, kako se to kaže po komunističkome novogovoru, ne prihvati taj uvjet, nego se vrati u Hrvatsku i tako se ja nisam rodio kao Nijemac. Zahvaljujući dakle svijesti svoga djeda, ja sam se rodio kao Hrvat. Germanist sam mogao postati i poslije, ali me birokratska dosljednost spasila te sudbine. No o tome sam već pisao u *Maruliću*.

Jasno, da se moj djed odselio u Njemačku, tada me ne bi bilo. Ne znam bi li tada moj otac uopće upoznao moju majku, jer su se upoznali u Oriovcu. Voljeli su se, ali djed ocu nije dopustio da se oženi. Otac se oženio tek kad je djed umro, rano, od upale slijepoga crijeva. Da moj djed nije rano umro, ja se ne bih rodio. Ispunila se ona narodna: dok jednom ne smrkne, drugom ne svane.

Moj je djed umro u jesen 1923., a otac se oženio u veljači 1925.; sestra Ljubica kaže da joj je otac pričao kako je pregovarao s kumom Janžetićem, financijskim priglednikom, neka ga zaposli u finacijama da bi se mogao oženiti. No bilo je kako je bilo, a ne kako mi mislimo da je moglo biti.

Pradjed po majci bio je Juraj Jurić, a žena mu je bila Bara ..nolić, nije Manolić, nego je rukopis bio nečitljiv, a bakin se otac zvao Martin, majka pak Geta .ntek (opet je rukopis nečitak). Ujak mi je Martin poklonio vjenčani list moga djeda Mije Jurića i bake Josipe rođene Iveković, iz Risvice, iz kojega se vidi da su bili poljoprivrednici i da su se djed Mijo i baka Josipa vjenčali 15. veljače 1882., dakle na isti dan kad i djed Nikola, samo petnaest godina prije. I da je djed već imao trideset godina, a baka sedamnaest, rođena 17. svibnja 1865. Po tome se vidi da se djed rodio najvjerojatnije 1852. Nastanili su se u djedovu selu Brezju, kuća br. 26.

Zanimljivo je da se 15. veljače vjenčao i moj otac, samo opet 33 godine poslije djeda Mije.

Tako se moja mama rodila u Brezju.

U Titovoj biografiji V. Dedijera ima jedan podatak o Jurićima, ali, kao što rekoh, nisam išao istraživati.

U matičnoj knjizi u Tuhlju kod popisa članova obitelji Nikole Babića piše: "Odselila se u Malašovec župa Čazma 2. III. 1910." U imeniku mjestâ piše da se to selo zove Milaševci, a u najnovijem Milaševac.

U knjizi *Razdrto* na str. 114. zapisane su tri obitelji Babić: 13. Babić Petar, 17. Babić Tomo, 21. Babić Nikola, s napomenom da se školuju u Tuhlju.

Prema pričanju djed se Nikola odselio u Oriovac 1917. godine. Djed Mijo se odselio u Lužane vjerojatno oko 1914.

Svaka baka imala je po dvanaestero djece, od kojih je po osmero odraslo, ali je baka Josipa imala nesreću da joj je petero umrlo kao odrasli, sin Tonček utopio se na Veliku Gospu u Orljavi idući s proštenja iz Kobaša, kći Franca pri porodu trećega djeteta, jedan sin kao vojnik u Bečkome Novome Mjestu, kći Mica umrla je kao mlada djevojka, moja majka od raka u svojoj 35. godini.

Djeca djeda Babića koja su odrasla: Slavko, Toma, Anka, Franca, Martin, Dragica, Slavica, Vinko.

Djeca djeda Jurića: Gita, Tonček, Štefa, Franca, Lojza, Mica, vojnik, Ana, Tina.

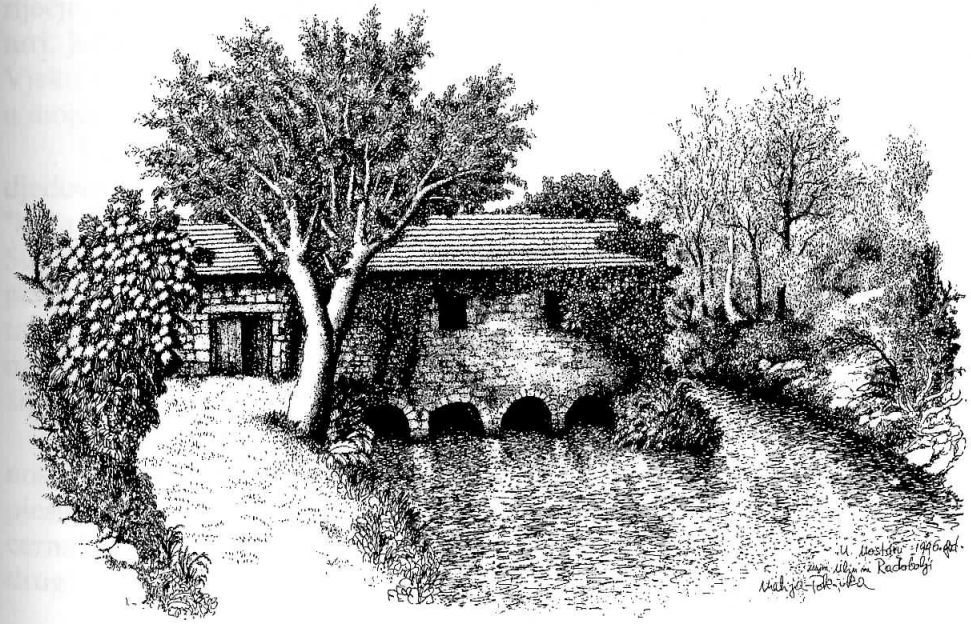

Iz kamena život kliče

Danas sam malen
krhak i sam,
u idili tužnoj
u idili kobnoj,
pa u pomoć zazivljem
Boga svemožnog.

Pred dušama umrlim
na počinku vječnom
i novim mijenama,
zdušno se klanjam
životu ovom krepkom
i ljudskim sjenama.

I dok vrlet me planinska
plaši i zadivljuje,
ja sudbini okrutnoj
srdžbom predbacujem,
što čovjeku nesretnom
ovdje niklom,
kao poklon životni,
mač u liticu zaboden
u naslijeđe ostavi.
Tešku borbu
do zadnjega trena,
za bolje sutra,
za ljepša svanuća
u neka druga vremena.

Krv se toči,
znoj se lije
i nižu se poprišta bitke.
Pred naletom
gorštaka smjelih,
ustupa kamen
šaci zemlje mjesto
i, pobjedonosno, čežnji
stijeg se vije.

Zdenka Marković

Tko je Zdenka Marković, danas zaboravljena kulturna djelatnica, spisateljica, pjesnikinja i prevoditeljica s poljskog?

Rodila se prije 120 godina, 10. siječnja 1884., u Požegi, u obitelji intelektualaca. Otac Petar bio je profesor Požeške gimnazije, gdje je predavao klasičnu filologiju. Zdenka je, kako opisuje Đuro Kuntarić, djetinjstvo provela u požeškoj ulici Vučjak br. 12. Odatle se vidi Sokolovac i Požeška kalvarija, a sa sjevera pogled obuhvaća magistrat i red divljih kestenova do franjevačke crkve Sv. Duha. U svojoj *Autobiografiji* Zdenka opisuje najranije djetinjstvo u – gradu sunca, sreće i ljepote. Poneseno zapisuje: "Taj mali patrijarhalni gradić, sa svojom historijom, tradicijom, riječju, svojom patinom starine, koji je dao bogat doprinos hrvatskoj kulturi, jer su iz njega potekli: Kraljevići, Taleri, Ciraki, Pavići, Pejčići, pa Vjekoslav Babukić, Janko Jurković, J. E. Tomić i dr. – ostavio je dubok trag u mojem životu."

Svoje je djetinjstvo napose opisala u knjizi *Prozori moga djetinjstva.* U djedovoj kući prizemnici, na ulazu u mirni požeški Vučjak, što su je svi zvali "kuća Sakačeva", ili "prezidentova" (djed je bio predsjednik tamošnjega Sudbenog stola u Požegi), odigralo se sve najljepše u njenu životu u tih prvih šest godina. Ona kaže da je to bilo vrijeme prvog buđenja, prvog tapkanja za svjetlom, traženje sebe i drugih, vezivanje za svijet. To su najjači tragovi u njenoj duši, koji će neizbrisivo ostati zabilježeni do kraja života.

Po dolasku u Zagreb polazi osnovnu školu, koje se nerado sjeća, ali nosi lijepe uspomene iz Ženskoga liceja, u kojem su joj uzori bili profesori: pjesnik Hugo Badalić, poznata spisateljica Jagoda Truhelka, Kamila Lucerna, spisateljica i znanstvena radnica, Štefa Iskra, pjesnikinja, a potom i drugi znameniti profesori, poput Nikole Andrića, Julija Golika.

Kao težak doživljaj spominje dugu bolest i smrt voljenog oca Petra, tadašnjeg ravnatelja Prve i novoosnovane muške realne gimnazije u Zagrebu. Poseban odnos zasnovan na ljubavi i poštovanju od najranijih dana i kasnije se održao, pa ju je otac zvao "moja Antigona". Njena najbolja prijateljica, još iz požeških dana, bila je Elza Kučera, s kojom je, po vlastitom svjedočenju, provela mladost punu svjetla i zanosa, uživajući u

književnosti i lijepoj umjetnosti. Tada su nastale i njene prve pjesme, koje je tiskala u listu *Pobratim*.

Privlače je lutanja Zagrebom, Gornjim gradom, zavirivanje u stare kuće, odlasci na obale Save, upoznavanje života malih, često bijednih ljudi. Kasnije će o njima pisati s puno ljubavi i topline, poput Dostojevskoga, iako ne takvim načinom i snagom.

U sedmom razredu Liceja dobili su predmet Slavenska književnost. Predavao ju je dr. Josip Florschütz, poznati lingvist. Taj je predmet oduševio Zdenku i udario temelje svemu njezinu kasnijem znanstvenom radu. Odlučila je učiti poljski i to je ljeto, provedeno u Pleternici kod bake, prošlo u prvom učenju poljskoga jezika, uz gramatiku i rječnik. Tako je postajala polonistkinja.

Boravak u Slavoniji dojmio se mlade i zanesene Zdenke Marković. Prvi je put slušala izvorne pjesme, priče i praznovjerja. Kasnije, kad počne ozbiljno skupljati narodno blago (epske i lirske pjesme), oblikovat će ih u tekstu tiskanom u *Zborniku za narodni život i običaje,* u izdanju JAZU.

Zanimljiv je njezin dojam – što ga sama opisuje – po dolasku na zagrebačko sveučilište. Tu je slušala hrvatski jezik, književnost, ruski jezik, povijest umjetnosti i filozofiju. "Iskreno mogu reći da sam se tu razočarala. Nisam našla ono što sam očekivala, sve mi se činilo hladno, ukočeno, a duša mi je bila vruća, željna velikog rada, pobuda, oduševljenja, širokih horizonata, jakih dojmova. I kolege, koji su se držali podalje od nas triju studentkinja, koliko nas je onda bilo na slavistici (Zora Musić, Ljuba Kernic i ja), činili su mi se strani i daleki. Ženski je studij bio onda tek u početku." Bila je to godina 1901.

Sama proširuje svoje znanje, osobito poljskoga jezika, i može već čitati Mariju Konopnicku, čija je se lirika duboko dojmila. Na red su došli i drugi poljski pisci: pjesnik Slowacki, Mickiewicz, Malczewski. Čita i Ruse: Turgenjeva, što će se osjetiti i u njenim opisima prirode, pa Gorkoga, koji je tada ulazio u modu. Bilo je tu i ukrajinskih pisaca. Neki od njih studirali su na Zagrebačkom sveučilištu, poput Grabowskog (koji je jednom rekao Đalskome: *Da nisam Poljak, najradije bih bio Hrvat!*) ili Olje Potočnjakove. Takva su druženja bitno utjecala na njezine odluke. Osobito se sjeća drugovanja s Grabowskim: "Drugovanje s Poljakom Grabowskim, koji je bio čovjek rijetko duševan, otmjen u svojim osjećajima, mislima i u svakoj svojoj kretnji, Poljak u najljepšem smislu te riječi, otvorilo mi je nove svjetove. Poljska povijest, napose književnost, oživjela je preda mnom i zadovoljavala moj duševni glad za nečim velikim i silnim."

U tim godinama Zdenka stvara i zrelija književna djela. Godine 1903. napisala je crticu *Manda*, prvu iz slavonskoga života, i to, kako kaže, "posve realistički". Poticaj je dobila na selu, kod bake, a crticu je tiskao Janko Ibler, urednik Narodnih novina. Tada je stekla i prva priznanja za svoj književni rad.

U Društvo hrvatskih književnika primljena je 1906., kad postaje i suradnicom *Savremenika*. Tu je upoznala književnike Dragutina Domjanića, Milana Ogrizovića, pjesnikinju Milku Pogačićevu, koja je bila urednica *Domaćeg ognjišta*. U tom je časopisu Zdenka objavila i svoj prvi polonistički rad, o Mariji Konopnickoj, te niz kasnijih članaka, prikaza, kritika i pjesama.

Marija Konopnicka ostala je njena velika literarna ljubav, pa 1920. izlazi knjiga *Izabrane novele Marije Konopnicke poljske pjesnikinje puka s prikazom njezina rada od Zdenke Marković*. Tu Zdenka navodi riječi same Konopnicke, koja za svoj rad kaže ono što i Zdenka misli o svome: "Pjesmom svojom htjela sam da stječem ljubav prema zemlji, apostole za ideale, svjetla za puk, štovanja za rad, borce za ideju, triumf za istinu, a za sve – jednakost." Koliko li je tu idealizma i ljubavi za svoj narod! Pa i kad ništa nije bilo izvjesno, ostajala je nada. Maksima koja je vodila Konopnicku, bila je i Zdenkina: *sperare contra spem*!

Poslije je u *Ognjištu* preuzela rubriku *Književni pregled* i otvorila novu: *Iz slavenskog svijeta*. Potom je ušla u uredništvo i ostala u njemu do sredine 1913., vodeći samostalno časopis posljednje dvije godine.

1905. počeo je njen pedagoški rad, koji je potrajao sve do 1940. Kaže da joj je bio velik teret, ali ipak je uživala videći dobre rezultate, i sve više se posvećivala polonistici.

Nemirna duha, Zdenka je 1906. počela putovati svijetom. Tako se našla na ferijalnom tečaju u Heidelbergu, pa potom u Bugarskoj, gdje je kod rođaka, sveučilišnoga profesora Stjepana Jurinića, upoznala pjesništvo Hrista Boteva. Godine 1911. nalazi se u Veneciji, a već 1912. u Krakowu, na proslavi stote godišnjice rođenja pjesnika Krasinskog. "To je za mene bilo naprosto otkrivenje." Zanos, oduševljenje i pronalazak nove domovine. "Kad sam se prvi put približavala Wawelu, toj grobnici poljskih kraljeva, u grlu me stisnulo i gušilo... Krakow me onda dočekao raširenih ruku, otvorio mi je srce svoje, kao što sam mu i ja svoje otvorila. Ljudi me darivali cvijećem, uspomenama različite vrste, pozivali u društva, u novinama o meni pisali i pozdravljali me puni zahvalnosti za moj rad oko širenja poljske književnosti...." Održavala je predavanja, objavljivala članke, a list *Swiat slowianski* objavio je opsežnu studiju o njenu književnom radu.

Prigodom toga posjeta upoznala je Henryka Sienkiewicza, slikare Tetmajera, Hofmana, a i radove Wyspianskog.

Godine 1913. dobila je dugo žuđenu stipendiju (plaćeni dopust!) za studij polonistike u švicarskome gradu Fribourgu. Katedru za poljsku književnost držao je prof. Stanislav Dobrzycki. Zanimljiva je s tim u vezi rečenica iz njene Autobiografije: "Tamo sam na temelju priznatoga zagrebačkog studija bila primljena na sveučilište uz uvjet da položim ispit iz latinskog jezika, što sam i učinila."

Fribourg je stari slikoviti gradić u francuskom dijelu Švicarske, sredovječnog karaktera, romantičnog kolorita, s visećim mostovima preko Sarine (Saane), šarolikim studentskim društvom, ljepotama tihih zimskih noći. Zdenka posjećuje i Pariz, gdje ostaje 6 tjedana, dane provodeći najvećma u Louvreu. "Pariz me odmah sasvim zaludio svojom ljepotom: i živom i mrtvom. Neću zaboraviti svoj ushit kad je jednoga jutra u koridoru Louvrea uskrsla preda mnom Nike od Samotrake. Bilo je to doba kad me Antika svu zaokupila. K tomu se pridružilo izučavanje Wagnerovih djela... stvaralački rad Maeterlincka... pa susret sa našim starim prijateljem prof. Louisom Legerom. Najprije sam bila na njegovim predavanjima na College de France, a onda me primio u svojoj kući... s toliko srdačnosti kao da smo stari znanci od davnine..." Poslije je te dojmove obradila u knjizi *Let*, objavljenoj 1920. godine.

Na tom putu upoznala je i Mariu Curie, slušala njena predavanja na Sorbonni; pa i umjetnicu Isadoru Duncan, vidjevši ju jedne nezaboravne večeri kako pleše u Trocaderou.

Radeći tri semestra vrlo intenzivno, doktorira u Fribourgu, tri tjedna prije mobilizacije, s velikim uspjehom, *summa cum laude*, na temelju tiskane disertacije *Der Begriff des Dramas bei Wyspianski*. Knjiga je originalno, nadahnuto djelo, a sama autorica kaže da joj je Wyspianski ostao najmiliji pjesnik. I poljska je kritika o knjizi pisala vrlo pohvalno. Prevedena je na poljski jezik 1924. godine, u Poznańu.

U te sretne godine umiješala se opaka bolest. Zdenka će morati u alpskom sanatoriju *Aflenz*, kod Graza, provesti pet zimskih mjeseci (1920/1921). Za nju je i to ležanje postalo izvor bogata i novog iskustva, uživanja u ljepotama crnogoričnih šuma, prigoda za poniranje u najveće tajne ljudskoga života i svijeta. Svoje tadanje dojmove iznijela je kasnije u djelu *Kuća u snijegu*, kojemu će potom suprotstaviti *Kuću na suncu*, nastalu kao izraz snage i zdravlja, ljepote pronađene u Kranjskoj gori.

Godina 1922. donijela je neočekivanu satisfakciju: poljsko ministarstvo vanjskih poslova, u znak zahvalnosti za njezin rad na prevođenju

poljskih knjiga (ukupno ih je bilo devet), kao i za rad u Poljsko-jugoslavenskom društvu u Zagrebu, pozvalo je autoricu da kao njihov gost provede tri mjeseca u Varšavi.

Tu je prigodu iskoristila da Poljake pobliže upozna s našim kulturnim i povijesnim blagom. U jednom je predavanju govorila o našim narodnim pjesmama, a u drugom o pjesničkom radu Iva Vojnovića.

Nakon službenih predavanja i kontakata, provela je nezaboravne dane u Zakopanima, u Tatrama, u duboku snijegu, gdje je doživjela pravu ekstazu ljepote i mira.

Po povratku u Zagreb nastavlja svoj rad na području polonistike, u krugu ljudi kojima je ta suradnja na srcu: prof. Julija Benešića, Franje Bučara, Ivana Esiha, dr. Nikole Andrića, liječnice dr. Bronislave Prašekove, koja je bila rođena Poljakinja. U društvu se govorilo uvijek poljski.

Od značajnijih događaja vrijedi spomenuti Zdenkin put u Prag 1929. na Kongres slavenskih filologa. U *Autobiografiji* o tome piše: "Prag me, kao i Krakow, neizrecivo oduševio svojom starom historijskom ljepotom, svojom kulturnom narodnom baštinom bogatom kao i ona poljska. Susret s mnogim uglednim filolozima obogatio me mislima i proširio moje horizonte na polju slavistike. Dobro je bilo primljeno moje predavanje o tome da bi se u srednjim školama svih slavenskih naroda morao obavezno učiti jedan od slavenskih jezika."

Njezin sveukupni rad kvalificirao ju je da 1929. postane članicom Kluba P. E. N.

I dalje se društveno i znanstveno angažirala: 1931. godine vodila je oveću ekskurziju Poljsko-jugoslavenskog društva sve do Baltika, a u Varšavi održala predavanje o Bronislawu Grabowskom. Također je zabilježeno njeno sudjelovanje u Međunarodnom kongresu žena s akademskim stupnjem obrazovanosti, u Krakowu 1936. godine, na kojemu je, na francuskom, predavala o pjesniku Wyspianskom.

Sama piše da joj je život bio bogat i lijep, ne pristaje na pomisao da je mladost najbolji dio života, nego je to zrelo doba, kad se djeluje samostalno i svjesno. Na kraju *Autobiografije*, koju je napisala tragičnog travnja 1941., kaže: "I što sam bivala starija, sve sam više uviđala istinitost toga, jer mi je život bivao sve vredniji dok nije došao rat..."

U knjizi *Izabrana djela* navodi se literatura od 25 recentnih kritika o njoj, a urednica i spisateljica pogovora dr. Dunja Detoni-Dujmić, pod naslovom *Lirske svjetiljčice Zdenke Marković* daje kritičku prosudbu njenih djela i mjesta unutar hrvatske kulturne i književne povijesti. I ona uviđa da

su okolina i životne prilike pridonijele razvitku posebnoga intelekta i stvaralačkoga dara Zdenke Marković. Imala je književne strasti i talenta, znanstvene akribije i strpljenja, dara za jezik i veliku snagu duha, zahvaljujući kojoj se upornim radom kretala k vrhuncima svoga životnoga puta. Pa i onda kad se činilo da je zauvijek utihnula, poslije II. svjetskoga rata, nastavila je tihi znanstveni istraživački rad u arhivima i bibliotekama, da bi kao rezultat osvanula njena blistava knjiga-kruna *Pjesnikinje staroga Dubrovnika*. Bio je to sjajan počasni pozdrav ženskim samozatajnim spisateljskim sudbinama, kakva je, uostalom, bila i njezina.

Najznatniji su joj eseji o poljskim piscima: Jezy Zulawski, Jan Kasprowicz, Boleslav Prus, *Putovi duše poljske, Pjesnička ličnost Julija Slowackog, Iz korespondencije Bronislava Grabowskog s Franjom Markovićem*. U izdanju JAZU (Rad) objavila je sabrane narodne pjesme iz Pleternice, kao i niz na međunarodnim skupovima održanih referata, gdje se osobito bavila djelima poljskih književnica Elize Orzeszkowe, Marije Konopnicke, Zofje Natkowske. Izašlo je ukupno devet knjiga njenih prijevoda na hrvatski jezik. Prikazala je i mnoge naše književnice, kao i bugarske pjesnikinje: Elizabetu Bagrjanovu, Doru Gabovu, Sandu Jovčevu, Janu Jazovu.

Umrla je 14. studenog 1974. u Zagrebu.

Objavljena djela:

Der Begriff des Dramas bei Wyspianski, Zagreb, 1915., i Poznań, 1924.

Let, Zagreb, 1920. Izdanje Knjižare Z. i V. Vasića.

Kuća u snijegu, Zagreb, 1922. Tisak i naklada Hrvatskog štamparskog zavoda.

Kuća na suncu, Zagreb, 1930. Izvanredno izdanje Matice hrvatske.

Historija slavenskih literatura kao jedan od obligatnih predmeta u srednjim školama svih slavenskih naroda, Praha, 1931.

Prozori moga djetinjstva. Moj bijeg iz grada, Zagreb, 1941. Društvo hrvatskih književnica.

Naš licej, JA, Zagreb, 1953., str. 9.

Frangeš-Mihanović. Biografija kao kulturno-historijska slika jedne epohe hrvatske likovne umjetnosti, JA, Zagreb, 1954..

Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 73., Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 347. – 425.

Pjesnikinje starog Dubrovnika. Od sredine XVI. do svršetka XVIII. stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena, JAZU, Zagreb, 1970.

Po obrazovanosti i duhu otvorenu svim vrijednim baštinama, osobito onima koje su joj po obrazovanju i jezičnomu poznavanju bile dostupne, podsjeća na Ivanu Brlić Mažuranić, Jagodu Truhelku, svojom ljubavlju za malene i obespravljene na pripovijetke I. G. Kovačića, ponekad na H. K. Andersena, a tematski se dodiruje i s Thomasom Mannom iz "Čarobne gore".

Kao pisac i pjesnik bila je odana lirskim nagnućima. 1920. godine objavljuje knjigu lirskih novela *Let,* a kasnije dvije knjige pjesničke proze: *Kuća u snijegu* (1922.) i *Kuća na suncu* (1930.). 1954. izdavački zavod JAZU objavio joj je opsežno djelo *Frangeš Mihanović,* što je ne samo kiparova biografija nego i povijesno-kulturna slika cijele jedne epohe hrvatske umjetnosti.

Ako bismo izdvojili najznačajnija djela, koja su je dovela u prvi red hrvatskih intelektualaca, bilo bi to njeno prevoditeljsko djelo, spomenuta monografija o Frangešu Mihanoviću i knjiga o pjesnikinjama staroga Dubrovnika. Izrazito je bilo, danas često zanemarivano, njeno nastojanje na povezivanju Poljske i Hrvatske preko ženskih intelektualnih veza, o čemu je napisala djelo: *Što smo mi žene učinile za hrvatsko-poljsko zbliženje? Iz mojih bilježaka.* Zanimljiv sadržaj toga do danas netiskana djela (oko pedeset stranica), otkriva niz nepoznatih društvenih veza Poljske i Hrvatske između dva rata, kao i prije I. svjetskoga rata. Slabo je poznato, npr., da je 1922. u Zagrebu osnovano Poljsko-jugoslavensko društvo. Do 1973. nije se znalo za taj rukopis Zdenke Marković, a danas je zaboravljen.

Milivoj Slaviček pisao je o Zdenki Marković, ali ponajprije kao o pomoćnici Julija Benešića. Činjenica je da je ona bila središnja osoba za povezivanje brojnih, značajnih, poljskih književnica s Hrvatskom, ali to je tema za jedan drugi napis.

Svraćajući pozornost na njezino proučavanje dubrovačkih starih pjesnikinja, ograničit ću se ovdje na otkrića do kojih je tijekom rada u arhivima Grada došla u vezi s *Anicom Bošković*, tom malo poznatom sestrom Ruđera Boškovića, koja je ujedno bila dobra književnica, osobito u proznome jezičnom izrazu. Markovićeva je, nakon istraživanja, na samom početku svoga teksta o njoj zapisala: "Lik za sebe. Najistaknutiji a i najautentičniji, da tako kažem, od svih dosad navedenih, jer ga je – i ne sluteći to – ona sama svojim perom ocrtala, osvijetlila i osjenčala." Njezin portret nije sačuvan, a ne znamo ni je li ikada naslikan, ali ono što je zapisano njenom rukom ili rukom brata joj Ruđera, osvjetljava je vrlo živo, toplo i ljudski pa se može reći kako ju malne poznajemo i po njezinu fizičkom liku. Suvremenici su je zvali Boškovica i Vladika, a braća «naša Anica». Pobožna, pjesnički nadarena,

obrazovana i posljednja od roda, stoji i danas kao vrijedni *memento* na dane 18. stoljeća i na tadašnju sudbinu takvih žena.

Nije slučajno Zdenka Marković za temu svoje najbolje knjige odabrala stare dubrovačke pjesnikinje. Imala je mnogo zajedničkoga s tim svijetom, pa i s dumanskim tišinama, o kojima upravo ona zbori možda na najtočniji način. Govoreći o sebi, u jednoj lirskoj noveli *Kuće na suncu* piše: "I sjetila sam se onoga đavla iz Biblije koji je Krista-čovjeka doveo na visoku goru i rekao mu: Sve ovo dat ću tebi ako padneš i pokloniš mi se. Ludi đavle! Tko bi se visoko na brdu s onim osjećajem vječnosti u sebi bilo pred kim poklonio!? Tu visoko u planinama čovjek postaje sasvim drugi. I Bog je njegov drugi. I vjera mu je druga. Tu čovjek Boga razumije i shvaća, nalazi ga, ako ga i ne traži. Nebo i zemlja, brda i doline, sva sunca i sve trave, sve je to bratski povezano s nama, sve je to jedno lijepo i veliko općinstvo živih. Gospod onda ne sjedi gore samo kao gospodar i sudija, već je on u nama, i oko nas, brat naš i otac i prijatelj, dio nas kao što smo mi dijelovi njega..."

Možda zbog takvog stava i uvjerenja, zbog svoje pobožnosti, nije Zdenka Marković našla mjesto u mnogim enciklopedijama i leksikonima do najnovijega doba, kao ni Anica Bošković, koju sada Dubravko Jelčić uvodi u *Povijest hrvatske književnosti* (2. izd., Zagreb, Pavičić, 2004.), gdje joj posvećuje mnogo više redaka (11) nego nekim razvikanim autorima: "... **Anica Bošković** (1714. – 1804.), naobražena dubrovačka gospođa, bila je povremeno i pjesnikinja. Govorila je nekoliko jezika, kretala se u krugu učenih i uglednih ljudi iz Dubrovnika i svijeta, a njeno djelo *Razgovor pastirski varhu porodjenja Gospodinova jedne djevojčice Dubrovkinje* (1758.), tiskano u Mletcima, bilo je jedini tiskani rad jedne žene u književnosti staroga Dubrovnika. Pisano u stilu hrvatske pastorale, u dijaloškoj dramskoj formi, s oko tisuću i po osmeraca, a odlikuje se jednostavnošću pjesničkog izraza. Prevodila je nabožne pjesme s talijanskoga, a njezina korespondencija s bratom Ruđerom smatra se prvim autobiografskim zapisima jedne hrvatske književnice."

Začudo, isti Dubravko Jelčić ne spominje Zdenku Marković ni jednim slovom, kao ni drugi suvremeni popisivači znamenitih ili manje znamenitih pisaca i prevoditelja, teoretičara i kritičara.

Lik Zdenke Marković zaslužuje cjelovitiji prikaz, sabrano djelo i ponovljene prijevode velikih poljskih pisaca kojima je upravo ona otvorila vrata u hrvatskoj javnosti. Njen lik skromne, marne i darovite spisateljice i znanstvenice ostaje svijetao trag na dugoj fresci hrvatske kulturne baštine, dakle i baštine požeškoga kraja.

Literatura:

Marković, Zdenka: *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, JAZU, Zagreb, 1970.

Kuntarić, Đuro: *Književni lik Zdenke Marković* (povodom izdanja njenog djela "Pjesnikinje starog Dubrovnika); separat.

Kuntarić, Đuro: *Dr Zdenka Marković najstariji živi hrvatski polonist*, Zagreb, 1973.

Izabrane novele Marije Konopnicke, poljske pjesnikinje puka s prikazom njezina rada od dr Zdenke Marković, Grafički nakladni zavod "Tipografija", Zagreb, 1920.

Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti*, Pavičić, Zagreb, 2004.

Brešić, Vinko: *Autobiografije hrvatskih pisaca*, AGM, Zagreb, 1997. (Fotografija.)

Marković, Zdenka: *Izabrana djela*, Slavonica, Vinkovci, 1994. (pogovor dr Dunja Detoni-Dujmić).

Znameniti i zaslužni Hrvati 925. – 1925. Hrvatski štamparski zavod, Zagreb, 1925. (Str. 176.)

Opća enciklopedija, JLZ, Zagreb, 1979., str. 331., 6 i pol redaka.

Hrvatski leksikon, Naklada Leksikon d.d.o., str. 68. redaka 9.

Jelčić, Dubravko: *Vallis aurea*, Zagreb, 1975.

Ćubelić, Tvrtko: *Književni leksikon*, Zagreb, 1972. (Nema spomena.)

Mali leksikon hrvatske književnosti, Naprijed, Zagreb, 1998. (Nema spomena.)

Enciklopedija leksikografskog zavoda, JLZ, Zagreb, 1968. (Nema spomena. Njen brat Željko dobio je kao matematičar tri retka.)

Danas se odaju tajne zemlji ili prijateljima...

Danas je vrijeme kad kiša pada i unosi čistinu ispisanu kapima na prozoru.

Povlači linije isto tako kroz mene i ulazi duboko, zaustavlja se kod svake moje sitne želje i kupa je, dolazi do svake tajne i onda one onako čiste žele se prošetati i pokazati.

Krenula sam do tebe i na putu srela divno stvorenje koje nisi bio ti, pružalo je ruku i zvalo me u šetnju.

Mirisalo je na onu večer kad smo plesali oko najvećeg i najstarijeg stabla ...

Vodio me kroz hodnike koje nisam poznavala, vodio me do mjesta gdje se može vrištati na sav glas a da to ne izgleda kao glas očaja, poklonio mi pjesmu vode koja je sve vrijeme odnekud izvirala, lijepa i plava, uvijajući se oko mene poput plave haljine na vjetru, šaputala mi je u uho – razlij se po meni – onda bi me prekrila cijelu i golicala ugodno. Pjesma. Voda.

Išla sam dalje i vidjela ogledalo, stala, pogledala se i vidjela riječi, same riječi, koje su bile JA, rojile su se u meni kao pčele u proljeće. Bila sam naga, bila sam slaba a ipak toliko jaka da sam se poželjela obući, sakriti.

Krenula sam do tebe i vidjela da kasnim, već si spavao...

Tad sam vidjela malog dječaka sa suncokretom u ruci.

Poljubila sam te i uzela suncokret.

Kiša i dalje pada kroz moju dušu... miris prvih jaglaca

Xxx (Zemlja suza...)

Oživljena tjeskoba jahala je na tvojim riječima posvuda oko mene, prostirala se daleko, gotovo do proljeća i mirisa prvih jaglaca. Sijala je tugu i utjerivala suzama dug. Brojevi su se redali onako po redu, kao na vrteški koja ne želi stati. Dani su prolazili pored prozora i iščekivali lijepo vrijeme, dok sam se grčevito držala za prozorsku dasku i bila dijete. Jesam li osjećala kako mirišete?

Iskopane igračke zurile su u mene kao u stranca i svojim plastičnim očima optuživale me za dane kada nisam tu. Nečije tuđe stvari i tuđi glasovi odjekuju u sobi koja je bila moja...

Nekad su moji prijatelji pričali u njoj o svemu što se naziva životom.

Lagano skupljam stvari na hrpice koje ću ponovo strpati u torbu kad se brojevi vrate na početak, kad vrteška stane čut će se plač, smijeh i povraćanje.

Vidjet ćete djecu koja povlače majke i očeve za rukave vrišteći... hoću još...

... iako ih je bilo strah...

Slikarova i Pjesnikova teološka vizija

«Poslije dulje stanke u pjesničkom stvaralaštvu, Ivan Pavao II. odlučuje se svijetu obratiti pjesničkim jezikom pišući *Rimski triptih*.»[1] Djelo čine tri dijela međusobno povezana unutarnjim značenjem. Prvi dio, *Potok*, na tragu je pjesnikovih lirskih meditacija nadahnutih prirodnim ljepotama, treći dio, *Brdo u zemlji Moriji*, nadahnut je starozavjetnim motivima iz Abrahamova života, a drugi dio, *Meditacije nad «Knjigom postanka» na pragu Sikstinske kapele*, kao što otkriva sam naslov, nadahnut je Michelangelovim fresko-ciklusom na svodu Sikstinske kapele. *Prag riječi, u kojem je sve bilo na način nevidljiv, / vjekovječan i božanski – iza toga praga započinje povijest! / Stojim pred ulazom u Sikstinu – / Možda je sve to bilo lakše izreći jezikom / «Knjige Postanka» – / Ali Knjiga čeka sliku. – I ispravno. Čeka svoga / Michelangela. / Jer onaj koji je stvarao, «vidio je» – vidio / da je «bilo dobro». / «Vidio je», i Knjiga je dakle čekala na plod «viđenja» / O ti, čovječe, koji također vidiš, dođi – / Pozivam vas, sve «videće» svih vremena. / Pozivam tebe, Michelangelo! / U Vatikanu je kapelica, koja čeka plod tvoga viđenja! / Viđenje je čekalo sliku. / Otkad je Riječ postala tijelom, viđenje stalno čeka. / Stojimo na pragu Knjige. / To je Knjiga Postanka – Genesis. / Tu, u ovoj kapelici, ispisao ju je Michelangelo / ne riječju, nego bogatstvom / nagomilanih boja. / Ulazimo da bismo očitavali, / od čuđenja idući čuđenju.*

Riječ je Knjige Postanka rodila slikarsku viziju, a slikarska je vizija Knjige Postanka rodila riječ – pjesničku riječ. Divnih li prepletanja! Može li ovo prepletanje roditi teološku riječ?

Na početku svog fresko-ciklusa na svodu *Sikstinske kapele* u Rimu slikarski kist čuvenog Buonarotija Michelangela ocrtava stvaranje čovjeka. Michelangelov kist ocrtava naime Adama kao izuzetno skladan ljudski lik koji, poput kakvih antičkih riječnih bogova, leži nag s ispruženom rukom i ispruženim njenim kažiprstom. Ususret Adamu kroza zrak leti Bog u liku sijedoga staraca, također s ispruženima rukom i njenim kažiprstom. Dodir Božjeg i Adamova prsta prikaz je Božjega stvaralačkog dodira. Promatranje te freske najčešće završava u motrenju toga dodira. No, Bog, koji se ispruža prema Adamu, drugom rukom u svom plaštu drži zagrljenu Evu,

[1] IVAN PAVAO II. *Rimski triptih*, pogovor Mareka Skwarnickija u Književna Rijeka 4 (2003.), str. 50.

zagledanu u Adama. Kada se s nje svrne pogled na Adama, čini se da je i on, ustvari, zagledan u nju. Božji stvaralački dodir događa se u prostoru njihove uzajamne zagledanosti i čežnje. U središtu je njihove zgledanosti Bog. Gledanje i dodirivanje Boga događa se, dakle, u međusobnoj zagledanosti Adama i Eve.

Pjesničko pero Ivan Pavla II. piše: *A oni? / «Muško i žensko stvori ih». / Ostao im Bogom dani dar. / Primili su u sebe – po ljudsku – to uzajamno darivanje, / koje je u Njemu. / Oboje nagi ...*

U Michelangelovoj slikarskoj i Papinoj pjesničkoj viziji vidljiva je svojevrsna teologija zagrljaja, teologija nježnosti i teologija intimnosti.

Evo kako su te teologije «ocrtane» u svetopisamskim izvještajima.

Teologija zagrljaja

Svećenička predaja izvještaj o stvaranju svijeta i čovjeka završava prikazujući Božji počinak. *I sedmoga dana Bog dovrši svoje djelo koje učini. I počinu u sedmi dan od svega djela koje učini. I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti, jer u taj dan počinu od svega djela svoga koje učini.* (Post 2, 2,3)

Biblijski paralelizam, stilska odrednica hebrejskog pjesništva, naglašava motiv Božjeg počinka. Glagoli *u-čini* i *po-činu* nekoliko se puta izmjenjuju u svega dva retka.

Nešto od počinka vidljivo je i u posljednjoj svetopisamskoj knjizi – *Otkrivenju*. Kada je Jaganjac Božji «*otvorio sedmi pečat*» Knjige sa sedam pečata, u «*nebu je nastao tajac*» (usp. Otk 8,1).

Isus, pak, u prepirci sa Židovima, koji su ga optužili jer je dugogodišnjeg bolesnika ozdravio u subotu, sedmi dan, govori: *Otac moj neprestano radi, zato i ja radim.* (Iv 5,17)

Židovski su se teolozi mučili kako da Božji počinak nakon stvaranja, oslikan subotnjim počivanjem, povežu sa stalnim Božjim djelovanjem, o kojem govori Isus. Stoga su razlikovali djelovanje Stvoritelja, koje je završeno, od djelovanja Suca, koje nikada ne prestaje.[2]

Takvo tumačenje kao da više odgovara nekakvom deističkom poimanju Boga. Boga koji je, stvorivši svijet, digao ruke od njega te mu dolazi samo suditi. No, čini se da izvještaje o Bogu koji počiva i Bogu koji neprestano djeluje, koliko god proturječne, ili, bolje, upravo zato što su proturječni, treba doživjeti kao «dramu zagrljaja».[3] I to dramu zagrljaja Boga i čovjeka.

[2]. Jeruzalemska Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., str. 1512.
[3]Usp. VOLF, MIROSLAV. *Isključenje i zagrljaj,* Stepress, Zagreb, 1998.

Čini se da ovi svetopisamski izvještaji daju naslutiti «četiri strukturna elementa zagrljaja», kako ih navodi Volf skicirajući fenomenologiju zagrljaja: «*širenje ruku, čekanje, zatvaranje ruku i ponovno otvaranje*».[4]

Prvo *raširene ruke*. «Raširene ruke nisu samo kod za želju, već i znak da sam u sebi napravio mjesta da bi drugi ušao i da sam se pokrenuo iz sebe prema van», piše Volf i dodaje «da su raširene ruke gesta poziva».[5]

Prema svećeničkom izvještaju Bog je stvaranjem svijeta napravio mjesta za čovjeka. Bog se stvaralačkim činom nekako pokrenuo iz sebe prema van. Stvorenje i Riječ po kojoj je sve stvoreno znak su Božjih raširenih ruku. To je Božja gesta poziva. Riječima Pjesnika:

Šumski zaton spušta se / u ritmu gorskih potoka / taj ritam otkriva mi Tebe, / Odiskonsku Riječ. / Kako je začuđujuća Tvoja tišina / u svemu, čime odasvud progovara / stvoreni svijet ... / što se skupa sa šumskim zatonom / sliva niz svaku padinu ...

Drugi je čin *čekanje*. «Čekanje je znak da zagrljaj, iako u početku može biti jednostran, nikada ne može stići do cilja bez uzajamnosti.»[6] Čekanje je oslobađanje onoga koga smo raširenim rukama pozvali u zagrljaj.

Bog čeka svojim počinkom čovjeka koga je stvaranjem pozvao u toplinu zagrljaja. Bog je počinkom izvršio drugi čin zagrljaja? Ne oslobađa li Bog čovjeka upravo počinkom? Nije li Božji počinak prostor slobode? Nije li to Božji poziv čovjeku na uzajamnost zagrljaja?

No, da bi se zagrljaj ostvario, potreban je i treći čin – *uzajamno zatvaranje ruku*, kad «oboje drže jedno drugo i oboje su zagrljeni, ujedno (...) aktivni i pasivni».[7]

U trećem činu na scenu drame zagrljaja Boga i čovjeka stupa čovjek. Tu drama doživljava kulminaciju. Bog je stvaranjem raširio ruke, pozvao, a počinkom čeka čovjeka. Ovdje je drama puna neizvjesnosti. Očekuje se odgovor čovjeka. Kao da «cjelokupno stvorenje iščekuje» taj odgovor. Pozornica svijeta je u krajnjoj napetosti.

I zaista, u Sinu Čovječjem kao da se događa katarza, dolazi do uzajamnosti zagrljaja Boga i Čovjeka. Ali istovremeno drama zagrljaja ovim uzajamnim zatvaranjem ruku ulazi u četvrti, završni, no ujedno i početni čin, *ponovno otvaranje ruku*. Ruke Božje i ruke Sina Čovječeg ponovno se šire na golgotskom križu. Čini se da ovdje ulazimo u otajstvo

[4]Isto, str. 145.
[5]Isto, str., 146.
[6] Isto, str., 147.
[7]Isto.

Trojstva koje sada dvostrukim širenjem ruku poziva čovjeka u dramu zagrljaja.

Zagrljajna drama ponovno dospijeva do svojeg vrhunca. Povijest spasenja prerasta u *teodramu* (H. U. von Balthasar). Bog opet očekuje odgovor čovjeka.

Čini se dakle da trebamo razvijati *teologiju zagrljaja*, teologiju koja otkriva očinsko Božje srce i sklad Božjeg neprestana djelovanja i Božjeg počinka, no i nadopuniti ju *teologijom nježnosti*, iscjeliteljskom ali još ni izdaleka otkrivenom, kako pronicljivo primjećuje dobitnik Nobelove nagrade za književnost Heinrich Böll.[8] Naravno, ne treba zaboraviti ni *teologiju suda*. Međutim, sudu ipak prethodi zagrljaj i nježnost. Odnosno, u zagrljaju i nježnosti već se nekako krije i sud.

Premda tu u tvoje oči, putniče, udara / vizija posljednjeg Suda (...) / On je Stvoritelj. / Zakriljuje sve stvarajući i održavajući u životu – / Tvori sličnost.

Teologija intimnosti

Sveto pismo izvještava kako je Mojsije gledao Boga licem u lice:

(...) dopusti mu da čuje glas njegov
i uvede ga u tamu;
dade mu zapovijedi licem u lice (...) (Sir 45,5)

Ove se riječi pričinjaju kao plodno tlo za «mitološki misticizam». Tu se gledanje odvija u «mraku».

No, u Svetom pismu zapisano je i da:

Boga nitko nikad ne vidje. (1 Iv 4,12)

Smatra se da je taj Ivanov zapis polemička oštrica protiv «duhovnih» koji su se hvalili da će doseći Boga nekom izravnom intuicijom. Nasuprot tomu, evanđelist Ivan zajedništvo i gledanje povezuje s ljubavlju.[9] Gledanje Boga povezano sa zajedništvom i ljubavlju posebice je pak uočljivo u Ivanovim poslanicama, a takvo zajedničarstvo u ljubavi kao gledanje Boga prikazano je i u starozavjetnom izvještaju o sklapanju saveza između Boga i izraelskog naroda:

(...) slobodno su Boga motrili i jeli su i pili (Izl 24,11).

Za razliku od poslanica, u evanđelju Ivan gledanje Boga povezuje s nasljedovanjem. Tako već na početku imamo zapisanu zgodu o pozivu upućenom prvim učenicima:

[8]Usp. GOLUB, IVAN. *Čežnja za skladom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., str. 170.
[9]Usp. Jeruzalemska Biblija, str. 1747.

Sutradan opet stajaše Ivan s dvojicom svojih učenika. Ugleda Isusa koji je onuda prolazio i reče: Evo Jaganjca Božjega! Te njegove riječi čula ona dva njegova učenika pa pođoše za Isusom. Isus se obazre i vidjevši da idu za njim, upita ih: Što tražite? Oni rekoše: Rabbi – što znači: Učitelju – gdje stanuješ? Reče im: Dođite i vidjet ćete. Pođoše dakle i vidješe gdje stanuje i ostadoše kod njega onaj dan. Bila je otprilike deseta ura. (Iv 1, 35-40)

Kada je Isus, prema evanđelistu Ivanu, u Jeruzalemu posljednji put svetkovao Pashu, pridoše Filipu iz Betsaide Galilejske neki Grci pa ga zamoliše: *Gospodine, htjeli bismo vidjeti Isusa.* (Iv 12, 21) Filip ode i kaže to Andriji, jednom od dvojice učenika Ivana Krstitelja koji se spominju u prvom poglavlju evanđelja kao prvi Isusovi učenici, pa Andrija i Filip odu i kažu to Isusu. Isus odgovara pomalo čudno: *Ako mi tko hoće služiti, neka ide za mnom. I gdje sam ja, ondje će biti i moj služitelj.* (Iv 12, 26)

Očito evanđelist Ivan gledanje Boga povezuje s nasljedovanjem Isusa, s određenim činjenjem. Tako u njegovu evanđelju prilikom čuda u Kani Galilejskoj Isusova majka Marija gotovo programatski govori «poslužiteljima»: *Što god vam rekne, učinite*! (Iv 2, 5) Činiti Božju Riječ za evanđelista Ivana znači slijediti Isusa, znači ljubiti Isusa, znači gledati Boga. *A tko čuva riječ njegovu, u njemu je zaista savršena ljubav Božja.* (1 Iv 2, 5) Gledanje Boga nuka pak na svjedočenje: *Što bijaše od početka, što smo čuli, što smo vidjeli očima svojim, što razmotrismo i ruke naše opipaše o Riječi, Životu – da, Život se očitova, i vidjeli smo i svjedočimo i navješćujemo vam Život vječni, koji bijaše kod Oca i očitova se nama – što smo vidjeli i čuli, navješćujemo i vama da i vi imate zajedništvo s nama*. (1 Iv 1,1–3) Dakle, evanđelist Ivan Mojsijevo gledanje u «tami» licem u lice, nekako «demitologizira», pišući da se gledanje Boga ostvaruje u nasljedovanju Isusa, u činjenju Njegove Riječi, u istinstvovanju u ljubavi, u zajedničarstvu u ljubavi, u svjedočenju. Sam Isus u Ivanovu evanđelju odgovara Pilatu: *Ja sam se zato rodio, i zato došao na svijet da svjedočim za istinu.* (Iv 18, 37) Štoviše, Isus kazuje da je on sam Istina.

Upravo u njegovu svjedočenju, istinovanju, vidljiva je Božja diskrecija, Božja otmjenost. *Teologija* intimnosti. Vidljiva je mogućnost gledanja Boga, ali i Božja skrivenost. Vidljiva je napetost ovog proturječja. Vidljivo je istinovanje u ljubavi. Isus naime naviješta istinu nenasilno.

Tako u evanđelista Marka i Luke imamo zapisane zgode u kojima je očita Božja prikrivenost. Isus iscjeljuje, no istovremeno zabranjuje razglašavanje onoga što je učinio (Mk 1,44; 3,11). Evanđelist Luka bilježi sljedeću zgodu: *Dok je Isus tamo išao, oko njega se tiskalo silno mnoštvo*

naroda. Neka žena koja je dvanaest godina bolovala od krvarenja i koja je razdala sve svoje imanje liječnicima a da je nijedan nije mogao izliječiti, pristupi straga i dotače se skuta njegova ogrtača, te joj odmah presta krvarenje. Isus upita: Tko me se dotače? Kako su svi to nijekali, Petar reče: Učitelju, mnoštvo te naroda gura i tiska (...) Netko me se dotače - reče Isus - jer sam osjetio da je iz mene izišla sila. Kad žena vidje da je otkrivena, dođe sva drščući, pade preda nj i kaza pred svim narodom zašto ga se dotakla i kako je odmah ozdravila (Lk 8,42-48).

Pri ozdravljenju žene koja je dvanaest godina bolovala od krvarenja Isus želi javno očitovanje, iako je žena htjela ostati prikrivena. «*Silno se mnoštvo*», kako to bilježi evanđelist Luka, guralo oko Isusa, no samo je ova žena osjetila njegovu spasenjsku silu. Isusa su svi gledali, ali je samo ova žena uspjela proniknuti u tajnu Isusove osobe. Samo je ona uspjela vidjeti ono nevidljivo. Samo ona ima pravo očitovati, naviještati Isusa.

Nakon tog događaja evanđelist Luka odmah bilježi zgodu kako je Isus oživio kćer predstojnika sinagoge Jaira. «*Roditelji su se snebivali, a Isus im zapovjedi da o tome što se dogodilo nikome ne govore.*» (Lk 8,56)

U Isusu kao da se utjelovila Božja otkrivenost, no i prikrivenost. Posebice je to vidljivo u Ivanovu prikazu njegova javna djelovanja. Ono je prikazano kao napetost skrivenosti i otkrivenosti, transparentnosti i netransparentnosti. Isus se istovremeno objavljuje ljudima ali i skriva pred njima. Kad su ga braća za Blagdan sjenica nagovarala: *Otiđi odavle i pođi u Judeju da i tvoji učenici vide djela što ih činiš. Ta tko želi biti javno priznat, ne čini ništa u tajnosti* (Iv 7,4), on im odgovara kako njegovo vrijeme još nije došlo. Ali *(...) pošto njegova braća uziđoše za blagdan, uziđe i on, ne javno, nego potajno* (Iv 7,10). Na upit Velikog svećenika Isus odgovara: *Ja sam javno govorio svijetu.* (Iv 18, 20) Njegov su navještaj Kraljevstva nebeskog i njegovo djelovanje predivna igra transparentnosti, otkrivenosti i tajnovitosti, skrivenosti. Njegovo djelovanje i navještaj Radosne vijesti tako su jasni, a opet tako diskretni. On poziva, no i čuva ljusku slobodu, on zove, ali se istovremeno i skriva. Kada ga ljudi žele uvući u svoje okvire, kada ga žele izreći svojim diskursima, kada ga odveć ljudski žele za kralja, on nekako izmiče – odveć kralj a da bi se ponašao kraljevski. Kada ga traže u jednostavnosti srca, u duhu istinoljubivosti, iskreno, on se otkriva u svoj svojoj punini. Čini se stoga da bi trebalo razviti *teologiju intimnosti*, navještaj koji otkriva istinu oslobađajući, čuvajući slobodu čovjeka. Smatra se da je bit ljepote, bit svjedočenja upravo transparentnost, da ta transparentnost privlači. No, ljepota i njena privlačnost kriju se i u skrivenosti. Ljepota je, ustvari, igra skrivenosti i otkrivenosti. Takva ljepota privlači.

Rabindranath Tagore je zapisao:

Ah, tko da nebu plavetnilo uzme?
Ljepotu mi se ugrabiti htjelo,
Al izmed ruku ona mi ispuzne,
U rukama mi osta samo tijelo.
Gdje je ljepota? Gdje je njezin svijet?
Vraćam se opet prevaren i smožden.
Ah, kako da tijelom dotaknem cvijet
Što samo duh ga dotaknuti može?[10]

Svetopisamska mudrosna književnost uči nas:

Slava je Božja sakrivati stvari,
A slava kraljevska istraživati je (Izr 25,2).

Vratimo se na kraju Slikaru i Pjesniku. U Michelangelovu je prikazu vrlo znakovito i to što se Eva nalazi u Božjem naručju zaogrnuta plaštem. Bog se pokazuje kao zaštitnik Eve – Žene. To se čini revolucionarnim prikazom u odnosu na srednjovjekovne prikaze žene poistovjećene sa zmijom. Krije li se u Michelangelovom renesansnom prikazu «obrana žene» prije negoli se na sceni ljudske povijesti ta obrana pojavila u obliku feminizma? Otkriva li nam to Michelangelo izvornu svetopisamsku poruku o ženi kao ljubljenom Božjem biću pod posebnom Božjom skrbi?

A oni? / «Muško i žensko stvori ih». / Ostao im Bogom dani dar. / Primili su u sebe – po ljudsku – to uzajamno djelovanje, / koje je u Njemu. / Oboje nagi ... / Nisu poznavali sram, dok je trajao dar - / Sram će doći skupa s grijehom, / a sada traje zanos. Žive svjesni dara, / premda to možda ne znaju čak ni imenovati. / Ali time žive. Čisti su.

Pjesnik jednom reče kako Slikareva vizija otvara bezgranične i konačne obzore kršćanskoj teologiji, usredištena u »alfi» i «omegi» - početku svijeta i Posljednjem sudu, misteriju stvaranja i povijesti stvorenja, koncentrirajući se na Krista, Otkupitelja i suca svijeta.[11] Dodajmo da Riječ Božja nadahnjuje Slikara i Pjesnika.

[10]Usp. BUNDALO, RAJKO. *Ljubav nikad ne prestaje,* KTB, Zagreb, 1994., str. 72.
[11]Usp. PAPA IVAN PAVAO II. Isto, str. 50.

Tomislav MARETIĆ

Žito na stolu
(pjesmičci)

trobojno Sljeme
u stotinu tisuća
nijansa vene

sunčev zalazak
bliješti u krošnjama
jesenske šume

žmirka na suncu
pod šarenim orahom
trobojna mačka

daždevnjak
šeće svoj vatreni duh
kroz kišu

posve nečujna
u jesenskom sumraku
sovinja krila

kratki su dani
noćnim leptiricama
duža zabava

svjetlo na trijemu
ostavljeno svu noć za
zimske leptire

World AIDS Day[1] *–*
oko cijele Zemlje
toliko nade

puste su staze
mjesto ptičjih pjesama
huk sjeverca

udar sjeverca –
trava pred kućom
na čas srebrna

tegljač na cesti
trubom odzdravlja jatu
divljih gusaka

Sveta Barbara –
nona stavlja pšenicu
blizu kamina

dare za djecu
iskušao sv. Nikola? –
načeti keksi

Sveta Lucija –
razbacane čarape
pune slatkiša!

dugački govor –
pogledi službenika
na stolu s jelom

gala večera –
konobar stalno odnosi
prazne tanjure

[1] "Dan borbe protiv AIDS-a" je 1. prosinca.

pomične stube
odnose je dok priča
na mobitelu

Francek na trgu –
slušajući stari govor
srce je puno [2]

kratkodnevica –
popodnevni farovi
osvjetljuju noć

zimski suncostaj –
plamen s ognjišta skuplja
sjene na zidu

zimske vodarice? –
zaleđenim jezerom
skakuću vrapci

divlje patkice
u magli na jezeru –
dostatne sebi

pokazujući
joj «Zimski dijamant»[3] *–*
sjaj njenih očiju

šetnja sa psima –
nad snježnim livadama
sjajni Orion

božikovina
na ulaznim vratima –
zavija vjetar

jutarnje sunce
od bobica imele
pravi bisere

u stolnoj crkvi
još neokićene jelke –
mirisi šume

božićni mjesec
najljepši je ukras
iznad trga

hladnoća trga
no ima i humora
u reklamama

tamo je radost –
osvijetljeni oblak
nad skijalištem

usvojen mačak –
praznička tjeskoba
začas nestala

badnjak[4] *ugašen*
vinom nakon molitve –
miris u tami

[2] 10. 12. jest obljetnica smrti prvog hrvatskog predsjednika, čije ime, unatoč orkestralnom ostracizmu, ostaje šifra naše nezavisnosti.

[3] "Zimski dijamant" jest skup sjajnih zvijezda što čine šesterokut, a obuhvaćaju najvažnija zimska zviježđa. (Zvijezde: Rigel, Aldebaran, Capella, Pollux, Procyon i Sirius.)

[4] Na Brusju (otok Hvar) badnjak (panj) bi gorio na ognjištu od Badnjaka nadalje te se gasio svake večeri a ujutro iznova palio.

u noćnoj tami
osvijetljena mjesecom
božićna zvijezda[5]

božićno jutro –
jato kosova trga
crvene bobe

s crvenom bobom
u kljunu poleti kos
iz zelenike[6]

novi kalendar
upravo je otvoren –
čaše pjenušca

sljemenski bregi –
prasak vatrometa sto
puta odjekne

stari kalendar –
ti prekriženi dani
ostaju s nama

djevojka pazi
da se ne zatekne pod
vijencem imele

sljemenski toranj
izranja iz Stare u
Novu godinu

tek smo zaspali –
prvo kukurikanje
u Novoj godini

prvi labud
razmiče jutarnji mrak –
umor s dočeka

prvo graktanje
vrane s bliskog drveća –
sunčano jutro

prvi tramvaj –
putnici si čestitaju
Novu godinu

zimska jasnoća –
na Sljemenu vidljivo
svako stabalce

prvi san –
bilo je nešto lijepo,
no zaboravih

sunčana zora
Svete Bogorodice –
zvuci orgulja

Nova godina –
zelena pšenica na
čistom stolnjaku

[5] Božićna zvijezda, mlječika ili poinssetia (lat. Euphorbia pulcherima), meksički cvijet što se odnedavno i u nas uzgaja za Božić.

[6] Zelenika je isto što i božikovina (Ilex aquifolia).

Nevenka KAUZLARIĆ

Tragom marčanske povijesti

I. dio:
Smještaj Marče i Marča u okviru Zagrebačke biskupije u predturskom razdoblju

Sjeverno od Kloštra Ivanića, otprilike na petom kilometru, cesta presijeca šumu Ovršine, pa vodi dalje kroza selo Staru Marču i preko rijeke Glogovnice sve do Vrbovečke Dubrave. No Marča nije samo šuma i nekoliko kuća uz cestu: ona je prilično prostran zemljišni kompleks između obreščanskih polja na zapadu, do ispod Dabaca, gdje počinje čazmansko šumsko gospodarstvo, na istoku. Hodajući ravnom stazom od zapada prema istoku, pješak bi Marču prešao za sat, što znači da razdaljina iznosi 4 ili 5 kilometara.

Marča pripada općini i župi Kloštar Ivanić. Na rijeci Glogovnici graniči sa selom Mostarima, koji po novoj administrativnoj podjeli spadaju u općinu Vrbovečka Dubrava, ali su odvajkada pripadali crkvenoj župi i Dubravi.

Prema podacima Geodetske uprave u Ivanić Gradu, selo Stara Marča, s pripadnim okućnicama, poljima i vinogradima, u promjeru ima 2 kilometra.

Marčanskim šumama gospodari i o njima vodi brigu Šumarija u Novoselcu («Hrvatske šume», javno poduzeće). Prema njezinim podacima one se prostiru na površini od 2319 ha. Još ih nisu načele bolesti, a imaju 609 m^3 zalihe drva, kako ističe gospodin Devčić, dipl. ing. šumarstva.

Na katastarskom planu šume vidljivo su označene međe revira (specifična područja) s vrlo starim nazivljem, koje govori o namjeni, sadržaju i vlasništvu u prošlosti. Tako na primjer nazivi Grabovac, Brezine, Kruščik, Jabuka, Brusnice, Cerište, govore o vrstama drveća i voća koje su se tamo uzgajale. Nazivi Veliki i Mali pijesak, pa Željezno brdo (kota 176), sigurno su izvedenice prema sastavu tla. O nastanku imena *Vučje jame* (kota 189) priča legenda sačuvana u usmenoj predaji, ali o tome će biti govora dalje u tekstu. Vidjet ćemo da postoji opravdanje i za naziv Tatovi. Prema konfiguraciji tla zacijelo su imena dobili Rebro, Delnice i Duboka dolina. A što reći za naziv Durvet, na koti 170? Možemo samo pretpostaviti da je to iskrivlje-

ni prijevod njemačke riječi Durchweg (prolaz), nastao u poslijeturskom razdoblju kada su austrijske carske vlasti zahtijevale red i u šumama. Šume su morale imati iskrčene i uređene putove-prosjeke. Ime Grm Gradina (kota 162) istovjetno je s nazivom prastare tvrđave Gradine. Toliko o nazivlju pojedinih šumskih revira u Marči.

Marča između vidljive ljepote i zaboravljenih strahota

Kad je osvježena proljetnim mladicama, cvijećem i osunčanim proplancima, raskošna u ljetnu dozrijevanju, s prastarim suživotarima rodom i lastavicom, ili pak odjevena u mnoštvo jesenjih boja, Marča može biti nadahnuće slikarima i pjesnicima, poziv ljubiteljima prirode i kutak za bijeg iz gradske mreže ispletene od iritantnih neprirodnih niti. Idealno je mjesto i za seoski turizam. Sve je tu, na dlanu. No istraživaču burne marčanske prošlosti mnogo je teže. Izblijedjele tragove povijesti sustavno uništavanog grkokatoličkog samostana sv. Mihaela Arhanđela i ostatke na najokrutnije načine usmrćenih ljudi u tamošnjim šumama (između 1943. i 1945. godine) pokrila je zemlja, šikara i dubok muk njihovih preživjelih rođaka i sumještana. Istine radi, treba reći da se o jednima sve zna. Uredno su evidentirani, ušli u povijest NOB-a i bio im je podignut spomenik (srušen 1991.). O drugima se šuti, jer su bili na suprotnoj strani fronte. Nisu bili politički vidoviti. Činilo se da im raspored snaga u II. svjetskom ratu pruža priliku da se konačno riješe čvrstog «zagrljaja jugoslavenskog», bolje rečeno srpskog. Živjelo se u iluziji da će matici zemlji biti vraćeni stari hrvatski krajevi koji su još za turskih vremena bili pripojeni susjednim državama. I najzad – da će se spriječiti gospodarski prodor u obliku kolhoza i sovhoza, tamo iz daleke Rusije, koji su nam imali doći uz pomoć «Tita i Staljina, dva junačka sina...», kako se pjevalo na mitinzima.

No, nisu se u tome ratu ubijali i klali samo politički protivnici, dojučerašnji poznanici i rodbina. Dokopavši se oružja, ljudi su se osvećivali jedni drugima za kojekakve prijeratne razmirice i uvrede. I dandanas je teško naći sugovornika o spomenutim strahotama. Mnogo je ljudi iz toga vremena pomrlo, a rijetki preživjeli još se uvijek boje. Pripovjedač, a mislim i zapisivač, danas jednako riskira kao i 1946. godine, ako se, primjerice, u drugom selu do Marče nalazi čovjek koji je za Domovinskog rata na sav glas govorio kako bi sve Hrvate potanjurao, što znači da bi nas dao zakopati u zemlju da nam samo glave vire, koje bi on onda tanjuračama rezao.

Nezavidan je položaj pripovjedača i zapisivača marčanske povijesti.

Marča – biskupsko imanje u okviru Zagrebačke biskupije

Kad je ugarsko-hrvatski kralj Ladislav 1093/94. godine (po nekim povijesnim izvorima 1090.) utemeljio Zagrebačku biskupiju, između ostalih dobara dodijelio joj je i dubravska imanja, zajedno s kraljevskim svinjarima u obližnjoj šumi, i Čazmu s bogatim poljoprivrednim zaleđem. Iz Povelje ostrogonskog nadbiskupa Felicijana doznajemo da se dubravski posjed prostirao od Hagnja na sjeveru do Save na jugu i od rijeke Česme na istoku do Lupoglava i Prečeca na zapadu. Kao značajnije mjesto, Ivanić (staro povijesno ime za Kloštar Ivanić) prvi put se spominje 1246. godine, u jednom dokumentu zagrebačkog biskupa Stjepana II. U ispravi piše: «U selu Ivaniću sagradili smo crkvu u čast Svete Marije. U nju smo pozvali i namjestili gospođe redovnice. One su nekorisno i nepotrebno potratile darovana im dobra i bez našega dopuštenja otišle...» (Zbornik 900 godina Ivanicha, str. 181.)

Crkva sv. Marije vjerojatno je izgrađena između 1227. i 1242. Na izričitu molbu kralja Bele IV. i kraljice Marije, Stjepan II. dovodi u Ivanić druge redovnice, benediktinke, i daruje im posjede kod potoka Čemernice, samostanske zgrade pokraj crkve sv. Marije, desetinu iz svojih vinograda, pijacovinu i dva kmetstva.

Crkva sv. Marije postaje župna crkva, a Ivanić prerasta u veće naselje, s određenim povlasticama biskupa Eberharda. Biskupska imanja smještena između potoka Črnca i rijeka Česme, Lonje i Glogovnice nazvana su Insula Ivanich (Otok Ivanić). Glogovnica je ujedno postala razdjelnica između starije dubravske i nešto novije ivanićke župe. Po svom zemljopisnom položaju Marča je pripadala Zagrebačkoj biskupiji od njezina osnutka i ivanićkoj župi od 1679., kako je zabilježio arhiđakon Stjepan Pepelko.

Biskupi su utvrđene dvore, crkve, samostane, ponegdje hospitale i razne gospodarske zgrade gradili na uzvisinama uz već od ranije poznate prometnice. U Staroj je Čazmi (danas Ivansko) s bogatom okolicom bilo sijelo župana. Na sjecištu starih rimskih putova Nova je Čazma izrastala u konkatedralno središte ovoga dijela Slavonije i u arhiđakonat čazmanske, ivanićke i dubravske provincije. Padine Moslavačke gore bile su bogate naseljima, a naslijeđenim, dobrim prometnicama gora je povezana s Marčom, Ivanićem, Dubravom i Garić-gradom. U monografiji Ljudevita Šusteka «Dubrava u povijesti i njena okolina», Zagreb 1929., spominje se velika cesta (magna via quae ducit de Dombrau) i Prodanov most na rijeci Glogovnici, kojima se iz Dubrave prelazilo na jug, u Marču, Ivanić Lupoglav... Ivanić (misli se na današnji Kloštar Ivanić) osim ceste iz rimskog Ilirikuma naslijedio je i veliki

javni zdenac na kojem su se vodom snabdijevale rimske legije, trgovci i putnici namjernici.

Marča u predtursko doba

Je li Marča, osim putova i prastara mosta na Glogovnici, starijeg od Prodanova, još nešto naslijedila iz rimskog Ilirikuma? Vjerojatno, kao i drugi susjedi, no ne znam što bi rekli arheolozi. Trebalo bi znati kad je u Marči izgrađena tvrđava Gradina i je li nastala na rimskim temeljima. Danas je Gradina zabilježena samo na specijalnim zemljopisnim kartama i u usmenoj predaji. Naći ćemo je i u nekim povijesnim knjigama, ali tek usput spomenutu.

U knjizi «Migracija Srba u Slavoniju tokom 16. i 17. stoleća», Subotica, 1926., srpskog autora Alekse Ivića, na 27. stranici zabilježene su granice manastira u Marči, prema diplomi zagrebačkog biskupa od 11. februara (veljače) 1618. godine. «Ut primo a porte orientali fluvius Glogovnicza profluens ad Lucum qui Buiasim olim est denominatus, metas incipiat a loco Gradishe...»

U Latinsko-hrvatskom rječniku, 2. izdanje 1900, reprint 1980., na 647. stranici prof. Mirko Divković opširno objašnjava značenje latinske riječi *meta, metas:* «Napose u cirku rimskom dva čunjasta stupa namještena su na oba kraja niskog zida koji je po duljini presijecao trkalište. Ove stupove moradoše utkrivači sedam puta obići. Meta, metas, cilj i okretište.» Možda je i u našoj Marči za vladavine starih Rimljana bilo neko športsko trkalište, koje je kasnije poslužilo kao podloga za gradnju srednjovjekovne tvrđave, kakvih je bilo dosta oko Čazme i u Moslavačkoj gori. Iz opisa početne istočne granice oko manastirskog imanja, na kojoj rijeka Glogovnica protječe šumom Lucum, doznali smo da se ta šuma davno zvala Bujasin. Tvrđava Gradina kružno je bila zaštićena opkopima.

Je li Marča bila sjedište templara, poput Božjakovine i Glogovnice ispod Kalnika? Premalo je povijesnih izvora kojima bismo čvrsto potkrijepili takvu tvrdnju. U Spomenici Ivanić-Grad, objavljenoj 1931. u povodu otkrića spomen-ploče Đuri Stjepanu Deželiću, na stranici 72. dr. Rudolf Horvat u kratku osvrtu na Marču piše da je tu nekoć bio templarski samostan, a kasnije grkokatolički sv. Bazilija. Autor nije naveo odakle mu taj podatak. I u monografiji Paškala Cvekana «Franjevci u Ivaniću», 1979., na 117. stranici spominje se templarski samostan u Marči, ali se Cvekan poziva upravo na Rudolfa Horvata.

Templari su viteški red što ga je 1119. godine osnovao francuski vitez Hugo de Payers, da bi štitili hodočasnike koji su odlazili na Kristov grob u Jeruzalemu. Pred jeruzalemskim su patrijarhom položili zavjet da će mačem u ruci braniti Svetu Zemlju. Sjedište im je bilo u gostinjcu uza Salomonov hram, templum: otuda im naziv templari. Dijelili su se na vitezove i služeću braću, i bili odjeveni u bijela odijela s crvenim križem na ramenu. Kad su Saraceni napali Palestinu, povukli su se u Cipar, pa iz Cipra u Francusku. Osnovali su podružnice u više europskih država, a 1169. stigli su i u Hrvatsku, gdje im je papa darovao samostan Vranu za matično sjedište. Doskora su u Hrvatskoj osnovali veliki broj samostana. Narod ih je zvao božjaci, pa je po njima nazvano i mjesto Božjakovina, gdje su također imali samostan. Kad je papa Klement V. 1312. ukinuo templarski red, u Francuskoj su njihova imanja konfiscirana u korist krune. U Hrvatskoj su templarska imanja naslijedili ivanovci, koji su također djelovali u Jeruzalemu oko 1120. godine, smješteni u gostinjcu crkve sv. Ivana, a dijelili su se na oružane borce, bolničare i svećenike. Bili su zaogrnuti u crne plašteve s ušivenim bijelim križem. Oko 1220. u Hrvatsku ih je, konkretno u Marču, doveo vojvoda Andrija, brat kralja Emerika, a s vremenom su osnovali podružnice i u drugim krajevima Hrvatske. Kad su preuzeli templarsku imovinu, sjedište su iz Marče prenijeli u Vranu, pa u Pakrac. Slavni ivanovci, vranski priori (poglavari), bili su ban Ivan Paližna i ban biskup Petar Berislavić.

Je li dakle u Marči, prije ivanovaca, bilo sjedište templara? Možda jest. Čini se logičnim, s obzirom na to da su ivanovci preuzimali templarsku imovinu.

Imanje ivanovaca, s gospodarskim zgradama i stambenom kućom, bilo je idealno mjesto za gradnju prostrane crkve. Nova, župna crkva posvećena je Svima Svetima, a po nekim povijesnim izvorima naselje uz nju nazvano je Sesvete.

U znanstvenom radu Josipa Barbarića «Diplomatički i ostali pisani izvori za povijest Ivanića i njegova kraja (1246. – 1808.), tiskanom u Zborniku 900 godina Otoka Ivanicha, 1994., u nekoliko se navrata spominje župa Svih Svetih u Marči. Npr:

– Kažotić potvrđuje kupoprodajni ugovor kojim Mikša Dionizijev 1315. godine prodaje svoj posjed kod crkve Svih Svetih ivanićkom županu Donku.

– Župnik crkve Svih Svetih na Otoku Ivaniću, Antun, i njegov brat Klement dobivaju predij Kertežinec kod Dubrave.

– Grgur Ivanov iz Svete Katarine, svećenik Zagrebačke biskupije, 1425. moli papu Martina V. da mu potvrdi nadarbinu župe Svih Svetih u Marči, u ivanićkoj provinciji i zagrebačkoj biskupiji.

– Benedikt Egidijev iz Ivanića moli da mu papa Eugen IV. dodijeli župu Svih Svetih kod Ivanića.

U Bjelovarskom muzeju sačuvan je crtež grkokatoličkog samostana u Marči, nastao 1775. Ispod crteža piše:

Griechkatol. Kloster und Kirche
heil erzengel Mihael im 1626. in
Martscha
vormals Dominium Kloster und Kirche
Alle Heilige

(Grkokatolički samostan i crkva svetog arhanđela Mihaela 1626. u Marči, nekadašnji posjed samostana i crkve Svih Svetih.)

Na zapadnim su brežuljkastim padinama Marče bili zasađeni vinogradi, značajno vrelo prihoda Zagrebačkoj biskupiji, ali i samoj župi Svih Svetih, a iz opisa granice oko manastira Marče, zapravo grkokatoličkog samostana, doznali smo da su se ti brežuljci zasađeni vinovom lozom nekoć zvali Hruskove gorice. «...metae loco habetur sub e o promontorio Hruske gorice...» (granica prolazi nadvisujući Hruske gorice...) (A. Ivić: «Migracije Srba u Slavoniju», str. 27.)

Na svima predijima i selištima naše dubravske, čazmanske i ivanićke provincije u Zagrebačkoj biskupiji živjelo se u patrijarhalnim zadrugama. Zadružna domaćinstva (dimovi) za uživanje su zemlje plaćala određene desetine u naturi: žitu, vinu, vosku ili domaćim životinjama, ovisno o tom što je u kojemu kraju više uspijevalo. Dubravski i čazmanski kraj nisu, primjerice, imali vinograde. Tek 1413. godine biskup Eberhard dopušta da se zasade kod kaštela Gumnika, ispod Čazme (Bosiljevačko brdo). U dubravskim selištima desetina se najviše ubirala od heljde, raži i prosa. Prema poreznim računima biskupa Osvalda u ivanićkoj je provinciji popisano 396 selišta. Većina je direktno potpadala pod biskupovu vlast, a manje ih je bilo u posjedu predijalaca. Jedno zadružno domaćinstvo (dim) u ravničarskim krajevima dobilo bi na uživanje 6-8 rali zemlje.

U porodičnim su se zadrugama izrađivali svi za život potrebni uporabni predmeti, od drvene žlice do škrinje i zibače, od glinene zdjele i ćupa do trbušastih posuda za čuvanje masti, od lana do rubače i ručnika, od konoplje do ponjava i gunjeva. Lončari čitavog područja od Dubrave do Save, nisu imali problema s nabavom gline. Svi su je kopali u Marči, između glav-

ne i sporedne ceste kojom se išlo od Glogovnice do Gradine, ili do crkve Svih Svetih. Nije zabilježeno da su tatarska pustošenja zahvatila Marču. Vjerojatno su je Tatari zaobišli, kao što su zaobišli i Štefanje, žureći u mjesta gdje se imalo što pljačkati i razarati.

Da bih zaokružila povijesni mozaik o Marči u predtursko vrijeme, napabirčen iz više povijesnih izvora, dužna sam još dva odgovora: kako je nastalo ime *Vučje jame* i sam naziv Marča. Usmena predaja pradjedova i djedova zaustavila se u pamćenju Mate Kašnera, stanovnika Stare Marče:

«U davnoj davnini imao u ovim našim šumama i šumskim čistinama imanje neki velikaš. Govorilo se da je to Marcanovo, a neki su izgovarali *Marčanovo imanje*. Kako su naše šume bile staništa vukova, Marcan je svoj posjed ogradio čvrstom hrastovom ogradom, bar je tako mislio. Djeca će se moći sigurno igrati u dvorištu i u voćnjaku, a stoka pasti na obližnjoj livadi. Jednog ljetnog predvečerja međutim, dok je gospodar obilazio imanje, a služinčad radila u stajama i pripremala večeru, vukovi su provalili plot oko dvorišta.

Unatoč strci i galami prestrašenih ljudi, jedan je vuk doslovno rastrgao Marcanovo dijete. Mjesto na kojemu se dogodila nesreća nazvano je Vučje jame, a čitav predio šuma, voćnjaka, vinograda i naselja nazvano je Marčom. Nesretan velikaš zauvijek se odselio iz Marče.» Tako kaže usmena predaja. U Zborniku monografskog karaktera «Čazma u prošlom mileniju», 2001. god., na 30. stranici nalazimo zanimljiv podatak. Spominje se Nikola Marac, sin Ivanov, kao uzurpator jednog posjeda, koji je papinom odlukom morao 1339. god. vratiti vlasniku. Nije li se imanje Nikole Marca, ili, još prije, njegova pretka, zvalo Marcanovo, odnosno Marčanovo imanje? Ne možemo sigurno potvrditi, iako se čini logičnim.

Izvori

Ljudevit Šustek: Dubrava u povijesti i njena okolina, *Zgb. 1929.*
Dr. Rudolf Horvat: Povijest grada Ivanića, *spomen-knjiga* Ivanić-Grad *uz otkriće spomen-ploče Đuri Stjepanu Deželiću, 1931.*
Dr. K. Draganović i Josip Buturac: Poviest Crkve u Hrvatskoj, *Družtvo sv. Jeronima, Zgb. 1944.*
Dr. Josip Buturac: Vrbovec i okolica 1134. – 1984., *Vrbovec, 1984.*
Zbornik 900 godina Ivanicha, *1994.*
Aleksa Ivić: Migracija Srba u Slavoniju tokom 17. i 18. stoleća, *Subotica, 1926.*
Štefanje 1242. –1992., *spomen-zbornik 750. obljetnice crkve sv. Stjepana u Štefanju*
Čazma u prošlom mileniju, *2001.*
Usmeni kontakti: Šumarija u Novoselcu, Geodetski ured u Ivanić-Gradu, Mato Kašner iz Stare Marče

Tisuću ledenih suza

Da napišem stihove o proljeću,
ledom bi se okovale iscvale grane,
u par riječi i u tren.
Studeni moj šapat i prsti hladni slijede.
Ti mrtva u mom srcu,
ostala u djetinjstvu i sjećanju.
Domovino.
Da napišem da te volim,
krv bi potekla u huku,
razišla se po dubokom snijegu,
topla krv.
Da ti taknem grane povijene kraj puta,
rasuo bih po sred lica
tisuću ledenih suza, naših mrtvih,
što lutaju sablasno
u prosinačkim noćima.

Sretan ti Božić, Bosno,
istetoviranih šaka,
s krunicom pri usnama.
Tebi, što moliš ovu svetu noć
nad mladom pšenicom i suzom
joj škropiš zelene vlati.
Sretan ti blagdan tišine i muka,
blagdan jecaja i sjećanja,
pomrlih strana i zaborava.

Dobit ćeš čestitku, skoro,
jer znaš da te se uvijek sjetim,
čestitku svjetlucavih strana i
stavi je pod bor ko nekad.
Da znaš da nisi sama,
na svoj studeni Badnjak, tužni.

Svetojeronimska „Danica“ u povjerljivim spisima Državne zaštite Savske banovine

Naslov knjige *Hrvatska na mučilištu* hrvatskoga povjesničara dr. Rudolfa Horvata oslikava sav velikosrpski teror koji je hrvatski narod morao trpjeti između dva svjetska rata u Kraljevini Jugoslaviji. Taj je teror posebno oštre oblike poprimio nakon proglašenja diktature 6. siječnja 1929. g., kada je kralj Aleksandar I. Karađorđević potpisao i „Novi zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi“, kojim je uveo strogu cenzuru svih tiskovina što su izlazile u njegovoj kraljevini. Poznato je iz povijesti da uvođenje takve cenzure nikada ne završi samo u propitkivanjima koje tiskovine krše određene točke zakona o zaštiti države, nego, kako zakonima o cenzuri državni službenici dobivaju osjećaj neograničene moći, tiskovine postaju sumnjive ovisno o tome sviđa li se sadržaj neke knjige, časopisa, novina ili bilo koje druge publikacije nekom cenzorskom „organu“ ili ne. Tako su u razdoblju nakon uspostave Šestojanuarske diktature mnoge hrvatske knjige i novine često bile sumnjive, ili čak plijenjene, mada nisu zagovarale stav „da treba promijeniti politički ili socijalni poredak u državi zločinom, nasiljem ili ma kojom vrsti terorizma“ (iz člana I. „Novog zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi“).

U jesen 1929. g. kralj dijeli Jugoslaviju u devet banovina, da Srbi budu većina u što većem broju njih, a Hrvati u što manjem. U svakoj su banovini postojali odjeli Državne zaštite zaduženi za praćenje tiskovina objavljenih na njezinu području, a i na razne načine unesenih na nj, koji su o sumnjivu tisku izvještavali Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu, a ono bi upozoravalo banovine na nj.

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu čuva se nekoliko stotina kutija prepunih raznih spisa o sumnjivim ili plijenjenim tiskovinama u Savskoj banovini. Iako među njima ima i katoličkih, primjerice *Katolički tjednik*, iznenađuje što je tu i nekoliko spisa koji dokazuju da je katolički kalendar *Danica* za 1933. godinu iritirao Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu. Što je dakle skrivila *Danica* za 1933. g., kalendar koji nije izdavala politička stranka, nego Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima iz Zagreba, i čiji urednik nije bio političar, nego ugledni kulturni djelatnik dr. Josip Andrić?

Prije nego zavirimo u povjerljive spise Državne zaštite Savske banovine, pogledajmo sadržaj *Danice* za 1933. g. Možda je mogla biti sumnjiva već prva strana korica, o kojoj je na njihovoj drugoj strani urednik zapisao: „Što nam kazuje naslovna slika *Danice*? Sv. Jeronim piše knjigu, a u pozadini se vidi stari hrvatski glavni grad Zagreb, iz kojega Društvo sv. Jeronima već šezdeset i četiri godine daje glavno štivo hrvatskom narodu. To je naslovna slika izrađena po velikoj uljenoj slici, koja visi u uredničkoj sobi Hrvatskoga knjiž. društva sv. Jeronima i koju je naslikao naš umjetnik V. Kirin."

U *Danici* za 1933. g. nalazi se i vrlo lijepa priča hrvatske književnice Štefe Jurkić „Gruda snijega", koju je ilustrirao Gabriel Jurkić, a u kojoj je snijeg simbol čistoće od grešnih misli, simbol čistoga srca, pa možemo biti sigurni da Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu nije brinula ta priča, čija im je simbolika zacijelo bila posve strana.

Navedimo još neke od priloga u *Danici* za 1933. g.: „Gradišćanski Hrvati" dr. Rudolfa Horvata, pripovijetka „Čaša bašice" Antuna Matasovića, „Hrvatsko nazivlje mjeseci u turskim kalendarima" dr. Ćire Truhelke, pjesma „Rastanak bl. Ozane od Majke i zavičaja" Jeronima Kornera, „Imali smo velikoga muža i skoro smo ga zaboravili. O stotoj godišnjici rođenja dra Koste Vojnovića 1832. – 1932." dr. Stjepana Markulina, „Romani u našoj kući" Ive Kozarčanina, „Prosvjetni rad knjižničara" Stjepana Kranjčevića, „Krunidbeno mjesto kralja Tomislava" Kasima Gujića. Od navedenih, samo je posljednji možda mogao uznemiriti kralja u Beogradu, jer autor piše: „Najslavnije stranice hrvatske povijesti počinju vladanjem prvoga hrvatskoga kralja Tomislava. Tada bijaše velika, prostrana i moćna hrvatska država. Nakon velikih ratnih uspjeha pođe Tomislav na Duvanjsko polje, gdje je bio okrunjen za prvoga hrvatskoga kralja." Svakako je kralj Aleksandar I. Karađorđević mislio da je on najslavniji kralj u povijesti svih naroda njegove kraljevine, pa se mogao osjetiti uvrijeđenim. Međutim Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu nije uznemirio ni taj članak, valjda zato što su u Beogradu smatrali da Hrvati nisu narod, nego pleme, da hrvatski kraljevi nisu narodni kraljevi, nego plemenski, da hrvatska povijest nije narodna, nego plemenska povijest, i da hrvatske zastave nisu narodne zastave, nego plemenske, dakle ostatak nečega zaostalog, primitivnog i prošlog, koji će uskoro nestati.

Da je Beograd smatrao Hrvate plemenom, koje pripada prošlosti, i u Jugoslaviji mogućom samo jednu vrst nacionalizma, naime jugoslavenski nacionalizam, lako će uočiti svaki istraživač spisa Državne zaštite Savske banovine pohranjenih u Hrvatskom državnom arhivu, u kojima se, primjerice, može pročitati kako su u tijelovskim procesijama na zagrebačkim ulicama početkom tridesetih godina XX. st. zapažene i „plemenske zastave", dok je na nasilničke i destruktivne akcije „nacionalne omladine", jugoslavenske dakako, koja je navečer 8. rujna 1930. g. porazbijala prozore na stanovima i kućama dr. Vladimira Mačeka, dr. Ive Pernara i Marije Radić, zagrebačka policija, kao filijala beogradskog diktatora, gledala blagonaklono.

Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu nije dakle uznemirio ni jedan od navedenih priloga, nego – kalendar za 1933. g., koji se nalazi u prvom dijelu *Danice*. 8. kolovoza 1933. g. iz Beograda je naime u upravu Savske banovine u Zagreb upućen sljedeći nepismen i jedva razumljiv dopis ćirilicom, napisan pisaćim strojem:

Kraljevina Jugoslavija
Ministarstvo unutrašnjih poslova
Odelenje za državnu zaštitu I
Pov. II br. 32943 *8. avgusta 1933. god. Beograd*

Kraljevskoj banskoj upravi
Ministarstvu unutarnjih poslova skrenuta je pažnja po sledećem:
„Danica" kalendar Sv. Jeronimskog društva u Zagrebu donosio je prije sve svece, koje proslavlja država stavi u rubrici „za pravoslavne". Sada tu rubriku nazivaju „Grčko katolički kalendar". A ne više na 14. juna po novom Sv. Vida, niti po starom na 28. juna Sv. Vida ili ti „Vidovdan" – kako su pre donosili.

Ministarstvu je čast dostaviti prednje Kr. Banskoj upravi na uviđaj s molbom za proveru i izveštaj.

Po naredbi
Ministra unutrašnjih poslova
Za načelnika
p. savetnik
Đorđ Avramović

Međutim, premda katolički kalendar, a ne nekakav državni, *Danica* korektno bilježi državne praznike u kraljevini: 28. lipnja (datum donošenja nelegalnog i nelegitimnog, nasilničkog Vidovdanskog ustava iz 1921. g.), 1. i 17. prosinca. Također, katolički kalendar *Danica* Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima u svom kalendaru nikad nije imao rubriku „za pravoslavce", kako to tvrdi savjetnik Avramović.

Iz svega proizlazi da on, kao djelatnik Ministarstva unutrašnjih poslova, smatra pravoslavlje glavnom, „državnom“ vjerom, čiji blagdani moraju biti zabilježeni i u katoličkim kalendarima, te da ne priznaje grkokatolike kao vjerničku skupinu.

Kraljevska banska uprava u Zagrebu od zagrebačke je policije zatražila objašnjenje zavrzlame oko kalendara, te je tadašnji upravitelj zagrebačke policije Stanoje Mihaldžić poslao dva odgovora banskoj upravi u Zagrebu. Evo prvoga:

Uprava policije u Zagrebu
Pretsednički ured
Pov – broj: 17.643 – 1933. *U Zagrebu, dne 26. augusta 1933.*
Predmet: Kalendar Danica – podaci.

Kr. Banskoj upravi Savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu
Zagreb

U rešenju naloga od 10. augusta Pov-II-D-Z-Br. 22.356 – čast mi je izvestiti, da kalendar „Danica“ za godinu 1933. i 1934. imade samo rimokatoličke i grkokatoličke kalendare u svom sastavu. U kalendarima tih veroispovesti ne dolazi napred sv. Vid, pak zbog toga nije mogao biti unutra. Sv. Vid dolazi samo u pravoslavnom kalendaru, koji se u predmetnom ne nalazi uvršten.

Upravnik policije:
Stanoje Mihaldžić

A zatim slijedi i drugi dopis:

Uprava policije u Zagrebu
Predsednički ured
Pov. br. 18.827/1933.
Predmet: Kalendar Danica – podaci. U Zagrebu, dne. 27. septembra 1933.
Kr. Banskoj upravi Savske banovine
Odeljku za državnu zaštitu

U rešenju naloga od 31. augusta t.g. Pov-II-D-Z-br. 24477 čast mi je izvestiti:

I stara izdanja kalendara „Danica“ donašala su samo rubrike rimokatoličke i grkokatoličke crkve. Rimokatolička crkva slavi dne 15. lipnja sv. Vida, a to je po starom breviaru. Članovi društva sv. Jeronima jesu samo katolici i grko-katolici, pa je kalendar „Danica“ sastavljen i za njih, dočim su izostavljeni kalendari drugih vjeroispovjesti u istom kalendaru. Kalendar „Danica“ sastavlja se za rimske i grčke obrede prema poznatom „Muster kalendaru“, koji se štampa unapred dve tri godine na temelju astronomskih knjižara Carl Fromme z.b.o.j. a uređuje ga dr. Hans Krumpholz.

Upravnik policije:
Stanoje Mihaldžić

O tuposti dopisa Ministarstva unutrašnjih poslova iz Beograda protiv katoličkog kalendara *Danica* Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima dovoljno govori činjenica da je *Danicu* uzeo u obranu šef zagrebačke policije, Srbin, upravnik policije koja je i te kako bila odana Beogradu.

U dokumentima Državne zaštite Savske banovine nema podataka o tome kako je slučaj završio, no vjerojatno su u Beogradu ostali nemoćni pred argumentima tadašnjeg upravnika zagrebačke policije.

Eto, i to se dogodilo Hrvatima u jednoj od Jugoslavija: da svojim kalendarima ugrožavaju državnu sigurnost jer ne prihvaćaju da je katolička vjera „podvjera“, jer smatraju da je katoličanstvo vjera jednog ponosnog naroda, a ne plemena koje treba nestati.

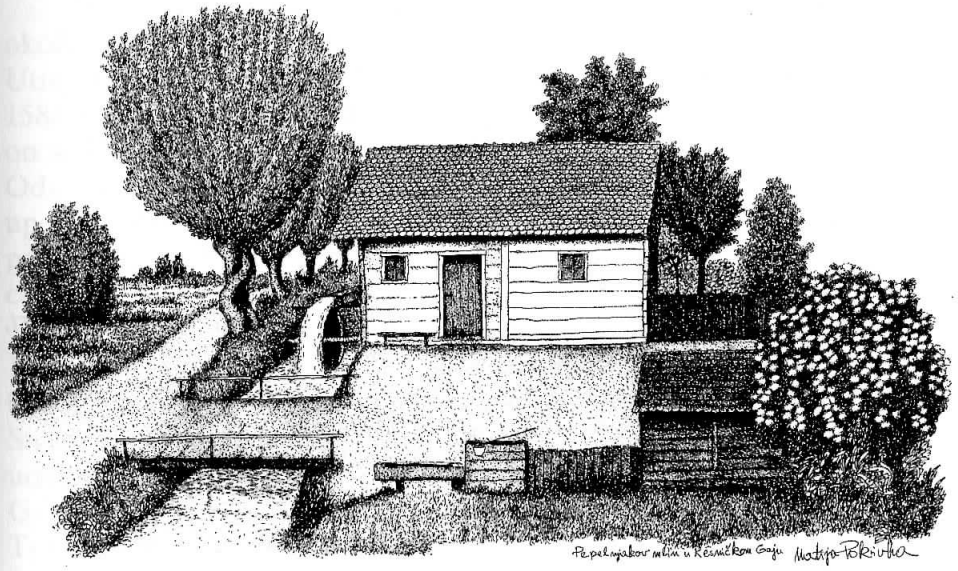

Haiku put

djede moj,
niti onih hrastova
nema više.

stala vjeverica
nedeljna zvona
bruje kroz šumu.

ispod duge
proletio bi gavran.
o, kako je mlad!

jutro u gradu.
na skitnicu u parku
navalilo sunce.

divan pada list.
jesenji vjetar baca ga
u kaljužu

večer na rivi.
prva svjetla
skaču u vodu.

tresak groma
– jedan vrabac
u tri smjera.

nakon ljetne kiše
tisuće sunaca
klize niz krov

jesen u gradu.
i asfalt tiho šušti,
tu i tamo.

zvjezdana noć;
loveći komarca žabac
pada na Mjesec.

snježna noć.
usred bijelog grada
zebem od ljepote.

naslagani trupci,
na daleki put kreće
poražena šuma.

gradska gužva,
ničemu se ne nada
ranjeni golub.

gorski put skače
s kamena na kamen,
jedva ga pratim.

kud svi, uzdahne posljednji list,
tud i ja…

sveci plaču
kapi jesenje kiše
cure niz vitraj

Stradanje pavlinskoga samostana u Kamenskom za vrijeme domovinskoga rata

(Prigodom 600-godišnjice samostana Majke Božje Snježne u Kamenskom)

Kada je točno prije 600 godina (23. travnja 1404.) Katarina Frankopan Metlička darovala ocima pavlinima svoj posjed i novosagrađeni samostan Majke Božje Snježne u Kamenskom, u prastaroj Goričkoj županiji, nedaleko od utoka Mrežnice u Koranu, dakle na samomu dodiru triju znamenitih plemena: koranskog, otočkog (mekušanskog) i strelačkoga (trebinjskog), nije ni mogla slutiti kako će taj samostan ne samo odigrati značajnu ulogu u vjerskoj i kulturnoj povijesti hrvatskoga naroda, nego da će, ponosit i uzorit, u svoj svojoj neprolaznoj ljepoti, stajati i danas.

Prošao je kamenski samostan, na hrvatskoj granici, bure i oluje, te, nadživljujući obližnje samostane u Topuskom, u Zlatu – na Petrovoj gori, Hresnu, Modrušu i Cetingradu, postao znamenit.

Turci su ga prvi put napali 1480. g., zatim su mu 1541. g. opustošili okolicu (popalili Rečicu, Švarču, Otok – Mekušje, Trebinju i Houtinju – Utinju), iznova su na njega nekoliko puta nasrtali, od 1570. do 1573., a 1584. g. čak su ga, preobučeni u žene, pokušali na prevaru zauzeti, međutim on se ljubavlju svojih branitelja i snagom svoga križa svaki put odupro. Odupro se i onda kad je bio djelomično rušen kako bi se njegov kamen upotrijebio za zidanje karlovačke tvrđe (1579. g.), kad su ga bijeli fratri – pavlini, bili prisiljeni dati u zakup karlovačkim generalima, kad je austrijski car Josip II. (1787. god.) ukinuo pavlinski red…

Nadživio je kamenski samoštan i srbočetničku okupaciju (1991. – 1999.), pa se tako i danas, kao i kroz minula stoljeća, u njegovoj crkvi bogosluži i održavaju se svečana misna slavlja, i to: 5. kolovoza (Gospa Snježna), 15. kolovoza (Velika Gospa), 8. rujna (Mala Gospa), kad se uokrug njega okuplja hrvatski puk cijele župe (Donjeg i Gornjeg Mekušja, Goljaka, Gradca, Husja, Jelaša, Kobilića, Kamenskoga, Lemić Brda, Turnja, Logorišta, Mikšića, Mostanja, Sajevca i Vodostaja), kao i ostalih župa: Skakavca, Vukmanića, Belaja, Karlovca, Švarče i Ladvenjaka.

Srbočetnička pobuna, najprije, 1990. g., «mirna», a zatim, 1991. g., i oružana, nije mimoišla ni područje uokolo kamenskoga samostana. Naime, ohrabreni «mitingom istine», na karlovačkom Autobusnom kolodvoru (4. veljače 1990. g.) i na Petrovoj gori (4. ožujka 1990. g.), te formiranjem, u hotelu «Korana», Srpskoga nacionalnoga vijeća (25. srpnja 1990. g.) i održavanjem tzv. Referenduma o izdvajanju iz Republike Hrvatske (31. srpnja 1990. g.), pobunjeni Srbi 17. kolovoza 1990. g. započinju s organiziranjem mjesnih straža u selima: Tušilovačkom Cerovcu, Popović Brdu, Trebini i Tušiloviću.

Nakon «Krvavog uskrsa» (31. kolovoza 1991. g.), već početkom lipnja 1991. g. putovanje kroz Tušilovački Cerovac te kroz Popović Brdo smatralo se opasnim. Opasnost se osobito pojačala tijekom srpnja 1991. g., kada su odmetnuti Srbi u Tušilovačkom Cerovcu pucnjavom iz automatskog oružja počeli uznemiravati svoje susjede Hrvate. Potom su uslijedili i oružani napadi na redarstvene ophodnje. Prvi takav napad zbio se u Tušiloviću, 17. srpnja 1991. g., srećom bez žrtava. Drugi napad dogodio se 4. kolovoza 1991. g. u Budačkoj Rijeci i tom su prilikom smrtno stradala tri karlovačka policajca, dok je četvrti bio teško ranjen.

To je i doba (srpanj 1991. g.) kad se na inicijativu tzv. krnjega Predsjedništva SFRJ, a pod rukovodstvom Srpske demokratske stranke, osniva Zonski štab za Kordun i Baniju. U njegovu sastavu djelovat će (od srpnja do 25. rujna 1991. g.) i Općinski štab Vojnić, kojemu će na čelu stajati potpukovnik Tomislav Radović, a štab će se sastojati od Komande, kao vrhovnoga tijela (Komanda će u svom sastavu imati: Zaštitni vod, Diverzantski vod, Protudiverzantski vod, Vod vojne policije, Inženjerijski vod, Pozadinsku četu te Mješovitu artiljerijsku grupu – MAD), i Rejonskih štabova: Vojnić, Sjeničak, Utinja, Veljun, Krstinja, Krnjak te Samostalna četa Tušilović.

Od narečenih rejonskih štabova srbočetnici će 25. rujna 1991. g. započeti ustrojavati 2. brigadu Vojnić, koja će 5. listopada 1991. g u svom sastavu imati: Komandu i Odrede teritorijalne obrane. Odredi su teritorijalne obrane: «Krstinja», «Marić kosa», «Veljun», «Debela kosa», «Krnjak», «Petrova gora», «Vojnić» – u koji će ući Samostalna četa Tušilović (pod zapovjedništvom Braće Ležajića), «Katić Kosa», «Utinja Vrelo» i «Sjeničak» te «Mješovita artiljerijska grupa» (MAD). Toj neprijateljskoj postrojbi koja je djelovala nadomak Kamenskoga treba pribrojiti i snage

JNA s 2000 do 2500 ljudi koje su se nalazile u Karlovcu: Inženjerijski školski centar «Bogdan Oreščanin» u Gornjem Mekušju, 471. mješovitu protuoklopno-artiljerijsku brigadu Karlovac u Logorištu, 580. mješovitu artiljerijsku brigadu Karlovac u vojarnama Petrova gora i Kamensko, kojoj je zapovjednik bio pukovnik Svetozar Marjanović, 944. pozadinsku bazu te, iz Srbije pristiglu, 169. motoriziranu brigadu Loznica, koja je na karlovačku borbenu crtu izišla 3. listopada 1991. g., kao i brojne manje četničke skupine: Bele orlove, Štit, Arkanovce i Šešeljevce.

Tako 5. listopada 1991. g. na području Kamenskog, Gornjega Mekušja i Tušilovačkoga Cerovca, uza snage Jugoslavenske narodne armije, djeluju snage Rejonskoga štaba Teritorijalne obrane Vojnić, osobito Samostalna četa Tušilović (120 vojnika), a, kao što vidimo, i 169. motorizirana brigada Loznica, čiji je borbeni raspored izgledao ovako: 1. bataljun se nalazio u Skakavcu, 2. bataljun na području Kamenskog i Popović Brda, 3. bataljun na području Turnja i Jelaša, 4. bataljun na području Vukmanića i Knez Gorice; 150. HAD nalazio se na poligonu Cerovac, inženjerijska četa bila je razmještena po bataljunima, Pozadina se nalazila u Vojniću, a zapovjedništvo – s četom Vojne policije, Komandom stana i četom veze – u selu Poglediću.

Pripreme za obranu Kamenskoga

Poradi učestalih srbočetničkih divljanja i provokacija tijekom 1990. g. i napose u prvoj polovici 1991. g., žitelji Kamenskoga, osjećajući opasnost za svoje živote i za svoje mjesto, početkom srpnja 1991. g. otpočeli su s pripremama glede zaštite ljudi i materijalnih dobara. Budući da pomoći nije bilo niotkuda, mještani su se samoorganizirali te tako formirali i dragovoljački odred od 27 pripadnika. Temeljem odluke Skupštine općine Karlovac 20. srpnja 1991. g. u Kamenskom je formiran Krizni štab, a potom i odredi Narodne i Civilne zaštite, s 58 pripadnika. Kako je nakon višestranačkih demokratskih izbora, održanih 22. travnja 1990. g., na kojima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica, hrvatska Teritorijalna obrana bila razoružana od JNA, stanovnici Kamenskoga i okolnih naselja nastanjenih Hrvatima pred nailazećom su pogibelji samoinicijativno i osobnim sredstvima nabavljali lako pješačko naoružanje, koje je uz postojeće lovačko naoružanje bilo jedino oružje koje su posjedovali da se zaštite i obrane. Po ustrojavanju Narodne i Civilne zaštite napravljen je za slučaj jače ugroze i plan evakuacije stanovništva Kamenskog: glavnim pravcem – cestovnom

komunikacijom preko Gornjega Mekušja u Mahično; rezervnim pravcem – skelom preko Kupe u obližnje Husje, a otud u Mahično. Također je otpočeto s držanjem noćnih straža, kako na Kamenskom tako i na Lemić Brdu. Početkom kolovoza 1991. g. pripadnici Policijske uprave Karlovac u središtu Kamenskog uspostavili su kontrolni prometni punkt.

Kolovoz je na Kamenskom 1991. g. protekao u znaku Velike Gospe – misnoga slavlja na kome je nazočilo preko tri tisuće vjernika – ali i u znaku trepereće neizvjesnosti. Naime zločini koje su srbočetnici činili diljem Hrvatske, počev od Borova Sela, preko Gline, Topuskog, Lipika i Pakraca do Budačke Rijeke, sve više su u hrvatski puk, ne samo na Kamenskom već i drugdje, unosili zabrinutost i ogorčenje.

Budući da se ratna pogibelj sve jače osjećala na svakomu koraku, mještani Kamenskoga, skrbeći se za svoj samostan i svoju samostansku crkvu, već početkom kolovoza na crkvene su prozore postavili vreće s pijeskom kako bi od mogućega neprijateljskoga razaranja zaštitili neprocjenjivo vrijednu pavlinsku kulturnu baštinu. Tih je dana u samostanski podrum sklonjeno i 29 najvrjednijih crkvenih slika i kipova.

Nakon Male Gospe (8. rujna), sredinom rujna u vojarnu Kamensko, u kojoj su se nalazili pripadnici JNA, pozvani su župnik kamenski, otac Juraj Domšić, i tadašnji predsjednik Mjesne zajednice g. Latković na sastanak sa zapovjednikom vojarne, koji im je iznio zahtjev «da mještani Kamenskog u najkraćem mogućem roku predaju oružje» odnosno «da se prestane sa provociranjem vojske ili će vojska preuzeti stvar u svoje ruke». Ovakav stav zapovjednika vojarne Kamensko bio je jasan znak kako se JNA stavila na stranu odmetnutih Srba.

Srbočetnički napad na Kamensko

Ubrzo po izrečenim prijetnjama, dana 21. na 22. rujna 1991. g. pripadnici JNA i srpski rezervisti iz vojarne Kamensko napali su, tj. granatirali samostansku zgradu i crkveni toranj te ih i znatno oštetili. Iako je te noći većina mještana, budući da je i samo naselje bilo napadnuto te je u požaru izgorjelo nekoliko obiteljskih kuća, napustila Kamensko prešavši čamcima preko Kupe u susjedni Kobilić, u samostanskoj crkvi održana je 22. rujna 1991. g. sveta misa, nakon čega su se časne sestre iz samostana zaputile u Zagreb.

Kako je tada ocijenjeno da samostanu prijeti opasnost ne samo iz zraka (neprijateljski zrakoplovi nekoliko su puta nadletjeli samostan i Karlovac) nego i od neprijateljskoga pješaštva smještenoga u okolnim vojarnama JNA, odlučeno je da se samostanske slike i kipovi, koji su se nalazili sklonjeni u podrumu, prevezu u Ozalj, što je i učinjeno od 22. do 29. rujna 1991. g. Protestirajući u nekoliko navrata kod zapovjednika vojarne Kamensko nakon spomenutoga granatiranja samostana od strane JNA, pater Juraj Domšić uvijek je dobivao isti odgovor: «U ratu se i to događa.»

Nakon narečenih zbivanja, 4. listopada 1991. g. uslijedio je novi srbočetnički napad na Kamensko. Naime oko 13 sati zrakoplovi JNA nadletjeli su Karlovac i okolna područja, što je ujedno bio i znak za sveopći napad. Dva sata kasnije, oko 15 sati, srbočetnički topnički projektili pljuštali su poput tuče po samostanu i uokrug njega. Od brojnih granata koje su pale na samostan jedna je naprosto uletjela u sobu na katu.

Oko 18 sati u samostan je pristigla vijest kako četnici s tenkovima, iza kojih je nastupalo pješaštvo, ulaze u mjesto Kamensko. Čuvši to, mnogi mještani potrčali su prema Kupi i pomoću čamaca spas našli na drugoj obali, u Husju. U samom središtu Kamenskoga čuli su se tenkovi, a na desnoj obali Kupe više nije bilo čamaca.

I dok su četnici, ulazeći u Kamensko iz pravca Lemić Brda, divljački uništavali sve do čega su stigli, nastojeći se spojiti s rezervistima JNA koji su nadirali iz pravca vojarne Kamensko, s trojicom su župljana do obale Kupe stigli oci pavlini Juraj Domšić i Stanislav te župnik Skakavca velečasni Milan Pavlek, no nisu uspjeli prijeći na drugu obalu jer nisu zatekli nijedan čamac, pa su noć probdjeli uz rijeku te se ujutro, 5. listopada 1991. g., promrzli i pospani vratili u samostan, u kojemu su zatekli nekoliko pripadnika Narodne zaštite pa su se svi skupa osvježili čajem. Nakon toga su se trojica svećenika zaputila automobilom preko Gornjega Mekušja prema Karlovcu, ali nisu uspjeli proći jer im to pripadnici JNA iz vojarne Mekušje nisu dopustili. Stoga su se sva trojica vratila nazad u Kamensko, otkud su sretno i spretno preko okupiranoga Sajevca i slobodnoga Turnja ipak stigli u Karlovac, te ondje doznali kako se većina izbjeglih župljana Kamenskoga smjestila što kod rodbine u Karlovcu što u MZ Mahično i Tuškani, a da je tek manji dio ostao u neprijateljskom okruženju na Kamenskom, ali i da su srbočetnici ubili Miju Bucelića, Miroslava Ožanića i Ivana Pavlačića.

Stradanje kamenske crkve i samostana

Nakon spajanja srbočetničkih postrojbi iz sastava 2. brigade Vojnić te 2. bataljuna 167. brigade Loznica s već postojećim srpskim snagama iz vojarne Kamensko i vojarne Mekušje, Kamensko je bilo okupirano od nepri-

jatelja. Mjesto je tako postalo snažno srbočetničko uporište iz kojeg je – kao i s njegova šireg područja, osobito iz šuma Štrekovca i Žorovic – često, u cilju provođenja «strategije odmazde», granatiran i raketiran grad Karlovac. Samostanski su pak zvonik srbočetnici upotrebljavali kao osmatračnicu, a cjelokupnu unutrašnjost samostana devastirali (čak su podnicu samostanske crkve raskopali tražeći «skriveno zlato»). Kao što smo već naveli, pored samostanskoga krovišta i lukovice zvonika također su stradale dugo i predano stvarane vrijedne umjetnine koje nisu mogle biti sklonjene. Teško je oštećeno zide crkve, oltar, zidne freske, slike, crkveni i samostanski inventar te stara dokumentacija. Stradala je i propovjedaonica izrađena u rokoko-stilu, oskrvnuti su grobovi, dio crijepa s crkve i samostana bio je odvezen, a prozori crkve upotrijebljeni su za bunker i na njima su postavljene puškostrojnice. Velike su štete nastale i uslijed atmosferskih prilika, kiše i snijega, jer je gotovo cijeli samostanski kompleks bio bez krova. Refektorij je također devastiran i oštećen. Srušen je i natkriveni dio samostanskoga zdenca.

Sva zauzimanja patra Jurja Domšića za crkvu i samostan kod predstavnika UNPROFOR-a, koji se na Kamenskom nalazio od 5. travnja 1992., nisu urodila nikakovim plodom, tako da su srbočetnici sav svoj bijes zbog vojne i političke nemoći tijekom Domovinskoga rata, nesmetano iskaljivali devastiranjem samostana, kao i paljenjem preostalih kuća kamenščanskih Hrvata, koje nisu bili spalili 1991. g.

Oslobođenje Kamenskog

Budući da je srpsko pobunjeničko vodstvo nastojalo odugovlačenjem odgoditi političko rješenje problema hrvatskih okupiranih područja, te da se i najnoviji mandat UNPROFOR-a pokazao neučinkovitim, nakon neuspješnih razgovora sa srbočetničkim pobunjenicima vođenih u Genevi 4. je kolovoza 1995. g., točno u 5 sati, hrvatsko državno vodstvo pokrenulo vojnoredarstvenu operaciju «Oluja», koja je na karlovačkome području nosila operativni naziv «Oluja 2». Cilj «Oluje 2» bio je razbiti neprijatelja na području odgovornosti 21. kordunaškoga korpusa te osloboditi sva okupirana mjesta, među kojima je bilo i Kamensko. Tako se Kamensko našlo na pravcu djelovanja 110. domobranske pukovnije Karlovac, kojoj se suprotstavila 11. brigada Vojnić.

Precizno planirana vojnoredarstvena operacija «Oluja 2» otpočela je središnjim udarom na neprijateljska uporišta na Jelašima i Sajevcu. Već 7. kolovoza 1991. g. pripadnici 110. domobranske pukovnije razbili su neprijateljske snage na prvoj crti i oslobodile Kamensko, te nastavili goniti neprijatelja prema državnoj granici. Kako je vojnoredarstvena operacija «Oluja» imala i humanitarni karakter, pripadnici 110. domobranske pukovnije poraženom neprijatelju na svome području djelovanja nisu priječili put odlaska, jer bi u protivnom bilo došlo do nepotrebnoga stradanja srpskih civila.

Nakon oslobođenja Kamenskoga od strane 110. domobranske pukovnije, u čijim su se redovima nalazili i brojni Kamenščaci, započeto je s najnužnijom obnovom samostanske crkve Majke Božje Snježne i samostanskog kompleksa, ali i čitavoga mjesta Kamensko. Otpočeo je i povratak u ratu izbjegloga pučanstva.

Tako je već za Božić 1995. g. bilo obnovljeno crkveno krovište, kako bi se spriječile daljnje moguće štete na crkvi. Cjelovitija obnova crkve i samostana započela je pak 1998. g., time što su na crkvene zidove stavljeni betonski vijenci poradi čvršćega povezivanja zidova i krovišta. Potom je na zvoniku podignuta nova lukovica i obnovljeno je istočno krilo samostana. Djelomična obnova crkve i samostana, ona najnužnija i najpotrebnija, dovršena je do sredine 1998. g., te se otada u crkvi redovito održava služba Božja, iako cjelokupna obnova samostana, kojim se, da podsjetimo, neprijatelj koristio kao vojnom utvrdom, skloništem i osmatračnicom, još nije završena.

Zaključak

Pavlinski samostan Kamensko i njegova crkva Majke Božje Snježne tijekom svojega su šestogodišnjega postojanja prošli kroz dva razdoblja: tursko, austrijsko i srbočetničko razdoblje rušenja, i hrvatsko razdoblje mira, građenja, obnove, koje traje i danas. Brojni osvajači i neprijatelji hrvatstva rušili su kamenski samostan i njegovu crkvu, ali su je vrijedne ruke hrvatskoga puka, uz budno pavlinsko oko, na slavu i čast svoju i budućih naraštaja svaki put iznova podizale. Rušenje, devastiranje i uništavanje bilo je znak mržnje, podizanje i obnavljanje bili su znakovi ljubavi. Kao što je samostan nekoć bio kulturno i vjersko središte karlovačkoga Pokuplja, takav je i danas, a takav će biti i sutra. Njegovo stambeno zide, njegova vjekovječna crkva, Božji su dom, mjesto vjere u Krista koji nam se otkriva kao Put, Istina i Život. Snaga kamenskoga zida baš kao i snaga hrvatskoga puka ovoga kraja nalazi se u Propetom Kristu pod kojim se okuplja Božji narod: hrvatski puk uz nazočnost bijelih fratara – pavlina. Ta snaga čvrsto je jamstvo kamenske sadašnjosti, ali i zalog budućnosti.

Lopašić Radoslav, *Oko Kupe i Korane*, Matica hrvatska, Zagreb, 1895.
Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb, 1974.
Kamenska župa, Ceres, Zagreb, 1999.
Kruhek Milan, *Graditeljska baština karlovačkoga Pokuplja*, Matica hrvatska, Karlovac 1993.
Cvitanović Đurđica, *Sakralna arhitektura baroknoga razdoblja*, Zagreb, 1985.
Halovanić Dubravko, *Svetišta žive*, Karlovac, 2000.
Pulez Željka, *Jedno srce za slobodu*, Karlovac, 1997.
Laić Mijo, *Obranjeni Karlovac obranjena Hrvatska*, Matica hrvatska, Karlovac, 1999.
Pavlačić Nikola, *Kamensko u plamenu*, Zagreb, 2000.
Marinović Marinko, *Povjesnica župe sv. Antuna Pad. Vukmanić*, Vukmanić, 2002.
Zbornik Gradskoga muzeja Karlovac, Gradski muzej Karlovac, Karlovac, 1994.
Karlovac, Gradski muzej Karlovac, Karlovac, 1998.
Službeni izvještaj Kriznoga štaba Kamensko – Lemić Brdo iz 1992. god.
Privatna arhiva M. Marinovića i D. Halovanića.

Ispovijed

U meni se nešto događa. Netko se rađa
Čuđenje pod srcem guši mi dah.

Život raste u mome tijelu
Stid od istine ubija me.

Raste uvijek, osjećam ga u svakom trenutku
I kako raste s njime jača moj bol.

Zašto, o Bože, život u meni
Postaje moja smrt.

O mladosti, zašto nisi mudra
Kao što si lijepa.

Mirim se, odluka dolazi sama od sebe.

Ubijam tebe u sebi da bih mrtva živjela
A njega ostavljam da bih te lakše preboljela.

Što će mi biti kada vas više ne bude.

Budim se, u bunilu osjećam prazninu.

Strah me života.

Moja seka Višnja

Ovo nisam ja, to je ona, ona koja o sebi ne želi pisati. A što će joj, kad sam ja u njoj, vječno oko nje, kad znam kako diše, kako piše, kako riše. Znam njezina veselja i trpljenja, sve što je može oduševiti, dokle je tko može povrijediti. Znam što sanja i kako će to protumačiti. Znam kad je što boli, a o tome ne govori. Dovoljno je da vidim njene oči pa da prepoznam bljesak kakve spoznaje, ili tugu i razočaranje kada se prekriju maglom. A od svih stvari najviše ju boli kad je prisiljena «skidati bodove» koje je davno dala nekim prijateljima; no i sretna je kad ih pridaje do tada za nju indiferentnim ljudima, koji se tada ugnijezde u njeno veliko srce. Uvijek je spremna oprostiti, no ne i zaboraviti. Teško je reći koliko ima prijatelja, jer i sad još prijateljima imenuje nove osobe u svom životu. Valjda je u tome tajna njene mladosti, koju je održala unatoč starosti.

Molim je da napiše članak, zašto voli Zagreb. Kaže da neće i ne želi, jer ne voli čitav grad, voli našu ulicu, naš dom. No to nije cijela istina. U Zagrebu je u Petrovoj prvi put zaplakala, prvo što je vidjela bili su mama i Zagreb, a onda je krštena u župnoj crkvi sv. Ante u Voloderu, gdje su kršteni mama i tata.

Uživa u Gornjem gradu, voli lutati uličicama. Tu je učila klavir i pjevanje, u ulici Tita Brezovačkog. Voli baroknu crkvu sv. Katarine, pa i magistrirala je na baroknim orguljama. Voli Markov trg sa svim tamošnjim događanjima, onima kojima je prisustvovala i onima kojima nije ali ih svojom bogatom imaginacijom može zamisliti. A kako voli Kamenita vrata! Tamo zna zapaliti svijeću, zahvaliti Majci Božjoj za primljene milosti i sjediti uz treperenje svjetla po pločicama sa zahvalama. Tu sam, u blizini, u Ministarstvu unutarnjih poslova, predala posljednju molbu za njeno oslobađanje iz logora. Bile su to godine beskrajnih nepravdi prema svakome tko se nije odricao hrvatstva. Nakon pitanja: «Što želiš, ustaška k...?», predala sam molbu, na koju je izašla.

Nisam sigurna prolazi li ikada ispred zloglasnog Vojnog suda u Novoj Vesi, jer tu je osuđena na smrt, a zatim pomilovana, na 13 godina. Kad su je pitali želi li se žaliti, rekla je: «Ne!», a bile su joj samo 23 godine.

Tko bi se mogao sjetiti gdje je sve bilo lijepo, toplo i prijateljski!

Vrijeme provedeno u šetnjama sa zaručnikom, prepuno je romantike dvoje zaljubljenih mladih ljudi. Njegovo zatvaranje, zatim traženje na Kanalu i Prečkom među tisućama drugih poniženih i maltretiranih mladih ljudi. Tatino suđenje, bijeg iz Lepoglave, pomaganje njemu i prijateljima, sve do mučkog ubojstva... – sve to dalo je neizbrisiv pečat njenoj mladosti, a i čitavom životu.

Nakon diplome i magisterija, za nju nije bilo mjesta. Sve joj se priznalo: znanje, sposobnost i stručnost, ali uzdah na kraju razgovora uvijek je poništio laskave rečenice: «Znate, vaša prošlost...».

I tako se živjelo, radilo, voljelo. Zajedno smo rađale, čuvale djecu i unuke, ispratile devetoro mrtvih i s izbjeglicama dočekale mir.

Uvijek mi je govorila: «Nije važno što je oko nas, već što je u nama. Ujutro, kad se probudiš, zahvali Bogu za sve u čemu si uspjela, odmah će ti se vratiti optimizam i volja za životom.»

Snagu za život daju joj njeno cvijeće, njeni pejsaži, dobra djela koja svaki dan čini. Nikad ne prođe kraj prosjaka a da mu nešto ne udijeli. Kad napomenem da je to možda pijanica, kaže mi: «Što se to tebe tiče, ako mu je to jedina radost.»

U sebi krije golem potencijal, kojemu je izvor duboka vjera, ljubav za obitelj, prijatelje i Hrvatsku.

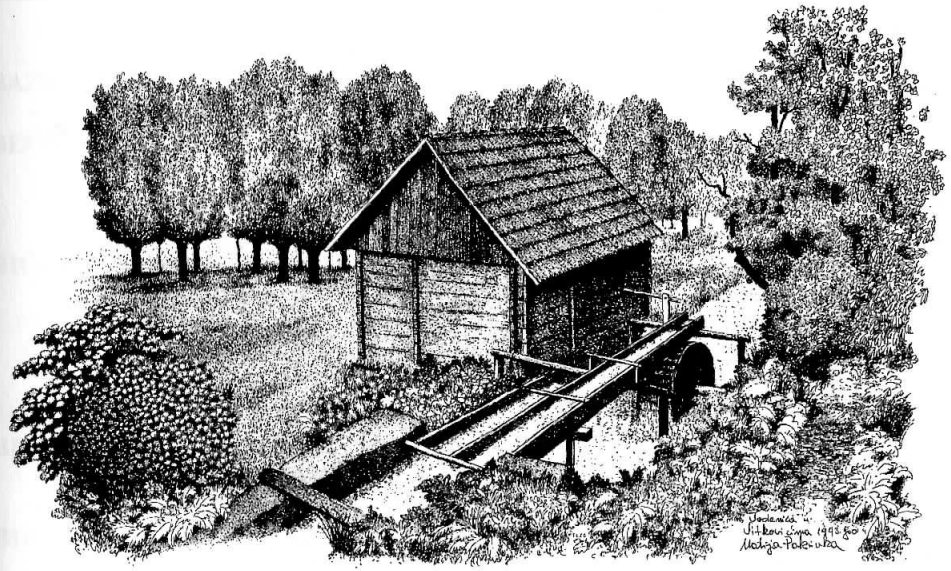

Misli o Mariji

Jutro i Marija
Podne i Marija
Suton i Marija
Ponoć i Marija

Sunce i Marija
Mjesec i Marija
Zvijezde i Marija

Deset Božjih zapovijedi
i moja Marija
Sedam smrtnih grijeha
Marija i ja

Kob

Okotila
zmiju zmija

Sklupčale se
oko moji nogu

Ne daju mi
iz zmijskoga guvna

Sad opetuj podne
do sudnjega dana

Iz čemera

Prije sunca
nabojac se čuje

To ćaća moj
gori na Nebesima
odadnjiva bačvu

Da u vino rajsko
utopim svoj san

Da vinom rajskim
zamiriše
moj zemaljski dan

Bibliografija

HKR Marulić br. 1-6/2004. (XXXVII)

ABDAGIĆ, Haris:
- Tri kratke: Tajanstveni prekidač; Posljednja sekunda Osmana Vrce; Linija 2 **5/2004**, 880-885

ANDRIĆ, Ivo Mijo:
- Poezija kao duhovni lijek za sve bolesti (Ljerka Lukić, *Snoviđenje,* izd. Hrvatski put, Toronto 2002.) **1/2004**, 187-189;

A. Z. = ZAKARIJA, Anton:
- Selimir (*Gdje su izvori današnje Europe?)* **1/2004**, 166-168;

BABIĆ, Marko:
- Spomen knjiga iz Bosne (uredio dr. Ivan Šarić, Zagreb 1901. – pretisak Zagreb 2003.) **4/2004**, 784-788;

BAČIĆ, Ante Fratrić:
- Otok kao sudbina (u pjesmama Tomislava Maričića Kukljičanina) **2/2004**, 354-356;
- Sjećanje na pjesnika Miljenka Mandžu **4/2004**, 755-757;

BAČIĆ, Slaven:
- Bački prinos hrvatskoj kulturnoj povijesti (G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija 1918. – 1944.*, sv. III/1, Subotica 2003.) **4/2004**, 788-790;

BAJUK-PECOTIĆ, Lidija:
- Kao ruža, kao zvijer, dragi moj Flaubert **3/2004**, 471-472;

BAKŠIĆ, Mirsad:
- Prof. Hamdija Kreševljaković (1888. – 1959.) **1/2004**, 168-173;
- ALIJA NAMETAK (1906. – 1987.) **3/2004**, 584-587;

BAZDULJ, Muharem:
- Zašto Isus ne bi došao u Jajce? **5/2004**, 811-814;

BEGOVIĆ, Tereza:
- *Kiša kiča; Žena* **1/2004**, 120;
- *Molitva nevjernika* **3/2004**, 568-569;
- Rane (ekspresionističke) drame Miroslava Krleže **3/2004**, 570-573;

BIĆANIĆ, Nikola:
- Prva hrvatska gramatika (povodom 400. godišnjice) **3/2004**, 521-525;
- Sve za Boga i domovinu ((*Josip Kapš svećenik s dva križna puta*, razgovor Marina Smolčića u povodu zlatnomisničkoga jubileja popa Josipa Kapša, popraćen pjesmama Božice Pavelić, izd. Dekanatski ured u Gospiću, 2004.) **6/2004**, 1175-1178.

BILIĆ, Mario:
- *Propeće* **3/2004**, 520;
- *Propeće* (II. dio) **4/2004**, 679;

BIRŠIĆ, Gracijan:
- O svetom Antunu Padovanskom – drukčije **2/2004**, 211-221;
- Nikola Šop (o stotoj obljetnici rođenja) **4/2004**, 623-629;

BOŠKOVIĆ, Marko:
- *Slavujev pjev; U kući našoj* **5/2004**, 914;

BOŠNJAK, Marijan:
- *Svoj i cio biti, pravi barjak viti* **3/2004**, 539-540;

BRAENOVIĆ, Josip:
- Crtice iz djetinjstva 1/2004, 121-126;
- Crtice iz djetinjstva (*U osnovnoj školi 1931. godine*) **6/2004**, 1092-1095.

BRAJDIĆ, Ivan:
- Značajno svjedočanstvo (Dr. Josip Štajduhar: *Moje uspomene iz Malih Draga*, izd. POP&POP, Zagreb 2003.) **4/2004**, 790-792:
- Josip Zorić – začetnik hrvatskog pučkog romana (u povodu 100. godišnjice smrti) **5/2004**, 908-913;

CRNOGORAC, s. Bernardina:
- *Jeka; Svjetlost* **6/2004**, 989.

ČIĆ, Emil:
- Glazbeni aspekti u filozofiji umjetnosti Miha Monaldija (16. st.) **1/2004**, 44-71;
- Hrvatski katolički ideolog i prosvijećeni domoljub **3/2004**, 575-577;

DARLINGTON, Norman:
- *Haiku* **2/2004**, 290;

DOBRÍKOVÁ, Maria:
- Zagrebački slovakisti u Nitri – kolijevci slovačke kulture i vjere **4/2004**, 757-760;

DOROTIĆ, Branimir:
- Žeđ **1/2004**, 93-98;
- Posljednja bitka **3/2004**, 439-447;
- Magistar **4/2004**, 647-655;
- Vrabac **5/2004**, 860-863;

DUGEČ, Malkica:
- *Zagonetna cesta; Megla prokleta* **2/2004**, 276;
- *More u srcu; Dozrela tišina; Domovini za utjehu; Dometi pjesme;*
- *Molitva za dobrotu; Nitko nije znao* **4/2004**, 656-658;

DURAKOVIĆ, Zijad:
- *Jesenska maska; Svjetlost; Bljeskovi* **5/2004**, 878;

FILIPOVIĆ-GRČIĆ, Ina:
- *Polja bijelih padobrana; Ni traga u tebi* **4/2004**, 727;
- *Glas tišine; Sa-mo-ća; Tko? Ja?* **5/2004**, 864;

GALIĆ, Pavao:
- Hrvatski Dan neovisnosti 2003. – ili najnoviji, trostruki, napad na Hrvatsku **1/2004**, 160-162;
- Bombardiranja Zadra za jugosrpsko-hrvatskog rata (1990. – 1996.) **3/2004**, 528-538;

- Gibsonov film o Kristovoj muci u očima obična čovjeka **3/2004**, 588-589;
- Korisna poruka današnjem čovjeku (Aleksandar Stipčević, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, izd. Školska knjiga, Zagreb 2004.) **3/2004**, 595-596;
- Bombardiranja Zadra za jugosrpsko-hrvatskog rata (1990. – 1996.) – II. **4/2004**, 693-704;
- Bombardiranja Zadra za jugosrpsko-hrvatskog rata (1990. – 1996.) – III. **5/2004**, 865-877;
- Možemo li zamisliti **5/2004**, 933-937;
- Imao je dobar tek, slabu hranu, ljubio siromahe, zazirao od ogavnih bogataša (Blaž Karavanić, *Autobiografija seoskog župnika*, izd. Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar 2004.) **5/2004**, 964-965;
- Sluga Tvoj, Gospodine, služi kao pčela radilica (Rozario Šutrin, *Vjerni Djevici slavnoj. Hrvatski velikani srca i uma*, izd. Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, Split 2004.) **5/2004**, 965-967;

GAVRIĆ, Anto:
- Nužnost i važnost dijaloga u djelu Tome Vereša **2/2004**, 339-342;

GLIBO, Rajko:
- Kralj Rame (Rex Ramae) **1/2004**, 100-119;
- Tabornik **3/2004**, 513-519;

G. M. = GRGEC, Radovan:
- *Danica 2005* **5/2004**, 956.

GRADIŠKA, Ante:
- Opet *miscelanea* – ovaj put u većim komadima **1/2004**,163-166;
- Double miscelanea again **3/2004**, 578-583;
- Sati očaja u Pleasantvilleu **4/2004**, 743-748;
- "Lišo bez punta" za Hrvatsku **5/2004**, 930-932;
- Double miscellanea – once again **6/2004**, 1130-1132.

GRGEC, Radovan:
- Uz rub (152) **1/2004**, 1-3;
- Stjepan Pačarić (1930. – 2003.) **1/2004**, 4-5;
- Uz rub (153) **2/2004**, 201-203;
- Uz rub (154) **3/2004**, 425-427;
- Uz rub (155) **4/2004**, 617-620;
- Uz rub (156) **5/2004**; 805-807;
- Ivan Lacković Croata (1931. – 2004.) **5/2004**, 808;
- Uz rub (157) **6/2004**, 981-983;

GRUJIĆ, Dražen:
- *Prvi automobil; 1+2+3=0; nebulozan kont; Važno je koga sanjaš* **6/2004**, 1096.

HANŽEK, Branko:
- U spomen velikomu čovjeku: Vatroslav Lopašić **4/2004**; 751-755;

HORŽINEK, Miroslav:
- Betlehemska štalica (*Sjećanje*) **6/2004**, 990-995.

JEMBRIH, Ivica:
- *Njivama su oduzete ruke* **1/2004**, 33;

- *U dvorištu; Njivama su oduzete ruke; U staroj kući; Već je preko puta; Ipak, kada netko umre* **3/2004**, 483-484;

JEVAK, Zlatko:
- Međusobni odnos dvaju nadbiskupa, Jurja Haulika i Josipa Stadlera, u ozračju hrvatsko-slovačkih odnosa i prijateljstva **1/2004**, 175-176;
- Spomen hrvatskim studentima koji su studirali u slovačkoj Trnavi **1/2004**, 177-179;
- Slovačkim kardinalima uz 80. rođendan **2/2004**, 208-209;
- Studijsko putovanje susjednom Bosnom i Hercegovinom **4/2004**, 728-735;
- Jubilarna (deseta!) godišnja nagrada INA-e Slovaku Janu Jankoviču **5/2004**, 952;
- Objavljen hrvatski prijevod romana *Jesen* Rudolfa Slobode **5/2004**, 953;
- Vrijedne kulturne spomenice zapadne Slovačke (*Studijsko putovanje članova Matice slovačke, Zagreb, te vinkovačkog ogulinskog i lepoglavskog ogranka Matice hrvatske)* **6/2004**, 1140-1142.

JURČIĆ, Mladen:
- *Nekoliko upornih stvari; Mora više nema* **1/2004**, 15-16;
- Efemeria (neka vrst dnevnika) **1/2004**, 17-21;
- Moj obračun s ljevicom **1/2004**, 156-160;
- *Znam neke ljude; Pjesnik u pedesetoj; Rijetko zaista; Ako li postoji* **2/2004**, 261-263;
- Ako... **2/2004**, 264-275;
- *Sumrak bogova: Posljednji kršćanski vitez; Usporedba; Kraj; Kao da smo* **3/2004**, 456-459;
- *Eithe: Ali načas; Barem jedno...; Pitanje; Potukač* **4/2004**, 636-637;
- Kraj svjetova **4/2004**, 638-644;
- *Tuga mi* **5/2004**, 845;
- Eshatia **5/2004**, 846-856;
- Eksormeza **6/2004**, 1016-1021.
- *Izdvaja se; Imali bismo se; Nemoć* **6/2004**, 1022.

KABALIN, David:
- *Sinu* **1/2004**, 87;

KADIĆ, Husein:
- Iranistika pod tepihom **5/2004**, 938-944;

KATIĆ, Zoran:
- *Prometej; Demosten* **4/2004**, 689-692;
- Kako je Bog stvorio čovjeka; Glasnik; Kazna; Sveti ljudi i djeca **5/2004**, 925-928;

KAUZLARIĆ, Ana:
- *Iluzija* **1/2004**, 43;
- *More* **6/2004**, 1091.

KAUZLARIĆ, Nevenka:
- *Među svojima* **3/2004**, 512;

KLARIĆ, Tvrtko:
- Klopotanov sakralni ciklus (Franjo Klopotan: *U susret Kristovoj muci i Mariji pod križem*, izložba ulja i akvarela, Galerija Svetišta Majke Božje Bistričke) **2/2004**, 343-344;
- Bibliografija HKR *Marulić* (1999. – 2003.) **2/2004**, I-LX;
- Bosanci (nam) otkrivaju Šopa **5/2004**; 815-816;
- Dobar se glas daleko čuje **5/2004**, 950-951;
- Urednički (ne)konformizam **5/2004**, 958-960;
- I Slovenci (nam) otkrivaju Šopa **6/2004**, 1009-1014.

KLESKO, Karina:
- *Neka zabava traje* **6/2004**, 1120.

KOCAJ, Željko:
- Zavjetni kovčeg Krešimira Šege **5/2004**, 960-962;
- Mapa srca Đurđice Čilić **5/2004**, 962-964;

KOCBEK, Edvard:
- *Molitev / Molitva* (Sa slovenskog izvornika prevela Vida Pust Škrgulja) **6/2004**, 1049.

KOSTRÉ, Adrian S.:
- 'U svakom filmu najbolji je kraj' **6/2004**, 999-1007.

KOVAČ, Fuad:
- *Mjesec i fatamorgana; Nikad zavičaj; Kalendar od ove godine; Ovako je živio komšija Hamid* **3/2004**, 436-438;

KOŽUL, Stjepan:
- Nismo šutjeli (Roščić Nikola Mate, *Nismo šutjeli: za Krista i Hrvatsku; izbor govora i članaka*, izd. Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb 2004.) **4/2004**, 765-776;
- Osam stoljeća župe Gore (Lojzo Buturac, *Osam stoljeća župe Gore,* izd. Matica hrvatska, Petrinja, 2004.) **6/2004**, 1152-1158.

KRANJČIĆ, Ivan:
- Oproštaj od Rudija Stipkovića **5/2004**, 947-950;

KREN, Tatjana:
- U službi hrvatskoga naroda i astronomije (Stotinu godina Zvjezdarnice na Popovu tornju) **1/2004**, 34-42;

KREŠIĆ, Tomislav:
- Filantrop **4/2004**, 737-742;
- Ratnica na dvije fronte **6/2004**, 1106-1113.

KUHTIĆ, Josip:
- Crtice iz povijesti župe sv. Josipa (Trešnjevka) **2/2004**, 238-244;

KUJUNDŽIĆ, Nedjeljko:
- Fra Andrija Kačić Miošić u svom i našem vremenu **3/2004**, 450-455;
- Hrvatski heronejski lav (Mato Marčinko, *U Odžaku se branila hrvatska država*, izd. HOR, Zagreb 2004.) **5/2004**, 967-969;

LALOŠEVIĆ, Miloš:
- U povodu 80. obljetnice života Milka Kelemena **3/2004**, 589-593;

- In memoriam: Ante Orlić **4/2004**, 749-751;
- Razgovor s pijanistom Mariom Čoporom **5/2004**, 953-955;
- Koncert in memoriam Marku Tajčeviću (Franjevačka crkva Uzvišenja sv. Križa, 23. listopada 2004., u osječkoj Tvrđi) **6/2004**, 1142-1146.

LAUŠIĆ, Ante:
- Homerske pjesme kao književno i znanstveno djelo **3/2004**, 460-468;

LEVI, Iris = LEINWEBER, Ana Marija:
- *Uskrsno pismo sinu* **2/2004**, 298;

LOKMER, Juraj:
- Frankapansko-pavlinska baština: Naša Gospa frankapanska **1/2004**, 74-86;
- Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije u Senju te senjski i senjsko-modruški biskupi (povijesno-kulturni vodič) **3/2004**, 497-511;
- Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije u Senju te senjski i senjsko-modruški biskupi (II.) **4/2004, 659-678**;
- Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije u Senju te senjski i senjsko-modruški biskupi (III.) **5/2004**, 887-906;

LONČAREVIĆ, Vladimir:
- Pripovjedač grijeha i milosti (Uz novo izdanje romanâ *Grieh* i *Tako svršava*
- Zvonimira Remete, izd. Mlinarec & Plavić, Zagreb 2002.) **2/2004**, 345-350;

LOVRINČEVIĆ, Ivica:
- Buđenje **3/2004**, 562-563;

LUKAČEVIĆ, Damir:
- *Buđenje iz samosažaljenja; Rođenje pjesme; Ples života* **4/2004**, 705-706;

MAHEČIĆ, Timjana:
- Pejsaž **6/2004**, 1097-1100.

MAHIĆ, Admiral:
- *Postavljali su svemir – pitanje i odgovor* **5/2004**, 809-810;

MARETIĆ, Tomislav:
- *Krhotine* (sitnopjesni) **1/2004**, 8-9;
- *Između pjesama* (haiku) **2/2004**, 245-246;
- *Napokon proljeće* (sitnopjesni) **3/2004**, 469-470;
- *Nešto je u zraku* (haiku) **4/2004**, 621-622;
- *Slamnati šešir* (haiku); *Crtež na svjetiljci* (smičak) **5/2004**, 857-859; 907;
- *Kratki dani* (sitnopijesni); *Zvuci prirode* (rengay); *Još malo* (solo – rengay); *Neka zabava traje* **6/2004**, 1075-1077; 1101; 1120.

MARIJANOVIĆ, Dragan:
- *Triptih o Bosni* **2/2004**, 251-255;
- *Usred Srednje* **3/2004**, 448-449;

MARIJANOVIĆ, Dubravko:
- *Zvuci prirode* (rengay) **6/2004**, 1101.

MARINOVIĆ, Marinko:
- Od Karlovca do Krbave **5/2004**, 945-947;

MARINOVIĆ-UZELAC, Ante:
- *Mrtvo more; Jame* **1/2004**, 72-73;

- *Jesen; Jesenske šetnje* **5/2004**, 837;

MEHMEDAGIĆ, Enver:
- O tri mišljenja u *Maruliću* **6/2003. 1/2004**, 173-174;
- Joja Ricov: Salvatore Quasimodo – Antologija **5/2004**, 969-970;

MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka:
- U čežnji za skladom i načelom (Lujo Medvidović: *Žensko lice Boga,* "Alfa", Zagreb, 2004.) **6/2004**, 1159-1165.

MIMICA, Marela:
- *Oživi me; Svečani haiku* **2/2004**, 210;
- *Jesenji san; Jutarnji haiku* **5/2004**, 886;
- (mj) = JURČIĆ, Mladen:
- Dvadeset godina suradnje u HKR "Marulić" **3/2004**, 430;
- Delaj i muči! **3/2004**, 431;

MOSEBACH, Martin:
- Koral ili pučka pjesma (preveo i bilješkama popratio Krešimir Veselić) **4/2004**, 721-726;

MUMINOVIĆ, Džana:
- *Mali čuvar Sturbe* **6/2004**, 1059-1060.

NEKIĆ, Nevenka:
- "Crveno jato" Đurđice Ivanišević (vlastita naklada, Zagreb 2003.) **1/2004**, 189-192;
- Giovanni Battista Piranesi **3/2004**, 485-494;
- Galić – Botteri: likovno-pjesnička mapa **4/2004**, 761-762;
- Rozarija Radić: "Otajstva krunice" **4/2004**, 762-764;
- Svjedoci jednog vremena **4/2004**, 792-794;
- 'Kad bih napokon mogao reći što prebiva u meni' (Ante Sekulić: *Izabrane* pjesme, izd. Katolički institut za kulturu , povijest i duhovnost "Ivan Antunović", Subotica 2004.) **6/2004**, 1168-1175.

NEWMAN, John Henry:
- Današnje kršćanstvo (preveo i bilješku napisao Krešimir Veselić) **3/2004**, 541-548;

PAHERNIK, Ivan:
- *Klonirana proljeća* (haiku) **3/2004**, 495-496;

PAŽIN, Drago:
- Iskrice iz NSK-ove riznice (O darovanoj i obrađenoj ostavštini Miroslava Krleže) **3/2004**, 565-567;

PEJIĆ, Ilija:
- Rod Krnjakâ (Svetislav Stjepan Krnjak: *Prilozi za proučavanje podrijetla roda Krnjak*, izd. Škorpion, Zagreb 2003.) **3/2004**, 601-602;

PEJKOVIĆ, Stanislav:
- Sarkazmom protiv Belzebuba (Nevenka Nekić: *Tajne sfere*) **4/2004**, 794-796;

PERAČKOVIĆ, Nevenka:
- *Razgovor ljubavnika* **4/2004**, 630;

PERDIĆ, Milica:
- Za križem iz Vrboske **3/2004**, 549-550;

– *Balada o mineru* **6/2004**, 1091.
PLANINIĆ, Josip Jakov:
– *Doba beznađa* **4/2004**, 720;
POGORILIĆ, Marija:
– *Zbudi se* **6/2004**, 1105.
PODGORELEC, Franjo:
– Poezija (nad)prisutnosti (Zbirka poezije s. Augustine Barišić: *Nikad nisi sam*, izd. Teovizija, Zagreb 2003.) **2/2004**, 350-354;
POLEGUBIĆ, Adolf:
– Suvremeni pristup Bibliji **5/2004**, 956-958;
– Uvijek na putu (Mato Valjan, *Uvijek na putu, propovijedi i razmatranja za nedjeljna i blagdanska evanđelja – godina A*, izd. Hrvatska katolička misija Giessen i Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb 2004.) **6/2004**, 1165-1166.
POPOVIĆ, Tonita:
– *The end; Može li se pjesmom zatrudnjeti* **1/2004**, 127; pr = GRGEC, Radovan:
– O svetoj i svjetovnoj Hrvatskoj **3/2004**, 428;
– Predstavljena jeronimska "Danica" za 2005. **5/2004**, 977-978;
– Zanimljiva knjiga Antona Zakarije **6/2004**, 984-985.
– Lik biskupa Langa **6/2004**, 985-986.
– Socijalni nauk Crkve i dr. Juraj Šćetinec **6/2004**, 986-987.
– Predstavljanje Huberove knjige o anđelima **6/2004**, 988. pr = GRGEC, Petar:
– Božji put svete Brigite **1/2004**, 6;
– Druga Stinissenova knjiga u izdanju HKD-a sv. Jeronima **1/2004**, 7;
– Stepinčevo u HKD-u sv. Jeronima **2/2004**, 204-205;
– U znaku Franje Saleškoga **2/2004**, 205-206;
– Marijanske propovijedi sv. Antuna Padovasnkog **2/2004**, 206;
– "Dobrota je zaista najveća mudrost" **3/2004**, 429;
– Konferencije p. Gracijana Biršića **3/2004**, 432;
PRODANOVIĆ, Živko:
– *Snovi i nešto još* (haiku) **3/2004**, 564;
PROSENJAK, Božidar:
– Evanđelje ljubavi za početak i kraj (Ivan Grljušić: *Pod krošnjom stabla*, pjesme, izd. Laus, Split 2000.) **6/2004**, 1178-1180.
PRPIĆ, Tajana:
– Zatvorsko dušobrižništvo u procesu resocijalizacije **6/2004**, 1066-1074.
PUST-ŠKRGULJA, Vida:
– Gdje si, Seida? **6/2004**, 1050-1058.
RABAR, Josip Sanko:
– *Mistik* **1/2004**, 22-27;
– Isusovi darovi (Božidar Petrač i Ivan Vitez: *Isusovi darovi, vjeronaučna slikovnica*, izd. ALFA, Zagreb, 2003.) **1/2004**, 183-187;
RADIĆ, Milan:
– Drvene jasle **6/2004**, 989.

RADOŠ, Nikica:
– Zlatna nit povijesti Hrvata **6/2004**, 1133-1139.
RAJČIĆ, Dragica:
– *Kad kuća bude gotova; Vukovar '91.; Kad mi se jezik* **1/2004**, 99;
RELKOVIĆ, Ivica:
– O 'trostrukoj ulozi Ljiljane Šop' **6/2004**, 1127-1129.
REPAR, Primož:
– Križarstvo i Edvard Kocbek (I.) – sa slovenskog izvornika prevela Vida Pust-Škrgulja **5/2004**, 819-836;
– Križarstvo i Edvard Kocbek (II.) **6/2004**, 1023-1048.
ROŽANEC, Marjan:
– *Jesenska meditacija; Tuđin; Budi to što jesi!* – sa slovenskog izvornika preveo Tvrtko Klarić **5/2004**, 817-818;
RUNJE, Petar:
– Škola i skriptorij u Sv. Mariji u Zadru **4/2004**, 716-719;
RUPČIĆ, Grga:
– Kronologija patnje (Pavao Račić: *Ličani, istiniti roman o obitelji Račić*, izd. Naklada P. P. Pavičić, Zagreb 2004.) **3/2004**, 596-599;

SENTE, Anica Stanka:
– Povijesni razvoj orgulja, "kraljice instrumenata" **1/2004**, 88-91;
SEVER, Višnja:
– *Do viđenja* **6/2004**, 1104.
SKOPAL, Ranko:
– Prvo usahnuće zime (Kratak /p/ogled na zbirku *Zadnji sokovi ljeta* Dine Franin) **6/2004**, 1180-1181.
SOLJAČIĆ, Ivo:
– *Da mi je Tebe, ljubavi moja* **2/2004**, 337;
STANIĆ, Anto:
– Majka i otac u knjizi pjesničke ljubavi (Ivo Mijo Andrić, Atif Kujundžić, Velimir Milošević: *Majci, ocu i životu*, izd. NIK "Kujundžić" i "Of-set", Tuzla 2004.) **3/2004**, 594-595;
STANIĆ STANIOS, Josip:
– *Uzaludne godine* **3/2004**, 473-474;
– *Uvijek kad sunce zalazi* **4/2004**, 715;
– *Tamo gdje prolaze vlakovi* **5/2004**, 879;
– *Kad snijeg pada vide se daljine* **6/2004**, 996-998.
STARČEVIĆ, Ante:
– Ernestinovo **6/2004**, 1102-1103.
STRIŽIĆ, Živko:
– *Moja majka* **1/2004**, 92;
ŠAŠKO, Ivan:
– *Pred vitrajima u crkvi sv. Josipa (Trešnjevka)* **2/2004**, 222-237;
ŠIMIĆ, Krešimir:
– Nepravedna *justicija* i jahač na bijelcu **2/2004**, 277-289;
– Ljubav pred vratima **3/2004**, 551-557;

– Apokalipsa po Arapoviću (Borislav Arapović: *Gog i Magog hrvatski*, izd. Društvo hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Mostar 2004.) **3/2004**, 602-604;
– Jobovska suzvučja u Ive Andrića **5/2004**, 838-844;

ŠIMUNDŽA, Drago:
– Didaktička struktura simboličkih *portreta* Side Košutić **6/2004**, 1078-1090.

ŠOP, Nikola:
– *Pjesma najmanjem čovjeku* **6/2004**, 1008.

TALAN, Nikica:
– Sv. Franjo Ksaverski i "portugalske Indije" **1/2004**, 28-32;
– Almeida Garrett – preporoditelj portugalskog jezika i književnosti **2/2004**, 256-260;

TEŽAČKI, Biserka:
– *Gregor Samsa; Mladen; Tea; Teo* 2/2004, 299-300; T. M. = MACAN, Trpimir:
– Kaj 2003. **3/2004**, 599-601;
– Smione tvrdnje o začetničkom i presudnom značenju hrvatske državne politike (Anton Zakarija: *Od Selimira do Zvonimira* izd. HKD. sv. Jeronima, Zagreb, 2004.) **6/2004**, 1147-1152.

TOKIĆ, Dario:
– Knjiga za dušu i za tijelo (Wilfrid Stinissen, *Vječnost u vremenu*, izd. HKD sv. Jeronima, Zagreb 2003.) **1/2004**, 181-183;

TOLJANIĆ, Radovan:
– *Snijeg u okrugu tišine; Bjelina; Nevera; Dosanjano putovnje; Još uvijek* **4/2004**, 645-646;

TOPIĆ, Nada:
– *Iza spuštenih trepavica; Njena kap; Nokat Božji; Osobni potresi; Metamorfoza; Pod trepavicama; Moja mama; Sloboda* **3/2004**, 526-527;

UŠIĆ, Mijo Miće:
– Kratka priča **3/2004**, 558-559;

VEGH, Željko:
– Britanski izvoz totalitarne ideologije fašizma u Hrvatsku između dva svjetska rata (XII.) **1/2004**, 128-154;
– Britanski izvoz totalitarne ideologije fašizma u Hrvatsku između dva svjetska rata (XIII.) **2/2004**, 301-336;
– Mozaik Majke Božje Bistričke u Nazaretu, slikara Josipa Resteka **4/2004**, 707-714;

VIDMAR, Maja:
– *Torbar; Predaja* (sa slovenskoga preveo Tvrtko Klarić) **3/2004**, 560-561;

VIDMAROVIĆ, Đuro:
– Detalj iz života Ante Jakšića i Jurja Lončarevića **3/2004**, 475-482;
– Radovi Jurja Lončarevića posvećeni Hrvatima u Mađarskoj **4/2004**, 680-688;

VITKOVIĆ, Stanislav:
– Đani Šegina (1924. – 2003.) **1/2004**, 179-180;

– Hrvati u Germanicumu (Stjepan Sirovec: *Hrvati i Germanicum*, izd. FTI Družbe Isusove u Zagrebu i Hrvatski povijesni institut u Beču, Zagreb 2004.) **3/2004**, 604-605;
– Novi "Tkalčić" (Godišnjak Društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, br. 7, Zagreb 2003.) **3/2004**, 605-607;
– "Veritatem facientes in caritate" (*Zbornik radova međunarodnog simpozija o kardinalu Franji Šeperu*, izd. Glas Koncila i KS, Zagreb 2003.) **4/2004**, 776-780;
– Antifašističko otuđenje imovine (Miroslav Akmadža: *Oduzimanje imovine Katoličkoj Crkvi I crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine: primjer zagrebačke nadbiskupije*, izd. Društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", Zagreb 2003.) **4/2004**, 780-784;
– (Ne)otkrivene tajne TDKS-a **6/2004**, 1122-1126.
– Rodoslovna rasprava o rodu Patačićâ **6/2004**, 1158-1159.
– Pjesma sina nizina (Ante Sekulić: *Izabrane pjesme,* Izd. Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost «Ivan Antunović», Subotica 2004.) **6/2004**, 1167-1168.

VLAHOVIĆ, Josip:
– Tragovi Langobarda u Dalmaciji **6/2004**, 1114-1119.

VOJNO-JASENECKI, Valentin:
– "Odbacimo od sebe svako breme" (preveli: Đuro Vidmarović i Jelena Zaričnaja) **5/2004**, 915-924;

VUČETIĆ, Dragan:
– *Zvuci prirode* (rengay) **6/2004**, 1101.

VUČINIĆ, Ana:
– *Kratki osvrt na svijet životinja* **1/2004**, 154;
– *Ususret Uskrsu* **2/2004**, 207;
– *Lutka na koncu* **6/2004**, 1015.

ZIRDUM, Anto:
– Stadlerovo sjećanje na prvi boravak u BiH **1/2004**, 10-14;
– Stadler kod Strossmayera **2/2004**, 247-250;
– Travnička gimnazija i sjemenište **3/2004**, 433-435;
– Stadler dolazi u Sarajevo **4/3004**, 631-635;
– Najstariji hodočasnik **6/2004**, 1061-1064.

ZUBALJ, Duško:
– *Klaun; Hora ruit, venit mors* **6/2004**, 1065.

ŽERAVICA, Kazimir:
– Fra Rafin uzlet k nebu **2/2004**, 291-297.

Priredio: Tvrtko Klarić

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Dr. Josip Lang: ŽIVOT I RAD MSGR. DR. MATIJE STEPINCA, APOŠT. PROTONOTARA I KANONIKA ŠTIOCA**, Župa sv. Petra, Zagreb, 2004.
2. **Wilfrid Stinissen: MALA KNJIGA O DOBROM VREMENU**, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2004.
3. **Maša Vekić: SESTRA LAMBERTINA GRGEC I IVAN LACKOVIĆ CROATA**, vlastita naklada, Zagreb, 2005.
4. **Ivan Brajdić: HOD PO MUKAMA,** Pop & Pop, Zagreb, 2004.
5. **Sida Košutić: MIMOZA SA SMETLJIŠTA**, Naklada Mlinarec & Plavić, Zagreb, 2004.
6. **Ivo Mijo Andrić: TUŽNI RADIJATOR I PJESME IZ ČESME**, Nik "Kujundžić", Lukavac, 2004.
7. **Nevenka Uljanić: PRŠKULJANO VRIME**, Matica hrvatska Rovinj i HKD "Franjo Glavinić" Rovinj; 2004.
8. **KRŠNI ZAVIČAJ**, Franjevački samostan Humac, 2004.
9. **CRKVA U SVIJETU 4/2004,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta i Splitu
10. **BOGOSLOVSKA SMOTRA 3/2004,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
11. **MOGUĆNOSTI 10-12/2004,** Književni krug Split
12. **POLITIČKI ZATVORENIK, siječanj 2005,** glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb
13. **APOKALIPSA 84-85, 86/2004**, Društvo Apokalipsa, Ljubljana, 2004.
14. **Neda Anzulović, Čedo Čuković: BIBLIOGRAFIJA MOGUĆNOSTI 1954. - 2003.**, Književni krug Split, 2004.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Progonstvo

(meditacija povodom izbacivanja kršćanstva iz Ustava EU)

Naše nam vrijeme daje naslutiti nešto vrlo neugodno: da su plitkost, nepostojanost, nedostatak misaonosti, intelektualna nemoć, bezidejnost, glupost te duhovno i političko sljepilo vrlo izrazite ljudske značajke, jer otkako su ljudi masovno (pa i službeno – u ustavima i inim državnim uredbama) napustili vjeru i uz nju usko vezani (možemo čak reći: od nje neraz-dvojni) moral, zapadaju u svakovrsne pličine, ili, bolje rečeno, dubine ispraznosti i gluposti, i to na gotovo svim važnim poljima: u bijednim ostacima filozofije, u danas prevladavajućim teorijama, u umjetnosti (književnosti, filmu), u posve neuvjerljivom, od svega i svačega skrpanom surogatu religije (New age), pa i u moćnoj politici. Nezadrživa invazija gluposti obilježje je našega vremena: glupa vjerovanja, manipulacije lakovjernim, zatupljenim mnoštvima, glupa tajna društva čiji pripadnici prolaze kroz ne samo smiješne, djetinjaste, nego i apsurdne, posve blesave rituale... no ljudi sposobni za takvo što ipak u današnjem svijetu zauzimaju najviša mjesta u politici, obrazovanju (sveučilišta), medijima, pa i u umjetnosti (gdje se vrlo često slave iz političkih razloga razvikane "umjetničke veličine", a prešućuju oni koji stvaraju s drugim predznakom). Možemo reći da je sve što se nekad smatralo duhovnim, pa i naprosto intelektualnim, krenulo nizbrdo nakon što je iz najznačajnijih sfera ljudskoga života protjerana vjera čije vrijednosti, pitanja i odgovori zahvaćaju sam korijen čovjekova bića, pa se taj korijen počeo ubrzano, vrlo vidljivo sušiti.

Sve se to doima kao zoran dokaz biblijskoga upozorenja da čovjek sam po sebi i od sebe nije u stanju učiniti ništa dobro ni ispravno, nego sve dolazi od Boga, kao tajanstveni plod božanskoga nadahnuća, a sve posve ljudsko nedostatno je, premalo domišljeno, izravno glupo, ili je čak opasno zastranjenje. Zaključak bi mogao glasiti: eto što je Božja riječ! – tisućljećima je uspješno vodila ljudsku misao, moral, umjetnost... a onda se, odbacivši je, čovjek neizbježno nasukao u vlastitoj plitkosti, zapao u beznadnu ispraznost, kao da sam od sebe doista nije u stanju ništa dublje domisliti, kao da u području duha ne uspijeva i ne može uspjeti ništa potpuno

ljudsko, lišeno i same podloge onostranoga, neprolaznoga, božanskoga, tradicije Božje riječi i objave, te kao da, kad se posve profanira, počinje propadati i umjetnost (koja je ipak bila duboko utemeljena u vjerskim vrijednostima, pa i onda kad im se "buntovno suprotstavljala"), ali i društveno-politički odnosi (treba samo pogledati licemjernu ispraznost mantri o "jednakosti", "ljudskim pravima", "demokraciji"i čemu sve ne).

Posvuda oko nas je neizbježno sjeme gluposti, plitkosti, umjesto istinske demokratičnosti vlada njezina suprotnost: nasilna jednostranost, netrpeljiva prema svakom drukčijem mišljenju, a tu je i opća nemogućnost imalo dubljeg promišljanja i uvida. I to sjeme gluposti i ispraznosti jednako vreba iz običnih televizijskih serija što ih gledamo u trenucima opuštanja, kao i iz potezâ moćnih svjetskih političara, ili iz djela razvikanih, danas utjecajnih teoretičara.

"Jao, jao, kad bi barem činjenice imale ljudski glas, pa da riječi rječitih postanu ništavne!" zavapio je starogrčki filozof, no stvarne činjenice, nažalost, ne govore ljudskim glasom, ne mogu vikati ljudima, istina je često nijema i prešućivana, pa pravu stvarnost mogu vidjeti samo oni koji su sposobni za dublji pogled i zrelije promišljanje, za već više-manje zaboravljenu uporabu duha.

Tijekom dugih stoljeća svojevrsna se "krema" mislilaca, državnika, umjetnika i svakovrsnih "svjetskih prevratnika" silno trudila dokazati da ono što zovemo Bogom, metafizikom, mistikom, ili naprosto kršćanskom vjerom i kršćanskim moralom, dakle ono što sačinjava duboki i duboko tajanstveni, ne samo važni nego upravo bitni dio čovjekova senzibiliteta, treba proglasiti manje vrijednim, ako već ne potpuno ništetnim i smiješnim a ono barem nedostojnim "prave spoznaje" i "napretka", te da vjeru i sve što je s njom u vezi (a to znači veliki dio ljudskog bića) treba prognati iz svih za čovjeka važnih područja: iz društvenih odnosa, politike, filozofije, pa i iz umjetnosti koja bi bila zaista vrijedna toga naziva – prognati je u strogu "privatnost", u bezazlenost i glupost "starih baba", ili u najboljem slučaju u tišinu crkava, strogo joj zabranjujući bilo kakvu drugu djelatnost.

Taj je, možemo reći: konsenzus glede progonstva vjere iz "legitimne" ljudske misli, iz politike, države, iz gotovo svih grana društvenog života, pa i iz umjetnosti, zapravo vrlo kontinuirana, pomna, upravo nerazumljivo nemilosrdna hajka, kroz razna razdoblja ljudske povijesti (inače i s posve suprotnim predznacima), a traje i danas, vrlo uspješno, u našem se vremenu posebno razmahavši.

No što se dobilo tom iz naraštaja u naraštaj nevjerojatno upornom, mnogima gotovo "svetom" borbom za «oslobođenje ljudskoga duha od «licemjerne vjerske tiranije»? S izgonom vjere počeo je neizbježni pad, umjesto napretka nazadovanje čovjekove misaonosti, umjetnosti, pa i "društvenog života", i to je opadanje posvuda očito: od činjenice da danas više i nema mislilaca koje bismo mogli nazvati velikima, preko umjetnosti koja je odviše često plitko veličanje ispraznoga, s povećom dozom blesavo jednostranog, dosadnog veličanja tjelesnosti, pa do bijednih političkih laži, floskula i različitih, najperfidnijih manipulacija.

Sve to kao da nepobitno potvrđuje da vjera *jest* bitna podloga funkcioniranju samih temelja ljudske misaonosti, senzibiliteta, "duše", cjelokupnoga bića, pa prema tome – nužno! – i društvenih, političkih i inih gibanja, da je samo vjera omogućavala duhovni, pa prema tome i svaki drugi istinski napredak. Promotrimo li današnje stanje ljudski bitne duhovnosti, ali i umjetnosti, "društvenih kretanja", pa i politike, vidjet ćemo posvemašnju dezorijentaciju, pohlepu, licemjerje, zlobu, plitkost kao i šupljinu većine današnjih «vrijednosti», a sve to zapravo označava i proglašava tihu pobjedu posvuda omalovažavanoga, iz svih važnih područja progonjenog *vjernika* i njegova neprolaznog svjetonazora, jer bez vjere pred našim se očima sve raspada u idejnu i inu prašinu, u pustoš nevažnosti, sukobe i ruševine, što se može uzeti kao dokaz da je vjera zaista ono što sv. Pavao, u poslanici Efežanima, kaže o Kristu: *akrogonaios,* kamen temeljac, glavni, ugaoni kamen u svemu, bez kojega ostaju samo ruševine duha, doba, ljudskih pothvata, težnji i pregnuća.

Mladen Jurčić

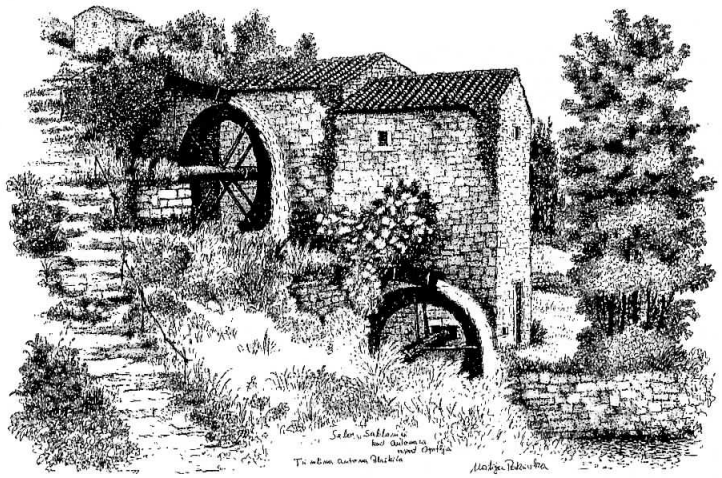

Još ponešto o dr. Mili Budaku

U općoj uzburkanosti naše javnosti oko uklanjanja spomenika legendarnom zapovjedniku Crne legije Juri Francetiću te doglavniku i ministru bogoštovlja i nastave dr. Mili Budaku, dopustite da i ja kažem ponešto. Prilično dobro poznajem Budakova književna djela, kao i politička nedjela, jer sam bio suvremenikom njegova književnoga stvaranja, a jednim dijelom i političkoga djelovanja.

U pravoj poplavi napisâ u dnevnome tisku posebno se ističe apel 120 hrvatskih intelektualaca, koji traže reviziju procesa protiv Mile Budaka kao i opću obnovu suđenja kažnjenicima u vrijeme komunizma. U apelu se, između ostaloga, kaže kako mu je rasprava o spomeniku Mili Budaku u Svetom Roku samo povod. Teško se međutim oteti dojmu kako je upravo ona razlogom apela.

Ispod integralnoga teksta apela, u *Hrvatskom slovu* od 27. kolovoza 2004., slijede potpisi uglednika različitih profila: od domaćice do doktora scientiae. Neki su već umirovljenici, ali to ne umanjuje važnost njihova potpisa.

Ipak, otvoreno izjavljujem da ja ne bih potpisao takav apel. Naime, pitam se čemu on uopće služi? Što se htjelo njime postići? Zar bi trebalo naše sudstvo, koje grca u neriješenim parničnim postupcima, još opteretiti novim slučajevima starima više od pola stoljeća? Ili je to samo plaženje jezika ovim današnjim vlastima i sadašnjem sudstvu? Mislim da bi se mogao naći dvostruko veći broj uglednika koji takvu rezoluciju ne bi ni u snu nikad potpisali, jer ona je u svojoj cjelini obična, ili možda neobična, besmislica!

Iznenadio sam se kada sam, poslije izgradnje spomenika Francetiću, iz novina doznao za otkrivanje ploče Mili Budaku, te sam se pitao nije li sljedeći korak podizanje spomenika na Markovu trgu dr. Anti Paveliću, jer je on ipak bio poglavnikom obojici!

Sjećam se kako sam prije desetak godina kao predsjednik HDZ-ova ogranka u Hatzeovoj ulici jednom prilikom bio od jednog branitelja pozdravljen uzdignutom desnicom i poklikom «ŽAP». Vidjevši da ja baš nisam oduševljen takvim pozdravom, on mi reče kako je Pavelić naš novovjeki Zrinski! Ja sam mu odvratio da se s time ne slažem. Naime, dok je Nikola Šubić Zrinski jurnuo iz Sigeta i poginuo hrabro se boreći s neprijateljima, naš je poglavnik pobjegao dok mu je vojska bila masakrirana na bleiburškom polju! Kasnije se, preobučen u svećeničko ruho, prebacio u Argentinu koja mu se činila najprikladnijom zemljom za trajniji boravak.

Iskreno čestitam predsjedniku vlade dr. Ivi Sanaderu što je prekinuo svaku nit veze s totalitarizmom bilo koje boje i oblika! S ustaškim se znakovljem zaista ne može ići u Europu. Stjecajem okolnosti bio sam u više europskih gradova i svugdje sam bio srdačno primljen. Glupost je – što se znalo čuti i u nekim saborskim raspravama – da nas stranci mrze. Imaju oni i drugog posla nego mrziti Hrvate. Možda poneki imaju određene predrasude prema nama, pod utjecajem srpskog lobija, misleći da smo svi ustaše, njemački kolaboracionisti. No, moramo akcijom, djelom, pokazati da tome nije tako.

Našim iseljenicima bih pak rekao samo ovo: vjerujem da su imali dobre namjere kad su svojim novcem podigli spomen-obilježje sinu svoga rodnoga kraja, misleći kako je bolje izgraditi nešto od trajnijeg značenja nego da im poklonjeni novac završi u tajkunskim džepovima. No, neka ne zaborave da je i «put u pakao popločen dobrim namjerama»! Poručio bih im: pomagali ste nam tijekom domovinskoga rata, samo svezom domovinske i iseljene Hrvatske stekli smo slobodu. Domovina vam je zahvalna za pomoć. Postoji i sada niz mogućnosti da nam pomognete. Naše su bolnice u jadnom stanju, dječji domovi također; pred javnim kuhinjama stoje redovi čekajući podnevni ručak, itd. A nemojte nam svojim prilozima praviti objektivno – štetu. Pogledajte koliko samo napora ulaže naša sadašnja (Sanaderova) vlada da nam izbori mjesto u Europi.

Vidim da neki zastupnici izjavljuju po novinama da bi trebalo srušiti i partizanske spomenike – kako bi bilo 1:1! Mislim da ne treba. Oni su uglavnom porušeni. Barem je tako u Podravini. Srušen je spomenik partizanskom borcu u Koprivnici, Đurđevcu, Pitomači i Virovitici. Stoji još jedino spomenik u Jasenovcu i spomenik Titu u Kumrovcu. Dok za Jasenovac ne trebam objašnjavati zašto ga ne smijemo rušiti, o tome zašto ne bi trebalo srušiti ni Titov spomenik nešto ću reći. Tito je dio naše povijesti. Istina je, on snosi odgovornost za poslijeratna ubojstva i zločine nad hrvatskim narodom, ali je on donio i ustav 1974., po kojem smo se mogli legitimno odcijepiti od ostatka Jugoslavije.* Bojim se da bi bez njega sve išlo mnogo teže i da ne bismo danas imali državu, priznatu od stotinu i više zemalja. Nemojmo smetnuti s uma da je nas Hrvata svega 5 milijuna, a Kurda primjerice ima 25 milijuna, pa ipak nemaju svoju državu, iako žarko čeznu za njom. Naime, danas su još uvijek razdijeljeni između četiri zemlje:

*Budući da je prof. dr. Ivo Zalar svoj prilog pisao prije rušenja Titova spomenika u Kumrovcu, upućujemo čitatelja na komentar kojim smo taj događaj popratili u «Vijestima», na str. 218. ovog broja «Marulića». (Ur.)

Turske, Iraka, Irana i Sirije. Najviše ih dakako ima u zapadnoj Turskoj i na sjeveru Iraka.

Da završim svoj članak. Za mene je Mile Budak tragična osoba hrvatske povijesti, čovjek kojega treba žaliti. Umjesto da se bavi literarnim stvaralaštvom, u čemu je bio majstor, posvetio se politici, kojoj nije bio naročito vješt i koja ga je dovela do smrti vješanjem. Nije ga baš volio ni Pavelić, kojemu je bio doglavnik. Da ga se riješi (možda i iz književničke ljubomore), poslao ga je za poslanika u Njemačku. Uglavnom je točno što se u apelu navodi da je pomagao židovskim obiteljima za vrijeme rata, ali ipak se ne može zatajiti da je ujedno potpisnik rasnih zakona (koji su kopija nacističkih); a oni su doveli do smrti cijelog niza hrvatskih intelektualaca (Hrvata, Srba i Židova), koji su bili potpisnici zahtjeva da se Budak pusti na slobodu. Naime, jugoslavenske vlasti uhitile su 15. veljače 1940. dr. Milu Budaka zbog hrvatskog nacionalizma, ali su ga nakon dva mjeseca bile prisiljene pustiti na slobodu. Budak se prosvjednicima odužio potpisavši zakone po kojima su neki od njih bili strijeljani.

Ne bih se nikako složio s novinarkom *Jutarnjeg lista* Sanjom Modrić, koja Budakovo *Ognjište* smatra «dosadnom papazjanijom». Ne znam odakle joj takav estetski kriterij. Za mene je to odličan roman koji se tretiranjem ruralne tematike može mjeriti s Reymontovim Seljacima (nagrađenima Nobelovom nagradom). Branio bih ovo djelo, ako je potrebno, i od samog njegova autora. Pročitao sam ga još prije pola stoljeća, ali i danas su mi urezani u pamćenje likovi Mićana, Anere i Lukana. Kada sam pedesetih godina prošlog stoljeća bio na studiju književnosti, pričalo se među studentima (ne znam koliko je to istinito) kako je Đuka Šnajder, poznati ljevičarski pjesnik (otac Slobodanov), dobio partijski zadatak da na Barčevu seminaru napadne roman *Ognjište* koje će, znalo se, braniti nacionalisti. Šnajder je međutim, pročitavši roman, odbio izvršiti zadatak, rekavši svojim pretpostavljenima kako u romanu nije našao ni trunka nacionalizma, pa može napasti Budaka, ali ne i ono čega u njegovu romanu nema.

Uostalom, pogledajmo kako je to rješavano u stranim književnostima. Primjerice, poznati norveški nobelovac Knut Hamsun (pravim imenom Knut Pedersen) bio je fanatični obožavatelj nacistâ, i jedino zahvaljujući visokoj dobi izbjegao je smrt poslije oslobođenja Norveške. Kažnjen je samo visokom novčanom kaznom. A nedavno sam čitao u *Jutarnjem listu* kako je u Londonu, na kući u kojoj je neko vrijeme živio Ezra Pound, otkrivena spomen-ploča tom velikom američkom pjesniku, koji je tijekom gotovo čitavog Drugog svjetskog rata kao komentator na

rimskom radiju glorificirao Mussolinija i talijanski fašizam. Poslije oslobođenja Italije Amerikanci su ga uhitili, a život je sačuvao samo zahvaljujući tome što su zaključili da je umobolan. Posljednjih dvanaest godina života proveo je u duševnoj bolnici. Ili, poznat je u srpskoj književnosti slučaj Jovana Dučića. Taj pjesnik i diplomat (rođen 1871. u Trebinju, a umro u Indiani, SAD, 1943.), virtuoz rimovane lirike, blizak francuskim simbolistima i parnasovcima, propisivan kao obavezna lektira u čitavoj Jugoslaviji, pjesnik čije sam pjesme i sâm rado čitao, bio je i – uvjereni četnik. Zbog bojazni da mu ne bude suđeno, nije se nikad vratio u domovinu.

Dakle, nemojmo biti isključivi ekstremisti i razlikujmo djelo i autora. Osobno sam zahvalan Dubravku Jelčiću, koji je u svojoj Povijesti hrvatske književnosti prvi prikazao Milu Budaka.

Ivo Zalar

P. s.

Ovaj sam članak, djelomično već objavljen u *Vjesniku*, ponudio časopisu *Forum*, gdje sam i prije surađivao. Učtiva tajnica prijazno me primila i rekla da će članak morati pročitati i glavni urednik dr. Dubravko Jelčić. Slutio sam odmah da ga neće objaviti! Naime, prema nekim informacijama, Jelčić je glavni sastavljač *Apela hrvatskih intelektualaca* za reviziju sudskih procesa nekim našim velikanima prije pedesetak i nešto više godina. Imao sam dobar predosjećaj. Premda nisam nikoga vrijeđao, nego navodio svoje argumente o besmislici takve revizije, odnosno samog *Apela*.

Tajnica mi je, doduše nevoljko, rekla da je urednik Jelčić odbio tekst tiskati jer je pisan «novinski», pa prema tome ne spada u tako ozbiljnu reviju kao što je *Forum*. Nije dakle imao dovoljno osjećaja za demokratizam. Na takve sam, ili slične formulacije, nailazio kada su mi za vrijeme komunističkog režima odbijali tiskati neki članak. Vjerovao sam da će dr. Dubravko Jelčić, kojeg cijenim kao znanstvenika, smoći toliko demokratskog osjećaja pa ga ipak objaviti. Pogotovo jer je bio u mogućnosti da moje argumente opovrgne protuargumentima, ako ih je uopće imao?!

Tko to širi mit o stvaranju "velike Hrvatske"?

Dok mitomanske brojke žrtava Jasenovca, ispisivane i izvikivane poslije 2. svjetskog rata, polako blijede potiskivane povijesnom istinom, Hrvatskom i svijetom širi se nova laž: mit o stvaranju "Velike Hrvatske" na štetu podijeljene Bosne i Hercegovine. Mit je prerastao i u optužnicu haške tužiteljice Carle del Ponte. U toj kakofoniji nema nikoga od hrvatskih povjesničara da kaže "bobu bob a popu pop". Uz pojedine hrvatske političare optužbama se pridružuju i neki bosanski franjevci. *Glas Koncila* od 23. 5. 2004. izvijestio je da je u Zagrebu 15. svibnja o. g. održan Okrugli stol "Hrvati u BiH i Hrvatska", koji je u(s)tvrdio da je hrvatski trojac Tuđman, Šušak i Boban radio na "ostvarenju Velike Hrvatske u granicama Banovine iz 1939., a to je predviđalo podjelu Bosne (...)". Na jednostrano prikazivanje ratnih i političkih zbivanja u Bosni i na optužbe bivšega franjevačkoga provincijala fra Anđelovića ukazano je dopisom u GK od 30. 5. 2004. "Franjevac podržava haške optužnice". Osvrnut ću se stoga samo na politikantsku krilaticu "Velika Hrvatska".

Ne mogu reći tko je i kada taj pojam nametnuo hrvatskoj javnosti, no poznato je da se "podjelom Bosne" i "Velikom Hrvatskom" u medijima i raznim kružocima licitira od 1993. Optužba je dakle domaćeg, "hrvatskog" porijekla. Kao takva, dobro je došla Haagu i Carli del Ponte da srpsku i hrvatsku politiku prikaže kao blizance koji su, nesložni u Jugoslaviji, težili stvaranju Velike Srbije i "Velike Hrvatske". Politički projekt Velike Srbije potvrđen je knjigama i člancima srpskih povjesničara i političara, pa je srpske ratne namjere u BiH nemoguće poreći. Vojnim pohodom za osvajanje tuđih krajeva, Srbija se ogriješila o propise međunarodnoga prava i neosporno je kriva. Hrvatsku krivnju nastoji se pak "dokazati" "Ashdownovom salvetom" i granicama Banovine Hrvatske. U spekulacije o famoznoj salveti ne ću se upuštati, ali ću zato uznastojati pokazati da je prikazivanje Banovine Hrvatske iz 1939. velikom Hrvatskom diletantizam i nova dnevnopolitička kovanica. No, pođimo redom.

BiH je podijeljena od tzv. Kontakne skupine pet velikih sila, pa bi za okruglim stolom, a i u Haagu, trebalo raspravljati o nedostacima i posljedicama same podjele, a ne o navodnoj namjeri. Plan podjele na tri etnička dijela donijeli su međunarodni predstavnici, Amerikanac Cyrus Vance i Englez lord David Owen, već 28. 10. 1992. Vancea je zamijenio Norvežanin Thorvald Stoltenberg. O planu se raspravljalo u Ženevi 1. 1. 1993. i 31. 8. / 1. 9. 1993., ali je propao jer su Srbi osporavali granice, a Muslimani tražili još neke gradove, čak i luku Ploče, za

Sl.1

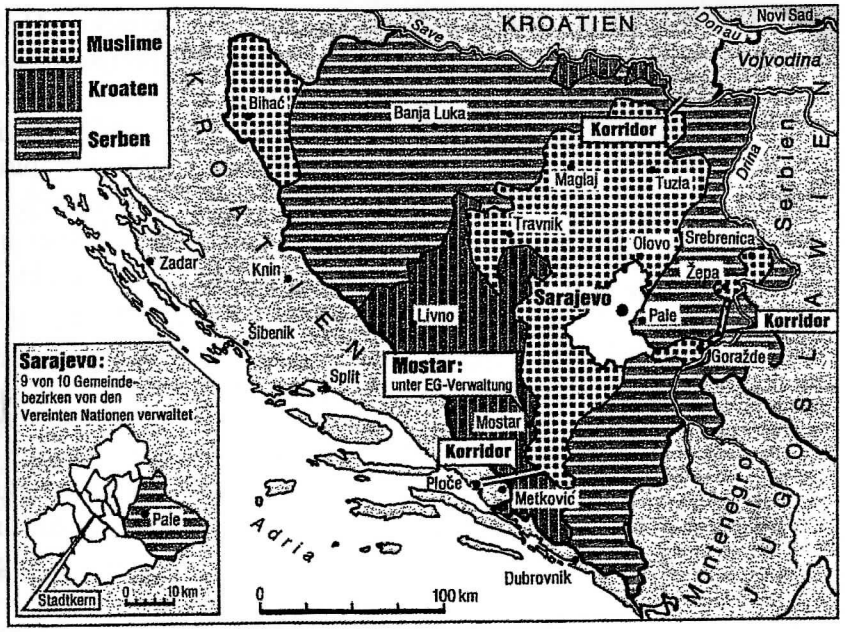

svoj entitet. (Sl. 1; *Owen-Stoltenberg-Plan* u: *Bosnien und Herzegowina*. Der Fischer Weltalmanach 1994., Frankfurt/M, 1993.)

Nakon raznih natezanja potpisan je 1995. Daytonski sporazum, a BiH nametnut protektorat trećeklasnih bezobzirnih europskih političara, podržavan vojnom silom NATO-a.

Owen-Stoltenbergov plan prihvatili su 2. 1. 1993. u Ženevi jedino hrvatski predstavnici. Njime su Hrvatima u BiH dodijeljena područja s hrvatskom većinom, koja su 1939. bila u okviru Banovine Hrvatske. Premda taj plan međunarodne zajednice nije ostvaren, u javnosti su (pro)širene glasine da Hrvati sa Srbima dijele Bosnu kako bi stvorili "Veliku Hrvatsku". Pitam se je li haška optužnica za podjelu Bosne posljedica hrvatskih sebičnih međustranačkih svađa oko Bosne ili pak smišljeni cilj koje od njih?

U hrvatskoj povijesnoj i državnopravnoj literaturi (meni) nije poznat pojam velike Hrvatske. Hrvatski povjesničari i politički pisci izrijekom govore o povijesnoj i/ili etničkoj Hrvatskoj, a njenu veličinu određuju povijesnim dokumentima i državnim pravom, tražeći na tom prostoru samoodređenje. Zamisao povijesno-etničke Hrvatske temelji se na uvjerenju da, prema međunarodnom pravu, Hrvatskoj neotuđivo pripadaju svi oni teritoriji koji su joj silom oteti. U hrvatske povijesne krajeve spadali bi Boka kotorska, Srijem i "turska Hrvatska", tj. krajevi zapadno od rijeke Vrbasa i Neretve. Zagovornici

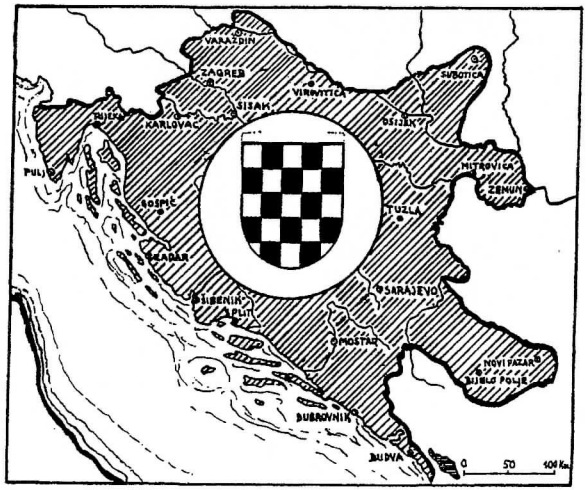

Sl. 2

povijesno-etničke Hrvatske polaze od pretpostavke i povijesnih naznaka da su bosanskohercegovački muslimani Hrvati, pa bi se plebiscitom zajedno s hrvatskim katoličkim stanovništvom u BiH opredijelili za pripadnost državi Hrvatskoj. Isto bi učinili i Hrvati u Bačkoj. Karta takve, uvjetno rečeno "velike", "povijesno-etničke" Hrvatske resila je niz godina časopis "Republika Hrvatska" iz Buenos Airesa, glasilo Hrvatske republikanske stranke u emigraciji (sl. 2).

Budući da nijedna Vlada međunarodno priznate Hrvatske nije postavljala takve zahtjeve, haška je optužba neosnovana. Banovinu Hrvatsku utanačili su demokratski izabrani legalni hrvatski i srpski predstavnici 1939., uz suglasnost francuske, britanske i američke vlade. Njene granice bile su kompromisne i službeno ozakonjene. Dogovoreno je da se kasnije (plebiscitno) riješi problem pripadnosti nekadašnje Turske Hrvatske, Bačke, Srijema i muslimanskih dijelova BiH. (Vidi: Branko M. Peselj, *Serbo-Croatian Agreement of 1939 and American Foreign Policy*, Journal of Croatian Studies, New York 1970/7; Kazimir Katalinić, *Argumenti*, Zagreb 1993)

Pravno i povijesno diletantskom, ali politički perfidnom optužbom za stvaranje "velike Hrvatske", Carla del Ponte želi od Hrvatske stvoriti žrtvenog jarca, kako bi zataškala pogrešnu politiku međunarodne zajednice prema propaloj Jugoslaviji i prikrila njene nepravde prema Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Hrvatska vlada i javnost, a posebice Hrvati u BiH, moraju pred međunarodnom javnošću braniti povijesnu istinu i izboriti se za svoja prava.

Valentin Purić

Ljudi nahvao i ljudi nazbilj

Ut scias reprobare malum et eligere bonum*

"Racionalizam – mrak današnjice – propast nudi, ne samo na frontovima i političkoj sceni, nego i kroz ekonomiju, financijskim slomom čitavoga svijeta: kroz školstvo u licima pakla, drogom, nasiljem, perverzijom, nečistoćom i sveopćim neposluhom. Moderna škola je stratište ljudskog dostojanstva, kroz kulturu što formalizmom i taštinom zatrpava izvor svoj – stvaralačku ljepotu: kroz medicinu što od svega Čovjeka samo tijelo priznaje, a duši, kad je već ne može zaobići, nudi magiju: kroz tehnologiju koja je interdisciplinarni stroj za uništenje Čovjeka i staništa njegova – Zemlje. Racionalizam je kraljevstvo laži u kojemu živ Čovjek gubi Život, u kojemu ljubljeno Božje biće umnaža neprijatelje, u kojemu Bog – Stvoritelj i Darovatelj svega – nema mjesta!...

Nisu strahote naših dana autonomne, nego su one plod jednog jedinstvenog mentaliteta što je ovladao svijetom. Taj mentalitet učvršćuje se kao Novi svjetski poredak, novi poredak rafiniranog robovlasništva, što usisava čitavu Planetu uz pomoć svih zloduha i službenika zla...

Nasuprot Crkve, čuvarice osobe, uzdiže se bešćutni totalitarizam tehnologije, politike, mode, poganske vjere i poganskog kulta. Nasuprot civilizacije ljubavi ...sve je žešća najezda civilizacije smrti u kojoj je ...homo homini lupus est, smišljen ...rob-ovisnik, čovjek bez savjesti i odgovornosti, podložan svakoj manipulaciji, onaj čovjek-robot što ga sanja monopolistički genetički inženjering, zarobljeni kolektivac koji je u tom istom kolektivu užasno sam, čovjek-demon nasuprot čovjeka braka i obitelji, čovjek neobarbarizma nasuprot čovjeka slavne kulture, jedan raščovječeni Kain nasuprot mučenika Kaina...

Tako je u monopolističkoj organizaciji rada nastao grad i njegov mentalitet... Taj mentalitet se obredno uobličio u kult šund-kulture" – Tarantinov Pakleni šund! *– "(kulture smetlišta, otpada,* čovjeka otpada *– kako kaže sveti Pavao). Mediji su stvorili privid sveopće prihvaćenosti i bezazlenosti antikristova mentaliteta, posebno laži o* seksualnoj slobodi, *koja tako brutalno vrijeđa Život i dostojanstvo moralnog bića, Čovjeka... Ali kako je pošast bluda sveopća, ljudi više i ne opažaju naopakost cjelokupnog svjetskog poretka, pa za tragične posljedice okrivljuju pojedince, a ne i model svijeta, mentalitet koji ih je zaveo i moralno skršio..."*

Rajko Bundalo, *Ljubav nikad ne prestaje* (1994.)

* Da znaš razabrati zlo i odabrati dobro.

O mučenju iračkih zatvorenika već sam pisao u *Zadarskom listu*, ali su mi slike uz napis Maroja Mihovilovića u *Nacionalu* od 4. svibnja 2004. i prilog karizmatične Susan Sontag u *Jutarnjem listu* od 20. svibnja, posve otvorili oči (koje su mnogima i dalje "širom zatvorene"!) za pravu narav onoga što se događalo u zatvoru Abu Ghraib i drugim mučilištima Iračana.

Prije svega, mučenja je bilo u svim ratovima tijekom svih stoljeća; Iračane je, uostalom, okrutno mučio i njihov grozomorni diktator Sadam Husein. Konačno, i svi lokalni ratovi u drugoj polovici prošlog stoljeća obilato su "začinjeni" mučenjem – ali, ovo je nov način mučenja (možemo ga slobodno nazvati i "postmodernim").

Od završetka Drugog svjetskog rata – u kome su nacisti, "izumom" plinskih komora u koncentracionim logorima, stvorili, u sramotno dugoj povijesti ljudskog beščašća, novi način masovnog uništavanja ljudi – pa do danas razvila se u zapadnoj civilizaciji stanovita bipolarna matrica, koja je upravo sada, na početku 21. vijeka, postala dominantan oblik mišljenja i ponašanja čovjeka Zapada: to je pornografija i opčinjenost nasiljem. Ljudsko tijelo, "oslobođeno" (navodnici se ne odnose na istinsko oslobađanje od patoloških inhibicija) restriktivnih ograničenja stroge eshatološke stege, postalo je u postmodernoj kulturi Zapada poligon za svakojake pornografske eksperimente, kao i (posebno u fiktivnim oblicima te kulture) za izražavanje iracionalne i psihotične opsjednutosti zapadnog čovjeka nasiljem, kao fenomenom koji danas posreduje gotovo isključivo pozitivne konotacije. Tako sam u već spomenutom napisu u *Zadarskom listu*, nakon rečenice kojom je objavljeni članak zaključen, a u kojoj se apostrofira američki film *Operacija Swordfish* kao fiktivna predigra Bushovoj politici "opravdanog" zločina, na samom kraju naveo i rečenicu koja je tamo izostavljena, a bitna je ne samo u kontekstu kojim se ovdje bavimo nego i u kontekstu tog napisa: "Nisu li, uostalom, filmovi Quentina Tarantina (...) i nekih sličnih redatelja nametnuli zapadnim konzumentima nasilje kao poželjan oblik ponašanja?!"

Pretpostavivši da čitatelji nemaju pojma o kakvoj se vrsti mučenja ovdje radi i da misle kako je riječ samo o primitivnom premlaćivanju uznikâ kakvim se ponekad služi i policija u političkim sustavima koji se smatraju demokratskima, citirat ćemo sada početak navedenog Mihovilovićeva članka: "Svjetska javnost zgranuta je fotografijama koje je prošlog tjedna u gledanoj političkoj emisiji *60 Minutes* objavila američka televizija CBS, a na kojima se vidi kako američki vojnici muče i ponižavaju iračke zatvorenike u zatvoru Abu Ghraib u Bagdadu. CBS je objavio nekoliko od većeg broja fotografija što su ih za zabavu snimili američki vojni zatvorski čuvari. Na nji-

ma ... jedan (zarobljenik) s kapuljačom na glavi, pokriven dekom, stoji na sanduku a za tijelo su mu vezani električni vodovi... Na drugoj fotografiji irački zatvorenici simuliraju oralni seks, na trećoj goli zatvorenici leže jedan na drugom oblikujući piramidu, a na tijelu jednoga napisana je prostačka pogrda. Na većini snimki američki vojni zatvorski čuvari to veselo promatraju i odobravaju, jedna čuvarica kažiprstom pokazuje genitalije golog zatvorenika..."

Vratimo se sada sprezi pornografije i nasilja, temi koju smo nagovijestili prije ovih citata. Moderna kultura Zapada – ne samo njezin subkulturni dio – desetljećima već živi u znaku formule "seks + nasilje", koja zapravo i nije sasvim precizna, jer se pod pojmom "seks", kod nas sve češće imenovanom izvornim nazivom – *sex*, implicitno razumijevaju gotovo isključivo pornografski aspekti ljudske spolnosti. Opravdano je dakle, da bi se izbjegla nepreciznost koja zamagljuje bit pojma, govoriti o sprezi pornografije (a ne "seksa", kojemu je izvorno značenje "spol") i nasilja. Možda su najbolji primjer za potvrdu ove tvrdnje Tarantinovi filmovi, u kojima sama seksualnost nije uopće dominantna – oni su naime (najčešće iritantno zamorna) mješavina psovačkog prostaštva i ekscesivnog nasilja. A kako je psovačko prostaštvo u umjetničkom djelu *per definitionem* pornografija, ovdje je na djelu upravo ona sprega o kojoj smo netom govorili.

Pokušajmo sada stvoriti nekakav zaključak na osnovi riječi i slike iz članka u *Nacionalu*. Koja je, dakle, veza između galopirajuće *pornografizacije* zapadne kulture i onoga što se događalo u iračkim zatvorima? Jednostavno ta da je stvarnost u ovom kontekstu svojom gadošću (sve ono drugo što se događa u svim ratovima i okupacijama naprosto nije predmet ovoga napisa) prerasla fikciju, koja u ovo postmoderno doba obično ide korak ispred nje. Posljednjih nekoliko desetljeća naime pornografija sve više postaje bilo pratilac bilo bitan element nasilja – u Guantanamu i u iračkim zatvorima ona je (kako smo vidjeli "iz priloženog") postala samim SADRŽAJEM nasilja.

Uvjereni, putem neokolonijalističkog "ispiranja mozga" *(brainwashing)*, da njihovi zarobljenici, od kojih neki vjerojatno i jesu sudjelovali u neselektivnom ubijanju civila iz etničkih ili vjerskih pobuda (kao da mafijaši u zapadnim državama ne rade to isto – naravno, iz sasvim drugih razloga – pa ipak, zahvaljujući nakaradnom zapadnom zakonodavstvu, a posebno svemoći odvjetnikâ, mnogi od njih žive kao slobodni građani) ili su takva ubojstva podržavali, ne zaslužuju milost, američki momci i cure u uniformama (koji bi, da su kojim slučajem stražari u civilnim zatvorima, zapad-

nom legislativom bili prisiljeni da se s poštovanjem odnose i prema najgorem ološu!) primjenjuju na onima koje američka politička propaganda implicitno proglašava bićima nižeg reda dva jedina načina kako se čovjek s početka 21. stoljeća sposoban izražavati: pornografiju i nasilje (i to "u paketu"). Od najranijih godina bombardirani eksplicitnim prikazivanjem nasilja, preko raznih video-igara, *PlayStationa*, "Pokemona" i "Digimona", s čime tako reći ruku pod ruku ide i pornografija, u životnoj dobi u kojoj se nalaze ti su američki vojnici i vojnikinje već toliko "impregnirani" pornografskim i nasilnim sadržajima da oni jednostavno počinju izbijati iz njih kao što, recimo, znoj izbija iz kože. S druge strane, sve vrijeme i govorimo o pornografi(zaci)ji zato što su američki čuvari prisiljavali svoje žrtve na ulogu u neke vrsti porno-happeningu, ostvarujući na taj način svojevrsnu teatralizaciju ponižavanja političkog protivnika. Irački zatvorenici prisiljavani su dakle na uprizorenje onakvih poza i situacija kakvima se, kada se prikazuju na raznim "Eurokazima" i sličnoj festivalskoj nedonoščadi, redovito pridaju pozitivne kulturološke i umjetničke konotacije. Takve situacije međutim za islamski civilizacijski i religijski svjetonazor znače sramotu i poniženje upravo zato što pripadnici tog svjetonazora ljudsku spolnost doživljavaju na psihofizički zdrav način (njihova se vizija raja, uostalom, zasniva prije svega na viziji ženske ljepote, zato joj mladi muslimani tako radosno i hrle u svojim užasavajućim samoubilačkim akcijama), a ne pornografski – pogotovo ne kad im je to na krajnje ponižavajući način nametnuto.

Baš dok sam pisao ovaj prilog, dopao mi je ruku novinski članak o stanovitom recentnom američkom filmu (u režiji poznatog Neila Jordana), s radnjom u vojnoj bazi u tadašnjoj Zapadnoj Njemačkoj, neposredno prije pada Berlinskoga zida. Autor ističe kako "Jordanov film prikazuje mračnu stranu te vojske" (poslije onoga o čemu ovdje pišemo čovjek gotovo da se upita – a postoji li uopće neka druga strana?!) "koja se, po njemu, masovno drogirala, bila potpuno samoživa, a crno tržište bilo je u punom cvatu..."

Riječ je dakle o zapravo potpuno istom kontekstu kojim smo se i do sada bavili. Nitko od onih koji išta znaju o današnjoj američkoj vojsci uopće ne sumnja da navedeni film daje istinitu sliku o njoj (takvi bi "vojnici" u bivšem SSSR-u, i u vrijeme nakon Staljinove strahovlade, bili razmješteni po kaznenim bataljunima u sibirskim stepama!) Vojnici i vojnikinje ogrezli u drogiranju, švercu i promiskuitetu, i ne mogu se drugačije ponašati nego što su se ponašali u iračkim zatvorima – naročito ako za to dobiju mig s nadležnog mjesta. S druge strane, nije nimalo čudno što je (prema navodima iz istog napisa) u takvim radnjama sudjelovala jedna Dankinja, neki Poljaci

i pojedini pripadnici drugih naroda – svi su oni naime danas istrenirani na istim ili sličnim poligonima moralnog beščašća kao i Amerikanci.

Stav poznate američke intelektualke židovskog podrijetla – koja je, uz, recimo, Noama Chomskog i već svima poznatog Michaela Moorea, a zatim i nekih poznatih glumaca (Sean Penn, Susan Sarandon), na američkoj kulturnoj i političkoj sceni jedna od zaista rijetkih ličnosti koje ne kriju svoju ogorčenost onime što Amerikanci rade u Iraku – inspiriran je onim što ćemo sada citirati prema napisu iz *Jutarnjeg lista* od 29. svibnja 2004. (napisu u kojemu su – u opširnim citatima – izneseni i stavovi Sontagove): "'Slaganje golih muškaraca na hrpu jest poput nestašluka bratstva na koledžu'" (zar nisu ti "nestašluci", koji su neke ljude traumatizirali za čitav život, tek dokono iživljavanje prebogatih mladaca – kako smo vidjeli i u filmu "Tajno društvo" (*The Sculls*) Roba Cohena, repriziranom prije nekoliko mjeseci na HTV-u,?!) – "izjavio je slušatelj Rushu Limbaughu dok je dvadeset milijuna Amerikanaca slušalo njegovu radio-emisiju... Ono što je moglo šokirati neke Amerikance bio je Limbaughov odgovor... 'To je točno ono što i ja mislim... Mi ćemo uništiti živote ljudi zbog toga'," (Limbaugh, naravno, ovime misli na mučitelje iz Abu Ghraiba – a ne, zaboga, na neke tamo iračke civile, koje Amerikanci svakodnevno ubijaju!) "'mi ćemo omesti naš vojni napor i zbilja ćemo ih zdrobiti jer su se **dobro zabavljali**'" (istaknuo A. G.) "'Znate, na te se ljude puca svaki dan.'" (Kao i na svaku okupatorsku vojsku, ali i na one koji smetaju tvojim planovima: Amerikanci su ubijali Indijance i britanske vojnike jer su željeli imati zemlju na koju su ovi polagali pravo!) "'Govorim o ljudima koji se zabavljaju, ovim ljudima. Jeste li ikad čuli za emocionalno rasterećivanje...'" (Jesam, ali sam čuo i za rasističke budaletine!!)

Budući da je ovo mučno i komentirati, to ćemo zadovoljstvo – u podugačkom citatu – prepustiti Susan Sontag: "Sigurno je da bi veliki broj Amerikanaca radije vjerovao kako je u redu mučiti i ponižavati druga ljudska bića koja su naši navodni ili osumnjičeni neprijatelji.., nego što bi priznali besmislenost i glupost američkog pothvata u Iraku. Što se tiče mučenja i seksualnog ponižavanja kao zabave, malo se toga može suprotstaviti toj tendenciji dok se Amerika nastavlja pretvarati u garnizonsku državu, u kojoj su domoljubi definirani kao oni s bezuvjetnim poštovanjem naspram vojne moći i potrebe za maksimalnim nadzorom... Šok i strahopoštovanje bilo je ono što je naša vojska obećala Iračanima koji su se suprotstavljali američkim 'osloboditeljima'." (Nisu li i četnici hodočastili k nama kao "osloboditelji". Dakle – "ista meta, isto odstojanje"!) "I šok i strahote jest ono što su ove fotografije objavile svijetu i što su Amerikanci

isporučili, obrazac kriminalnog ponašanja izražen u otvorenom odbijanju i preziru međunarodnih humanitarnih konvencija...

Silovanje kao i nanošenje bola u predjelu genitalija među najčešćim su oblicima mučenja. Ne samo u nacističkim koncentracionim logorima nego i u Abu Ghraibu kad ga je vodio Sadam Husein. Amerikanci su također to radili i rade, kad im se kaže ili im se učini kako ti nad kojima imaju apsolutnu moć zaslužuju da ih se loše tretira, ponižava i muči. Rade to kad ih se drži u uvjerenju da ljudi koje muče pripadaju inferiornoj, prezira vrijednoj rasi ili religiji.

Jer, značenje ovih slika nije samo u tome da su se ti zločini dogodili, nego da krivci uopće nisu imali osjećaj kako postoji nešto loše u tim fotografijama. Još je strašnije, budući da su slike trebale kružiti i biti pokazane brojnim ljudima, da je sve to bila zabava! A ova ideja zabave jest, na žalost, sve više i više kontradiktorna onome dijelu u kojem Bush svijetu govori o 'istinskoj naravi i srcu Amerike'..."

Svoj daljnji diskurs Sontagova stavlja u kontekst sprege nasilja i (samo)voajerstva (sindrom *Big Brother*) u suvremenom zapadnom društvu, čime ga usmjeruje prema onome što će biti tema preostalog dijela ovoga napisa. Detektirajući opsjednutost čovjeka Zapada od najranije životne dobi nasiljem i zločinom, ona kaže: "Teško je prihvatiti sve tolerantniji odnos prema brutalnosti u američkom životu, no dokazi su svugdje, počevši od video-igara s temom ubojstva, koje su glavni oblik zabave dječaka (može li video-igra 'ispitivanje terorista' biti daleko?), do nasilja koje je postalo udomaćeno u grupnim običajima mladih u golemoj mjeri..."

Ona tada prelazi na prikaz emocionalno distanciranog voajerizma, u rasponu od opće opsjednutosti pojavljivanjem u medijima do sadomazohističkog uživanja u (samo)ponižavanju, znakovitog za emisije tipa *Big Brother*: "Naše je društvo društvo u kojem se tajne privatnog života, za koje biste prije učinili sve da ih sakrijete, sad glasno objavljuju u televizijskom showu" (sindrom "Jerry Springer" – o kojemu ćemo kasnije nešto reći). "Ono što je ilustrirano ovim fotografijama jest jednako tako kultura besramnosti kao i prevladavajuće divljenje prema neopravdanoj brutalnosti... Smiješak jest smiješak za kameru. Nešto bi nedostajalo ukoliko, nakon što na hrpu složite gole muškarce, ne možete to i snimiti... Postavlja se pitanje koliko je seksualno mučenje naneseno zatvorenicima Abu Ghraiba bilo inspirirano golemim repertoarom pornografskih slika dostupnih na internetu. I koliki je broj običnih ljudi to sada pokušao imitirati..."

Gotovo pola godine prije nego što sam počeo pisati ovaj tekst Hrvatskoj se dogodilo nešto što se idealno uklapa u kontekst kojim se ovdje bavimo. Tada je naime glavni grad "lijepe naše" svojim posjetom "počastila" dvonožna sramota i jedan od trendovskih svjetskih nikogovića, koji se odaziva na ime i prezime Dennis Rodman. Sa zadovoljstvom ću citirati duhovit napis o toj elementarnoj nepogodi (koja – uzgred rečeno – ima na sebi više naušnica nego kose na glavi) iz pera Zdravka Zime, u *Novom listu,* jer se od tog inteligentnog publicista izrazito liberalnih stavova nekako ne bi mogao očekivati tako posprdan odnos prema tom ljudskom šljamu i bjelosvjetskom ološu. Zima naime kaže:

"Ove jeseni naše suvereno tlo dodirnuo je svojom božanskom nogom mister Dennis Rodman. Taj podatak nije me impresionirao, dok mi dobro obaviješteni susjed nije objasnio da je posrijedi demobilizirana zvijezda američke NBA lige, kojoj se činilo izazovnim dolutati u jednu tako slatku i izazovnu državicu kao što je negdje tamo u europskom zapećku pritajena Kroejša. I dok je Rodman skakutao Zagrebom kao da je na federima, obilazio noćne klubove, tulumario i zezao se, hotelski crnci brinuli su se oko kreveta u koji će ugurati tog dvometarskoga gutača kauguma i ecstasyja, a potpunom ugođaju pridonijela je ergela djevojčuraka u mini-suknjicama, prateći u stampedu svaki mig svog košarkaškog bossa. Nekoliko dana i noći glavni grad svih poštenih Hrvata bio je pod opsadom, Zagrepčani (a pogotovo Zagrepčanke) dali su sve od sebe da majstoru basketa ne usfali ni ptičjega mlijeka" (a o nečem drugom da se i ne govori!). "Halabuka je bila takva da su se neupućeni u nevjerici pitali nije li nas pohodio izvanzemaljac, *Batman* ili dobro zamaskirani Osama bin Laden..."

U nastavku Zima nudi, za sebe znakovitu, efektnu prispodobu: "A onda je moj prijatelj, srčući kavu, dometnuo naizgled naivno: Je li u Zagreb došao Rodman ili Radman? Razlika je mala i svemirski golema. Jedno slovo, dvije sudbine, jedna sportska i cirkusantska, druga znanstvena i svedena na rezervat kakav istraživački mukotrpni rad do neke mjere uvijek pretpostavlja..." Daljnji razvoj događaja pokazao je da je Zimina procjena bila proročka: onaj mentalitet u Hrvatskoj koji je uvijek spreman bacati – ne "bisere pred svinje" (*margaritas ante porcos*), nego (kako "slučaj Rodman" zorno pokazuje) "svinje pred bisere" (s tim da se "biseri" u takvom kontekstu moraju – baš kao u bajci – gotovo neizbježno i sami pretvoriti u svinje!), doseći će svega nekoliko godina kasnije – kada se pojave *Zabranjena ljubav*, *Big Brother*, *Zlikavci* itd. – razmjere pandemije patologije (do tada se radilo SAMO o epidemiji!).

U vrijeme kad je objavljen Zimin napis (ali i nekoliko godina prije toga) na "Novoj TV" prikazivao se famozni *Jerry Springer Show*. O tom

nikogoviću i njegovoj "emisiji" (slično se može reći i za program koji vodi izvjesni Ali G, Židov koji izigrava crnca) doista ne bi trebalo trošiti riječi (tu dvojicu častan čovjek ne bi upotrijebio ni kao otirač za noge!), ali ipak – za one koji su (na svoju sreću!) potpuno neupućeni u te gadosti, evo nekoliko osnovnih naznaka o tom smeću, iz napisa Ivane Gagro u *Jutarnjem listu*. Tako novinarka iznosi "zapanjujući podatak iz 1999. prema kojem je jednosatna Jerryjeva emisija sadržavala rekordnih 55 scena nasilja, a – nastavlja ona – "veliki skandal izazvale su emisije koje su se bavile seksualnim abnormalnostima, i koje su mnoge postaje odbile emitirati..." Što je najgore, "vjerna publika njegove emisije ... su (i) najmlađi članovi društva, pa su se u hajku na Jerryja uključila i različita društva za zaštitu djece." Neki su došli na doista dobru ideju – naime "pokrenuli su kampanju kojom su potaknuli neke sponzore emisije da odustanu od oglašavanja u 'Jerryju Springeru', ističući kako bi Jerryjevo barbarstvo moglo biti zaustavljeno jedino njihovim prestankom ispisivanja čekova..."

Na kraju novinarka pokušava odgovoriti što to navodi ljude da sudjeluju u ovakvom javnom ruglu (oduševljeno vrištanje kojim ta publika dočekuje svoga gurua, dokazuje barem jedno – takvi ga jednostavno zaslužuju!). "Zašto ljudi unatoč negativnu ozračju pristaju na gostovanje?", pita se dakle ona, pa odgovara: "Američki psiholozi imaju jednostavan odgovor: oni koji se prijavljuju misle kako će nakon pojavljivanja na TV-u automatski postati zvijezde. Pritom im nije bitno što će se pred nekoliko milijuna gledatelja željnih senzacija razgoliti do kože, otkrivajući im dotad brižno skrivane tajne i nastranosti. Svojim intimnim pripovijedanjima golicaju maštu, pričaju opscene priče, tuku se sa sugovornicima, a za to vrijeme profiteri TV-industrije zadovoljno trljaju ruke. Hoće li titula najgore emisije svih vremena" (tu joj *titulu* sigurno nisu dali vlasnici i gledatelji "Nove TV") "poljuljati tron Jerryja Springera, ostaje vidjeti. Jedno je sigurno, takve televizijske forme uvijek će uspijevati pronaći dovoljan broj onih 'željnih tuđe krvi', pa će se kritičari morati zadovoljiti jednostavnim ignoriranjem ovakvih sadržaja, koliko je to, naravno, moguće." (Kada vidimo koliko su naši kritičari potrošili tinte samo na *Big Brother*, odmah nam je jasno kako stoji s njihovim "ignoriranjem ovakvih sadržaja"!)

Ovaj dio teksta napisan je *ušporko* prije otprilike godinu dana, ali otada se mnogo toga dogodilo. Nije se, zapravo, dogodilo ništa novo, samo još dublje utonuće u "crnu jamu" bez dna, u mrak postmodernog moralnoga gliba – dogodio se svehrvatski konsenzus (zdušno prihvaćen u drugim zemljama bivše Jugoslavije) u vidu kolektivne masturbatorske opsjednutosti

Severininim porno-dokumentarcem, dogodio se *Big Brother*, dogodili su se *Zlikavci,* a što nas još čeka?! Budući da (i) o *Big Brotheru* namjeravam pisati u posebnom osvrtu, ovdje ćemo se ograničiti samo na lucidnu opservaciju iz pera Renata Baretića, u *Slobodnoj Dalmaciji*. On naime ovu pojavu stavlja u mnogo širi i vrlo poticajan kontekst, pa doslovno vapi: "Događa nam se, dragi moji, nešto još neiskušano. Nepoznat netko nameće nam potrošački ekstremizam: sve veće tenisice, sve više *piercing*a i tetovaže..., sve opasnije sportive, sve idiotskije frizure, sve bezličniju glazbu, sve tupavije TV-programe... A mi ne odgovaramo, samo prihvaćamo, bez ikakvog otpora dopuštamo da nam se kriteriji normalnosti spuštaju sve niže..." (Upravo ovakvim, širim kontekstom, namjerava se baviti i potpisnik ovih redaka.)

I na kraju ovog dijela napisa: Springer i Ali G ipak *jesu* najniža razina (naravno, izvan konteksta zločina – ratnih ili onih drugih!), pa ćemo se zato još jednom vratiti na njih. Doista, za intenzitet *truljenja* temeljnih ljudskih vrednotâ, koje je u drugoj polovici proteklog i na početku ovog stoljeća poprimilo razmjere galopirajuće eskalacije, vjerojatno ništa nije toliko znakovito kao ono dočekivanje svog idola histeričnim aklamacijama na Springerovim prostačkim seansama, ali i slične reakcije u povodu moralnih grozota kao što su Ali G, Rodman i njima slični. Kada čovjek piše ili čak samo razmišlja o tim pojavama, gotovo da može *osjetiti* moralni smrad koji se širi oko njih!!!

Što nas odmah prenosi na drugu obalu, onu na kojoj danas obitava Edita Majić, do jučer mlada i lijepa hrvatska glumica, koja je odlučila ostatak svog zemaljskog života provesti u samostanu strogog Reda karmelićanki, u Španjolskoj. (Na sličan se korak prije gotovo 15 godina odlučio i glumac splitskog kazališta Belmondo Miliša, koji se, prema tadašnjoj vjestici u *Slobodnoj Dalmaciji*, zafratrio.)

Ne znajući što bih o Editinom slučaju bolje od toga mogao reći, citirat ću doista nadahnute retke Vjerana Katunarića u *Vijencu* od 29. travnja 2004. godine: "Nekim je glumicama svijet vlastito zrcalo i one mu nude svoje čari. Sve bi učinile da dobiju ulogu, popularnost, da se reflektori medija malo okrenu k njima. Nezajažljive u vlastitom egzibicionizmu, tašte, gladne uspjeha, živeći za trenutak slave, pozirajući za višebojne magazine ili vapeći da ih se uslika, okrenute su svemu najpovršnijem, titravom" (pjevačica "Seve" sto posto!). "U tom i takvom svijetu pojavi se jedna Edita Majić, zasjeni svoje mediokritetske kolegice i odluči se na dobrovoljno izgnanstvo... Pojavljuje se Edita Majić, koja otkriva da obitava u praznom svijetu, otkriva svoj *taedium vitae*, beskorisnost vlastitoga života... Zlo toga svijeta i njezino

zlo ne mogu izliječiti ni kazalište ni ljudi – nego savršena izolacija unutar četiri zaključana zida, gdje će pronaći nuždan mir za molitvu dugu kao život. Po tome je glumica baštinica kršćanske melankolije i one romantičarske tradicije koju bi Francuzi popratili izrazom: *savourer sa solitude*, od samoće, patnje, učiniti nasladu, što je vrst pobjede nad ostatkom ljudi..."

Treći je primjer donekle različit, ali je u bitnim odrednicama gotovo isti kao i prethodna dva. Rajko Bundalo, zagrebački kazališni i TV-glumac, autor citatâ ispod naslova, podrijetlom iz ateističke srpske obitelji iz istočne Bosne, doživio je naglo obraćenje u 34. godini, kada je već bio u braku i imao petero djece. Otada uzornim obiteljskim životom i javnim djelovanjem u duhu Božje riječi pokušava doseći svetost života u sebi i onima koji ga slušaju ("Svoja bogata duhovna iskustva svjedoči na Radiju Velika Gorica u serijama emisija *Pogled u krajeve srca* i *Dolazi na oblacima nebeskim*") i čitaju.

Što je dakle moglo – osim snažne vjere, latentno postojeće ili naglo pronađene – natjerati troje mladih i u svom pozivu (vjerojatno na stanovit način nije slučajno što sve troje pripadaju glumačkom pozivu!) uspješnih ljudi da, u prva dva slučaja, potpuno okrenu leđa svjetovnom životu i utonu u pobožni spokoj samostanske osame, odnosno da ostanu, kao u trećem slučaju, u okvirima svjetovnog života, ali da i u privatnom i u javnom životu sebi i svojim najbližima nametnu obrazac ponašanja u skladu s Božjom riječju i zakonima? Miliša i Edita Majić odabrali su naime put vjere i Božjeg poslanja neposredno samo za sebe – Bundalo ga izravnim putem pokušava, izgovorenom i pisanom riječju, prenijeti i drugima: očito osjeća da ga je Bog pozvao da bude pronositelj njegove poruke. Što je međutim ponukalo sve troje da odbace laka rješenja, površna zadovoljstva, trku za užitcima i lakom zaradom, pa, ako hoćete, i gotovo isključivo konzumističko slavljenje vjerskih blagdana – poglavito Božića?

Svatko od nas tko ne pripada sve brojnijoj falangi dezorijentiranih postmodernih nihilista kojoj je pljuvanje po autentičnim tradicionalnim ljudskim vrijednostima postalo osnovni *raison d'être* i kakva nas doslovno danonoćno vreba s TV-ekrana – u rasponu od "Seksa i grada" i "South Parka" do "Zlikavaca" i *Big Brothera*), svakim danom osjeća sve veću zgađenost svijetom koji ga okružuje, ugroženost zlom koje iz njega kulja kao smrad iz kanalizacijskog otvora. Samo su rijetki od nas spremni u svom nepristajanju ići tako daleko da odbiju ne samo prihvatiti taj i takav svijet, nego čak i u njemu obitavati. Belmondo Miliša i Edita Majić odriču se, kao sasvim mladi ljudi, čak i onoga što je normalno i poželjno, ZDRAVE i ljubavlju oplemenjene spolnosti koja može biti, uza sve ostalo, i poticajan otpor stampedu pervertiranog promiskuiteta. Rajko Bundalo, s druge strane, radosno nastavlja zdrav život u krugu svoje mnogobrojne porodice, uz svjesno odabranu duhovnu askezu, koja mu pomaže da lakše preživi u kaljuži svijeta koji ih okružuje.

Sve ovo nas, na samom kraju, vraća nažalost uvijek aktualnoj temi Iraka. Osuđujući, naravno, one koji u ime Alaha odsijecaju glave slučajno odabranim nesretnicima, ne možemo ipak a da ne primijetimo kako oni koji svakodnevno pljuju po svetinjama svojih predaka jednostavno nisu sposobni shvatiti one koji su spremni ginuti za vjeru svojih predaka. Pa kada kolumnist *Šibenskog lista* Ante Pancirov (u broju od 21. kolovoza 2004.) u svojoj kolumni pod znakovitim naslovom "Žila glupača" komentira mentalitet "onih jadnika kojima nafta ka' vodoskok štrica po dvorištima. Umisto da se kupaju u šoldima, meću po sebi dinamit i dižu se u zrak. Viruju da će tako u raj, di ih čekaju napaljene divice", to je tipičan primjer kako postmoderni zapadnjački hedonistički nihilizam pokušava pojave sasvim nedokučive njegovu pervertiranom svjetonazoru prosuđivati po kriterijima postmoderne permisivnosti. Naime novac i "napaljene divičice" (zbog kojih se navodno ta od autora nedvojbeno prezrena etnička vrsta raznosi eksplozivom – našeg junošu u tom "vickastom" kontekstu čak i ne zanima što "ti jadnici" dižu u zrak i druge!) jedine su orijentacijske točke do kojih je njihova neokolonijalistička i libertinska svijest sposobna doprijeti!

Ante Gradiška

500. godišnjica smrti Ivaniša Korvina svečano obilježena u Zagrebu i Lepoglavi

Pošto je nakon poraza od Turaka kod Knina 1504. god. u posljednji čas spasio glavu, hrvatski ban Ivaniš Korvin (1473. – 1504.) došao je u rujnu te godine u Krapinu. Tada ga je spopala teška groznica te je umro 12. listopada 1504. god.. Prema njegovoj posljednjoj želji, pavlini su mu posmrtne ostatke sahranili u samostanskoj crkvi u Lepoglavi i tako mu se, kako je na misi zadušnici istakao župnik vlč. Andrija Kišiček, odužili što im je za života mnogo toga darovao i obnovio lepoglavski samostan i crkvu, uništene u turskoj provali 1481. god. (Vj. Klaić, *Povijest Hrvata*). Na desnom zidu crkve Blažene Djevice Marije u Lepoglavi do glavnog oltara postavljen mu je reljefni portret, koji potvrđuje da se ovdje nalazi mjesto posljednjega počinka rano preminuloga vojvode i bana.

Hrvatsko-ugarski kralj Matijaš Korvin (1440. – 1490.) bio je mlađi sin vojskovođe Janosa Hunyadija (o. 1387. – 1456.), nazvanog Janko Sibinjanin, koji je bio čuveni borac protiv Turaka. Stariji sin Laszlo pogubljen je 1457. god. zbog ubojstva posljednjega celjskoga grofa., pa je tako 1. siječnja 1458. god. sabor izabrao Matijaša za kralja. Plemstvo to nije prihvatilo, nego su kraljem priznali Fridriha III. Matijaš je uspio slomiti otpor velikaša, ali je zbog toga ostao nepopularan u redovima plemstva. Uslijed toga je okrunjen za kralja tek šest godina kasnije (1464.).

Mladi Matijaš odgojen je na kraljevskom dvoru, koji je tada okupljao najčuvenije humaniste iz zemalja pod svojom vladavinom, predvođene Hrvatom Ivanom Vitezom iz Sredne (1400. – 1472.), kasnijim ostrogonskim nadbiskupom. Stekavši humanističku naobrazbu, Matijaš je nastavio na dvoru okupljati znamenite tadanje intelektualce, pa se tu, uz mnoge iz Italije, našao i Ivan Česmički, nazvan Janus Pannonius (1434. – 1472.), rođak Ivana Viteza iz Sredne. Treba spomenuti da je Korvinova knjižnica brojila više od 2 500 svezaka, te bila druga po broju knjiga nakon one u Vatikanu. Ivan Vitez bio je pečujski biskup i slavonski ban. 1465. god. predvodio je kraljevsko izaslanstvo papi Pavlu II., tražeći pomoć u borbi protiv Turaka i dozvolu za osnivanje sveučilišta u Bratislavi. Papa je 19. svibnja 1465. god. pismeno odobrio osnivanje novog sveučilišta, kasnije nazvanog Academia Istropolitana, koje se nažalost postupno ugasilo još prije 1490. god.

Čvrsta centralistička politika koju je kralj Matijaš Korvin provodio, nije se sviđala ni Ivanu Vitezu ni Ivanu Česmičkome. Tako su se 1469. god. priklonili pobunjenicima koji su tražili da kraljem postane Kazimir Jagelović. Korvin je pobunu ugušio te Ivana Viteza 1471. god. zatvorio u Ostrogonu, gdje je on iduće godine i umro (9. kolovoza 1472.). Ivan Česmički se na vrijeme sklonio na Medvedgrad, gdje je umro 30. studenoga 1472. god., a sahranjen je u pavlinskoj crkvi u Remetama. Sačuvane su njegove dvije knjige elegija te dvije knjige epigrama. Bio je omiljen i visoko cijenjen, napose u Slovačkoj.

Češki kralj Juraj Podebradsky odobrio je zaruke Matijaša Korvina sa svojom kćerkom Katarinom, iako tek devetogodišnjakinjom, koja mu je kasnije postala prvom ženom, ali je zarana umrla. Druga Matijaševa žena bila je Beatrica Aragonska, s kojom je na dvor došlo mnogo talijanskih humanista, učenjaka i umjetnika, i uzdržavanje sviju njih iskalo je velike troškove. Iz arhivskih izvora znano je da je kralj, kada bi putovao sa svojom vojskom, vodio sa sobom glazbenike i pjevače. I druga mu je supruga, s kojom je imao kćerku, rano umrla. No kralj udovac, putujući često Slovačkom, ugleda ljepoticu Zuzanu iz Viglaša, zaljubi se u nju i dovede ju na dvor kao dvorsku damu. Ne zna se sigurno da li je ona majkom njegova izvanbračnoga sina Ivaniša.

Matijaš je nastojao da se domogne i češkog prijestolja te osigura nasljednu krunu sinu Ivanišu. Naglo je umro od srčanog udara 6. travnja 1490. god. u Beču, pa su se spomenuta nastojanja izjalovila. Plemstvo, nezadovoljno njegovom strogom centralističkom vladavinom, nije se suglasilo da prijestolje naslijedi nezakoniti sin Ivaniš, jer se bojalo da ne nastavi očevu vladavinu čvrste ruke. Dapače, ni ugarsko plemstvo nije željelo na tron nikoga iz Hunyadijevog roda, pa su za ugarskoga kralja izabrali Vladislava Jagelovića.

I tako Ivaniš, «ni kriv ni dužan», ostaje bez očeva prijestolja. No, postaje liptovskim knezom te hrvatskim banom, i nasljeđuje velika imanja u Slovačkoj, Ugarskoj i Hrvatskoj, koja su se i povećala, kada se 1497. god. oženio s Beatrice Frankopan. Ni ostrogonski nadbiskup Toma Bakač Erdödy (kardinal od 28. rujna 1500.), nije bio naklonjen Ivanišu, te je on nakon ženidbe kraće vrijeme ostao bez banske časti, ali mu je do kraja iste godine vraćena.

Da je Ivaniš Korvin bio darežljiv, govori i podatak kako je, kada je postao njegovim vlasnikom, darovao dvorac Trakošćan svome podbanu Ivanu Gyulayu. Dobrotvorom se iskazao i u Slovačkoj, pa ga je Matica slovačka u svoje izdanje «Sto znamenitih Slovaka» objavljeno 1997. god. uvrstila kao Jana Korvina, liptovskoga kneza. Slovaci su zahvalni i njegovom ocu Matijašu Korvinu, na čije ih doba podsjećaju mnogi kulturni spomenici, među kojima su, osim već spomenute bratislavske univerze Academie Istropolitane (u Gemerskoj ulici), na prvom mjestu krunidbeni hram sv. Martina nedaleko od Dunava, zatim gotička katedrala sv. Elizabete u Košicama te majstorska djela drvorezbara Majstora Pavla iz Levoče.

Matica hrvatska i Matica slovačka, Zagreb, 500. su godišnjicu smrti Ivaniša Korvina 12. listopada 2004. god. obilježili predavanjem akademika Josipa Bratulića na temu «Ivaniš Korvin i hrvatska kultura u XV. i XVI. st.», a prikazan je i znanstveno-dokumentarni film «Beatrica Frankopan», čiji je autor Nevenka Nekić. Program je obogatio Mješoviti pjevački zbor KUD «Industrogradnja» iz Zagreba.

Ova godišnjica svečano je obilježena i u Lepoglavi, 23. listopada 2004. god, u organizaciji Turističke zajednice grada Lepoglave, Matice slovačke iz Zagreba, Društva hrvatsko-slovačkoga prijateljstva i Župnog ureda Lepoglava. O Ivanišu Korvinu i hrvatskoj kulturi njegova vremena govorila je dr. sci. Agneza Szabo. Predstavljena je poštanka omotnica «Ivaniš Korvin 1473. – 1504.», te prikazana izložba poštanskih maraka braće Murić na temu «Značajne ličnosti i secesija na poštanskim markama», koju je otvorila gradonačelnica grada Lepoglave Nada Zver. U drugom dijelu svečanosti u župnoj je crkvi Blažene Djevice Marije – gdje su sahranjeni posmrtni ostaci Ivaniša Korvina – vlč. Andrija Kišiček služio misu zadušnicu, a nakon toga je Mješoviti pjevački zbog KUD «Industrogradnja» iz Zagreba pod ravnanjem prof. Tome Živkovića održao koncert duhovnih pjesama.

Kada spominjemo lepoglavske pavline, ne smijemo zaboraviti da su oni u Lepoglavu došli 1400. god. i da su ostavili neizbrisiv trag ne samo u hrvatskoj kulturi. Ovdje je počela s radom prva gimnazija u Hrvatskoj (1503. god.) kao i prvo sveučilište (1656. god). Treba spomenuti i jezikoslovca Ivana Belostenca (1595. – 1675.) te Ivana Krstitelja Rangera (1700. – 1753.), koji je svojim freskama neprocjenjive vrijednosti, većim dijelom sačuvanima, oslikao gotovo petnaestak crkava u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Lepoglavi, i ne samo njoj, kasnije je nanijeta golema šteta kada je ukazom austrijskog cara Josipa II. 1786. god. zabranjen i ukinut pavlinski red pavlina, a naročito kada se 1854. god. počelo samostanske prostorije preuređivati u kaznionicu! Ovdje su izdržavali «kazne» i bl. Alojzije Stepinac, Franjo Tuđman i dr. Žalosno je što je župna crkva od 1951. god. sve do 1989. god. bila zatvorena, jer su komunističke vlasti proglasile «da bi se mogla urušiti i ugroziti život vjernika». Crkva Blažene Djevice Marije danas je gotovo u cijelosti obnovljena i sja u svojoj nekadanjoj ljepoti, proglašena i zaštićenim objektom nulte vrijednosti. Na glavnom oltaru nalazi se zavjetna slika Majke Božje Jasnogorske (Czenstochowa u Poljskoj).

Zahvaljujemo svim priređivačima, sudionicima, kao i brojnim posjetiteljima svečanosti obilježavanja 500. obljetnice smrti hrvatskoga bana i liptovskoga kneza Ivaniša Korvina, kako u Zagrebu tako i u Lepoglavi.

Zlatko Jevak

Tragom zapostavljenosti slikarstva Franje Klopotana

Od 16. prosinca 2004. do konca siječnja 2005. u zaprešićkome Muzeju 'Matija Skurjeni' bila je postavljena samostalna izložba Franje Klopotana. Uz jednu jedinu iznimku (*Vukovarski mrtvi golub*, 1992.), riječ je o pedesetak radova nastalih tijekom potonjega desetljeća (1994. – 2004.). S obzirom na tehniku predstavljenih radova, prevladavaju ulja na platnu i crteži dorađeni akvarelom. Tu su i dva ulja na staklu: *Krist kralj se rodio* (2004.) i *Triptih* (2003. – 2004.), te ulje na lipovoj dasci – *Ne zaboravi me* (1994.). Tematski pak najbrojniji su sakralni motivi, bilo oni vezani uz Božić, bilo pak postaje *križnoga puta*.

Budući da je Klopotanovo djelo nazočno u svijesti likovne publike te

likovnih kritičara i povjesničara umjetnosti već više od četrdeset godina, Mario Lenković – autor postava i pisac popratnoga teksta u katalogu Klopotanove zaprešićke izložbe – svoj je popratni tekst mirne duše mogao otvoriti tvrdnjom koja jedva da ostavlja prostora za dvojbu i osporavanje: «Narativnost Klopotanove fantastike posebna je odlika njegova konstruiranja stvarnosti slike.»

Nekoliko rečenica dalje gospodin Lenković bez uvijanja kaže: «Naravno da mnogima nije bilo jasno od kada traje ta kontinuirana ispunjenost fantastičnošću nad realističnim, bajkovitost nad stvarnim viđenjem svijeta. Već od samih početaka stvaralaštva autor ide svojim putem, razlikujući se od ostalih naivnih umjetnika. Izradio je 'program' na slici *Autoportret* iz davne 1972. godine, kada začuđenim pogledom istraživača, možda i sa strahom, promatra, traži i čudi se tim neobičnim stvorenjima koja ga okružuju, od ribe na križu do velikih leptira i neobičnih ptica.»

Klopotanovo inzistiranje na perfekciji te virtuoznost izvedbe – prema riječima autora kataloga – kao da zbunjuju «mnoge likovne kritičare, koji tvrde da naivni umjetnici rade slike nevješto i da nisu spretni u svladavanju tehnike slikanja». Gospodin Lenković upravo to vidi kao «jedan od prvih problema neshvaćanja slikarstva Franje Klopotana». Podsjetivši na neke likovne teoretičare i kritičare koji «izuzetno visoko cijene veliki slikarski opus Franje Klopotana» (abecednim redom: Josip Depolo, Dubravko Horvatić, Vladimir Maleković i Veselko Tenžera), autor teksta u katalogu – posve neuobičajeno za naše galerijske i muzejske običaje – bez uvijanja tvrdi kako «mnogi kritičari naivne umjetnosti i voditelji muzejskih institucija ne prihvaćaju stvaralaštvo toga umjetnika naivnog slikarstva, osporavajući dosege njegova umjetničkog rada uopće».

Šteta da ta tvrdnja nije potkrijepljena imenima negatora na koje Mario Lenković svojim tekstom samo aludira, pa oni tako ostaju živjeti čini se i u virtualnoj stvarnosti Josipa Škunce, koji se u *Vjesniku* naširoko raspisao o Klopotanovoj zaprešićkoj izložbi. Odmah u prvoj rečenici gospodin Škunca piše: "Kada je posrijedi neka izložba Franje Klopotana (1938.), slikara koji ima svoju publiku i podjednako glasne osporavatelje..."(*Vjesnik*, 24. siječnja 2005., str. 16). Reklo bi se da taj uvodni ulomak najavljuje dramatičnost neslućenih razmjera: "Na svoj način to traje godinama pa i sada, za vrijeme njegove izložbe u Muzeju 'Matija Skurjeni' u Zaprešiću." No, u ulomku koji slijedi – ni slova o 'glasnim osporavateljima'. Naprotiv: "Klopotan je autor naivnog izvorišta, o čemu nema dvojbe, ali i slikar u razvoju koji je svoje invencije uronio u svijet fantastike, a tehniku rada doveo do akademske perfekcije" – veli gospodin Škunca i odmah nastavlja tvrdnjom koja još više zbunjuje: "To je onda kamen spoticanja zbog kojeg dolazi do proturječnih ocjena o ulozi i mjestu toga slikara neobičnih krajeva i čudovišnih stvorenja." Pa ako "Klopotan već u ranim fazama stvaranja dolazi do priznanja kritike", pri čemu se potežu imena Vladimira Malekovića i Igora Zidića, zar onda ostaje prostora makar i za samo retorička pitanja poput onoga kojim uvaženi likovni kritičar završava svoj tekst u najdecentnijim hrvatskim novinama: "Što je onda sporno, ili bi to moglo biti, kad se govori o Klopotanovu slikarstvu kasnijeg razdoblja?" Osim ako gospodin Škunca ne želi da baš u njemu prepoznamo jednoga od rečenih osporavatelja Klopotanova slikarskoga djela? I da ne budem pogrešno shvaćen – ne pomišljam uskratiti pravo na drukčije mišljenje, ali bi bilo pošteno podastrijeti valjane argumente, pa da onda možemo reći: 'Gospodin/gospođa x.y. slikarstvo gospodina Klopotana osporava zbog...'

A zahvaljujući problemskom pristupu gospodina Lenkovića, organizatora Klopotanove zaprešićke izložbe, htjeli bismo vjerovati da je kucnuo čas za stanovitu prekretnicu u recepciji i vrednovanju slikarskoga djela Franje Klopotana. Jer Mario Lenković nije usamljenik među onima koji imaju afirmativan odnos (i) prema djelu 'novomarofskog Boscha', kako je Klopotana davnih dana prozvao pokojni Josip Depolo. Naime i Željka Zdjelar, voditeljica galerije 'Mirko Virius', u razgovoru s Ninom Ožegović, za Klopotana, tog "autora bajkovitih i fantazmagoričnih motiva, koji je svojedobno u Njemačkoj postigao veliki uspjeh", također veli da je – nepravedno zanemaren (usp. *Nacional*, 25. siječnja 2005., str. 89).

Uz već spomenute probleme Klopotanova perefekcionizma i virtuoznosti izvedbe, Mario Lenković u nastavku svoga teksta podsjeća i na pitanje «je li moguće biti slikar naive i fantastike istodobno», ponudivši kao najbolji odgovor onaj Veselka Tenžere iz 1986. godine: «U tijekovima hrvatsek naive (...) Franjo Klopotan je posve svoj, jedan od predvodnika prijelaza naive u fantastiku. Svaka njegova izložba, osobito u Hrvatskoj, gdje smo ih malo vidjeli, stoga je događaj vrijedan pozornosti, ne samo za naše slikarstvo, nego i za našu kulturu uopće. Njegovo slikarstvo nikada nije ni napuštalo zavičaj, a sad je na nama da mu damo i zavičajnost hrvatskog slikarstva.»

Zato je teško do kraja razumjeti izjavu Vladimira Crnkovića, direktora Muzeja hrvatske naive na zagrebačkom Gornjem gradu, u kojoj između ostalog veli da je "hrvatska naiva završen povijesni fenomen jer nema mlađih autora..." (također u razgovoru s Ninom Ožegović u

navedenom broju *Nacionala*). Čak ni zbog okolnosti u kojima gospodin Crnković daje tu izjavu.

Osim ako ne budemo prisiljeni, u traženju odgonetke na pitanje o razlozima zapostavljanja (i) Klopotanova djela, utjecati se već pomalo otrcanim interpretativnim ključevima, naime hrvatskome jalu s jedne strane te povrijeđenim taštinama s druge strane.

A do tada, neka mi bude dopušteno zaključiti tekst o Klopotanovoj zaprešićkoj izložbi podsjećanjem na ono što mi se čini stanoviti *novum*. Riječ je o Klopotanovu izletu u područje sakralnih tema. I u drugom prošlogodišnjem broju revije *Marulić* objavljen je kraći tekst o tematskoj izložbi Franje Klopotona, kojom se autor predstavio tijekom ožujka, travnja i svibnja u Galeriji Svetišta Majke Božje Bistričke (usp.: *Klopotanov sakralni ciklus*, *Marulić*, br. 2, 2004., str. 343-344.). Uz podsjećanje na imena likovnih kritičara i povjesničara umjetnosti koji su se bavili Klopotanovim slikarskim djelom, u jednom se ulomku spominju i mjesta u kojima se autor predstavio samostalnim izložbama. Od 2005. godine u zemljovidu Klopotanovih samostalnih predstavljanja valja neizostavno bilježiti i – Zaprešić.

Tvrtko Klarić

Franjo Klopotan: Noa i njegova lađa, 2000.

Knjige

Zagrebačka crkvena pokrajina – 150. obljetnica Zagrebačke nadbiskupije

(Zagrebačka crkvena pokrajina, zbornik radova znanstvenog skupa "150. obljetnica uspostave Hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine i uzdignuća Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije", Marija Bistrica, dom "Salve Regina", 10. – 11. prosinca 2003.; uredio Stjepan Razum; Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić" – Radovi knj. 5, Zagreb, 2004., str. 372)

Papa bl. Pio IX. izdao je 11. prosinca 1852. bulu *Ubi primum placuit Deo* (Kad se svidjelo Bogu), kojom uspostavlja samostalnu Hrvatsko-slavonsku crkvenu pokrajinu i uzdiže Zagrebačku biskupiju na stupanj nadbiskupije i prvostolne crkve. Tu se navodi da je Zagrebačka crkva dostojna toga promaknuća, jer se proteže na 430 četvornih milja, ima 343 župe latinskog obreda, s oko 720 000 katoličkih vjernika. U njoj se nalazi 15 opatija i prepoštija (prepozitura) te mnogo drugih crkvenih nadarbina. Usto postoje 282 župne podružnice, 19 muških i ženskih samostana, sjemenište koje može primiti 150 pitomaca, te dva sirotišta, kao i druge ustanove od javne koristi. Sam grad Zagreb, koji leži na dva brežuljka, okružen zidinama, ima u to doba oko 1000 domova i otprilike 13000 vjernika. Već dugo se smatra glavnim gradom ujedinjenog kraljevstva Hrvatske i Slavonije. Osim stolne crkve u njemu se nalaze još tri župne crkve, te nekoliko crkava koje nisu župne, među kojima se ističe franjevačka crkva i crkva Milosrdne braće sv. Ivana od Boga, koja upravljaju građanskom bolnicom. Uza sjajnu stolnicu nalazi se Kaptol, sastavljen od velikog broja crkvenih muževa. Papa proglasuje Zagreb crkvenim središtem šireg značenja, uzdiže Zagrebačku biskupiju na stupanj nadbiskupije i daje joj prvostolnu čast, a s njom povezuje biskupije: Bosansku ili Đakovačku i Srijemsku, Senjsku i Modrušku ili Krbavsku, te grkokatoličku biskupiju Križevačku. Njima će zbog posebnih okolnosti biti pridružena Beogradska sa Smederevskom biskupijom. Tako Zagreb postaje sjedište nove metropolije i ishodištem crkvenosti za sjevernu Hrvatsku. Time je Papa snažno u ondašnjoj Europi naglasio samostalnost Hrvatsko-slavonske pokrajine od svih mađarskih pretenzija, privrženost hrvatskog naroda katoličanstvu, kao i njegovu legitimnu težnju za nacionalnom samostalnošću.

Zagrebačka je nadbiskupija 1944. i 1994. godine održala u prigodi 850., odnosno 900. obljetnice

svoga postojanja simpozije i izdala o tome zbornike radova. No, stota obljetnica bule *Ubi primum placuit Deo* iz 1852. godine o uzdignuću u nadbiskupiju i metropoliju nije se, 1952. i 1953. godine, mogla dostojno proslaviti, zbog komunističkog progona Crkve u Hrvata. I sam nadbiskup i hrvatski metropolita bl. Alojzije Stepinac, nakon montiranog političkog procesa i 5 godina robije u Lepoglavi, nalazio se u kućnom pritvoru u Krašiću, poraće je ostavilo iza sebe stotine i stotine svećenika pobijenih od "komunističkih jakobinaca", njihove zločinačke organizacije i partijske mašinerije koja je nadzirala sve pore javnoga života, komunistički logor za svećenike u Staroj Gradiški bio je još pun robijaša-svećenika, a Lepoglava, Goli otok i drugi komunistički kazamati puni političkih zatvorenika, stotine tisuća hrvatskih obitelji bile su ranjene umorstvom svojih članova, progonom, konfiskacijom imovine, te poznatom komunističkom ideološkom mržnjom i poratnim osvetnim gaženjem temeljnih ljudskih prava i sloboda, odnosno snažnom komunističkom promidžbom u svim medijima, "jedinom ispravnom i naprednom"! Zato je bilo dostojno i pravedno u vrijeme samostalne i slobodne Republike Hrvatske, rođene rušenjem omraženog komunizma i Domovinskim ratom za slobodu i samostalnost, obilježiti 150. obljetnicu toga ne samo crkveno značajnog događaja.

Od Duhova 2002. do Duhova 2003. godine proslavljena je tako godina Zagrebačke metropolije, a u Mariji Bistrici održan je od 10. do 11. prosinca 2003. znanstveni skup "150. obljetnica uspostave Hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine i uzdignuća Zagrebačke biskupije na stupanj nadbiskupije", simpozij što ga je priredio posebni odbor sastavljen od članova Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", koje je, uz novčanu pomoć Zagrebačke nadbiskupije, tj. Nadbiskupskog duhovnog stola, 2004. godine objavilo s toga znanstvenog skupa knjigu radova što ju ovdje prikazujemo.

U knjizi nalazimo «Riječ kardinala Josipa Bozanića» (str. 5. – 6.), «Raspored rada znanstvenoga skupa 10. – 11. prosinca 2003.» (str. 7. – 8.), «Pozdravno slovo predsjednika Organizacijskog odbora simpozija, prof. dr. Jurja Kolarića» (str. 9. – 10.), a potom slijede radovi predavačâ. Agneza Szabo obrađuje povijesne okolnosti uzdignuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju 1852. godine, u kojemu nezaobilaznu ulogu ima Hrvatski sabor – pokrenuvši već 1845. postupak uzdignuća, koji je 1850. godine, pozivajući se na dotičnu saborsku odluku, ponovno pokrenuo hrvatski ban Josip Jelačić, za što ga je papa Pio IX. odlikovao Velikim križem reda sv. Grgura (str. 11. – 28.). Tomislav Mrkonjić prikazuje ulogu Svete Stolice i bečkog nuncija u postupku uzdignuća Zagrebačke biskupije u nadbiskupiju, kao i pitanja koja su bila uzrokom povremenog zastoja u samom postupku, te zaključuje da je pojava nove hrvatske metropolije sa sjedištem u Zagrebu značila i prvo hrvatsko osamostaljenje od Ugarske, utječući tako i na proces nacionalnog osamostaljenja hrvatskoga naroda (str. 29. – 42). Stjepan Razum izvrsno obrađuje ulogu tadašnjeg biskupa zagrebačkog, Jurja Haulika, u osnutku Zagrebačke nadbiskupije, ali i sve faze samoga postupka od 1845. do 1855. godine. Ključni nadnevci u tom desetogodišnjem razdoblju su sljedeći: 10. listopada 1845. (saborska odluka na prijedlog Haulikovog odbora), 14. siječnja 1850. (pismo bana Josipa Jelačića bečkoj vladi), 12. kolovoza 1850. (kraljevsko-carska odluka o uspostavi Zagrebačke nadbiskupije), 11. prosinca 1852. (papinska bula "Ubi primum placuit Deo – Kad se svidjelo Bogu" o uspostavi Zagrebačke nadbiskupije i metropolije), 8. svibnja 1853. (proglašenje papinske bule i ustoličenje prvog nadbiskupa i metropolita Haulika u zagrebačkoj prvostolnici po apostolskom nunciju iz Beča kardinalu Mihaelu Viale Prela) i 25. listopada 1855. (kraljevsko-carska presuda Franje Josipa I. u sporu nadbiskupa Haulika i mađarskog primasa Scitovszkoga, u korist Haulika). Time je zapravo nadbiskup Haulik izborio u stvarnosti ono što je do tada postojalo samo na papiru (str. 43. – 94.). Matija Berljak pravno-povijesno i pravno-bogoslovski razmatra uspostavu Zagrebačke nadbiskupije-metropolije, događaj od velikog ne samo vjerskog značenja nego i svjetovnog utjecaja. Spomenute biskupije nisu više podlijegale ugarskoj hijerarhiji, a proširio se i prostor mogućeg zalaganja za hrvatsku samostalnost (str. 95-110). Lelja Dobronić opisuje zagrebačku stolnu crkvu (posebice pothvate nadbiskupa Haulika oko njezine obnove i uljepšavanja), koja je ovim uzdignućem po buli *Ubi primum placuit Deo* postala prvostolna crkva zagrebačka (str. 111. – 125.). Ivan Mirnik u svom radu predstavlja bečkog medaljera Carla Radnitzkya i njegovu medalju na spomen postanka Zagrebačke biskupije nadbiskupijom. Navedena su mjesta gdje se ta medalja čuva, kao i svi radovi Radnitzkog koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu (127. – 148.). Andrija Šuljak iz Đakova prikazuje crkveno stanje sredinom 19. stoljeća u Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji, koje 1852. izlaze iz sastava Kaločke metropolije i ulaze u sastav novoosnovane crkvene pokrajine sa sjedištem u Zagrebu, kao i ulogu biskupa Kukovića i Strossmayera (str. 149. – 170.). Nikola N. Kekić, rektor grkokatoličkoga sjemeništa u Zagrebu, u svom radu predstavlja Križevačku grkokatoličku biskupiju, osnovanu 1777. godine, a od 1852. u sastavu

Zagrebačke metropolije. U to vrijeme vodi ju vladika Gabrijel Smičiklas, veoma zaslužan za nju zbog osnivanja Stolnoga kaptola, uspostavljanja Dalmatinskoga vikarijata, osnivanja novih župa i obnove stolne crkve i biskupskoga doma u Križevcima (str. 171. – 184.). Mile Bogović iz Gospića prikazuje crkveno stanje sredinom 19. stoljeća u biskupijama Senjskoj i Modruškoj ili Krbavskoj, obilježeno biskupskom službom revnog Mirka Ožegovića (1833. – 1869.) u Senju. On potječe iz stare hrvatske plemićke obitelji Ožegović iz Barlabaševca, župa Gornja Rijeka, pa po toj izvornoj postojbini Ožegovića ima i naziv "Barlabaševački". Obitelj se preselila iz Barlabaševca u Vinarec, župa Sv. Petar Orehovec, gdje se Mirko rodio 30. rujna 1775. od Pavla i Kristine rođene Kanki, zvane Gegač. Sin suca Križevačke županije, svećenik Zagrebačke biskupije, župnik u Bisagu, kanonik u Zagrebu, te od 1833. do 1869. biskup u Senju, gdje je svoje biskupsko služenje obilježio mnogim pothvatima (str. 185. – 204.). Slijedi opširan prikaz političko-upravnih, crkvenih i društvenih prilika u Hrvatskoj i u Zagrebačkoj biskupiji sredinom 19. stoljeća, iz pera dr. Jurja Kolarića. On opisuje prevratničku 1848. godinu i snalaženje biskupa Haulika u njoj, te pokretanje "Katoličkog lista zagrebačkog" 1849. godine, kao svojevrsnog odgovora na onodobna slobodoumna kretanja. Zatim opisuje, na temelju *Katoličkog lista* kao izvora, razna onodobna zbivanja u domovini i svijetu, posebice Bachov apsolutizam i njegove posljedice u Hrvatskoj (1849. – 1860.), te djelovanje (nad)biskupa Jurja Haulika. Bilo je to osjetljivo vrijeme, kada su drugi, primjerice Srbi, za nagradu dobivali teritorije, srpsku Vojvodinu, a Hrvati diktaturu. Zapravo je uspostava metropolije u Zagrebu bila jedina svijetla točka u tadanjem trenutku hrvatske povijesti (str. 205. – 282.). Franjo Šanjek prikazuje prijeđeni povijesni put nastojanja da Zagreb postane crkveno središte svih Hrvata, središte čiji će natpastiri tijekom 150 narednih godina pokazati izniman interes, darežljivu ruku i izuzetnu otvorenost za napredak Crkve na cijelom hrvatskom prostoru (str. 283. – 298.). Stjepan Večković predstavlja suradnju biskupâ Zagrebačke metropolije i djelovanje metropolijskih ustanova tijekom 150 godina (299. – 310.). Tu je i Završna riječ dr. Jurja Kolarića (str. 311. – 314.), prikaz rada Odbora za organizaciju ovog znanstvenog skupa (Slavko Slišković, str. 315. – 322.) i Popis svjetlopisa (str. 323. – 324.). Na koncu knjige nalazi se Kazalo osoba, mjesta i pojmova (Stjepan Razum; str. 325. – 368.) i Pregled sadržaja (str. 369. – 372.).

Zbornik radova "Zagrebačka crkvena pokrajina – 150. obljetnica Zagrebačke nadbiskupije" donosi pregled značajnih događaja, mnoštvo činjenica i zanimljivih prikaza. Radovi

su pisani stručno, na temelju izvorâ, povezani u cjelinu glavnom temom. Valja primijetiti da u njemu nije svagdje jasna terminologija kad je riječ o metropoliti za razliku od primasa ili prvostolnika, što bi trebalo dobro lučiti. Usto, Zagrebačka metropolija živjela je gotovo pola stoljeća pod totalitarnom komunističkom diktaturom i pretrpjela užasne zločine, zapravo neviđene od turskih vremena, i to na istom području i 1941. – 1945. i 1991. – 1995. godine! Zato je trebalo dati makar kratki osvrt na to žalosno stanje, na brojne svećeničke i civilne žrtve pod komunizmom i nakon Drugog svjetskog rata, na protuljudsko i anticivilizacijsko ponašanje nosilaca i aktera komunističke vlasti od 1945. do 1991. godine, te ukazati na njihovo nehumano skrivanje vlastitih zločina i zločinaca pod pojmom "antifašizma", kako ga oni krivo shvaćaju i interpretiraju još i danas. Svako zlo je zlo i svaki zločin – zločin, bez obzira na to od koga je i u ime kojega znaka počinjen; pa ipak se po ideologiziranim medijima i novinarima iz dana u dan promiče poznata retorika osude već davno osuđenih i ideologija "nacizma, fašizma, ustaštva", što smo slušali i kroz pola stoljeća komunističke vlasti, a *veliko zlo komunizma* prešućuje se, zločina počinjenih pod simbolom komunističke petokrake kao da i nije bilo na ovim prostorima. Sve to dokazuje da propala ideologija komunizma i danas itekako živi i prijeti, posebice u mentalitetu i ponašanju nekih političara, medija i skupina ljudi. Upravo ta nepravda i takvi selektivni i isključivi neokomunistički stavovi izazivaju u hrvatskoj javnosti neprestane sukobe, inscenirane skandale, podjele, i podgrijavaju ideološku mržnju.

Osim tog nedostatka ili propusta, ova knjiga kao cjelina zaslužuje svaku pohvalu i pozornost. Trebala bi ju imati svaka crkvena ustanova u Zagrebačkoj metropoliji, kao i naše školske i znanstvene ustanove.

Stjepan Kožul

Doprinos spoznaji istine

(Stjepan Kožul, Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji za vrijeme II. svjetskog rata i poraća.

Izd. Društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije «Tkalčić», Zagreb 2004., str. 704.)

Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije «Tkalčić» objavilo je u tri broja svog godišnjaka «Tkalčić» tri rada zagrebačkoga kanonika i dugogodišnjega tajnika nadbiskupije dr. Stjepana Kožula, u kojima je obradio stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji u vrijeme II. svjetskog rata i poraća. Sada su ti radovi objedinjeni, dopunjeni i objavljeni u zasebnoj knjizi. U dodatku knjige nalazimo biografiju dr. Kožula i kronološki popis svih njegovih

pisanih djela kojima je pratio zbivanja u domaćoj Crkvi ili istraživao njezinu prošlost. Preko 900 naslova svjedoči o autorovoj zadivljujućoj marljivosti, pogotovo ako imamo na umu da je većinu tih radova napisao u vrijeme dok je vršio zahtjevnu službu tajnika nadbiskupije. Kardinal Kuharić odao je priznanje dr. Kožulu imenovavši ga kanonikom, ali i izvršiteljem svoje oporuke.

U predgovoru svom djelu autor napominje kako Sveti Otac Ivan Pavao II. u svom apostolskom pismu *Tertio millennio adveniente* podsjeća Crkvu na njezine novije mučenike, posebice one tijekom 20. stoljeća, koji su posvjedočili svoju čovječnost i kršćanske ideale u srazu sa zločinačkim ideologijama fašizma, nacizma i komunizma. U nas se dugi niz godina moralo šutjeti o žrtvama komunističkih zločina, pa i danas se još često primjenjuju dvostruka mjerila, a bezbožni i zločinački komunizam skriva se iza maske «antifašizma». Dr. Kožul ističe: «*Želimo učiniti otklon dnevne politike i političara od žrtava. Želimo da se konačno u javnosti jednakomjerno čuje i drugo zvono, druga strana! Želimo prema svim žrtvama ikmati jednak pristup i ista mjerila*!»

U prvom dijelu knjige, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji za vrijeme Drugog svjetskog rata,* predstavljena su izvorna pisana svjedočanstva nastala na temelju okružnice Duhovnog Stola iz 1943. godine. U okružnici se traži od župnika da opišu sva razaranja i oštećenja crkvenih zgrada, da dostave podatke o rođenima, vjenčanima i umrlima, te o vjerskim prelaznicima u Katoličku Crkvu, kao i da popišu imena i okolnosti smrti svih poginulih župljana. Na temelju odgovora i drugih izvješća o istom predmetu predstavljena su ratna razaranja i stradanja u 206 župa tadašnje nadbiskupije (dakle, uključujući današnju Požešku i Varaždinsku biskupiju). U tim izvješćima osvjetljuje se sudbina smrtno stradalih svećenika, a popisani su i smrtno stradali vjernici u pojedinim župama. Što se tiče vjerskih prijelaza u Katoličku Crkvu prešlo je 690 židovskih vjernika, 35.602 pravoslavnih, te 386 osoba drugih vjeroispovijesti, najviše starokatolika. Osnutkom Hrvatske pravoslavne crkve u NDH g. 1942., pitanje prijelaza pravoslavnih prestaje biti aktualno, a Židove, nažalost, često ni prijelaz na katoličku vjeru nije mogao spasiti od primjene monstruoznih rasnih zakona. Nadbiskup Stepinac i drugi katolički biskupi, uz punu potporu Svete Stolice, nastojali su maksimalno olakšati prijelaz svima koji su to tražili, da bi im se spasio život i imovina.

Drugi dio pod naslovom *Oštećene crkve i crkveni spomenici u Zagrebačkoj nadbiskupiji u Drugom svjetskom ratu i poraću*, predstavlja pisana svjedočanstva i brojčane podatke o oštećenosti i porušenosti crkvenih zgrada od 1941. do početka 1951. godine. Tada je naime, na poticaj Komisije za vjerske poslove, NDS

u Zagrebu prikupio podatke o stanju crkvenih zgrada i drugih crkvenih spomenika s područja cijele nadbiskupije. Na temelju prikupljenih podataka vidljivo je da je tijekom rata uništeno 9, a oštećeno 190 crkava. Poslije rata uništeno je ili oštećeno 39 crkava i kapela.

U trećem dijelu naslovljenom *Zauzeće župnih stanova i gospodarskih zgrada u Zagrebačkoj nadbiksupiji 1950. i 1951. godine* prikazan je odnos komunističkih vlasti prema Katoličkoj Crkvi i crkvenoj imovini na primjeru Zagrebačke nadbiskupije.

Nadbiskupski Duhovni Stol u Zagrebu poslao je tijekom 1950. i 1951. godine svim dekanatskim i župnim uredima tri okružnice kojima je zatražio točne podatke o zauzetim župnim zgradama. Prvu okružnicu od 8. 8. 1950. potpisao je generalni vikar *sede impedita* dr. Franjo Salis, drugu od 27. 2. 1951. generalni vikar biskup dr. Josip Lach, dok se trećoj okružnici od 9. 7. 1951. čini se izgubio originalni tekst, no zna se da je nastala na poticaj Komisije za vjerske poslove NRH. Na okružnice biskupa Salisa i Lacha (u to vrijeme nadbiskup Stepinac je robijao u Lepoglavi) stiglo je mnoštvo odgovora, koje je obradio kanonik dr. Nikola Kolarek.

1951. godine u nadbiskupiji su 53 župe nepopunjene, te se njima upravlja iz susjednih župa. U 25 župa župni stanovi i gospodarske zgrade potpuno su ili gotovo potpuno zaposjednuti, u 11 župa zaposjednuti su većim dijelom, a u 7 župa zaposjednuti su manjim dijelom. O takovom stanju izvjestio je Duhovni Stol Komisiju za vjerske poslove NRH.

Istovremeno, UDBA inicira stvaranje prorežimskih svećeničkih udruženja, kako bi se Crkva iznutra oslabila i podijelila, naposljetku i odvojila od Rima. Na svećenike vrši se stalni pritisak prijetnjama, ucjenama, visokim porezima, a istodobno se daju brojne povlastice onima koji se upisuju u udruženja. Zagrebački pomoćni biskupi Salis i Lach pozivaju se na saslušanja, tvorno napadaju na terenu, kažnjavaju se prekršajno, štoviše, pokušava ih se ukloniti s uprave nadbiskupije. Nadbiskup Stepinac iz zatočenja poručuje: «Nema sporazuma s bezbožnim komunizmom!» Hrvatski episkopat, vjeran Kristovu Namjesniku, jednodušno poručuje udruženjima: *Non licet*!

Zajedno s druge dvije knjige dr. Kožula *Martirologij Crkve zagrebačke* i *Terra combusta* i s djelom M. Akmadže *Oduzimanje imovine Katoličkoj Crkvi,* i ovo djelo doista je doprinos spoznaji istine o mračnom vremenu komunističkoga jednoumlja, koja ne smije biti prešućena.

Dr. Stjepan Razum napisao je *Riječ urednika* i *Bilješku o piscu*, te sastavio popis Kožulovih pisanih djela i *Kazalo osoba, mjesta i pojmova*.

Stanislav Vitković

Vrhbosanska nadbiskupija nekad i sad

*(*Vrhbosanska nadbiskupija početkom trećeg tisućljeća. *Uredio Franjo Marić. Izd. Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski i Vikarijat za prognanike i izbjeglice. Sarajevo – Zagreb 2004., str. 1394)*

Jedan od recenzenata ovog velebnog djela dr. Anđelko Akrap u svom komentaru piše: «*Iza jednostavnog i nepretencioznog naslova* Vrhbosanska nadbiskupija početkom trećeg tisućljeća, *nalazi se interdisciplinarno, iznimno zanimljivo, vrsno i originalno znanstveno djelo koje sadržajem i pristupom u razradi zamjetno prelazi okvire crkvene povijesti.*» A drugi recenzent dr. Mijo Korade završava svoj prikaz riječima: «*Ovo djelo kakvog nije dosad bilo u našoj kulturnoj i znanstvenoj javnosti, u svakom pogledu zaslužuje potporu i svesrdno ga preporučujem za objavljivanje.*»

Predgovor knjizi napisao je vrhbosanski nadbiskup kardinal Vinko Puljić. Sveti Otac Ivan Pavao II. imenovao ga je koncem 1990. g. nadbiskupom vrhbosanskim i osobno ga posvetio za biskupa u Rimu na Bogojavljenje 1991. Mladi nadbiskup dijelio je hrabro sa svojim vjernicima sve strahote rata, velikosrpske agresije, opsjedanja i razaranja Sarajeva. Ostao je uz svoj narod, dijeleći s njime sve nevolje. Papa Ivan Pavao II. imenovao ga je u znak osobitog priznanja njegovoj hrabrosti i vjernosti, kardinalom prezbiterom Svete Rimske Crkve 30. listopada 1994.

U predgovoru pod naslovom *Neka se ne zaboravi* kardinal Puljić piše: «*Skupljajući povijesne i statističke činjenice htjeli smo bolje upoznati naše korijene. Ima u njima razloga za ponos i radost jer nam otkrivaju dubinu naše ukorijenjenosti u ovo tlo i izdržljivost opstojnosti na ovoj vjetrometini. Ima razloga i za bol i tugu jer smo katkad mogli skupiti samo* povijesne krhotine *i od njih sastaviti vidljivu prijeđenu životnu stazu.*»

Tri stožerna elementa bosanskog katolika kroz povijest – vjernost Bogu, prepoznatljivost po križu i pobožnost prema Mariji – upotpunjuje, piše dalje kard. Puljić, «*trajna i nepokolebiva odanost Papi. Glas Svetog Oca uvijek mu je bio jasna garancija istine, puta i života, a Crkvu je doživljavao kao svoju veliku obitelj.*» Pri završetku svog predgovora kardinal ističe: «*Ova knjiga bit će dokument o prošlosti, dokaz žive sadašnjosti i izazov za budućnost.*»

Knjiga prvi put donosi na jednom mjestu fotografije i ilustracije svih župnih crkava i drugih značajnih crkvenih objekata Vrhbosanske nadbiskupije od njezina osnutka. Tu je i mnoštvo podataka za sve 152 župe s filijalama, od njihova osnutka do naših dana. Nalazimo i podatke o broju Hrvata katolika za oko 3000 naselja koja pripadaju katoličkim

župama, a u kojima žive, ili su nekada živjeli katolici Hrvati na području Vrhbosanske nadbiskupije.

Iz uvoda knjizi koji je napisao prof. Franjo Marić saznajemo da ona sadrži preko 2500 slikovnih priloga, većinom u boji. Podijeljena je na 26 glavnih poglavlja.

Vrhbosanska nadbiskupija zauzima površinu od 22.401 km^2, a prema podacima od 31. 12. 1991. na njezinu je području živjelo 528.492 katolika, što je bilo 12% ukupnog pučanstva Bosne i Hercegovine prema državnom popisu iste godine. Srpska agresija uništila je preko 50% nadbiskupije, a u žalosnom hrvatsko-muslimanskom sukobu razaranja su pretrpjele još 33 župe. Tako je u veljači 1994. Vrhbosanska nadbiskupija imala manje od 140.000 katolika.

Vrhbosanska metropolija, kojoj je na čelu vrhbosanski nadbiskup kao metropolita, prostire se teritorijem Bosne i Hercegovine; uz vrhbosansku nadbiskupiju čine je tri sufraganske biskupije – banjalučka, mostarsko-duvanjska i trebinjsko-mrkanska.

Tijekom rata od 1991. do kraja 1995. samo na području Vrhbosanske nadbiskupije potpuno je uništeno 199 katoličkih objekata, teško ih je oštećeno 214, a lakše 277. Prema podacima od 31. 12. 2001. na području nadbiskupije živio je 212.271 katolik, manje nego pred Prvi svjetski rat, kada ih je bilo 225.000. U Vrhbosansku nadbiskupiju danas su inkardinirana 224 dijecezanska svećenika, a na njezinu području djeluje i 185 redovnika, od kojih su 177 franjevci provincije Bosne Srebrene.

Prof. Marić naziva s pravom ovo djelo «spomenica, monografija i šematizam u jednom», pa zaključuje: «*Na ovih tisuću i više stranica ne možemo staviti točku. Povijest nije stala. Povijest naših župa, povijest bezbrojnih likova, spomenutih i nespomenutih, postala je naša prošlost, a mi njihova budućnost.*»

Svaki živući svećenik, dijecezanski i redovnički, s područja Vrhbosanske nadbiskupije, predstavljen je u ovom djelu kratkim životopisom i fotografijom. Šteta je što su vrhbosanski nadbiskupi, s izuzetkom Stadlera, prikazani dosta škrto i nepotpuno, a u njihovim biografijama ima i netočnih podataka. To se osobito odnosi na mons. dr. Marka Alaupovića (1885. – 1979.) koji je vodio Vrhbosansku nadbiskupiju u najtežem razdoblju (1945. – 1967.). Tako autor napisa o njemu «ne zna» da ga je papa Pio XI. odlikovao 1932. godine dostojanstvom apostolskog protonotara, niti da je dr. Alaupović bio predsjednik Crkvenog suda i rektor sarajevske katedrale Srca Isusova. Kad su i nadbiskup Šarić i njegov generalni vikar dr. Buljan 1945. napustili Bosnu, pa se Buljan sklonio u Zagreb, a Šarić otišao u inozemstvo, morao je prepozit kaptola dr. Alaupović preuzeti upravu nadbiskupije kao generalni provikar. U to vrijeme u cijeloj BiH nije bilo nijednog bisku-

pa jer su vrhbosanski nadbiskup i banjalučki biskup pobjegli u inozemstvo, a mostarski biskup dr. Petar Čule robijao je u komunističkom zatvoru. Redovnice su razjurene, mnogi svećenici pobijeni ili zatvoreni, sjemeništa prestala s radom, a istovremeno je UDBA osnivala svećenička udruženja, želeći iznutra oslabiti Crkvu i, po mogućnosti, osnovati «narodnu crkvu» odvojenu od Rima.

U ovoj se knjizi nalaze dva međusobno suprotna podatka o mons. Alaupoviću: prema jednom (str. 1272.) on je 1950. imenovan naslovnim biskupom i apostolskim administratorom; prema drugom (str. 34.) u odsutnosti nadbiskupa Šarića upravljao je nadbiskupijom kao gen. provikar, kasnije kao generalni vikar. Jedan od ta dva podatka ne može biti točan. Osobno mislim da je mons. Alaupović do smrti nadb. Šarića upravljao nadbiskupijom kao gen. provikar, odnosno gen. vikar. (Neosporno je da je papa Pio XII. dr. Marka Alaupovića 21. 5. 1950. godine imenovao naslovnim biskupom kapitolijadskim, te da je 24. rujna iste godine posvećen za biskupa, no to još ne znači da je za života nadb. Šarića postao apostolskim administratorom; vodio je Vrhbosansku nadbiskupiju kao generalni provikar odn. vikar *sede impedita* prema kanonu 429 tadašnjeg Crkvenog zakonika.) Papinski godišnjak (*Annuario Pontificio*) za 1955. godinu navodi da je mons. Marko Alaupović naslovni biskup kapitolijadski i generalni provikar vrhbosanske nadbiskupije. Papa bl. Ivan XXIII. imenovao ga je vrhbosanskim nadbiskupom i metropolitom 7. rujna 1960., a umirovljen je 13. siječnja 1970. godine. No, autor napisa o nadbiskupu Alaupoviću «ne zna» još dva značajna podatka: papa Pavao VI. odlikovao je mons. Alaupovića 1967. godine dostojanstvom asistenta papinskoga prijestolja. Taj isti papa iste je godine imenovao skopskoga biskupa dr. Smiljana Čekadu vrhbosanskim koadjutorom i apostolskim administratorom *sede plena*, pa otada dr. Marko Alaupović nije više upravljao vrhbosanskom nadbiskupijom, premda je do umirovljenja 1970. ostao vrhbosanskim nadbiskupom i metropolitom, no upravu je preuzeo nadb. Čekada. U zaslugu nadbiskupu Alaupoviću treba svakako navesti i da je, čim je to postalo moguće, obnovio Vrhbosanki prvostolni kaptol.

Mons. dr. Marko Alaupović umro je 18. lipnja 1979. u Sarajevu, u 95. godini života. Pokopan je u sarajevskoj katedrali, ali je njegov grob neobilježen (barem je donedavno bilo tako).

Na kraju još jednom navod iz predgovora kardinala Puljića: «*U ovoj knjizi – riječju i slikom iznose se i slažu kamenčići mozaika naše povijesne stvarnosti. To je materijalna podloga koja bjelodano svjedoči o tome kako su sile ovosvjetske moći provodile nasilje, zatirale našu opstojnost, a mi smo još tu, i to s najdubljim korjenima, i kao Crkva i kao narod hrvatski.*»

Stanislav Vitković

Pokrivkina Slavonija

(*Uz knjigu Matije Pokrivke* Mlinovi u Hrvata – *žrvnjevi, vodenice, suvare vjetrenjače, Zagreb, 2004.*)

Matija Pokrivka, naš slikoputopisac, namjeravao je izdati knjigu *Mojom Slavonijom* i zamolio me da mu napišem predgovor. Nesretnim je slučajem njegov pripremljeni rukopis propao, a meni u računalu ostao neizdan predgovor pisan još prije šest godina. Mislim da je povodom njegove nove knjige prigoda da objavim taj predgovor jer govori o jednom našem zaista osebujnom i vrijednom slikaru, vrijednom u dva smisla, naime da je dragocjen i marljiv.

* * *

Pokrivkine su knjige čarobne i neobične. Slika sve krajeve, a najviše Slavoniju. Počinje od svoje rodne kuće, pa pokraj krušne peći do Đerijeva mlina u svojim rodnim Kutovima, pa kako raste, tako mu noga i pogled odlazi dalje, prolazi kroz obližnje Zdence pa u Orahovicu, zaustavlja se pred kućom kovača Mije Ivšića, oca mojega profesora dr. Stjepana Ivšića, luta po selima i zaseocima, nađe se u Tadijanovićevu Rastušju, Relkovićevu Davoru i Mašićevu Mačkovcu uz Savu, a zatim ga evo u Ladimirevcima, rodnom mjestu Fabijana Šovagovića, rodne mu kuće više nema, ali tu je stari drveni štagalj, evo ga u Meštrovićevu Vrpolju, zaluta i u starinski vinski podrum u Kutjevu... Putuje on tako Slavonijom i slikarskim očima vidi ono što drugi ne bi vidio, zapaža ljepotu tamo gdje bi drugi vidio oronulost, ruševinu, zapaža da i one zrače davnom ljepotom. Pokazuje da je vrijedno zaustaviti svoj pogled jer bismo bez Pokrivkina upozorenja često prošli hladna srca pokraj tople duše naše drage Slavonije.

Pokrivka slika i opisuje ulice, kuće, zidane i brvnare, pokrivene crijepom, šindrom i slamom, gostionice i kovačnice, staje, sjenike, štagljeve, ambare, krečanu i krušne peći, tu je i impresivna slika s koritima i kopanjama naslonjenima na kuću kao djeca koja gledaju stranca, s leđima uz kuću kao sigurno zaleđe, tu su i mlinovi, najviše ima mlinova, običnih i posebnih kao što su vodenice i suvare, pa osamljena debela debla s velikim i jakim krošnjama, a onda nam pokaže nekoliko đerama koji jednim svojim dijelom upozoravaju na nebo kao i zvonici, koji su sami, bez crkve, pa zvonici uz crkve ili crkve uz zvonike, teško je reći tko je uz koga, pred nas stavi i pokoju sliku staroga i ruševnoga

grada... Gradove zaobilazi ili brzo kroz njih prolazi, zaustavio se samo u Pakracu, a i u njemu možda ne bi da nije u ratu stradao, da nije razrušen. Oživio je jedan svijet koji će živjeti u njegovim slikama i opisima kad ga više ne bude, toga svijeta i Matije, a mnogu će građevinu od propasti spasiti upravo njegova ljubav koju i na druge prenosi.

Pokrivkino sam slikarstvo upoznao prije nego njega. A kad smo se upoznali, vidio sam da nas veže nešto više od slikarstva, Slavonija. Voli on i druge hrvatske krajeve, najprije Istru, siroticu Istru, kako se govorilo u našoj mladosti, Zagreb, Zagorje i Žumberak, ali se ne odvaja od svoje Slavonije. U njoj je ugledao svijet, u njoj je ugledao prvi mlin, odrastao je uz mlin vodeničar pokraj rijeke Vučice, shvatio je što mlin znači za život. Mlinovi su prva i glavna njegova ljubav jer oni žito pretvaraju u brašno, namirnicu za kruh naš svagdanji. *Kruh naš svagdanji daj nam danas* učio nas je Učitelj života. Pokrivka zna da čovjek ne živi samo od kruha pa ističe da se od brašna peku i hostije, a one Pretvorbom postaju hrana i duhovnoga života: *Blago onima koji su pozvani na Janjetovu svadbenu gozbu.*

Mlinovi su simbol života, i tjelesnoga i duhovnoga. Matija je Pokrivka to shvatio i odatle njegova ljubav za mlinove, njegove slikarske dragulje.

On je podrijetlom Slovak, a ja Zagorac, ali Slavonija je naša domaja, u njoj smo se rodili i odrasli, ona nas je iznjedrila, udarila je na nas svoj neizbrisivi pečat, ona nam je dala trajno obilježje i ljubav je za nju trajna. Slavonija živi u našim srcima i kad mi ne živimo u njoj. I kad pišem ove riječi za njegovu knjigu, ne pišem ih samo kao njegov Slavonac, jer nas stjecajem prilika ne veže tek sama Slavonija, nego i mlin u njegovim rodnim Kutovima, mlin u koji sam došao zbog kruha. U njemu sam bio mlinarski šegrt, u njemu se prelomila moja noga, a s njom i moja sudbina. Da sam to što jesam, odlučeno je u kutovskome mlinu. Naslikao je taj mlin, i kad sam ga ugledao na njegovoj slici, nisam se mogao odvojiti od nje. Možda on ima i ljepših slika, ali ta je moja. Jedva je pristao da se od nje rastavi. On živi sa svojim slikama i zato se može reći da je pravi umjetnik.

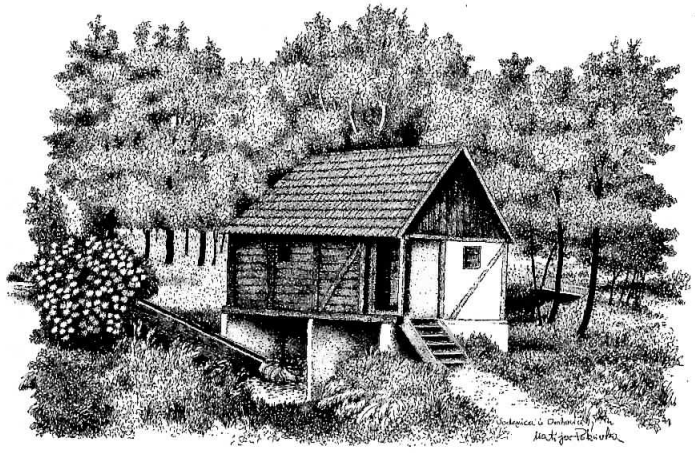

Svaki slikar traži svoje mjesto u umjetnosti jer u njoj mora biti svoj, ako želi da bude prepoznatljiv i priznat kao takav. Nakon tisućljeća slikarskoga umijeća i nakon stotina slikarskih smjerova kad su iskušane sve slikarske tehnike, teško je naći svoje prepoznatljivo mjesto, ali ga je Matija Pokrivka ipak našao. Tehnika je jednostavna: pero, tuš i bijeli papir, dvije boje, crna i bijela, ali mu slike nisu crne, nego svijetle, sad vedre, sad sjetne, ali uvijek njegove, prepoznatljive. I da ih ne potpisuje, lako bi ih bilo prepoznati.

Odabrao je tehniku koja nije laka, koja jednim potezom ne pokriva velike površine, nego zahtijeva mukotrpan sitan filigranski rad, crticu po crticu, točkicu po točkicu, da nastane lik pred kojim stojimo očarani ljepotom prepoznatljivih motiva, koji kao da su u isto vrijeme stvarni i nestvarni. Ostao je u okviru figurativnoga slikarstva. Motivi su mu klasični, a ipak u jednome smislu posebni. On iznosi ideju da je lijepo što je staro. Crta staro i novo, jedna se njegova zbirka zove *Stari i novi Zagreb*, ali se vidi da voli staro, a novo mu služi samo kao kontrast, da se staro jače istakne. Malo ima novoga u njega, najradije crta ono starinsko, što odlazi, što se ruši, što nestaje. Nastoji da to bar sačuva na svojoj slici, da se zna i vidi kako je nekad bilo, da ostane za vječnost.

On ne slika samo ono što vidi, nego i živi s onim što slika. Sama mu slika nije dovoljna da se izrazi nego i piše o njoj, o onome što ona znači, što

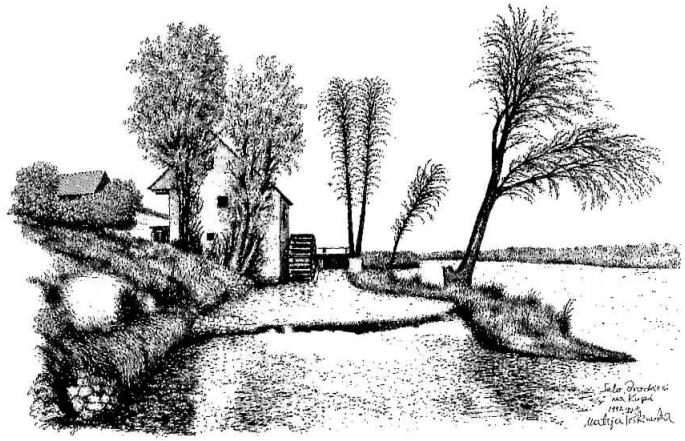

znači onomu čiji je predmet koji slika. Putuje od mjesta do mjesta i kad se zaustavi da što naslika, razgovara s ljudima o onome što riše, pa zapisuje. On je, kako sam naglašava, slikoputopisac. Malo je u našem jeziku složenica od triju osnova, ali ih ima, no slikoputopisac kao da je u našem slikarstvu samo jedan – Matija Pokrivka. Ne znam što mu je važnije, meni se više sviđaju njegove slike, ali bez njihovih opisa on ne bi bio on, njegove slike s njegovim opisima nisu statične, jače su uronjene u stvarnost, ostavljaju jači trag, žive punijim životom. Ima u njegovu pričanju određene naivnosti, ali ona kao da skladno prianja uz slike kojima pripada.

Ali ne samo to, nastoji da se sve sačuva i kao predmet. Brine se da se sačuva i fizička opstojnost onoga što slika. Razgovara s ljudima, nagovara ih da poduzmu sve što mogu da se zgrada sačuva, da se obnovi, da ne propadne, traži koga će za to oduševiti.

Slike malo prodaje, više ih objavljuje u knjigama. Ovo je već četvrta njegova knjiga, a priprema i knjigu o mlinovima. Skroman je, ne traži priznanja, ne gura se u veliki slikarski svijet, malo je imao izložaba prema bogatstvu djela koja je stvorio, pušta da njegova djela sama govore, da se sama probijaju u slikarski svijet, ali da će u njemu naći svoje trajno mjesto, sumnje nema.

Stjepan Babić

Zaboravljeni mučenik

(Anto Orlovac, Vjeran do smrti. Život i mučeništvo banjolučkoga svećenika Ante Dujlovića, *izd. Biskupski ordinarijat Banja Luka, 2004.)*

O trpećoj Crkvi na banjolučkim prostorima ponudio je dr. Anto Orlovac još jednu knjigu – *Vjeran do smrti. Život i mučeništvo banjolučkoga svećenika i povijest rasta i smrti jedne župe*. Zapravo je to isprepletena povijest župe Gumjera i njezina župnika Ante Dujlovića.

Arhitektura knjige sklop je dviju pripovjednih linija. U jednoj se prati život Ante Dujlovića od rođenja 1914. god. u Ivanjskoj kod Banje Luke, u brojnoj, siromašnoj obitelji, preko njegova školovanja i svećeničkoga puta do tragične smrti u 29. godini života, točnije u noći između 10. i 11. srpnja 1943. godine. Druga linija – koncipirana kao interpolacija u tom životopisu – ocrtava povijest župe Gumjera, naseljene Poljacima, koja je njihovim odlaskom 1946. prestala postojati. Samo na trenutak može izgledati da su to dvije posebne povijesti, no produbljeno čitanje otkriva sudbinsku povezanost župe i Ante Dujlovića.

Župa je imala mnoge probleme: sukob župnika i župljana, česte smjene župnika. Stanje je bilo vrlo teško: vjerska ravnodušnost, uzmak pobožnosti i zamiranje duhovnoga

života. O župljanima Gumjere nema baš pohvalnih riječi u zapisima: «... ovaj narod... sasvim divlji... a u selu ima nekakva banda lopova... te je za svećenika položaj... trudan i nesiguran.» (str. 40) U drugom zapisu: «... jerbo je tamo sada narod silno iskvaren i religiozno, a pogotovo moralno.» (str. 40) Takve su okolnosti vladale u župi kad je biskup njenim upraviteljem imenovao mladoga Antu Dujlovića, svećenika bez ikakva iskustva, bez znanja poljskoga jezika, s mentalitetom doseljenika. Vlč. Anto prihvaća biskupov dekret i odlazi u tu vrlo tešku i po mnogo čemu problematičnu župu.

Antina zauzetost za pastoralni rad u župi, njegova odanost župljanima, napor da u župi ostane i onda kad je svima jasno da bi bilo mudro pobjeći što dalje, odčitavaju se u njegovim pismima biskupu, braći svećenicima, prijateljima. U tim pismima vidimo vlč. Antu kao skromna mladića u tjeskobi i nevolji, ali predana u ruke Božje. Anto je slutio svoju smrt i svjesno joj je išao u susret. To se najbolje vidi iz njegova pisma: «Dakle, ostajem na župi. Sigurno ćete se začuditi, ali šta ću. Sada sam najsigurniji za smrt. Ali uza sve to, ništa se skoro ne plašim, veseo sam i raspoložen. Prvi puta sam među partizanima, ali se čudim, da sam tako veseo. Blizu sam mučeništva. Moji ljudi su svaki dan i noć stalno kod mene. Rado ginem s njima. Molim Vas, molite se za mene, a to molim i drugu braću svećenike, da se mole, da ustrajem. Bog zna hoćemo li se ikada više vidjeti. Ako ne na zemlji, a u nebu sigurno.» (str. 70/71)

I o njegovim posljednjim danima i tragičnom svršetku autor govori preko svjedočenja očevidaca događaja, a o eventualnom povodu ubojstva govori župni oglas što ga je vlč. Anto sastavio, ali nije stigao pročitati, jer ga je smrt spriječila: «Molim još jednoč da dobro zapamtite, da nema i ne smije biti noćnih igranki, pa makar me koštalo glave. Ne dam i ne mogu dopustit, da se mladež kvari i da se širi nemoral.» (str. 79) U ovom se tekstu od svega nekoliko redaka ocrtava moralni lik mučenika Ante. Pod cijenu najteže kazne ne može dopustiti da se mladež prepušta nemoralu sudjelovanjem na razuzdanim zabavama u seoskoj gostionici. Budući da je time omeo zadovoljstvo neprijateljima, ubijen je: smrt je bila kazna za najobičniji i najneviniji svećenički savjet. Kaznili su ga četnici s 11 uboda nožem i tri metka, dva mu probila glavu, jedan prsa. Čak se jedan četnik javno u selu hvalio kako ga je ubo u slabine i vrtio nož da gore boli. I lakat vlč. Ante bio je potpuno razmrskan.

Sad nam je jasno u čemu je bila Dujlovićeva veličina. Taj je mladić iskazao neviđenu hrabrost odabravši život u župi a ne bijeg, odabravši moral a ne dodvoravanje sili, ma kakvim ona oružjem bila opremljena. Platio

je životom Onomu koji ga je pozvao u život i na služenje.

Šezdeset nas godina dijeli od smrti Ante Dujlovića, hvala Bogu da bar sada možemo o njemu govoriti. Zahvalni smo što su sazrele prilike da otvoreno pokažemo rane, ali i svjesni da ne smijemo upasti u zdvajanje i rezignaciju. Ima takvih mučeničkih sudbina još mnogo. One čekaju svoje istraživače i kroničare. Ne bi trebalo čekati predugo, jer svjedoci su već vremešni ljudi, arhivi su katkad nesigurna mjesta, a nije sigurno da su svi mučeni i ubijeni ostavili isti trag, da su jednako nezaboravni. Antino je mučeništvo, naime, živo u sjećanjima Poljaka koji su odselili iz Gumjere, i koji su sa sobom ponijeli ne samo zvono i Gospin kip, nego i spomen na svoga mladoga župnika: njegov *biret* kao relikviju, i konačno, kao najveći uspjeh njegov – ostali su vjerni Bogu. Župa Ocice u Poljskoj svake godine slavi spomen Dujlovićeva mučeništva. Orlovac piše: «U noj su dvije Dujlovićeve slike: jedna na ulazu u crkvu, u prostoru ispod tornja, a druga na desnoj strani u samoj crkvi, gledano prema oltaru... Očito je da župljani nisu zaboravili svoje Gumjere.» (str. 102)

Kao što je Orlovac posjetio župu Ocice u Poljskoj, pohodio je i nekadašnju župu Gumjera. Želio je vidjeti gdje se nekoć nalazila crkva i mjesto mučeništva župnika Dujlovića, te groblje s njegovim grobom. Evo što piše Orlovac: «Gledamo uokolo: proplanak promjera tridesetak metara, okružen s nekoliko stabala lipa i hrasta koja su nekoć stajala oko gumjerske crkve. Nigdje nikakva traga da je tu ikada bila kakva građevina.» (str. 96) Čitajući Orlovčev tekst saznajemo: «Tu nam o. Sitnik pokazuje gumjersko katoličko groblje. Opet baš nikakva traga, ni križa, ni spomenika, ni ograde, čak ni bilo kakva kamena, samo lijepa hrastova šuma, a ima i nešto crnogorice i šipražja.» (str. 97) Za Crkvu su mučenici najveće blago. Grobovi mučenika bili su gotovo oltari oko kojih su se okupljali kršćani i na kojima su kroz stoljeća crpili snagu i hrabrost u teškom vremenima progona. Sjetimo se samo rimskih katakomba. A što je s Antinim grobom?

Ova knjiga Ante Orlovca putokaz je svim budućim istraživačima povijesti banjolučke crkve i metodološka pouka kako treba na temelju dokumenata pisati takve knjige. Svaku riječ treba argumentirati, svaku ocjenu obrazložiti, svaki dokument priložiti. Moramo reći da je takav postupak najveća kvaliteta ove knjige. Autorova sposobnost romanesknoga oblikovanja životopisa mučenika vlč. Ante Dujmovića dar je s neba koji je dobio s određenim ciljem. Nadajmo se da će ga još koji put iskoristiti.

Marko Lukenda

Porazna ocjena hrvatskog novin(ar)stva

(Gordana Vilović, Etički prijepori u Globusu i Nacionalu 1999.– 2000., *Hrvatska politologija 8, Zagreb 2004.)*

U uvodu ove disertacije, kojom je doktorirala na Fakultetu političkih znanosti, autorica kaže da nije slučajno svoj predmet istraživanja vremenski omeđila godinama 1999. i 2000., od kojih je prva označila kraj desetogodišnjice vladavine "prve demokratski izabrane vlasti na čelu s predsjednikom dr. Franjom Tuđmanom i Hrvatskom demokratskom zajednicom, a druga najavila promjene na državnoj političkoj sceni". (str. 2) Opredijelila se za *Globus* i *Nacional* jer su bili "najprodavaniji, i samom tom činjenicom pripadaju listovima koji su aktivno sudjelovali u oblikovanju stavova javnosti", a imali su "specifičan nastanak i razvitak". (str. 2).

U zadnjem desetljeću 20. stoljeća Hrvatska je, prema autorici, bila "puna paradoksa i bizarnosti"; medijsku scenu naziva "shizoidnom", a "ostat će upamćena i po učestalim posjetima uglednika, novinara i javnih djelatnika iz Europske federacije novinara, Vijeća Europe i State Departmenta, koji su... polijevali 'hladnom vodom' predstavnike hrvatskog državnog rukovodstva kritizirajući ih zbog državnih medija". (str. 3) "Zakon o javnom informiranju/priopćavanju", čitamo dalje, "bio je vrlo liberalan i svima koji žele izdavati svoje novine to je i omogućivao", ali "u tom su razdoblju profesionalni standardi u novinarstvu posve srozani", a "promišljanja o etici novinarstva kao sastavnom dijelu novinarske profesije svodila su se na salonske rasprave u Hrvatskom novinarskom društvu, čije poruke nisu daleko dopirale" (str. 3. – 4.). Pogledajmo kako su u knjizi obrađene spomenute mane i problemi.

Govoreći o novinarskoj etici, autorica prikazuje misli pojedinih etičara, novinara i izdavača-utemeljitelja. Krajem 19. stoljeća Joseph Pulitzer je u svojim izdanjima zastupao interese javnosti. Osnivač *The New York Timesa*, Henry Jarvis Raymond, zahtijevao je da njegovi novinari tretiraju "pristojno sve ljude", da novine budu "točan odraz onoga kako izgleda svijet" i da se ljudi u objavljene podatke "mogu pouzdati". I kasniji vlasnik Adoplh Ochs smatra "da komentari i uvodnici moraju odražavati promišljanja u zemlji, pošteno u svakom retku... i pritom ne pozivati na neprijateljstvo" (str. 12. – 13.). Novine koje su pisale "maliciozno i s mržnjom" izdavao je Raymondov suvremenik (i konkurent) William Randolph Hearst. Obojica slove kao začetnici žute štampe. (str. 12) Vrijedno je navesti i misli Milana Grlovića, utemeljitelja Hrvatskog novinarskog društva, koji je na osni-

vačkoj skupštini 18. prosinca daleke 1910. godine pred svojim kolegama izjavio da imaju dužnost: "napram narodu kojemu služimo i napram sebi. Napram narodu mi smo pioniri i vojnici novog političkog osvještenja, njegovog kulturnog unapređenja. *Dužnost nam je, da budimo njegovu narodnu i ustavnu svijest i da mu pomognemo očuvati njegovu individualnost.* (istakao V. P.) Dužnosti spram nas samih zasnovane su na vječitim zakonima morala i etike." Grlović poručuje da štampa mora biti *"neovisna"*, da bi bila ugledna i *"poštena"*. Autorica naglašava da su te riječi i danas "svježe i aktualne", a ja bih nadodao – nužna maksima u hrvatskom novin(ar)stvu. (str. 13)

Iz knjige doznajemo da su prva pravila o etici u novinarstvu ustanovljena 1923. u Americi, na inicijativu nekolicine novinara, kao "reakcija protiv ekscesa američkih tabloida". (str 13) Govoreći o etičkom proturječju u novinarstvu, tzv. "sivoj zoni", autorica spominje objavljivanje ljubavnih pisama Milana Martića, pronađenih u njegovoj kući nakon vojne akcije "Oluja" 1995. Budući da se radi o "strogo privatnoj stvari", prema humanističkoj teoriji njihovim su objavljivanje narušena temeljna prava čovjeka. Prema pragmatičnoj međutim, budući da Martić nije bio čisto privatna osoba, pisma je trebalo objaviti da bi se stekla potpunija predodžba o njemu. (str. 19)

Teoretske postavke: "i zaštita privatnosti i pravo javnosti da zna; 2. povjerljivi dokumenti i interes javnosti da za njih zna; 3 sukob osnovnih interesa novinara; 4. urednici i vlasnici kao grupe za pritisak" većina teoretičara masovnih medija vidi kao "izvor etičkih kontroverzija", kaže autorica. (str. 22) Kao primjer sukoba privatnosti i javne znatiželje navodi objavljivanje detalja o bolesti prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana, pri čemu "nije s novinarske strane pokazana ni mrvica ljudske sućuti". (24) Kaže da je to bio "najgori mogući način" izvješćivanja, ali napominje da su bivši češki predsjednik Vaclav Havel i austrijski ministar Alois Mock svoju bolest javno obznanili i time spriječili javne spekulacije. Sprega pak urednika i vlasnika očituje se u prešućivanju nedostataka ili uljepšavanju proizvoda koji se oglašavaju u vlastitom mediju.

U 3. poglavlju knjige opisana je uzburkana medijska scena u Hrvatskoj nakon demokratskih izbora 1990. Iste godine započinje "tabloizacija medija", pojavom *Slobodnog tjednika*, što ga je utemeljio Marinko Božić. "List je trajao i prodavao se gotovo tri godine, unatoč nevjerojatnim manipulacijama, neistinama, fotomontažama i apsurdima koje je donosio." (str. 30) Autorica tabloizaciju novina u Hrvatskoj tumači kao "svjetski trend koji nije zaobišao ni naše medijsko tržište", a javlja se i u "najpismenijim sredinama kao i u

onim najsiromašnijim s izrazito niskm naobrazbom". Statistički podaci pokazuju da Hrvatska, s milijun i pol stanovnika bez primanja i 18,6% bez završene osnovne škole, spada u ove potonje. (str. 35. – 36.) Prilagođavajući se u svojim člancima najširoj čitalačkoj publici, tabloidi zanemaruju "dosljednost etičkim standardima", a "novinari se nerijetko koriste i krajnje nemoralnim metodama." No u slučajevima otkrivanja korupcije najviših državnih službi i političara, "svi će se teoretičari složiti da je takav prijestup dopušten u ime "odgovornosti prema narodu", navodi autorica. (str. 37)

Prikazujući hrvatske medije nakon višestranačkih izbora 1990. i "olovna vremena" u razdbolju od 1991. do 1998., te "sređivanje" dnevnih listova, autorica prenosi onodobne optužbe i sporenja javnih i stranačkih djelatnika ili ideoloških oponenata. Pod gornjim naslovima možemo čitati kronologiju događaja od raspada Saveza komunista do privatizacije, prema zakonu Ante Markovića, te o srpskoj pobuni. Autorica ne analizira izjave pojedinih autora i ne osvrće se na Zakon o privatizaciji iz 1989., na temelju kojega je "prvi privatizirani list u Hrvatskoj" postao "visokonakladni tjednik Arena", niti pojašnjava kako je nastala tajkunizacija, pa taj dio knjige djeluje nedorečeno, da ne kažem kontradiktorno pojedinim ispravnim zaključcima ili navodima u knjizi. Nonšalantno citira Marka Thompsona iz njegove, na hrvatski prevedene, knjige "Kovanje rata", "da su mediji iskovali rat". Budući da ne navodi koji i čiji mediji, čitalac stječe dojam da su to bili (i) hrvatski. (str. 43) Navodeći kritičare "državotvornosti", autorica ostavlja neosvijetljenim u čemu se sastojala ta "državotvornost". Prešućuje u kolikom su broju i gdje djelovali "nedržavotvorni novinari", naime oni koji nisu podržavali državotvornu politiku predsjednika Tuđmana i HDZ-a jer su i "dalje ostali beskompromisni borci za socijalizam" (str. 39), a time i za Jugoslaviju. Zanimljivo bi bilo znati je li stav novinarke Dunje Ujević da bi svaka zemlja u ratu morala uvesti cenzuru, a novinar prešutjeti informaciju koja bi po njegovoj procjeni mogla štetiti interesima Hrvatske (str. 47), u skladu s etičkim normama ili nije.

Mnogo jasnije prikazani su usponi i padovi pojedinih tiskovina i elektroničkih medija tijekom zlokobne pretvorbe. Za tiskovine, radio i TV vodi(la) se bespoštedna borba. Nakon kratkog procvata 1989./1990. novine i/ili izdavači našli su se u procijepu između politike i (na)kupaca. Slijedilo je, kako to autorica naslovljava, "Sređivanje dnevnih listova". Mnoga izdanja Vjesnikove kuće prestala su izlaziti, a 13. 12. 1990. pokrenut je tjednik *Globus*, koji čitalaštvo nije dobro primilo. No, njegovo uredništvo na čelu s Ninom Pavićem već 1991. izlazi iz Vjesnikove kuće, a

list se "preko noći uspješno privatizira", što nikad nije dokraja osvijetljeno. Prema Pavićevim riječima "Privredna banka, točnije Zvonimir Leko, odobrila (...) je kredit od 500 tisuća njemačkih maraka, gotovo ni za što, na jednu hrabru ideju". (str. 84) Vlasnički odnosi u Globusu doveli su do trzavica, pa suvlasnici predvođeni Denisom Kuljišem i neki novinari 1995. napuštaju *Globus* i osnivaju *Nacional*. Prema Kuljišu "doktrina *Nacionala*... je bila jasna, jednostavna – to je bio list koji je vodio specijalni rat protiv hadezeovske vlasti... čisti džihad". List nije više balansirao, kao *Globus*, "između Šuškova hercegovačkog lobija i provladina Gregurićeva i Šarinićeva". Obje su struje opskrbljivale *Globus* materijalima da bi kompromitirale drugu stranu. (str. 92) S mnogim listovima vodile su se parnice, sudski postupci, pa su "naknade za duševne boli 1999. dostigle... 65 milijuna DEM". (str. 67) Važno je napomenuti da se sve to odvijalo dok je Hrvatska krvarila, bila okupirana, opustošena, a stanovništvo bez kruha i ruha.

Iskorištavajući siromaštvo pučanstva, *Večernji* i *Jutarnji list* uveli su nagradnu igru koja je "izazvala nacionalnu histeriju", jer ljudi su zbog nagradne kartice kupovali po više primjeraka. U pojedine dane naklada je dosezala i milijun primjeraka, koji su nepročitani bacani u smeće. (str. 54) Uz domaće aktere u hrvatsku se medijsku se scenu upliću i razne inozemne organizacije. *Feral* je podržavan i na životu održavan od Soroševa Instituta Otvoreno društvo. (str. 56) U Hrvatskom novinarskom društvu novinari su podijeljeni na vladine i nevladine. Projekte, vjerojatno "nevladinih" novinara, uz Soroša financijski podržavaju i nizozemska organizacija Press Now te organizacija američke vlade USAID. (str. 64. – 65.) U atmosferi srozanog duha koja je zahvatila Hrvatsku, ozbiljne tjednike (newsmagazine) hrvatsko čitalaštvo nije prihvatilo. Propali su prijeratni *Danas* i 1997. pokrenuti *Tjednik*, koji je uređivao Krsto Cviić, bivši suradnik londonskog Economista. (str. 59) Autorica ne spominje, a ja nadodajem, da je, godine 1990., nakon povratka iz londonskog egzila, propala i *Nova Hrvatska* – dugogodišnji ozbiljan politički dvotjednik koji je uređivao Jakša Kušan – te krajem 1991. obnovljeni *Hrvatski tjednik* Matice hrvatske, nakon samo dva broja.

Koalicija koja je 2000. godine došla na vlast nije, usprkos obećanju, razriješila "ključna pitanja u medijima". "Umjesto jednog autoritativnog centra moći pojavilo se više međusobno konkurentnih centara, koji i dalje pokušavaju utjecati na medije." (str. 73) Jedni ovinari "režimlije" odlaze, drugi dolaze. Afera oko *Slobodne Dalmacije* – smjena glavnog urednika i otkazi nepoćudnim novinarima poslije siječanjskih izbora – nije spomenuta. Zar to nije bio ponovni "stisak"

(nove) vlasti", koji je 1999., prema autorici, popustio? (str. 66)

U petom poglavlju autorica prikazuje rezultate svog istraživanja o etičkim dvojbenostima u izvješćima *Globusa* i *Nacionala*. Analizirala je 104 broja *Globusa* i 102 broja *Nacionala*. "Jedan i drugi tjednik doslovce su se natjecali koji će objaviti privlačnije političke skandale, otkriti kakvu korupcionašku aferu, *pritom evidentno zastupajući aktere jedne ili druge političke, interesne, gospodarske skupine.*" (istakao V. P.) Od 113. do 161. stranice možemo na primjerima vidjeti da oba tjednika zanemaruju prvu i najvažniju kategoriju novinarstva – istinu. Koriste se anonimnim izvorima, prikazuju samo jednu stranu, narušavaju temeljna prava čovjeka i prava manjinskih društvenih grupa, objavljuju propagandne tekstove. Tekstovi su lošeg ukusa, začinjeni opscenostima, a tekst i naslov međusobno su u nesuglasju. Prema autoričinu istraživanju *Globus* je objavio 134 etički dvojbena teksta, među njima "70 članaka-analiza (...) i 32 bilješke-vijesti... novosti o javnim osobama" (str. 139), a *Nacional* 151 tekst prijepornog sadržaja, od toga 91 članak. (str. 141) U *Globusu* se o etičnost ogriješilo 37 autora, koji su potpisali od jednog do čak trideset spornih tekstova; u *Nacionalu* pak 24, od kojih su tri autora napisala čak 85 prijepornih tekstova. (str. 143) *Globus* je u 15 tekstova odstupio od istine, a 10 tekstova spada u "kategoriju visokog stupnja kontroverznosti. Npr. "Goran Milić dobio stan u Ilici" ili "Davorin Rudolf bit će veleposlanik u Washingtonu". Ništa od toga nije bilo istinito. (str. 146) *Nacional* ima još više takvih tekstova – 25, poput članka: "Obitelj Glavaš darovala tuđi klavir", našto je Glavaš sudskim putem dokazao da je klavir bio vlasništvo njegove obitelji. (str 147) *Globus* je na temelju anonimnih izvora objavio 31, a *Nacional* 64 teksta koji sadrže etička proturječja. (str. 150. – 151.)

Globus je u 5, a *Nacional* u 10 tekstova stao uz jednu stranu, a drugoj zanijekao pravo da kaže svoje mišljenje. (str 152) U 11 tekstova *Globus* je senzacionalnim izvještavanjem o intimnostima narušio prava čovjeka. *Nacional* je pak neukusno izvještavao o bolesti predsjednika Tuđmana. (str 153. – 154.) Nisu pošteđene ni nacionalne manjine (str 155. – 156.), a bilo je, premda najmanje, i propagandnih tekstova koji spadaju u plaćeni oglasnik, a ne u vijesti. (str 156) Jedan i drugi list objavljivali su neukusne tekstove o karakternim osobinama različitih ljudi. U *Globusu* je npr. stajalo: "Upali obrazi, razmaknute oči – Praljak je još kao dijete bio rugobica." (str. 158) Slično se obrušava i *Nacional*: "Profesor Zvonimir Šeparović uspio se pri kraju životnog filozofskog preispitivanja – od salonskog istraživača žrtava definitivno prometnuti u kriptoustašu." (str 159) Autorica zaključuje

da su *Nacional* i *Globus* "pomakli granice minimuma građanske pristojnosti, te da psovački i prostački jezik u izjavama sugovornika koriste da bi privukli čitatelje". (str. 160)

Ova uspjela analiza, porazna za hrvatsko društvo, otvara mnoga pitanja koja traže odgovor. Kakve sve sprege, uz rodbinsko-tazbinsku, postoje između političara i novinara/izdavača u Hrvatskoj? Na koje ustupke u uređivačkoj koncepciji moraju pristati primatelji inozemnih dotacija ili listovi u vlasništvu stranog kapitala? Je li prisutna autocenzura i ne djeluju li novinari prema parafraziranoj njemačkoj poslovici: "Tko me kruhom hrani, na njegovoj sam strani"? Dok ovo pišem, Dalibor Medvedović opovrgava u Vjesnikovim "Stajalištima" od 27. 11. 2004. neistinito pisanje *Globusa* o Četvrtom saboru Liberalne stranke. Još jedan dokaz da sadašnji naraštaj hrvatskih novinara ne poštuje etičke norme i ne govori istinu, kao što je zahtijevao J. Pulitzer. Do dužnosti pak što ih je zacrtao prvi predsjednik Hrvatskog novinarskog društva, Milan Grlović, da bude "narodnu i ustavnu svijest" i potiču Hrvate da očuvaju "svoju individualnost", novinari proizišli iz osnovnih organizacija Saveza komunista ne drže nimalo. Ostaje nam čekati i nadati se "hrvatskom Zoli" i njegovom "J'accuse", jer "suverena" Hrvatska prepuna je afera, čak i onih poput "francuske afere Dreyfuss".

Valentin Purić

U selu i oko njega

(«Seljačka muka» u stihovima Ane Verić)

Posljednje mjesto službovanja carskoga hauptmana (satnika) Matije Antuna Relkovića bilo je u Babinoj Gredi, od 1782. do 1786. godine. Svojim didaktičkim djelima «karao» je svoje Slavonce, podučavajući ih «po vojnički». U tome mjestu, dva stoljeća poslije Relkovića i stoljeće nakon Mijata Stojanovića, pojavljuje se još jedan didaktičar, u osobi Ane Verić, koja «slavonskom svitu» upućuje savjete slikama i stihovima, podsjećajući sve oko sebe na nekadašnji život poljodjelaca – ratara. Uz pisanje pjesama i izradu slika na drvetu, platnu i staklenim bocama, Ana već godinama strpljivo skuplja uporabne predmete iz života nekadašnjih «pravoužitnika» Vojne krajine (Granice).

Nedavno je predstavljena i druga Anina zbirka pjesama, pošalica, narodnih izreka i recepata pod nazivom *Izvoru se svome vrati*. Autorica ju je ilustrirala sa sedam slika i 29 crteža. Riječju i slikom opisujući običaje («navade») Šokaca, «teta Ana» poštovateljima kulturne baštine, odnosno tradicije, upućuje i svoju (o)poruku: *Kad ne budem među vama, / tražite me u slikama; / nađite me u pjesmama. / Kad se duša nebu vine, / sačuvajte mi starine.*

U prvoj zbirci *Stani malo, ej živote* Ana kao da želi produžiti seosku

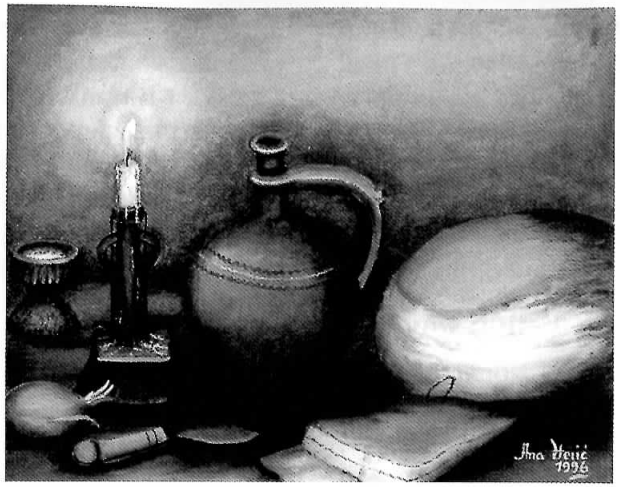

Najčešća tema Aninih slika: kruh, luk, slanina i sol.

idilu, a u drugoj knjizi htjela bi pomoći seljaku koji živi na zemlji i od nje, proizvodeći kruh svagdašnji. Iz njene slavonske kuhinje, izdvojili smo *Seljačku muku,* koju je mogao opisati samo onaj tko poznaje dušu seljaka-ratara.

Anu Verić s pravom nazivaju «prvom damom slavonske naive» i upravo je ona idejni začetnik Babogredskog likovnog kruga, koji trenutačno okuplja osam likovnih stvaralaca (žena) u Babinoj Gredi. Evo citata iz *Muke*:

Nije lako seljak biti
treba puno znoja liti.
Rano rani u cik zore -
dok sve njive ne poore.
Posla uvijek pune ruke,
malo dobra, puno muke.
I dok Sunce njive prži,
za rasove seljak drži.
Kad zaore i posije,
čeka biljku da proklije.
Žalosna je njemu duša,
neće niknut jer je suša.
A čim padne malo kiše,
veselije seljak diše.
Žito raste, list se vrani,
bit će bolje nego lani.
Ali dođe kraj veselju:
crni oblak nebom juri,
vrijedni seljak kući žuri.
Umorno mu srce ječi,
dragi Bože oblak spriječi.
Odjednom se tama stvori,
na njive se led obori.
Svu ljetinu uništi mu,
kao da je bilo nije.
Što sad vrijedi suze liti,
teško ti je seljak biti.

Na brojnim izložbama u gradovima i selima diljem Europe, tetu Anu slikali su uvijek u izvornoj slavonskoj narodnoj nošnji – «rubini».

Pa još kada Ana Verić, jedra i punačka, prođe ispred svojih slika, mnoge joj «barbike» zavide na upravo kraljevskom držanju punom slavonskoga ponosa i prkosa.

Stjepan Tomić

U borbi za djetinji stav

(Jagoda Marović – Sinti: Pređa srca, *pjesme, Nova stvarnost, Zagreb, 2004)*

Malo je književnih djela koja su, poput ove knjige pjesama Jagode Marović – Sinti, tako snažno usmjerena na ono što je bitno. Usudio bih se reći da su svi njezini glavni motivi u samom vrhu vječnih prioriteta na osobnoj, ali i na univerzalnoj životnoj ljestvici. To ovu zbirku čini u isto vrijeme tradicionalnom, čak klasičnom, ali i vrlo svježom i modernom. Istina, naime, ma koliko se činila poznata ili šablonska nikad ne gubi na aktualnosti i izazovnosti.

U svojoj knjizi autorica slijedi zov srca, pa razobličuje i odbacuje sve što nije njezina autentična narav, drugim riječima, sve ono što nije u skladu s Nad-naravi.

Početak životne priče je na izvoru, u domu koji je primarno dom a ne kuća, u zavičaju koji je ponajprije domovina, a ne zemlja, u bogatstvu koje jest imetak ali ne i posjed, o radosti koja proizlazi prvenstveno iz duhovnoga stanja, iz participacije ili predokusa Raja, iz potvrdnoga odgovora Božanstvu a ne iz svijeta i njegove razuzdane ponude slobode i užitaka. Početak životne priče je potpuni, zdušni, djetinji odgovor životu, te zato takvo djetinjstvo i jest utjeha svim kasnijim danima. Autorica je dijete koje pije život kao vodu. Taj čin nije stvar htijenja ili znanja, već čin sponatnoga odgovora Onome koji zna pravila igre. Jagoda Marović – Sinti nije osoba koja bi, kad postane teško, mijenjala pravila igre da se lakše izvuče iz neugodnih situacija. Ona ide do kraja i kad naiđe na zahtjev patnje ili žrtve. Tako ona dira u transcendentno, dira u onostrano, dira u viši red stvari, što zapravo znači da pruža s vjerom ruke prema životnom izvoru koji je u isto vrijeme izvan nje i u njoj samoj. Štoviše, taj je izvor smisao, cilj i sudbina svega. I tako, jedino tako, dolazi do iskustva transcendentnoga, do iskustva Boga. Sada pak otkriva da ni Bog ne mijenja jednom utemeljena pravila koja uključuju patnju, bol i žrtvu. On ne podilazi onima koji ga slijede i ljube, ne obećava brda i doline, ne razuzdava svoga miljenika, nego mu ostavlja breme i patnju, ali ih osmišljava. Zašto? Jer ubraja te svoje sljedbenike u posebno povlaštene ljude kojima je prvorazredna nagrada već u prvome koraku njihova vjera! I u njoj je snaga za sve, možda ne odjednom za sve buduće dane, kako bi zlonamjernik očekivao, nego snaga za dan koji se živi i potom za sljedeći. Tako nada uvijek iznova ostaje i ne gasne, i čovjek jednostavno od nje živi. Tako se također događa da soj ljudi od vjere postaje onaj na kojemu stoji sav svijet i bez kojega bi taj svijet jednostavno pao i bio nepovratno izgubljen, prazan i proklet. Opis stanja svijeta u ovoj zbirci pjesama podastire nam duboku duhovnu dramu, točku u kojoj je svijet sam sebi razapet. Gledamo svijet koji vjeruje da trči prema izlazu, a izlaza zapravo nema tamo kamo se uputio, jer se u svom mahnitom strahu zapravo udaljava od svoga izvora. I taj se paradoksalni kolaps čovječanstva stoljećima ponavlja, bubreći kao čir koji sazrijeva i napreduje prema svome prsnuću. A to prsnuće autorica sluti. Doživljava ga kao Božju reakciju, kao trenutak u kojem će Bog spustiti svoju desnicu na vrat prevratnika i reći: «Dosta!» I autorica se zatim pita: «Tko je taj i koja to sila još uvijek zadržava svemoguću Božju ruku da se ne pokrene? Je li moguće da Boga još uvijek zaustavlja ljubav one nekolicine koja ga doista ljubi?» Tu se onda stvar malo komplicira, jer tko od nas nije prevratnik, tko nije izopačenik, tko nije grješnik?... I kakva se to ljubav računa u dobru i pravednu?... Upravo ona koja dolazi iz djetinjega stava. Tako je svakome njegova patnja upravo sredstvo koje ga vodi do toga spasonosnoga stava. Taj stav je molitva, taj stav je oltar, taj stav su ljestve do neba, predvorje transcendentnoga... Biti kao dijete!

Promatrati zbirku *Pređa srca* nema smisla bez duhovnih dimenzija koje ona obuhvaća.

Autorica se posebno razračunava s licemjerjem, sa skamenjenim srcem u kojem je prestalo traženje i u kojemu više nema topline. Ona osuđuje ljubaznost koja je postala zamjena za ljubav; osuđuje ljudsku pohlepu koja grabi tuđe, a ni svojime nije u stanju upravljati prema božanskom planu; upozorava na naizgled paradoksalne a ipak vječne principe prema kojima prima sama sebe na dar samo onaj tko se svima razdijelio, sve ima samo onaj tko je sve izgubio, nalazi mudrost samo onaj tko se svega odrekao... Jagoda Marović – Sinti nudi pjesmu kao glas i izraz autentične i nepatvorene ljudske nutrine. Ona opominje čitatelja da je pra-sjećanje u skladu sa sadašnjim trenutkom, da čovjek zapravo putuje prema točki odakle je krenuo i da je glavni smisao toga puta novo iskustvo o početnoj točki. Samo radi toga se odvija cijeli naš život, da se iznutra promijenimo.

Autorica vrlo nadahnuto, pronicljivo i mudroslovno iskazuje svoje gnušanje prema svemu što nije ljudsko svojstvo u njoj, što nije ona sama. Oslanjajući se na biblijsku sliku: Tko da sažalijeva zmijara kojega je ujela zmija?, ona upućuje poziv modernom čovjeku da prestane pružati ruke za

zmijama, jer se i one ovijaju oko njegovih podlaktica i gmižu sve do srca te se napokon u njemu i ugnijezde. Tako se na kraju događa da ih se čovjek svojim vlastitim snagama ne može više osloboditi. To je slika modernoga čovjeka. Rekao bih slijepoga čovjeka ili, možda još bolje, zaslijepljenoga čovjeka, koji vapi da bude spašen. Jer moderni čovjek, danas više nego ikad, vapi da bude voljen.

Posebno je zanimljiv ciklus pjesama koji govori o odnosu žene i muškarca, odnosno žene i muža. Umjesto da je među njima ljubav, događa se naguravanje, nadmetanje i suparništvo. Umjesto da njihova ložnica bude mjesto radosti, postaje im svratište razočaranja i bola. Doista, čini se da je prava ljubav nemoguća bez djetinjega stava. Jer ljubav je moguća jedino između osoba koje su duhom dorasle jedna drugoj. A najveći duhovni domet jest odbaciti proračunatost i biti bezazlen kao dijete. Da, ljubav može biti mjesto nadahnuća i utjehe, ali i stalni uzrok padova i dugotrajne boli. Tako i u ovoj zbirci postajemo svjedoci teške drame u kojoj se odvija sudar intimnih svjetova muškarca i žene. Tek djetinji stav odanosti i prepuštanja Bogu sve poravnava, jer dijete sámo širi ruke da bude podignuto, pa i kad je već visoko u zagrljaju još i dalje širi ruke očekujući let kao prirodno stanje. Ono ima vjeru u onoga tko drži. Ništa drugo i ne svjedoči autorica u ovoj zbirci pjesama.

Božidar Prosenjak

Sveti Mihovile Arkanđele, brani nas u boju...

(G. Huber: «Moj će anđeo ići pred tobom», izd. HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2004.)

Sv. Pavao u poslanici Timoteju (II., 4) kaže *da će doći vrijeme kada ljudi neće podnositi zdrave nauke, nego će prema svojim strastima sebi nagomilati učitelje da im škaklju uši, te će se odvratiti od istine, a okrenuti bajkama.*

Naše vrijeme pokazuje i dokazuje da je sv. apostol imao pravo. Premda je teško odrediti što znači *naše vrijeme* i kada je ono počelo, mislim da smijemo kazati kako u Francuskoj revoluciji valja tražiti početke odbijanja zdravog nauka i začetke sveopće revolucije protiv Boga. Ljudi su napustili istinu i okrenuli se bajkama. Nakon Drugoga vatikanskog sabora započeli su neprijatelji Crkve i pobunu u samoj Crkvi. To je prvi uočio papa Pavao VI.

Petokolonaši su počeli rušiti Crkvu u njezinim temeljima, sve su postavili naglavce, pokrivajući se Koncilom. Usudili su se dirati i u samu sv. misu, u presv. Sakrament, u nerazrješivost braka, u anđele, tj. u vjerske istine.

Knjiga koju ovdje predstavljamo doživjela je već treće izdanje. Zahvalni smo autoru, prevoditelju i nakladniku što su nam njome dali zdrav nauk o anđelima, tj. nauk utemeljen na Sv. pismu staroga i novoga zavjeta, na crkvenom učiteljstvu, liturgiji, misalu i brevijaru. Valja istaknuti da su osobito posljednji pape iznosili crkveni nauk o anđelima, počevši od Lava XIII., pa sve do Ivana XXIII.

Vjerska je istina da postoje duhovna bića koja Sv. pismo naziva *anđelima*. Nicejsko-carigradsko Vjerovanje kaže da je Bog stvoritelj *svega vidljivoga i nevidljivoga*. Riječ *anđeo* označava službu, a ne narav, čisto duhovnu. Anđeli su osobe, stvorene, besmrtne i slobodne. Neki su anđeli otkazali poslušnost Bogu, sagriješili su baš kao naši praroditelj, otpali su i mi ih obično nazivamo đavlima. Čitava je Crkva pod anđeoskom zaštitom, a i svaki čovjek ima svog anđela čuvara.

Autor nam je dakle pružio zdrav nauk o jednoj vjerskoj istini, koju su neki htjeli odbaciti kako bi bili moderniji i prilagodili kršćanstvo ljudskim slabostima. Ne postoji međutim kršćanstvo zato da bi se prilagodilo ljudskoj slabosti i postalo nekakav folklor, lijep običaj, poput božićnoga, nego je Krist došao na svijet, uzeo naše ljudsko tijelo, da bi čovjeka spasio i uklonio njegove slabosti.

Istina o anđelima nije nešto sporedno u ekonomiji spasenja. Oni nam mogu pomoći osobito u našem vremenu, kada ih sotona, otpali anđeo, nastoji prikazati kao puke simbole, a ne stvarne osobe. Oni nam pomažu da odbijemo sotonske napasti i napade.

Papa Lav XIII. naredio je da se nakon svake tihe mise izmoli molitva sv. Mihovilu arkanđelu. Tako je bilo sve do reforme misala 1967. godine. Mislim da neće biti suvišno ako ovaj prikaz završimo baš tom molitvom, za koju mnogi nisu čuli, a mnogi su je možda zaboravili. I, usuđujemo se predložiti da ju crkvena vlast ponovo uvede:

Sveti Mihovile arkanđele, brani nas u boju: protiv pakosti i zasjeda đavolskih budi zaklon. Neka mu zapovjedi Bog, ponizno molimo: i ti, vojvodo vojske nebeske, sotonu i druge zle duhove, koji svijetom obilaze na propast duša, božanskom krjepošću u pakao strovali. Amen.

Pavao Galić

O Veneciji s hrvatskoga gledišta

(Lovorka ČORALIĆ, Venecija - kraljica mora s lagunarnih sprudova, *Samobor 2004., 172 str.)*

U mnogočemu ova se knjiga razlikuje od drugih djela iste autorice. Dok u svojim ranijim knjigama Lovorka Čoralić uglavnom prati doprinos iseljenika s istočnojadranske obale gradu na lagunama, ova je kratka, bogato opremljena i lijepo dizajnirana knjiga sadržajan i zanimljiv opis njihova krajnjeg ishodišta. Sadrži osam poglavlja, zaključak i popis literature.

Počeci Venecije neposredno su vezani uz jačanje bizantskog utjecaja dužinom cijele jadranske obale s jedne, i narasle poremećaje izazvane seobom naroda s druge strane. Širila se postupno na obližnje otoke i zaleđe (*Veneto*), a vrlo brzo i na prekojadranske stečevine (*Stato da mar*). Venecija je grad niza malih otočića. Niknula je *iz pijeska i vode* te imala sreću da je od ribara i trgovaca postala središtem ovih potonjih. Početne oscilacije, neodređenosti i dvojbe – prikloniti se naime Francima ili Bizantu – karakteristika su prvih desetljeća. Svima je trebala sol, a nje je bilo u plitkome moru. Svima su trebale sigurne brodice i vješti moreplovci, kad se dio komunikacije, barem one brže i pouzdanije, odvijao vodom. Najvećim dijelom trgovalo se tuđim proizvodima, nerijetko s Istoka; ostati dio Bizanta odjednom je ekonomski gledano bilo isplativo. Neutralno držanje i politika dobrosusjedskih odnosa, tvrdi Čoralić, rano se ucijepila u mletačku političku svijest. Takva im je politika diktirala i ophođenje na tržištu, pa su i svoja trgovišta podizali promišljeno i uvijek s razlogom.

Od Prvog križarskog rata, preko cijelog niza sukoba s ostalim talijanskim gradovima-državama, izgradnjom svog tajnovitog arsenala kao preduvjeta moći, Venecija postupno izrasta u primjerenu silu. *Zlatno doba* trajat će sve do 15. st. U tom razdoblju će nadvladati Genovu, dobiti u Bizantu povlastice kao nikad nitko prije ni poslije, sagraditi duždevu palaču, odvući Marka Pola na kraj poznatoga svijeta. Interes i kapital, novac i bogaćenje grada u ekonomskoj konjunkturi donijet će toj sredini većinom samo dobro, u gradu se počelo živjeti kvalitetnije, širio se prijepis književnih djela, zakašnjeli humanizam i vrsno graditeljstvo. Vladajući našim krajevima gledali su svoj interes, namirivanje poreza i carina, osiguravanje monopola soli, a ostalo su prepuštali zakonitostima tržišta. Turci će usmjeriti cijelu Europu zapadnije, preobrazivši ekonomsku i društvenu strukturu istočnog Sredozemlja. Koliko god nam djelovalo da su Turci i Mleci dobro međusobno surađivali, ipak bi za Republiku bolje bilo da se nisu makli iz Azije. Uvelike je štetovala trgovina, koja uvijek zazire od ratova, ali na njima i zarađuje, a česti vojni sukobi od Peloponeza da Dalmacije pouzdano su slabili i podređivali Serenissimu.

U posebnom poglavlju Čoralić nam opisuje organizaciju državnih, upravnih i vojnih, savjetodavnih i financijskih službi. Dužd je na čelu piramide zauzimao vodeće mjesto. S vremenom narasle ovlasti Vijeća i Senata njegovu vlast ograničavaju. Grad-muzej autorica opisuje vodeći nas detaljno kroz njegovih šest predjela gotovo milenijskoga trajanja, od onog najmanjeg i najelitnijeg S. Marco do, za Hrvate toliko važnog,

Castella. Ovo poglavlje osobito je vrijedno zbog sadržajnog opisa zgrada, javnih magistratura i bratovština, crkava i šetališta, naoko ničim izdvojenih lokaliteta čija je unutrašnjost posebna i vrijedna da se vidi. Brojne nacionalne zajednice zauzimale su važno mjesto u trgovini i diplomaciji, osobito s Istokom. Kulturnim i materijalnim bogatstvom izdvajaju se društvene elite Armenaca, Grka, Židova, Albanaca i ostalih.

Svako poglavlje praćeno je vizualno bogatim i prekrasnim fotografijama najpoznatijih mletačkih lokaliteta i znamenja kao što su tetrarsi, *Sveti Marko*, karte, prikazima mozaika, duždeve palače i panoramskih pogleda s otočića, do Tintorettova *Osvajanja Zadra*, poneke vedute i portreta. Posljednja desetljeća osnažit će zaleđe, dovesti modernu Italiju, a Veneciju ostaviti putopiscima, namjernim putnicima i turistima. Grad prepun sjećanja i bogate baštine, grad u koji svatko voli reći da je utkano nešto njegovo, ovim je na hrvatskom jeziku dobio sadržajnu, bogatu i odlično opremljenu sintezu. Cjelokupna hrvatska kulturna javnost profesorici Čoralić na tomu bi trebala biti zahvalna.

Margareta Matijević

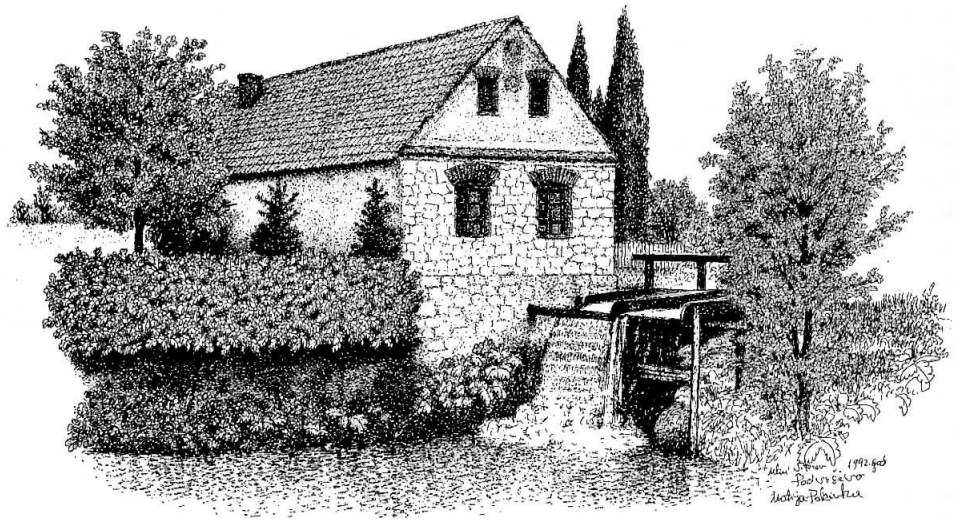

Vijesti

Članovi HKD-a sv. Jeronima okupljeni na društvenoj večeri 11. XI. prigodom 65. godišnjice smrti *Jurja Šćetinca*, jednog od najuglednijih HKD-ovih članova, sveučilišnog dekana i uzornog katoličkog laika, na prijedlog HKD-ova ravnatelja *Radovana Grgeca* uputili su Centru za promicanje socijalnog nauka Crkve – nakon što je u Lilleu održana proslava posvećena francuskim socijalnim tjednima i nakon što je u Vatikanu objavljen Kompendij socijalnog nauka Crkve – apel da svoj naziv nadopuni imenom Jurja Šćetinca, pionira katoličkog socijalnog nauka u nas i inicijatora hrvatskih socijalnih tjedana.

* * *

7. XI. 2004. u Aucklandu je uz prisutnost nadbiskupa *Barišića* proslavljena 100. obljetnica HKM-e. Dušobrižnik je misije mons. *Ante Klarić*, a generalni konzul na Novom Zelandu *Tonči Čović*.

* * *

2. XI. 2004. umro je belgijski kardinal *Gustav Joos*.

* * *

Predsjednik Papinskog vijeća za međureligijski dijalog nadbiskup *Michael Fitzgerald* objavio je 5. XI. 2004. poruku u povodu završetka Ramazana.

* * *

Dr. *Josip Jakšić* i s. *Karolina Mićanović* autori su novih priručnika za vjeroučitelje, u nakladi GK-a. Napominjemo da je J. Jakšić autor i jednog od jeronimskih katekizama (*Pravednik živi od vjere*), koje neki «pismoznanci» odbacuju kao "tradicionalne" i "deduktivne".

* * *

29. V. 2004. zaključen je biskupski proces za beatifikaciju *Roberta Schumana*, francuskoga ministra i jednog od "otaca nove Europe" (uz *Adenaura* i *De Gasperija*).

* * *

"Katolički tjednik" od 7. XI. 2004. donosi vijesti o umjetničkoj večeri posvećenoj *Gabrijelu Jurkiću* i o imenovanju *Alojza Urana* ljubljanskim nadbiskupom, te o godišnjici smrti kraljice *Katarine Kosače*.

* * *

Brysse Wasson, franjevac iz SAD-a, primio je nagradu «Erich Fromm» 2004., za gradnju sirotišta u Latinskoj Americi.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 19. XI. 2004. objavljuje novelu *Ive Balentovića* "Danas i nekada" te prikaz *Pećarićeve* knjige "U Boki kotorskoj svaki kamen govori hrvatski" iz pera *Đure Vidmarovića*.

* * *

"Zvona", br. 8/2004, donose kratak prikaz «Marulića» 5/2004.

* * *

"Anzeiger für die Seelsorge", br. 11/2004, donosi članak *Elizabeth Hurth* "Das Spiel mit dem Tod" (Igra sa smrću).

* * *

Kod UPT-a (Đakovo-Zirdum) objavljeno je treće izdanje knjige *Yvesa Ivonidesa* "Fatima, da ili ne". Napominjemo da je to jeronimska knjiga za čije objavljivanje UPT, kao ni za objavljivanje nekih drugih knjiga, nije čak pitao ni dopuštenje.

* * *

U Parizu je 12. XII. 2004. održan kolokvij "*Charles Péguy* i teologija".

* * *

Kao odgovor na apel HKD-a sv. Jeronima Centru za promicanje socijalnog nauka Crkve, pročelnik Centra mr. *Gordan Črpić* u pismu od 29. XI. 2004. zahvaljuje HKD-u na inicijativi, obavješćujući potpisnike apela da će prijedlog o dopuni naziva imenom dr. Jurja Šćetinca biti iznijet na idućoj sjednici Centra.

* * *

"Školske novine" od 30. XI. donose prikaze «Marulića» 5/2004., a "Hrvatsko slovo" od 3. XII. 2004. prikaz «Danice 2005» iz pera *Nikole Bićanića*.

* * *

Novi predsjednik BK SAD-a postao je biskup *William Skysland*, a potpredsjednikom je imenovan čikaški nadbiskup kardinal *Francis George*. Dosadašnji predsjednik bio je biskup iz Bellevillea, Afroamerikanac *Wilton Gregory*. Čini se da predsjednicima biskupskih konferencija u pojedinim zemljama često nisu nadbiskupi, kardinali i ordinariji glavnih gradova, kao što je slučaj u našoj zemlji.

* * *

"Međimurje", br. 2587, od 23. XI. 2004., donosi prikaz «Danice 2005» iz pera *F. Marcijuša*, koji posebno ističe priloge suradnica iz Međimurja (*Silva Trstenjak, Magdalena Vlah-Hranjec* i *Vera Zemunić*) te prilog o hrvatskim kardinalima od XIV. stoljeća da danas.

* * *

"Libero" od 27. XI. 2004. donosi članak *Elise Calessi* o protestu roditeljâ u vezi s izbacivanjem religioznih simbola iz javnih ustanova, pod naslovom *Babbo Natale cacciato da scuola, perchè «offende i bambini musulmani»* (Djed Božićnjak otjeran iz škole, jer da vrijeđa muslimansku djecu).

* * *

Matica slovačka obilježila je 12. X. 2004. u Palači Matice hrvatske u

Zagrebu 500. obljetnicu smrti bana *Ivaniša Korvina*.

* * *

Krajem prosinca je, u povodu objavljivanja Kompendija socijalnog nauka Crkve, *Ivan Pavao II.* govorio o važnosti ljudske solidarnosti.

* * *

Na susretu salezijanaca u Rimu kardinal *Ratzinger* govorio je o tome kako radikalni laicizam uništava pravi humanizam, koji je Crkva toliko isticala kao koncilsku smjernicu i načelo.

* * *

Primivši 3. XII. 2004. predstavnike talijanskih katoličkih tjednika, *Ivan Pavao II.* potaknuo ih je da porade na promicanju sakramentalnog života.

* * *

U Buenos Airesu je 12. XII. 2004. umro poznati emigrantski političar i hrvatski katolički intelektualac dr. *Ivo Korsky*.

* * *

Srpska pravoslavna crkva otvorila je u Sidneyju prvu srpskopravoslavnu školu izvan Srbije.

* * *

Samo socijaldemokrati i zeleni podržali su u Nizozemskom zastupničkom domu prijedlog da se Svetoj Stolici ne da status promatrača kod Ujedinjenih naroda.

* * *

U "Forumu", br. 10–12/2004, *Mladen Hanzlovsky* piše o sveučilišnom profesoru *Stjepanu Ivšiću*, u članku pod naslovom "Čovjek koji mi je objasnio kako se zovem". U istom broju *Rafo Bogišić* objavljuje tekst "Novi Marko Marulić", u vezi s knjigom *Mladena Parlova* "Speculum virtutis".

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 10. XII. 2004. *Joja Ricov* piše o izložbi *Marike Šafran- Berberović* i *Osmana Berberovića* u Slavonskom Brodu, u članku pod naslovom "Snoviđenje jave". *Alemko Gluhak* osvrće se na pravopisni priručnik *Ljiljane Jojić*, a *Nikica Bićanić* objavljuje recenziju knjige *Nevenke Nekić* "Susret u Emausu", na koju se osvrće i Nedjeljko Mihanović u broju od 31. XII. 2004. *Nevenka Nekić* pak, pod naslovom "Čovjek je uvijek gol pred Bogom", piše o XXI. mariološko-marijanskom kongresu u Rimu. *Damir Kalafatić* osvrće se na rušenje Titova spomenika u Kumrovcu, spominjući pri tome kako je autor toga kipa, *Antun Augustinčić*, izradio, za Bijenale u Veneciji 1942. godine, i poprsje *Ante Pavelića*. Pitanje je gdje je završilo to djelo, kao i *Augustinčićev* ekvestrički spomenik poljskog maršala *Pilsudskog*, pobjednika nad Rusima, koje je potjerao sve do Kijeva. *Kršinićeva* Tita u Užicu Srbi su uklonili bez buke. Augustinčić i Kršinić uz Meštrovića su vjerojatno naši najveći kipari,

koji su stvarali spomenike i diktatorima, ali i istinskim narodnim junacima. Ne bi se moglo reći ni da su porušeni kipovi raznih tirana u Europi svi bili bez neke umjetničke vrijednosti, pa ipak nitko nije njihovo rušenje proglasio "kulturocidom".

* * *

16. XII. 2004. *Vladimir Lončarević* doktorirao je na Filozofskom fakultetu DI u Zagrebu disertacijom o hrvatskoj katoličkoj književnosti 1900. – 1945. U svom je radu posebnu pozornost posvetio piscima kao što su *M. Pavelić*, *I. Poljak*, *Lj. Marković*, *N. Jenko*, *P. Grgec*, *V. Deželić*, *M. Ujević*, *N. Šop*, *Z. Remeta* itd.

* * *

"Mogućnosti", br. 10–12/2004, donose ulomke iz knjige *Renéa Guénona* «Kriza modernog svijeta», u prijevodu *Gordane Popović* i s njezinom uvodnom bilješkom, te članak *Drage Šimundže* "Između filozofije i kozmologije" o pristupu poeziji *Nikole Šopa* u radu *Fedore Ferluga-Petronio* «La poesia di N. Šop tra filosofia e cosmologia».

* * *

"Imprimis", br. 11/2004, donosi referat *Midge Decter* "Civil Unions"; prema njezinu mišljenju "civilno zajedništvo" često je eufemizam za istospolni brak.

* * *

U Parizu je objavljena knjiga *Paula Gardea* "Le discourse balcanique" (Razgovor o Balkanu) i rad *Antoinea Vauchera* o laicima u srednjem vijeku.

* * *

"Herder Korrespodenz", br. 12/2004, objavljuje članak *Stefana Orthа* "Warum sich Theologen für Literatur interessieren?" (Zašto je literatura interesantna teolozima?). Kao i *Karl Josef Kuschel*, autor obrađuje etičke i religijske aspekte estetičke problematike.

* * *

Naš suradnik *Ivica Jembrih* dobio je nagradu "*Katarina Patačić*" za kajkavsku knjigu pjesama.

* * *

Franjevačka provincija "Bosna Srebrena" dobila je 8. XII. 2004. svoju web-stranicu.

* * *

18. XII. 2004. umro je u Oxfordu u Velikoj Britaniji bivši domagojac *Vinko Vojvoda*, rođen 1. I. 1919. u Kotoribi, u obitelji s trinaestero djece. Po završetku gimnazije u Glini, gdje je živio kod svoje sestre *Katice*, koja je tada već radila kao liječnica u glinskoj bolnici, upisuje agronomijski smjer na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu. U tijeku rata našao se u logoru u Austriji, odakle je emigrirao u Veliku Britaniju te se skrasio u Oxfordu, gdje je živio sve do smrti. U samostalnu je Hrvatsku prvi put došao 1992., sretan zbog ostvarenja hrvatskog «sna» o državnoj neovisnosti.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (158) 1
(pr): Nova knjiga Tatjane Kren 7
": Zadušnica za pokojne članove HKD-a sv. Jeronima 7
Ante Birin: In memoriam – Dr. Ivo Korsky (1918. – 2004.) 8
* **Mato Marčinko:** Sanjam Hrvatsku 12
Heinrich Böll: Radikalac u službi Božjoj 13
* **Ivica Jembrih:** Lovor mi z bršljanem šapče (*Venec slobodni sonetov*) 19
Živan Bezić: Obnova vjere 33
* **Josip Stanić Stanios:** Duša domovine; S brda zovuć gluhu dolinu 46
Primož Repar: Križarstvo i Edvard Kocbek (III.) 48
* **Živko Prodanović:** pjesma o čovjeku s uvelim maslačkom u očima; tužaljka za delfinom; nestanak; pjesma o pregaženom 70
Spomenka Štimec: Česky Krumlov – zlatno zrno u meandru Vltave 73
* **Josip Sanko Rabar:** Narkoman 84
Josip Sanko Rabar: Pečuh: alter ego Zagreba 88
* **Zijad Duraković:** Nad talogom; Brazda 93
Stjepan Babić: Dani djetinjstva (1) 94
* **Dušan Pavela:** Iz kamena život kliče 100
Nevenka Nekić: Zdenka Marković 101
* **Džana Muminović:** Danas se odaju tajne zemlji ili prijateljima... 110
Krešimir Šimić: Slikarova i Pjesnikova teološka vizija 111
* **Tomislav Maretić:** Žito na stolu (*pjesmičci*) 118
Nevenka Kauzlarić: Tragom marčanske povijesti (I.) 121
* **Marko Malić:** Tisuću ledenih suza 128
Željko Vegh: Svetojeronimska «Danica» u povjerljivim spisima Državne zaštite Savske banovine 129
* **Ivan Vid:** Haiku put 134
Marinko Marinović: Stradanje pavlinskoga samostana u Kamenskom za vrijeme domovinskoga rata 135
* **Mario Mirković:** Ispovijed 143
Ružica Sever-Plešnik: Moja seka Višnja 144
* **Drago Maršić:** Misli o Mariji; Iz čemera; Kob 146
Bibliografija HKR *Marulić* br. 1-6/2004. (XXXVII.) – priredio Tvrtko Klarić 147
Nove publikacije 158

Mišljenja i reagiranja

Mladen Jurčić: Progonstvo (*meditacija povodom izbacivanja kršćanstva iz Ustava EU*) 159

Ivo Zalar: Još ponešto o dr. Mili Budaku 162
Valentin Purić: Tko to širi mit o stvaranju «velike Hrvatske»? 166
Ante Gradiška: Ljudi nahvao i ljudi nazbilj 169

Mozaik

Zlatko Jevak: 500. godišnjica smrti Ivaniša Korvina svečano obilježena u Zagrebu i Lepoglavi 180
Tvrtko Klarić: Tragom zapostavljenosti slikarstva Franje Klopotana 183

Knjige

Stjepan Kožul: Zagrebačka crkvena pokrajina – 150. obljetnica Zagrebačke nadbiskupije (Zbornik radova znanstvenoga skupa) 187
Stanislav Vitković: Doprinos spoznaji istine (Stjepan Kožul, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji za vrijeme II. svjetskog rata i poraća,* izd. Društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije «Tkalčić», Zagreb 2004., str. 704.) 191
Stanislav Vitković: Vrhbosanska nadbiskupija nekad i sad (*Vrhbosanska nadbiskupija početkom trećeg tisućljeća*. Uredio Franjo Marić. Izd. Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski i Vikarijat za prognanike i izbjeglice. Sarajevo-Zagreb, 2004., str. 1394) 194
Stjepan Babić: Pokrivkina Slavonija (Uz knjigu Matije Pokrivke *Mlinovi u Hrvata – žrvnjevi, vodenice, suvare vjetrenjače*, Zagreb, 2004.) 197
Marko Lukenda: Zaboravljeni mučenik (Anto Orlovac, *Vjeran do smrti. Život i mučeništvo banjolučkoga svećenika Ante Dujlovića,* izd. Biskupski ordinarijat Banja Luka, 2004.) 200
Valentin Purić: Porazna ocjena hrvatskog novin(ar)stva (Gordana Vilović, *Etički prijepori u Globusu i Nacionalu 1999.– 2000.,* Hrvatska politologija 8, Zagreb 2004.) 203
Stjepan Tomić: U selu i oko njega (*«Seljačka muka» u stihovima Ane Verić)* 208
Božidar Prosenjak: U borbi za djetinji stav (Jagoda Marović – Sinti: *Pređa srca*, pjesme, Nova stvarnost, Zagreb, 2004) 210
Pavao Galić: Sveti Mihovile Arkanđele, brani nas u boju... (*Moj će anđeo ići pred tobom,* izd. HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2004.) 212
Margareta Matijević: O Veneciji s hrvatskoga gledišta 213

Vijesti

Iz domovine i svijeta 216

MARULIĆ - hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

Autori prilogâ u ovom broju:

Stjepan Babić
Živan Bezić
Ante Birin
Heinrich Böll
Zijad Duraković
Pavao Galić
Anto Gavrić
Ante Gradiška
Radovan Grgec
Ivica Jembrih
Zlatko Jevak
Mladen Jurčić
Nevenka Kauzlarić
Tvrtko Klarić
Stjepan Kožul
Marko Lukenda
Marko Malić
Mato Marčinko
Tomislav Maretić
Marinko Marinović
Drago Maršić
Margareta Matijević
Mario Mirković
Džana Muminović
Nevenka Nekić
Dušan Pavela
Živko Prodanović
Božidar Prosenjak
Valentin Purić
Josip Sanko Rabar
Primož Repar
Ružica Sever-Plešnik
Josip Stanić Stanios
Krešimir Šimić
Spomenka Štimec
Stjepan Tomić
Željko Vegh
Stanislav Vitković
Ivo Zalar

ISSN 0350-4220
9 770350 422005